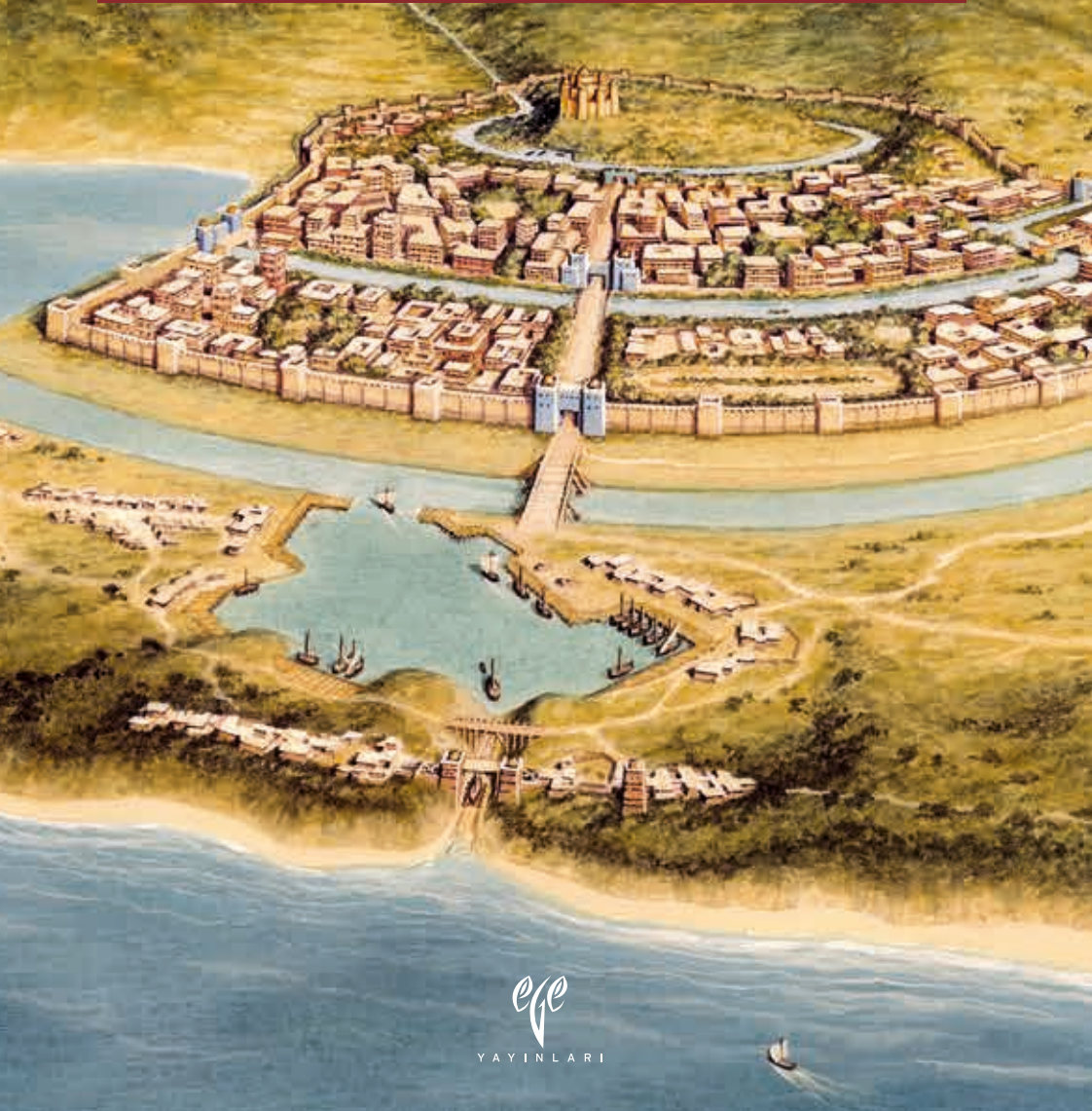

Luvi Uygarlığı

Ege'nin Bronz Çağındaki Eksik Halka

EBERHARD ZANGGER

ege

YAYINLARI

Luvi Uygarlığı

Ege'nin Bronz Çağındaki Eksik Halka

YAYINLARI

E G E Y A Y I N L A R I

Luvi Uygarlığı
Ege'nin Bronz Çağındaki Eksik Halka

Eberhard Zangger

© 2019 Eberhard Zangger

ISBN 978-605-9680-87-5

Yayıncı Sertifika No: 14641

Her hakkı mahfuzdur. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior permission of the copyright owner.

Kapak illüstrasyonu: © Christoph Haußner
Kitap tasarım/uygulama: Aydın Tibet

Baskı

Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad.
No: 202/A Bağcılar - İstanbul/Türkiye
Tel: +90 (212) 325 71 25 F
ax: +90 (212) 325 61 99
Certificate No: 29487

Üretim ve dağıtım
Zero Prodüksiyon
Kitap-Yayın-Dağıtım San. Ltd. Şti.
Abdullah Sokak, No: 17,
Taksim, 34433 İstanbul/Türkiye
Tel: +90 (212) 244 7521
Fax: +90 (212) 244 3209
E.mail: info@zerobooksonline.com

www.zerobooksonline.com

Luvi Uygarlığı

Ege'nin Bronz Çağındaki Eksik Halka

EBERHARD ZANGGER

ege

YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

1. Önsöz	9
2. Ege'nin Bronz Çağına Yeni Bir Bakış	13
3. Luviler	21
3.1 Luviler Kimlerdir?	21
3.2 Yaşam Alanları ve Doğal Kaynaklar	26
3.3 Batı Anadolu'daki Geç Bronz Çağı Yerleşimleri	34
3.4 Batı Anadolu'daki Küçük Devletler	40
3.5 Luvi Yazıları	46
3.6 Linear-A Yazısı	51
3.7 Phaistos Diski	54
3.8 Eksik Halka	60
3.9 Luviler Neden Yoklar?	65
4. Bronz Çağı	73
4.1 Geç Bronz Çağı Gemi Batıkları	73
4.2 Yunanistan Anakarasında Miken Kültürü	77
4.3 Minos Döneminde Girit	83
4.4 Hatti – Hitit İmparatorluğu	89
4.5 Mısır'da Yeni Krallık	95
4.6 Suriye ve Filistin'deki Küçük Krallıklar	100

5. Troia	107
5.1 Troia'nın Tarihi	107
5.2 Troia'nın Araştırılması	112
5.3 Troia'nın Aşağı Şehri	117
5.4 Bronz Çağında Hidrolik Mühendisliği	124
5.5 Troia Şehrinin Tasvirleri	135
6. Deniz Kavimleri	141
6.1 Deniz Kavimleri Yazıtları ve Kazı Bulguları	141
6.2 Deniz Kavimlerinin Saldırılarıyla İlgili Hipotezler	147
6.3 Deniz Kavimlerinin İlk Saldırıları	153
6.4 Mikenlerin Karşı Saldırısı Olarak Troia Savaşı	159
6.5 Yunanistan Anakarasındaki İç Savaş	165
7. Demir Çağı	171
7.1 Demir Çağı Başındaki Göçler	171
7.2 Karya	174
7.3 Frigya	179
7.4 Lidya	184
7.5 Kenan Ülkesi ve Filistin	187
7.6 Fenike	190
7.7 Etrüsk kültürü	193
8. Kaynaklar	199
8.1 Homeros Destanları	199
8.2 Troia Konusunda Homeros Dışı Anlatımlar	203
8.3 Dion Khrysostomos	206
8.4 Giritli Diktys	209
8.5 Frigyalı Dares	212
8.6 Quintus Smyrnaeus	216
8.7 Kaisareialı Eusebios	220
8.8 Johannes Malalas	222
8.9 Exeterli Joseph	226
8.10 Benoit de Sainte-Maure	229
8.11 Guido de Columnis	233

9. Luwian Studies ve Hedefleri	239
9.1 Araştırma Açığının Kapatılması	239
9.2 Önerilen Metodoloji	244
10. Sonsöz	249
11. Ekler	253
11.1 Sözlük	253
11.2 Kaynaklar	284
11.3 Bibliyografya	286
11.4 Resim Hakları	294
11.5 Yazar Hakkında	295

1. Önsöz

1836'da, yani bundan 180 yıl önce, Alman araştırmacı Johann Uschold, Troia Savaşının tarihini konu alan 352 sayfalık incelemesinde Anadolu'daki ünlü Karyalıların, Lidyalıların, Frigyalıların, Mysialıların ve Likyalıların "antik dönemde tek bir ulusun kolları sayıldığı" sonucuna vardı. Uschold ayrıca bu halkların atalarının prehistorik dönemde Yunanistan'da yaşadığını belirterek şöyle devam etti: "... Antik Çağın en saygın yazarlarından günümüze o kadar çok bilgi kaldı ki, bu halkların neden daha önce göz ardı edildiğini anlayamıyoruz."

Alman dilbilimci Paul Kretschmer de benzer görüşler öne sürerek 1896'da Yunanistan'daki birçok yer adının, Yunanca konuşan insanlar gelmeden uzun zaman önce Anadolu'dan göç etmiş Hint-Avrupa kökenli halklara dayandırılabilceğini yazdı. Troia kazı başkanı Carl Blegen de 1928'de bu görüşü savunarak üzerinde çalışmaya devam etti.

1901'den itibaren Berlin merkezli Asurolog Hugo Winckler, Mezopotamya ile Mısır'ın yanı sıra üçüncü bir uygarlığın – Anadolu'da – var olduğunu ve kendi yazı sistemine sahip olduğunu iddia etti. Winckler bu Anadolu halkının, etkisini günümüz dinleri üzerinde de göstermiş olan bir yıldız kültüne bağlı olduğunu öne sürdü. Winckler, bu iddiasının neden olduğu tepkiye ve hararetili ilmi tartışmalara rağmen, 1906'da Orta Anadolu'da Boğazkale yakınlarında kazılara başlayıp Hitit Krallığının başkenti Hattuşa'yı ortaya çıkardığında, saha çalışmalarının daha ilk sezonunda yıldız listelerinin olduğu belgeler buldu.

Hattuşa'da bulunan binlerce belgede kayıt altına alınmış sekiz farklı dili ilk olarak tespit eden kişi, İsviçreli Asurolog ve Hititolog Emil Forrer'dir. Forrer doktora danışmanına yazdığı 20 Ağustos 1920 tarihli bir mektubunda, Anadolu'da Hititlerin yanı sıra bir uygarlık daha olduğu ve "Hititlerden çok daha büyük bir ulus" oldukları sonucuna vardı. Bu ulusa Luviler adını veren Forrer'e göre "Hatti Krallığı'nın kültürünü geliştirenler Luvilerdi."

Luviler konusunda araştırmalar yürüten başkaları da oldu. 1876'da bir köylü Türkiye'nin batısındaki bir platoda, Beyköy'de bronz bir tablet buldu. Bu tablet zaman içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun arşivlerinde kendine yer buldu. 1950'li yılların sonlarından itibaren Anadolu uzmanı, Yale Üniversitesinden Profesör Albrecht Goetze "Beyköy Metinleri"nin üzerinde çalışmaya başladı. Bu metinler, Anadolu devletlerine, krallarına dair listeler ve MÖ 3170'ten yazıldıkları tarih olan MÖ 1170'e (bazı bölümleri daha sonraki tarihlerde eklenmiştir) kadar uzanan askeri faaliyetlerin uzak anısını içeriyordu. Ancak Goetze, elyazması yayınlanmadan vefat etti ve hem elyazması, hem de bronz tabletler unutulup gitti.

Çatalhöyük ile Beycesultan'ı ilk olarak keşfeden ve ilk kazı başkanlığını yapan James Mellaart 1950'li yıllarda, Büyük Hatti krallarının kontrolü altındaki Orta ve Doğu Anadolu'dan yaşayan insanlardan ayırt edilmesi gereken Batı Anadolu halkları için "Luvi" teriminin kullanılması gerektiğini öne sürdü. Mellaart'ın çizdiği haritalarda Batı Anadolu'nun neredeyse tamamı, "Arzawa" adı verilen devasa bir devletin kontrolündeydi.

1960'lı yılların başlarında, Britanya Filoloji Derneği başkanı, Oxford Üniversitesi'nden Profesör Leonard Palmer yayınladığı bazı kitaplarda ve makalelerde, Ege'nin prehistoryası konusunda yeni sonuçlara varmak için önceden deşifre edilmiş olan Luvice hiyerogliflerden yararlandı ve günümüzde de sürdürülen dilbilimsel araştırmaların başlamasına vesile oldu.

Bu durumda Luvi uygarlığının var olduğunun yüzyıllardır bilindiği, ama tarihinin hiç konu edilmediği anlaşılmaktadır. Ege'nin Bronz Çağı (MÖ y. 3000 - y. 1200) konusunda son yıllarda çok sayıda araştırma yürütüldüyse de, hiçbiri Minos, Miken ve Hitit uygarlıkları nasıl oluştu ve neden ortadan kalktılar? Deniz Kavimleri kimlerdi? Troia Savaşı tarihsel bir olay mıydı? Troia şehri nasıl bir yerdi ve neden bu kadar ünlü oldu? gibi önemli sorulara tatmin edici cevaplar verememiştir. Bu temel konularda sayısız başka cevaplanmamış soru söz konusudur. Görünen o ki Luvi uygarlığı göz önüne alındığı zaman bu sorulara cevap vermek mümkün hale gelmeye başlamaktadır.

Bir doğa bilimcisi olarak bilimsel ilerlemenin en temel şartının, farklı yönlerde düşünme özgürlüğü olduğuna inanırım. Onun için bu kitap-taki bölümlerin hemen hepsinin sonunda "Öneriler" bölümü yer alır.

Ege'nin Bronz Çağının bu şekilde incelenmesiyle diğer inceleme türleri arasındaki temel fark, var olan bilgilerin kısa bir özetinden sonra yeni (veya unutulmuş) fikirler, ipuçları ve argümanlar sunulmasında yatar. Bu incelemenin ana amacı, insanları bu konularda düşünmeye ve yeni araştırmalar yürütmeye teşvik etmektir.

Zürih, Nisan 2016

Eberhard Zangger

2. Ege'nin Bronz Çağına Yeni Bir Bakış

Bu kitap sizi geçmişte bir yolculuğa, Deniz Kavimleri olarak bilinen halkların Doğu Akdeniz kıyılarına akınlar düzenledikleri ve Grek kahramanlarının efsanevi Troia şehrini ele geçirmek için yola koyuldukları döneme davet ediyor. Amacımız, Doğu Akdeniz çevresindeki uygarlıkların büyük bir bölümünün birkaç yıl içinde tarihin sahnesinden tamamen silindiği MÖ 1200 yılından hemen sonra olanları aydınlatmaktır. Bu dönemde Akdeniz'de Bronz Çağının kahramanlık çağı toplumları ortadan kalkmıştır. Dünyanın bu bölgesindeki bu oldukça ani değişime nelerin neden olduğunu günümüzde bile tam olarak bilmiyoruz. Bu kültürel çöküşe akla yatkın bir çözüm bulmak, Akdeniz arkeolojisinin en gizemli meselelerinden birini teşkil eder.

Antik dönem peyzajlarının rekonstrüksiyonu ile ilgilenen jeoarkeoloji dalında çalışmaya başladığım andan itibaren, Batı Anadolu'da bulunan tarihöncesi Troia, yani efsanevi Troia ile ilgili, yaygın olarak kabul gören arkeoloji paradoksuna dönüp dururum. Burası uzun bir süre boyunca, en son kazı başkanı Manfred Korfmann'ın başlangıçta dediği gibi "korsan barınağı" veya olsa olsa yerel bir beyin küçük yerleşim yeri olarak görülmüştür. Ancak Homeros'a göre çok sayıda Miken krallığı MÖ 12. Yüzyılda Troia'yla ve müttefikleriyle savaşmak için bir ittifak kurma ve neredeyse 1200 gemilik bir filo ile yüz bin savaşçıyı buraya gönderme zahmetine girmişti. Üstelik Batılılar da iki bin yıl boyunca soylarını Troia'nın kraliyet ailesine dayandırmaya çalışmıştı. Hatta aralarında Roma, Paris ve Londra olmak üzere Avrupa'nın belli başlı birçok şehrinin Troia modeli örnek alınarak inşa edildiği iddia edilir. Bu durumda bu tarihöncesi dönemin ve mekânın geçmiş algısıyla günümüzdeki algısı arasında büyük bir fark olduğu bellidir.

Karkamış kral sarayından, üzerinde Luvi yazıtı bulunan ve MÖ. 900-700 yılları arasına tarihlenen bir ortostat.

Batı Anadolu'daki prehistorik toplumlar üzerine araştırmalarımı yoğunlaştırdıkça, Troia'nın Çanakkale Boğazı'nın girişinde küçük ve yalnız bir kent olmadığını anlamaya başladım. Tam tersine Troia'yla hem bereketli ve müreffeh iç kesim, hem de Ege Denizinin doğu kıyısında ve Çanakkale Boğazı boyunca yer alan komşu yerleşim yerleri arasında yakın ilişkiler söz konusuydu. Ancak Ege'nin prehistoryası üzerine çalışanlar Batı Anadolu'yu hiçbir zaman derinlemesine incelememiştir. Troialıların komşularının kim olduğunu belirlemek için Batı Anadolu'da MÖ 2000 ile 1000 arasında yer alan ve bilinen yerleşim yerlerinin dökümünü hazırlamaya başladım. Ancak kısa süre içinde, böyle bir projenin bir arkeoloğun deneyimini ve Türkçe bilmeyi gerektireceği anlaşıldı. Şansıma, arkeoloji eğitimi almış olan ve Zürih Üniversitesi'nde doktora çalışmalarını sürdüren Serdal Mutlu literatürü araştırma işini devraldı ve bundan dolayı ona son derece müteşekkirim. İki yıl süren literatür çalışmaları sonucunda 340 kadar zaten bilinen büyük arkeolojik sit alanı konusunda bilgi topladık. Bunların çok azı kapsamlı olarak kazılmış olup hemen hiçbiri konusunda Batı dillerinde kazı sonuçları yayınlanmamıştır.

Hiyeroglif yazılı gümüş kâse (MÖ. 14-13. yy.)

Batı Anadolu'da – haklarında çok bilgi sahibi olduğumuz Mikenlerin doğusuyla Hititlerin batısında – yaşayan insanların kendi başına bir uygarlık oluşturduğunu anladım. 1920'lerden beri bilinen bu kültüre, insanların konuştuğu dilden dolayı "Luvi" adı verilmiştir. MÖ 2. binyılın tamamı boyunca Anadolu'nun büyük bölümünde ana dili Luvice olan halklar yaşardı. Bu halklar Yunanistan ve Anadolu'nun en iyi tanınan halklarından olan Minoslar, Mikenler ve Hititlerin çağdaşı, ticari ortakları ve bazen de rakipleriydiler. Batı Anadolu'daki Luviler, yazı Miken saraylarında kullanılmaya başlanmadan neredeyse 600 yıl kadar önce yazı bilgisine sahipti. Bronz Çağının sonlarında Yunanistan'da yazı ortadan kaybolduğunda Luvilerin arasında 500 yıl kadar var olmaya devam etti.

Luvice konuşan halk gruplarının yerleşim alanları Mikenlerin yerleşim alanlarından yaklaşık üç kat, Hitit yerleşim alanlarından ise beş kat daha büyüktü. Luvi bölgesindeki yerleşim yoğunluğunun en azından Miken, Minos ve Hitit bölgelerindeki yerleşim yoğunluğu kadar olduğunu biliyoruz. Hitit kralı II. Murşili, Luvi topraklarına karşı yürüttüğü seferler sırasında 66.000 tutsak aldığını iddia eder. O dönemde dünyanın

en zengin ve en güçlü hükümdarı olan Firavun III. Amenhotep bir Luvi prensesiyle evlenmek istediğini belirtir. Amenhotep'in anıt mezarında, Grek göçmenlerin bu bölgeye gelmesinden 500 yıl kadar önce Luviler ve İyonyalılar tasvir edilmiştir.

Daha sonra, Erken Demir Çağında Dünyanın Yedi Harikası'ndan üçü eskiden Luvilerin hâkimiyetinde olan bölgeye inşa edilmiştir ve Sokrates'ten önce yaşamış neredeyse tüm Grek ilim adamları eskiden Luvilere ait olan topraklarda yetişmiştir.

Buna rağmen, bu kitapta anlatılacak nedenlerden dolayı, arkeolojik kazılar açısından Luviler konusunda hiçbir şey bilinmez. Luviler Ege'nin Bronz Çağı siyasi haritalarında gözükmedikleri gibi, bugüne kadar neredeyse hiç bir prehistoryacı çıkıp açıkça Luvilerin bir zamanlar önemli bir ekonomik ve politik güç olduklarını söylememiştir.

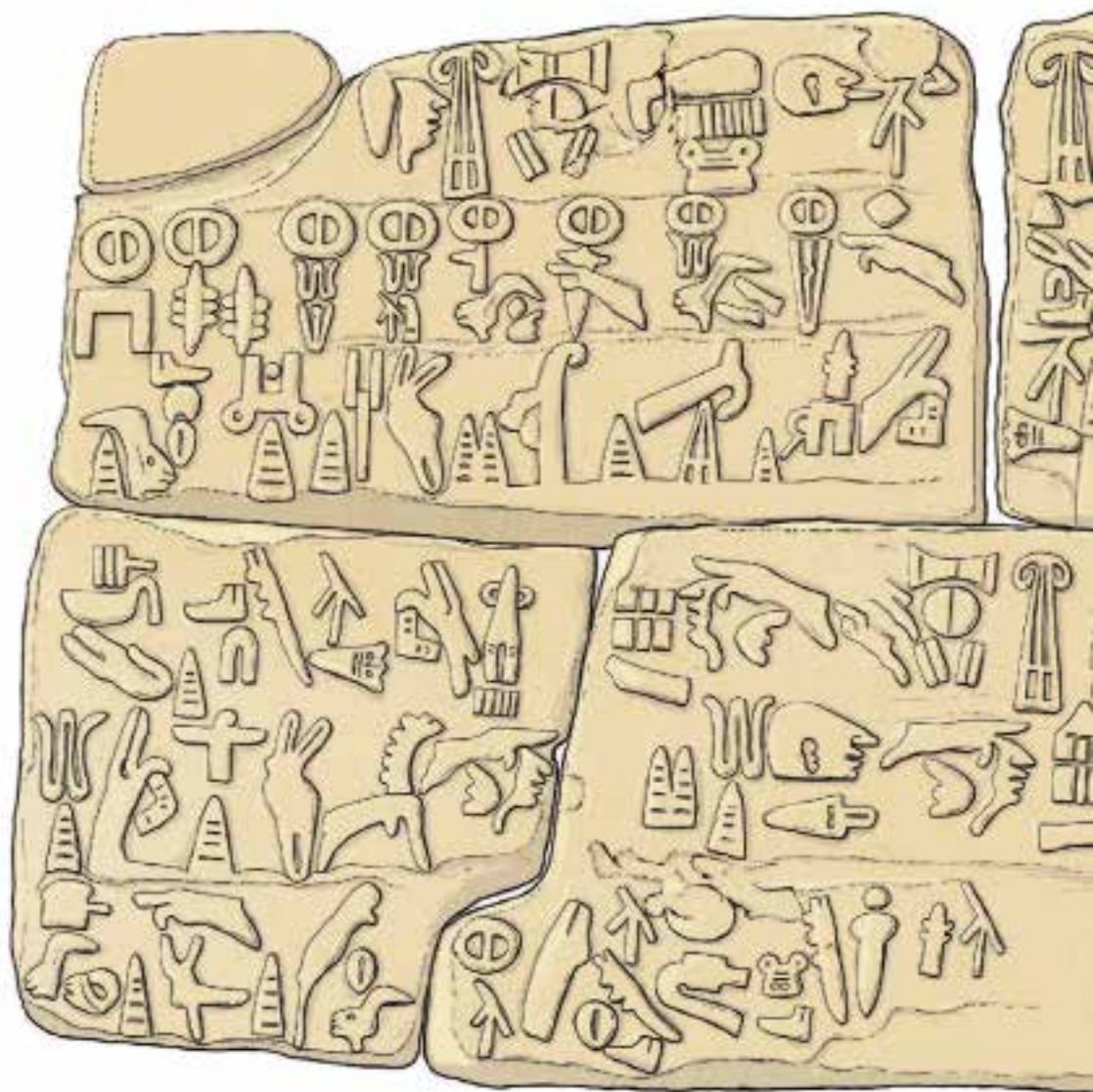
Doğu Akdeniz bölgesinde Bronz Çağının sonları son derece karmaşık bir süreç oluşturur ve doğa bilimlerinin bir düzine kadar farklı dalı ile beşeri bilimlerin de en az bir düzine kadar dalında yürütülen araştırmaların sonucunun göz önüne alınmasını gerektirir. Bu araştırmaların

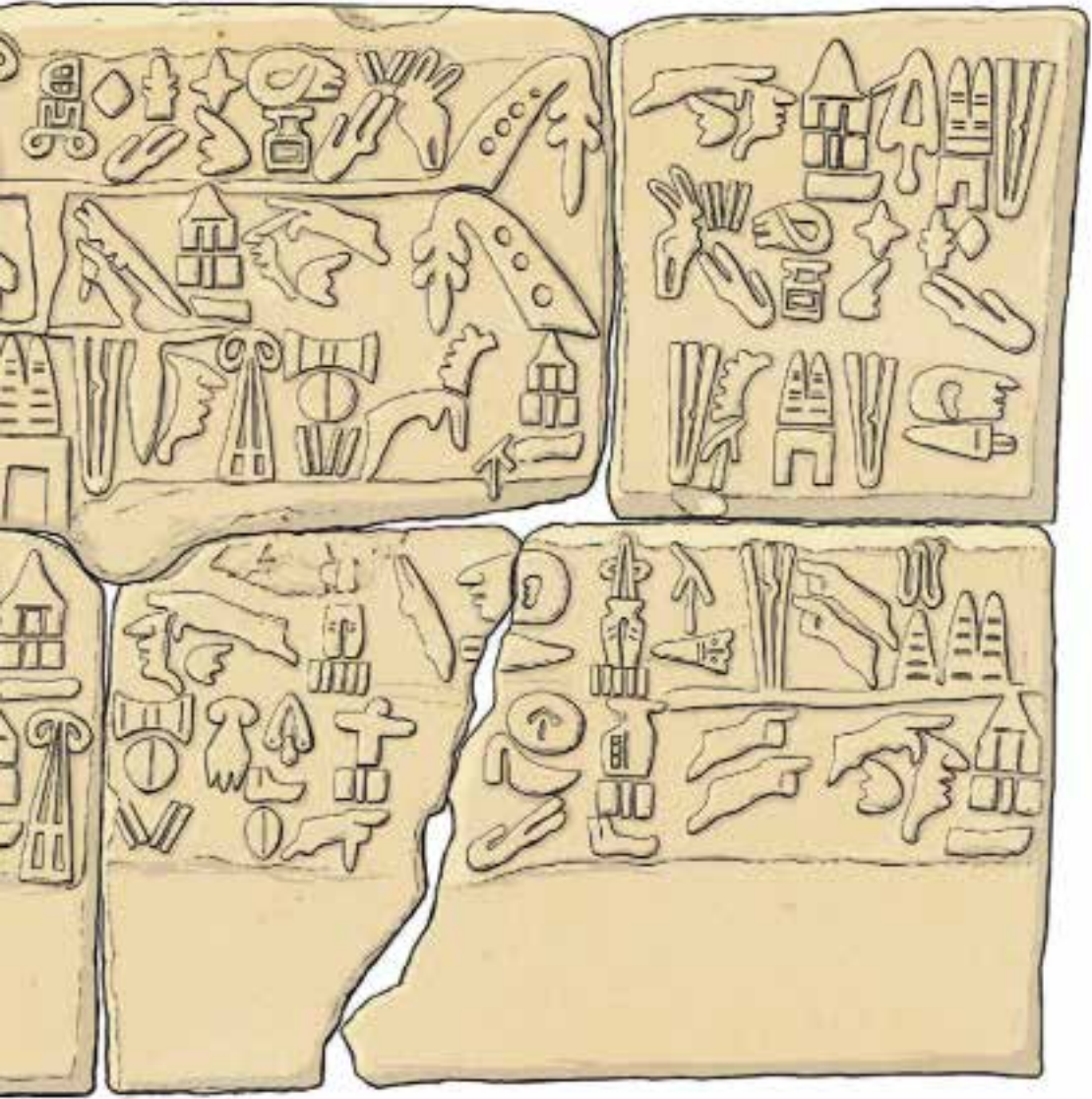

Kargamış'tan, üzerinde Luvi Hiyeroglifi bulunan bazalt bir stel parçası (MÖ. 900-700).

kapsamının ve derinliğinin düzeyi imkânsız gibi görünürse de, Bronz Çağının sonlarında nelerin olmuş olabileceğinin bütünsel rekonstrüksiyonunu yapmaya çalıştım. Mümkün olduğu yerde, eski eserlerden alıntılar içeren güncel literatüre başvurdum. Ancak 19. yüzyıla, hatta daha öncesine ait eserlerde de birçok değerli ve ufuk açıcı bilgiler buldum ve tamamıyla unutulmamaları dileğiyle onlara da yer verdim.

Bu kitabın bölümleri genelde üç unsurdan oluşur: ilk olarak belli bir konuda söz konusu olan bilgileri, genelde Vikipediya'da yapıldığı şekilde, mümkün olduğu kadar objektif bir şekilde özetledim. Sonra ele alınan her konuda verilerin, yeni geçici hipotezlere veya gelecek araştırmalara ilham kaynağı teşkil edecek alternatif bir yorumuna ("Öneriler" başlığı altında) yer verdim. Bu öneriler, başkalarının yeni fikirler doğrultusunda araştırmalar yürütmeye başlaması için ipuçları olarak görülebilir. Burada amaç kökleşmiş paradigmalara yerine yeni paradigmalar getirmek değildir. Son olarak, bir kutu içerisinde başka araştırmacıların aynı konudaki alıntıları sunulmuştur. Bu alıntılar genel anlamda görüşlerimi destekleyici niteliktedir. Ancak bazıları da görüşlerime ters olabilir ve bu konulardaki görüşlerin çeşitliliğini gösterme amaçlıdır.

Hattuşa Güney Kale üzerinde yer alan 2 no'lu oda içindeki 4 m. genişliğindeki Luvi hiyeroglifi yazıt.

3. Luviler

3.1 Luviler Kimlerdir?

Elimizdeki bilgiler

Bati Anadolu'nun büyük kısmında, muhtemelen bölgenin boyutlarından ve karmaşık topografyasından dolayı, binlerce yıl boyunca siyasi açıdan bölünmüş, sayısız küçük krallık ve prenslik yer almıştır. Bu durum bölgenin ekonomik ve siyasi açıdan zayıf düşmesine neden olduğu gibi, aynı zamanda az çok tutarlı Luvi kültürünün tespit edilmesini geciktirmiştir.

Ancak Luvi kültürü filolojik açıdan oldukça iyi araştırılmıştır. Takriben MÖ 2000 yılından itibaren Luvice kişi isimleri ya da Luvice kökenli kelimeler eski ticaret şehri Kültepe'de (Kaniş veya Neşa) bulunan Asur tabletlerinde görülmeye başlanır. O dönemde Anadolu'da yaşayan Asurlu tüccarlar yerli halkı, "Luviler" in karşılığı olan *nuwa'um* olarak adlandıırırlardı. Aşağı yukarı aynı dönemde Eski Hititler biraz daha kuzeyde Üst Kızılırmak civarına yerleştiler. Hititlerin başkenti Hattuşa'da bulunmuş ve Akatça çivi yazısında yazılmış belgelerde Luvi dilini konuşan halkların yaşadığı bölgeye *Luwiya* deniyordu.

Kuş telekli taçlar takan Deniz Kavimleri Tekker olarak bilinir ve bu isim MÖ 1200 sonrasında Troialılar için yaygın şekilde kullanılan Teucer adını çağırıştırır.

Tunç Çağı sonunda Luvice konuşulan coğrafya, Hititçe konuşulan coğrafyadan çok daha büyüktü.

Hitit yasalarında ve diğer belgelerde “Luvi diline” yapılan tercümelerden söz edilir. Buna göre Güney ve Batı Anadolu’nun tamamında Luvicenin farklı lehçeleri konuşulurdu. Bu dil Hint-Avrupa dil ailesinin Anadolu dilleri grubuna girer. Hem Akatça çivi yazısında, hem de en az 1400 yıl boyunca (MÖ 2000-600) kullanılan kendi hiyeroglif yazısıyla kayıt altına alınmıştır. Bu durumda Luvice hiyeroglif yazısı bir Hint-Avrupa dilinin yazıldığı ilk yazı şeklidir. Bu yazıyı kullanan ve Luvi dilini kullanan insanlar Bronz Çağı ve Erken Demir Çağında Anadolu’da ve Kuzey Suriye’de yaşamıştır.

Böbrek biçimli höyük yerleşmesi olan merkezdeki Tavşanlı Höyük 400x300 m ebatlarındadır ve MÖ 1200'e kadar iskân edilmiştir.

Öneriler

Dilbilimle arkeoloji arasındaki büyük fark

Dilbilimciler, Hitit Krallığının başkenti Hattuşa'da ele geçen 33.000 belge sayesinde Luvi Kültürü konusunda çok kapsamlı bilgiler elde etmeyi başarmıştır. Bu konudaki önemli çalışmalar arasında Susanne Heinhold-Krahmer'in *Arzawa* (1977); editörlüğünü H. Craig Melchert'in yaptığı *The Luwians (Luviler)* (2003) ve Alice Mouton ve diğerlerinin *Luwian Identities (Luvi Kimlikleri)* (2013) adlı kitapları yer alır. Buna karşılık prehistorya arkeolojisinin kazılara yönelik açıklama amaçlı modellerinde Luvilerden hiç söz edilmez. Ege'nin Bronz Çağı konusunda bilinenler son yıllarda çok kapsamlı kitaplarda özetlendiyse de, Luvi kültürüne değinilmemiştir.

Luvi kültürünün tanınması, daha sonra ele alınacak çeşitli nedenlerden dolayı gecikmiştir. Luviler konusundaki araştırmalar açısından dilbilimle prehistorya arasındaki büyük fark, Hattuşa'da bulunan tabletlerde Luvi dilini ilk olarak tespit eden Hititolog Emil Forrer 1920'de

Luvilerin önemini keşfettiğinden beri, yani neredeyse bir yüzyıldır söz konusudur.

Günümüzde “Luvice” terimiyle bir dil, bir yazı ve bunlardan birini veya her ikisini kullanan etno-dilsel bir insan grubu kastedilir. Bugüne kadar Luvice hiyerogliflerle yazılmış belgelerin çoğu Suriye ve Filistin’de Erken Demir Çağına ait yerlerde bulunduğu için Luvi terimi genelde MÖ 10 ila 9. yüzyılda Doğu Akdeniz bölgesinde yaşamış insanlar için kullanılır. Ancak Luvice hiyeroglif yazıları MÖ 2000’lerde bile Batı ve Güney Anadolu’da kullanılmıştır. Dolayısıyla Luvi terimi, Hititlerin gelişinden önce ve Hitit Krallığı sırasında – Hattilerin yanı sıra – Batı ve Güney Anadolu’da yaşamış yerli ulus için de geçerlidir. Luvi terimi bu kitap bağlamında üçüncü bir anlamla, yani coğrafi ve kronolojik bağlamda kullanılmıştır. Burada Luvi terimi, MÖ 2. binyılda, yani Yunanistan’daki Mikenlerle Orta Anadolu’daki Hititler arasında Batı Anadolu’da yaşamış ve kendilerini bu iki kültürden hiçbirine ait olarak görmeyen insanları kapsar. Bu tanım, günümüzde kullandığımız tanımlardan farklı değildir. Herkes belli bir etno-dilsel gruba aittir ve herkes belli bir dönemde ve bölgede yaşar, ama tabii bu ikisi örtüşmek zorunda değildir. Bu kitap bağlamında odak noktamız dönem ve bölge – Orta ve Geç Bronz Çağında Batı Anadolu – ve orada yaşayan insanlardır, etnik kökenleri değildir.

“Luvilerin Hititlerden çok daha büyük bir ulus olduğu ortaya çıkmıştır... Hatti Krallığının kültürünün Luviler tarafından geliştirilip sonra Hititler tarafından devralındığı giderek anlaşılmaktadır.” Emil Forrer, 20 Ağustos 1920’de Doktorada danışmanı Eduard Meyer’a yazdığı mektup (Oberheid 2007, 93)

“Hititlerden önce Anadolu açık bir şekilde doğu ve batı olmak üzere, farklı kültürel özelliklere sahip iki parçaya ayrılmıştı. Bu iki parça etnik ve dilsel olarak birbirinden farklıydı. Asıl ilgi alanımız olan Batı Anadolu kültürel sahasına zamanla Luviler yerleşecekti.” – Leonard R. Palmer 1961, 249

“Genel olarak Batı Anadolu’nun büyük bir kısmının –hatta tamamının– Luvilerden oluştuğu kabul edilir.” – Robert Beekes 2003, 47

“Luviler Anadolu’nun Bronz Çağı tarihi açısından Hititler kadar önemli olmalıydılar.” – İlya Yakubovich 2010, 3

“Luviler, MÖ 2. ve 1. binyılda antik Yakındoğu tarihinde Hititler kadar önemli bir rol oynamalarına rağmen, çeşitli nedenlerden dolayı kendilerinden daha ünlü olan komşu ve akrabalarının gölgesinde kalmış, hatta onlarla karıştırılmışlardır.” – Harold Craig Melchert 2003 (Arka Kapak)

“Luviler antik Yakındoğu’nun en önemli, fakat bir o kadar da haklarında az bilgi sahibi olduğumuz halklarından birisidir.” – İtamar Singer 2011, 727

“Yeni binyılın başlangıcı Luviler konusundaki araştırmalara olan ilgide büyük bir artışı da beraberinde getirdi.” – Alice Mouton ve diğerleri 2013, 6

“Daha 1986 yılında [Harvard Üniversitesinden dilbilimci Calvert] Watkins Troia’nın önderlerinin isimlerinin (Priamos, Paris) Luvice olduğuna işaret etmişti.” – Michael Reichel 2011, 40

“Onuncu gün, gecenin en son saatlerinde, ... ağılda adak olarak bir sıvı sundum ve Tanrı Prinkar ile Tanrı İştär’a seslendim. Hurrice şu kelimeleri söyledim: ‘Atlar için ... Ey Prinkar ve İştär’. Ve Luvice şu kelimeleri söyledim: ‘Atlar için! Her şey yolunda gitsin!’” – Thebes şehrinin batısındaki Kom el-Samak’da, III. Amenhotep döneminden kalma bir sunak üzerindeki yazıt. Aktaran: Arielle P. Kozloff 2012, 165

3.2 Yaşam Alanları ve Doğal Kaynaklar

Elimizdeki bilgiler

Anadolu çoğunlukla Asya ile Avrupa arasında köprü oluşturan bir kıta gibi tanımlanırsa da, bu onun eşsizliğini yeterince vurgulamaz. Afrika o kadar yakındır ki, burada üç kıtanın yollarının dört denizin – Hazar Denizi, Karadeniz, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz – kıyılarına bağlandığını iddia etmek mümkündür. Dünyanın başka hiç bir bölgesinde bu derecede ayrıcalıklı jeostratejik bir durumla, insanların yerleşimi için son derece elverişli iklim koşullarının bir arada bulunduğu bir yer yoktur.

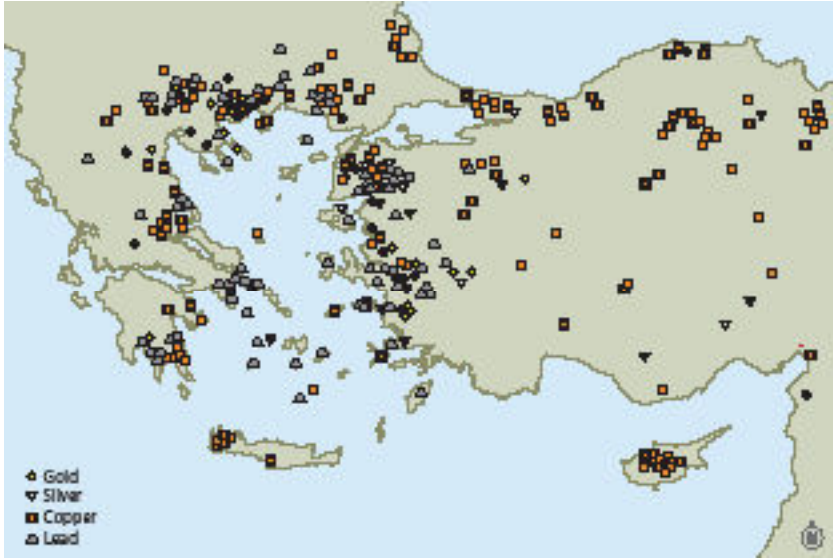
Zengin doğal kaynaklar yerleşik hayatın, tarım ve hayvan yetiştiriciliğinin, metal işlemenin ve sonraki dönemlerde para basımının ilk olarak Anadolu’da başlamış olmasının nedeni olabilir. 20. yüzyılda bilgi çalışma sistemlerinin ortaya çıkmasından önce, bir bölgedeki doğal kaynaklar toplumların başarılarında önemli bir rol oynardı. Doğal kaynaklar, jeopolitik konum, maden yatakları, doğal kayalar, yıllık yağışlar, akarsu akışları, orman kaynakları ve tarımsal kullanım alanlarını içerir. Anadolu, jeolojik geçmişi ve coğrafi konumu sayesinde yukarıdaki kategorilerin hepsi açısından zengindi.

Öneriler

Dünya tarihinin en zengin insanı

Doğu Akdeniz’in hiçbir bölgesinde, Batı Anadolu’daki gibi, birbirine bitişik halde bu kadar büyük ve verimli tarımsal arazilerin olduğu başka bir yer yoktur. Ayrıca Doğu Akdeniz bölgesinin hiçbir yerinde Batı Anadolu’daki kadar iç bölgelere ulaşabilen, ulaşım elverişli su yolları, çok sayıda doğal liman, geniş ve verimli taşkın ovaları ve uçsuz bucaksız ormanlar yoktur (ama günümüzde ormanlardan geriye fazla bir şey kalmamıştır). Batı Anadolu bölgesi son derece bereketli topraklarla kaplıdır. Verimli topraklarıyla Gediz (Antik Çağdaki adıyla Hermos) Vadisi, genişliği ve verimliliği açısından Nil Deltası’nın zenginliğini andırır. Yer altı kaynakları bakımından da, Doğu Akdeniz’in hiç bir bölgesi, Batı Anadolu gibi zengin yataklara sahip değildir. Troia’nın doğusundaki bölge tarih

Günümüz Türkiye'sinin batısında konumlanan Luvî çekirdek bölgesi madenlerce zengindir.

öncesi dönemde dahi işlenen kurşun/çinko cevherleriyle bakır ve altın yataklarına sahiptir. Altını ile meşhur olup, dünya tarihinin en zengin insanı olduğu söylenen Kroisos'un krallığının merkezi olan Sardes şehri de Batı Anadolu'nun daha güney kesiminde bulunur.

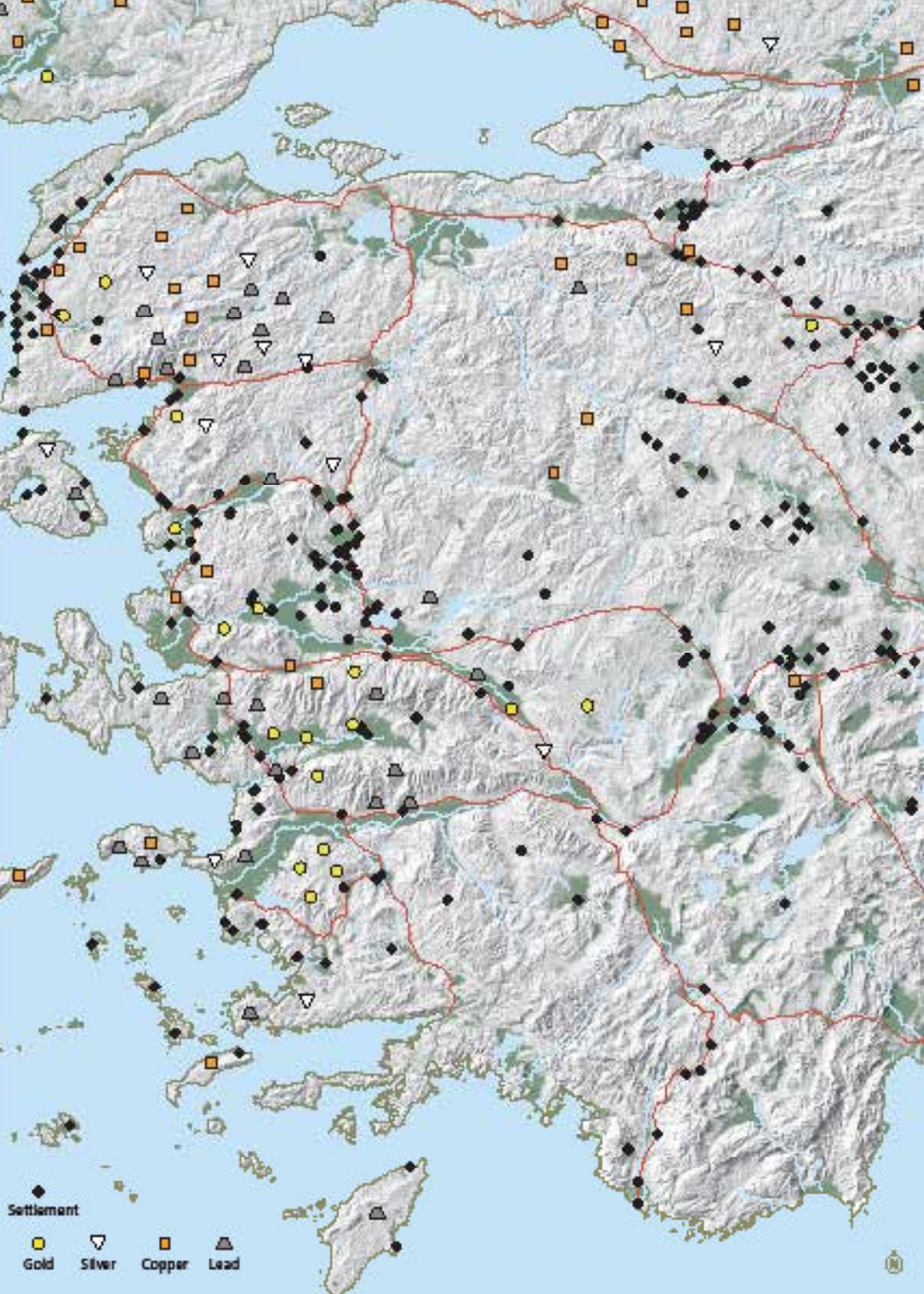
Günümüzde, zengin ile fakir arasındaki farkı anlamak kolaydır. Kimin parası çoksa zengin, kimin parası yoksa fakirdir. Pekiye paranın icadından önce bu ayrım nasıl yapıldı? O zamana kadar genel olarak kabul gören değer ölçüsü, metal sahibi olmaktı. Metallerin işlenmesine MÖ 8. binyılda yine Anadolu'da başlanmıştır. Metallerin değeri, nadir olmalarına ve işleme zorluğuna bağlıydı. Kurşun çok yaygındı ve düşük ısılarla eritilebiliyordu. Çok önceden öncelikle takı yapımında kullanıldı, daha sonra da yazı alanında kullanılmaya başlandı. Bakıra yüzde 10 oranında kalay katılarak Bronz Çağı'na (Doğu Akdeniz'de MÖ y. 3000-1200) adını veren metal elde edilir. Bronzdan silahlar ve aletler elde edilirdi. Gümüş, gümüş yataklarının yanı sıra kurşun ve bakır gibi madenlerden elde edilirdi ve bugün de olduğu gibi takı malzemelerinde kullanılırdı. Altın üretimi doğrudan sarayların denetiminde gerçekleşirdi. Demir ise altından daha da değerliydi. Demirin değeri MÖ 1800'lerde

Küllüoba'daki arkeolojik kazılarda İlk Tunç Çağına tarihlenen ve birkaç metre kalınlığa ulaşan tabakalar halinde yerleşme kalıntıları açığa çıkarılmıştır.

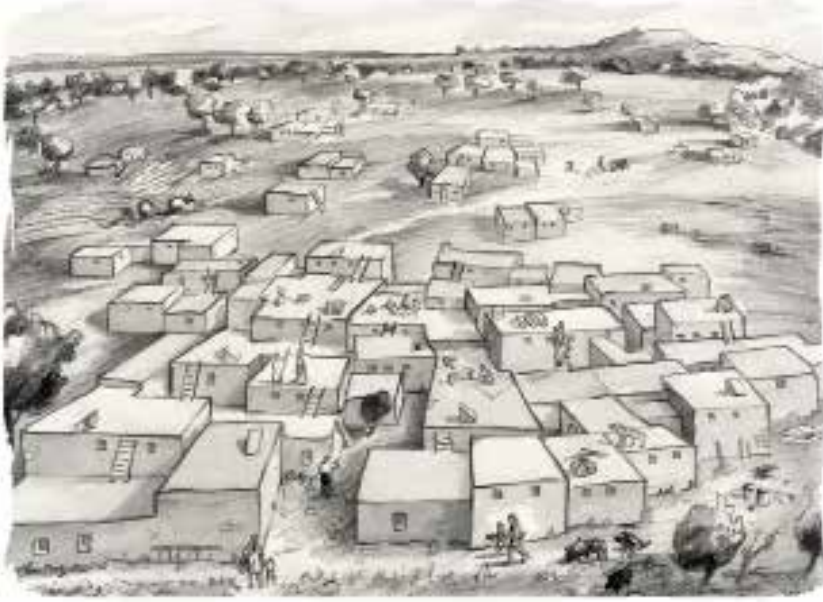

Troia'nın güneyinde yer alan İda (Kaz) Dağı tarih boyunca yoğun ormanlarla kaplı olmuştur.

- ◆ Settlement
- Gold ▼ Silver ■ Copper ▲ Lead

Çatalhöyük Neolitik yerleşmesine ait kısımların resimsel rekonstrüksiyonu.

gümüşün 40 katı kadardı. Ayrıca pirinç de (bakır ve çinko alaşımı) oldukça değerli olmalıydı. Doğal amalgam (aurikalsit minerali) şeklinde çok nadir bulunurdu. Troas'ın güneyindeki Lesbos Adası'nda (Midilli), MÖ 3. binyılda, içinde % 17 oranında çinko bulunan pirinç (yeni Grekçede *orikhalkos*) objeler bulunmuştur.

Bölgesinde zengin yer altı kaynaklarına sahip hükümdarların kısa zaman içerisinde ün kazanıp güçlenebilmiş olması şaşırtıcı değildir. Geç Bronz Çağın'da hem Yunanistan'da, hem de Anadolu'da yer altı kaynaklarının dağılımını gösteren haritada, üç bölgenin özellikle metal yatakları konusundaki zenginlikleriyle ön plana çıktığı görülebilir: Troas, Sardes şehri çevresi ve Güney Makedonya. Bu bölgelerden çıkan üç kral tarih sayfalarında çok önemli birer rol oynamıştır: Priamos, Kroisos ve Büyük İskender.

Luvî Çalışmaları Vakfı'ndaki araştırmacılar coğrafi bilgi sistemleri kullanarak Batı Anadolu'da 340 adet MÖ 2. binyıl yerleşmesini kayda geçirdi ve değerlendirdi.

“Kültürler arası iletişimin MÖ 2. binyılda başka hiçbir yerde Anadolu’da olduğu kadar çarpıcı bir şekilde yaşanmadığı aşîkardır.” – Billie Jean Collins ve diğerkleri 2008, 4

“Anadolu zengin doğaî kaynaklarla kutsanmış bir ÷lkedir; zengin maden yatakları ve orman bolluğı, büyük bir metal endüstrisi için gerekli unsurlardır.” – James D. Muhly 2011, 858

“Metalin silah, araç gereç ve mücevher malzemesi olarak kullanımının yaygınlaşması, stoklanma olasılığına ve toplumsal üst sınıfın oluşumunun temelinde yatan servet birikimine işaret eder.” – Andreas Müller-Karpe 1994, 180

“Biga yarımadasında [Troas bölgesi] ve Batı Anadolu kıyılarında çok sayıda bakır, kurşun ve altın yatağının bulunduğı bilinmektedir.” – Günther Wagner ve diğerkleri 1985, 77

“Troas bölgesinde, Abydos’un yukarısında yer alan ve günümüzde Abydoslulara ait olan Astyra [Troia’nın 27 km kuzeydoğusu] harabe halindedir, ama eskiden bağımsızdı ve şimdi neredeyse tükenmiş olan altın madenlerine sahipti.” – Strabon, *Coğrafiya* 13.1.23 (Jones)

“Andeira yakınlarında (Troia’nın 80 km güneydoğusu) yanınca demire dönüşen bir taş vardır. Belirli bir toprak çeşidi ile birlikte bir fırında ısıtıldığı zaman çinkoya dönüşür ve bu karışıma bakır eklendiğı zaman bazıları tarafından orikalkum olarak adlandırılan ‘karışım’ elde edilir.” – Strabon, *Coğrafiya* 13.1.56 (Jones)

3.3 Batı Anadolu'daki Geç Bronz Çağı Yerleşimleri

Elimizdeki bilgiler

Türkiye'nin Ege kıyısı boyunca turistler tarafından büyük ilgi gören birçok ünlü arkeolojik sit merkezi mevcuttur. Bunlardan en iyi bilinenleri Ephesos, Pergamon, Miletos, Sardeis, Aphrodisias, Didyma ve İasos gibi antik kentlerdir. Ancak bu arkeolojik kentlerdeki kazılarda genellikle sadece MÖ 8. yüzyıla kadar, yani Hellenizasyon'un başlangıcı olarak düşünülen döneme kadar olan kesimler araştırılmıştır. Bunun nedeni, en alta yer alan Bronz Çağına ait yerleşimlere ulaşmak için önce muhafaza edilmiş olan arkeolojik buluntuların kaldırılmasının gerekli olmasıdır. Dolayısıyla bazı antik kentlerde sadece Bizans Dönemi yapıları ortaya çıkartılmıştır. Kapsamlı kazılara rağmen, bu antik kentlerin Bronz Çağı dönemi birkaç metre derinlikte bulunduğundan pek tanınmaz.

Hava fotoğrafının ortasında görülen eşmerkezli elips biçimli halkalar 2000 m²'den daha büyük alana yayılan Son Tunç Çağı kalesi Kaymakçı'nın masif surlarıdır.

Luvi konutları çoğu zaman "tell" denilen tabakalar halindeki yerleşme höyüklerinde korunmuştur: Aşağıkepen yakınında Büyük Höyük; Burdur İli Boğaziçi Köyündeki Kozluca Höyük; Muğla İli Fethiye İlçesi yakınında Çaltılar Höyük; Afyon'un 70 km güneybatısında Çandır Höyük; Alpu yakınında Doğancı Höyük; Eskişehir yakınında Karapazar; Eğirdir Gölünün doğu sahilindeki İskele Höyük; Seyitgazi'nin 19 km güneybatısında Akın Höyük; Sinanpaşa Kasabasında Küçükhöyük; Eskişehir kent merkezinin kuzeybatısındaki Keskin.

Kadikalesi'ndeki höyükte üst seviyede Bizans temelleri yer alır. Bunların altındaki 15 m kalınlığındaki depozitin altında Luvi mahalleleri yatmaktadır.

Güneydoğuda Antalya ile kuzeybatıda Troia arasında kalan bölgede Bronz Çağına ait yüzlerce yerleşimin varlığının bilinmesine rağmen, geçmişte bunlardan sadece ikisi – Troia ve Beycesultan – kapsamlı olarak kazılıp, sonuçları Batı dillerinde yayınlanmıştır. Her iki sit merkezinde kazı yapan bilim adamlarına sonradan meslektaşları arasında büyük tepki gösterilmiş, her ikisine Anadolu'da bir daha arazi çalışmaları yapmak bile yasaklanmıştır. Prehistoryacılar özellikle Türkiye'nin Güneybatı Ege kıyısında Miken ve Minos kültürlerinin etkisinin daha fazla hissedildiği Miletos, İasos ve Müsgebi gibi yerlere odaklanmıştır. Son yıllarda Türk arkeologları MÖ 2. binyıla ait iki düzine kadar yerleşimde kazılar yürütmüşlerdir. Bugüne kadar elde edilen, çoğunlukla kazı raporları şeklindeki sonuçlar genelde sadece Türkçe olarak yayınlandığı için, yeni buluntular ve bilgiler uluslararası alanda henüz tanınmaz. Daha sistematik araştırmaların olmamasından dolayı, Batı Anadolu'nun Geç Bronz Çağı dönemi hakkındaki bilgilerimiz şimdilik sınırlıdır. Bildiklerimiz Mısır, Yunanistan ve Hattuşa'da arkeologlar tarafından bulunan, o döneme ait yazılı belgelere dayanmaktadır. Bu belgeler doğal olarak

Çandarlı'da yeni sürülmüş bir tarlada müstesna seviyede buluntu yoğunluğu dikkat çeker.

farklı yazı ve dillerde yazıldığı için bölgeler, halklar ve şehirler için farklı isimler kullanılmıştır ve bu belgelerde yerel bakış açılarının etkilerini görmek mümkündür.

Öneriler

Yüzlerce araştırılmamış arkeolojik yerleşim

Luwian Studies Vakfı çalışmaları çerçevesinde son yıllarda, Batı Anadolu'da Geç Bronz Çağına ait 340 yerleşim sistematik olarak kaydedilmiştir. Bunun sonucunda bugüne kadar ilk kez, Ege Denizi çevresinde Geç Bronz Çağına ait bilinen bütün yerleşimleri gösteren bir harita hazırlamış bulunmaktayız. Alman Araştırma Vakfı (DFG) tarafından yürütülen, "*Tübinger Atlas des Vorderen Orients*" adlı 25 yıllık araştırma projesi bile Batı Anadolu'da Geç Bronz Çağına ait yerleşimlerin haritasını sunamamıştır. Harita üzerindeki dağılımdan da görüleceği üzere, Girit Minos Uygarlığı, Miken dönemi Yunanistan ve Hititlerin Büyük Krallığından bildiğimiz bütün yerleşimlerin toplamı, bilinen Luvi yerleşimleri sayısına yakın bile

değildir. Yerleşimlerin sayısından daha da etkileyici olan, büyüklükleri ve buluntu yoğunluklarıdır. Arkeologlar Ege kıyısındaki Çandarlı'da yeni sürülmüş bir tarlada ortaya çıkan sayısız çanak çömleği ve kuru taş duvarları görececek olsalar dilleri tutulurdu. Aynı şey, Kaymakçı'daki yukarı şehrin büyüklüğü görüldüğünde de söz konusu olur.

Bu yerleşim yerlerinin konumları, doğal kaynaklarla doğrudan doğruya bağlantılıdır. Akarsu yatakları, bereketli taşkın ovaları ve maden yatakları insanları kendisine çekmiş ve zenginleşmelerini kolaylaştırmıştır. Kazı yapan prehistoryacıları ise öncelikle mimari kalıntılar veya yüzeye yakın yerde belge bulma fırsatı cezbetmiştir. Yunan anakarasında ya da Anadolu'da, maden yatakları bakımından oldukça zayıf olan bölgelere odaklanmışlardır. Maden yataklarının dağılımıyla bilinen arkeolojik sit alanlarının dağılımı karşılaştırıldığında, arkeologların bugüne kadar bu açıdan daha zayıf olan bölgelere odaklandığı görülür. Ancak Bronz Çağını sona erdiren MÖ 1200'lerdeki çatışmalarda, metal yataklarını ele geçirme ve dolayısıyla zenginleşme mücadelesinin merkezi rol oynamış olması muhtemeldir. Zaten maden bakımından zengin bölgeler belgelerde belirtilmiştir. Deniz Kavimlerinin istilalarından önce Kıbrıs'ı hedef alan deniz savaşları yer alır. Troas, Makedonya ve Sardeis'den birlikler, Homeros'a göre Greklerin Troia Savaşındaki düşmanları arasında yer alır.

Bugüne kadar Miken kaynaklı objelerin Güneybatı Anadolu'nun Ege kıyısındaki varlığı, Greklerin bu bölge üzerinde gittikçe büyüyen etkisi olarak yorumlanırdı. Hâlbuki maden yataklarının dağılımına bakıldığında farklı bir olasılık ortaya çıkar. Luviler, yüzyıllar boyunca Mikenleri yazıdan yoksun bıraktıkları gibi, sonradan sadece maden yatakları açısından zayıf bölgelere erişmelerine izin verirler, asıl zengin bölgeleri ise hep kendilerine saklarlar. Bir adım ileri giderek yeraltı kaynaklarının dağılımına ve Troia Savaşındaki birliklere (Homeros'un saydıkları) bakılabilir. O zaman bu tür zenginliklere erişimi olmayanların (Grekler), bu tür zenginliklere bolca sahip olanlara (Luvilere) karşı isyanının söz konusu olduğu anlaşılır.

“Hitit dili oldukça küçük bir alanda, özellikle Kızılırmak yayı içerisinde kalan bölgede konuşulurdu. Bu dil, geniş kraliyet ailesi tarafından kullanılan, tamamıyla diplomatik bir dildi. Anadolu’da en yaygın olarak konuşulan yerli dil ise Luvice idi.” – Anne-Maria Wittke ve diğerleri 2007, 22

“Luvi dilinin biçimsel özellikleri tespit edildiği zaman, bu dilin Kuzeybatı Anadolu’da Sakarya Irmağı’nın havzasından günümüzde Suriye’de bulunan Fırat Vadisi’ne kadar uzanan çok büyük bir bölgede kullanıldığı görülebilir.” – İlya Yakubovich 2010, 3

“MÖ 13. yüzyıla gelindiğinde kraliyet kalemî tarafından yazılan Hitit metinlerinde bol miktarda Luvi kelimeleri yer alır. Buna karşılık Hattuşa’daki ya da Yeni Hitit krallıklarındaki Luvi metinleri Hitit unsurları içermez.” – Alice Mouton ve diğerleri 2013, 3

“Neden Luvice beş yüz yıl daha konuşulmaya devam edilirken, Hititçe Krallığın yıkılmasından sonra tümüyle kayboldu?” – İtamar Singer 2011, 719

“Şu anda temel meselelerde birçok nokta son derece tartışmalı olmaya devam etmektedir ve bu alanda yeni yaklaşımlar ve yeni önerilere yer vardır. Bundan dolayı, Luvi kültürü ve kimliği son derece heyecan verici bir araştırma sahası oluşturur ve bu durumun uzun yıllar süreceğinden eminiz.” – Alice Mouton ve diğerleri 2013, 20

3.4 Batı Anadolu'daki Küçük Devletler

Elimizdeki bilgiler

Hititlerin batı komşuları ismen oldukça iyi bilinir. *Luwiya* terimi Hitit belgelerinden kaybolduğu zaman yerini, onunla eşanlamlı gibi kullanılan, Luvi krallıkların en güçlüsü olan Arzawa'nın adını almış gibi görünür. Bu krallığın ana bileşenleri arasında Wiluša, Şeha, Mira, Hapalla ve Arzawa vardı. Arzawa'nın asıl bölgesi Büyük Menderes (Antik Çağda Maiandros) vadisiydi. Birçok araştırmacıya göre başkent Apasa, Ephesos kentinin öncüsüydü ve günümüzdeki Selçuk şehrinin yakınlarında yer alırdı. O dönemde kullanılan kişi adlarının da gösterdiği gibi, Arzawa ülkesinde Luvice konuşulurdu. Arzawa en yüksek politik gücüne MÖ 15. yüzyılın ortasında ve 14. yüzyılın başında, Hititlerin önemsiz olduğu bir dönemde ulaştı. Amarna arşivlerindeki belgelerde görüldüğü üzere Arzawa Anadolu'daki en güçlü krallıktı ve kralları Mısır'la temas halindeydiler.

Hitit belgelerinde Batı ve Güney Anadolu'da yer aldığı söylenen bir düzine kadar Luvi krallığı bazen Büyük Hatti krallarının vasalları, bazen de düşmanlarıydı. Bu krallıkların arasında Lukka, Karkışa, Pedasa, Tarhuntaşşa, Kizzuwatna, Walma ve Maşa vardı. Yaklaşık son elli yıllık sürede araştırmacılar arasında bu küçük krallıkların konumu konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Özellikle Wiluša devletinin kimliği belirlenmemiştir. Hitit kaynaklarına göre Wiluša kısa bir dönem boyunca (MÖ 1290-1272) Hattilerin vasalıydı. Günümüzde bazı araştırmacılar Wiluša'nın Troia olduğuna inanırken başkaları da Güneybatı Anadolu'da olması gerektiğini savunur.

Mykenai Yunanistan'ı ile Hitit Orta Anadolu'su arasında konumlanan Luvi prenslikleri (kırmızı ile gösterilmiştir) Hattuşa'da ele geçen belgelerden iyi tanınmaktadır.

Öneriler

1600 yıllık bir bilgi boşluğu

Anadolu'nun batısında bulunan, Geç Bronz Çağına ait krallıkların, Hitit çivi yazılı metinleri sayesinde uzun zamandan beri tanınıyor olmasına rağmen, bu bilginin şimdiye kadar Ege'nin Bronz Çağı ticari ve politik ilişkilerinin rekonstrüksiyonunda hemen hiçbir etkisi olmadığı anlaşılır. İki düzine civarında irili ufaklı Luvi krallığı, Miken ve Minos uygarlıklarıyla ilgili haritalarda hemen hiç yer almaz. Tam tersine, birçok haritada Hitit İmparatorluğu Anadolu'nun neredeyse tamamını kaplıyormuş gibi tasvir edilir. Ama bu durum sadece MÖ 1300'den sonraki kısa bir dönem için geçerliydi. Bronz Çağının 2000 yıl sürmesine karşın Hititler sadece 400 yıl var olabildi ve ana bölgeleri Anadolu'nun merkeziyle sınırlıydı. Bunun yanı sıra MÖ 1450 ile 1380 arası, Hititlerin güçsüz olduğu bir dönemdi.

Bugün kullanımında olan ve Hitit İmparatorluğu'nun sınırlarını çok geniş gösteren tarihi haritalar gerçekte bilgilerimizin eksikliğini gizlediği gibi, Hitit krallarının karşı konulamaz derecede güçlü olduğu

Beyköy, Afyon'un kuzeyinde potansiyeli yüksek bir höyüktür.

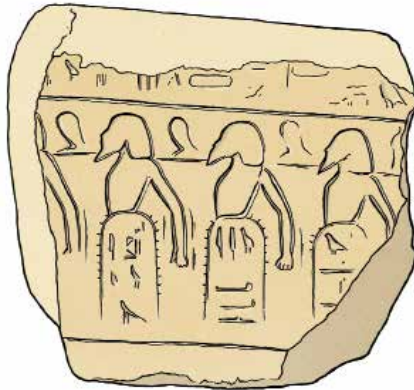
duygusunu uyandırır. Gerçekte batıdaki komşuları, Hititler için büyük bir sorun teşkil ederdi, hatta iki defa Hitit İmparatorluğunun yıkılmasına katkıda bulundular. Her halükârda, büyük olmak daima güçlü olmak anlamına gelmez. Örneğin Alman İmparatorluğunun 1918 yılındaki boyutunu gösteren bir haritadan bu devletin bir dünya savaşını yeni kaybettiği anlaşılmaz.

Günümüzde araştırılabilecek sorulardan bazıları şöyledir: Anadolu'da, 1600 yıllık Bronz Çağında, Büyük Hitit Krallığının oluşumundan önce kimler yaşadı? MÖ 1450'li yıllarda eski Hitit İmparatorluğunun çökmesine kimler neden oldu? Onlardan sonra Anadolu'da kimler söz sahibi oldu? Eski Hitit İmparatorluğunun Minos uygarlığı ile hemen hemen aynı zamanda önemini kaybettiği bilinir. Girit'in güç kaybetmesinden Miken asıllı küçük krallıklar faydalandı. Aynı şekilde Büyük Hitit İmparatorluğunun geçici zayıflığından ise Batı Anadolu'daki küçük krallıklar yararlandı. Her ne kadar güç dengesindeki bu değişimler hemen hemen aynı zamanda gerçekleşmişse de, aralarında nedensel bir bağlantı olduğu anlamına gelmez. Öte yandan arada böyle bir bağlantı olup olmadığı araştırılmış mıdır?

III. Amenhotep'in günümüzde Kom el-Hettan olarak da bilinen, Nil Nehrinin batı kıyısında yer alan anıt mezarından geriye, devasa Memnon heykellerinden başka, girişinde bulunan Amenhotep'in 18 metre boyunda iki heykeli dışında fazla bir şey kalmamıştır. Tapınak Merneptah döneminden (MÖ 1213-1203) itibaren taş ocağı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

2004/05'te yürütülen kazı mevsiminde arkeologlar Hourig Sourou- zian ile Rainer Stadelmann liderliğinde faaliyet gösteren mühendisler ve işçiler, bir bataklıkta gömülü kalıntılardan neredeyse 20 tonluk bir blok çıkarmıştır. Bu bloğun üzerinde yenilgiye uğratıldığı iddia edilen yabancı ülkelerden ve müstahkem şehirlerden esir edilmiş insanlar, alt- larındaki oval kartuşlar içindeki hiyeroglif yazıt ile tanımlanarak tasvir edilmiştir. Tasvir edilenler arasında bir Suriyeli, bir Mezopotamyalı, bir Hititli ve daha "Asyalı" görünümde iki kişi vardır. Hepsi, boyunlarından bir papirüs urgan ile yan yana bağlanmıştır. Sakalsız Hititlinin yanında İsywa'yı temsil eden uzun saçlı biri ile Arzawa'dan dazlak bir kişi vardır. Kazı ekibine göre İsywa, o dönemde Batı Anadolu'nun kıyı kesimi için kullanılan Asya kelimesinin ilk şekli olabilir.

Sütunlu Avlu'nun kuzey yönündeki revakında bulunan, kuvarsitten yeni bloklar da şaşırtıcı bir keşif teşkil etmiştir. Bu blokların üzerinde, geçen yüzyılda bulunan Ege insanların tasvirlerini andıran bazı yabancılar

III. Amenhotep'in anıt mezarı civarında bulunan bu kuarzit blok üzerindeki tasvirde soldaki bir Luvili olmalı.

Aslantepe'den kireçtaşı bir ortostat (MÖ. 1200-700); bir savaş arabası üzerinde tasvir edilen bir tanrının elinde bir yıldırım demeti vardır.

tasvir edilmiştir. Bu kişilerin ayrıntılı şekilde olmasa da vücudu, başı ve ismi yontulmuştur. Kazı ekibi isimlerini Luvi, Büyük İyonya ve Mitanni şeklinde yorumlamıştır. Başka araştırmacılar ise bu isimleri Arawana, Maşa ve Maeonia olduklarını öne sürmüştür. Her halükârda, önerilen bütün isimler Anadolu'ya işaret eder ve MÖ 14. yüzyılda yaşamış Eski Mısırlıların Batı Anadolu'nun siyasi coğrafyası konusunda bilgi saibi olduğunu gösterir.

“Ancak Luvi bölgesi, bütün araştırmacıların, bazı küçük farklılıklara rağmen Anadolu’nun Akdeniz kıyısında bulunduğuna inandığı Arzawa ülkelerini kapsamaktadır; Grek ve Roma yazıtlarındaki özel adlara dayanarak Arzawa’nın batıda Lidya’dan, doğuda Suriye sınırlarına kadar uzandığı varsayılabilir.” – Albrecht Goetze 1940, 8

“Batı Anadolu bölgesinde Arzawa adında bir ülke öne çıkmaktadır. Bu ülkeden Hitit metinlerinde sıklıkla ve genellikle Hitit Devleti ile olan ihtilaflar nedeniyle söz edilir.” – Trevor Bryce 2011, 363

“Bir zamanlar atam Labarna Arzawa ve Wiluşa ülkelerinin tamamını ele geçirmişti. Arzawa ülkesi sonradan bunun için savaştı; bu olayın çok geride kalmasına rağmen, hiç bir Hattuşa kralı döneminde Wiluşa’nın bu ülkeden kopmadığını biliyorum. Ama Wiluşa ülkesi Hitit Krallığından ayrılmış olsaydı (bile), Hattuşa ülkesinin kralları uzaktan da olsa dost sayılmaya ve kendilerine diplomatik temsilciler gönderilmeye devam edilirdi.” – Büyük Hitit kralı II. Muwatalli’nin Wiluşalı Alaksandu’ya mektubu. MÖ 1280 yılları. Aktaran: Hubert Cancik 2002, 75

“Ve eğer bir ayaklanmaya dair bir plandan önceden haberiniz olursa ve Şeha Nehri Ülkesinden veya Arzawa’dan birisi böyle bir ayaklanmayı gerçekleştirirse... fakat siz buna dair Güneşime [bana] bir şey yazmazsanız, bu yemini ihlal etmiş olacaksınız.” – Muwatalli: Alaksandu Antlaşması, aktaran: Gary Beckman 1999, 89-90

“‘Asya’ ismi Grek tarihinde ilk önce Lidya bölgesi ile ilişkilendirilmiştir, ama Asya kavramının İyonyalı coğrafyacılar tarafından tüm bir kıta için kullanılmaya başlanması ancak Batı Anadolu sakinlerinin hafızalarında bir zamanlar daha büyük olan bir ‘Asya’nın var olmaya devam etmesiyle mümkün olmuştur. MÖ 2. binyılın ikinci yarısında halkı tarafından Asya olarak adlandırılan bu ülke, Hitit krallığı döneminde kendi dillerinde Aşşuwa [Küçük Luvi krallıklarının ittifakı] olarak isimlendirilmişti ve bu isim bazen Batı Anadolu kıyılarının tamamını kapsardı. Büyük bir devlet olarak kabul edilen bu ülke Mısır’la aktif ticaret ilişkilerine sahipti ve Hititlerle çatışmaktan çekinmezdi... MÖ 1500’lü yıllarda Batı Anadolu’ya gelmeye başlayan Miken Grekleri, yerlilerden ‘Asya’ ismini duyduklarında bu isim, kıyı bölgelerine yerleşen ilk Greklerin, doğuya doğru kapsamını tahmin bile edemediği büyük bir krallığa işaret ederdi.” – Helmut Theodor Bossert 1946, iv

3.5 Luvi Yazıları

Elimizdeki bilgiler

Hititler kendi yazı dillerini oluşturmak için Akatça çivi yazısının, aslen Babil’de ortaya çıkmış olan Kuzey Suriye’ye ait bir biçimini kullandılar. Hitit kâtipler bu yazı dilinde, farklı dillerdeki metinleri bir araya getirdiler: Hititlerin dili *Nesili*; yerli Hatti halkının dili *Hattili*, Anadolu’nun batısında ve güneyinde konuşulan dil *Luwili* (Luvice) ve Anadolu’nun kuzeyinde konuşulan *Palaca*’dır (çok az sayıda yazılı metni ele geçmiştir).

Luvi dilinde yazılmış çivi yazılı metinlerin yanında, bağımsız bir Luvice hiyeroglif yazısı da vardır. Mekke’yi ve Petra’yı ziyaret eden ilk

Hitit Büyük Kralı IV. Tudhaliya ile Tarhuntaşa kralı Kurunta arasında MÖ. 1235 yılında yapılan antlaşmayı gösteren, 1986 yılında Hattuşa’da bulunmuş Bronz Tablet.

Hattuşa'da bulunan Luvi hiyeroglifi yazıtı. Mykenai kraliyet saraylarına yazı gelmeden 600 yıl önce Luvililer yazı yazmayı biliyordu.

Avrupalı olan İsviçreli seyyah Jean Louis Burckhardt daha 1812 yılında Suriye'nin Hama kentinde, üzeri bilinmeyen hiyerogliflerle yazılı taş blokları görmüştü. İngiliz filolog Archibald Henry Sayce 1876'da bu yazıtlara Hititçe gözüyle bakılması gerektiğini söylemiştir. 20. yüzyılın ilk yarısında bunlara benzer birçok başka yazıt özellikle Karkamış ve Hattuşa'da bulundu. 1917 yılında Çek dilbilimci ve doğu bilimci Bedřich Hrozný Hitit Çivi Yazısını çözümlledi. Bunun sonucunda İsviçreli Asurolog ve Hititolog Emil Forrer 1919 yılında ilk kez çivi yazılı arşivlerdeki Luvi dilini okumayı başardı. Luvice çivi yazısının Luvice hiyerogliflerle ilişkilendirilmesi ancak 1953 yılından sonra, Hattuşa'daki çivi yazılı Luvice metinlerin yayınlanmasıyla gerçekleşti ve 520 işaretten oluşan Luvice hiyeroglif yazısı büyük ölçüde deşifre edilip anlaşılmaya başlandı.

Luvice Hiyeroglif Yazıtları en azından Beycesultan arkeolojik sit alanında bulunan bir mührün ait olduğu MÖ 2000'lere tarihlendirilir. Hiyeroglif yazıtlarının erken örneklerini resmi mühürler üzerinde görüyoruz. Söz konusu mühürlerde, merkezde yer alan isim ve unvan hiyeroglifle, etrafı ise çivi yazısıyla yazılırdı. Daha uzun hiyeroglif yazıtları Hitit

Hattuşa'daki Nişantaş, 8,5 m genişliğinde ve 11 satır uzunluğunda olup bugüne kadar bilinen en uzun Luvî hiyeroglifi yazıdır.

İmparatorluğunun son yüzyılında ortaya çıkmıştır. Bunların arasında Hattuşa'daki, üzerinde son büyük Kral II. Şuppiluliuma'nın Kıbrıs fet-hinden bahsedilen 8,5 m genişliğindeki Nişantaşı Yazıtı yer alır. Hitit İmparatorluğunun MÖ 1190 yılında yıkılmasından sonra çivi yazısı Anadolu'da ortadan kaybolurken, Luvîce hiyeroglif yazısı yayılmaya başlamıştır. Güneydoğu Anadolu'da ve Suriye'de MÖ 600 yıllarına ka-dar hiyeroglif yazıtlarını özellikle anıtsal kral yazıtlarında ya da kurşun levhalar üzerine kazınan kral yazıtlarında görmek mümkündür.

Öneriler

Yazı bilgisinin 1400 yıl boyunca muhafaza edilmesi

Luvîce hiyeroglif yazısının kökenleri konusunda henüz bilgi sahibi de-ğiliz. Hollandalı dilbilimci Fred Woudhuizen'e göre Luvîce hiyeroglif yazısı Orta Bronz Çağında (MÖ 2000-1700) zaten yaygındı. Yazı bilgisi-nin genellikle ekonomik bir ihtiyaçtan dolayı geliştiği düşünülür. Batı Anadolu ticaret açısından büyük bir hammadde potansiyeline sahipti,

bundan dolayı burada erkenden yazıya ihtiyaç duymaya başlanmış olabilir. Öte yandan antik dönem Oryantalistleri dini/kült adetleriyle yazının ilk şekilleri arasında bir bağ olduğuna inanırlar; böyle bir durum ilk Luvice yazılar açısından da söz konusu olabilir. Her halükârda hiyeroglif yazısının Batı Anadolu'daki izleri genelde Hititlerin varlığının kanıtı sayılır, çünkü Luvice hiyeroglifler eskiden “Hitit Hiyeroglifleri” olarak tanımlanırdı. Bu terim karışıklığı Hitit İmparatorluğunun haritalar üzerindeki yerinin sürekli batıya doğru büyümesine ve Miken bölgesiyle ortak sınıra sahipmiş gibi gösterilmesine neden olmuştur. Gerçekte Luvice Hiyeroglif buluntularının Hititlerin hâkimiyetiyle ilişkilendirilmesi ne mantıklı ne de haklı bir gerekçe içerir.

Hitit İmparatorluğunun yıkılmasından ve çivi yazısının giderek kullanımdan kalkmasından sonra, sadece hiyeroglif yazısı kullanımda kaldı. Hiyeroglif yazısı özellikle anıtsal kaya yazıtlarında, ortostatlarda veya stellerde muhafaza edilmiştir. Ancak kurşun üzerine yontulmuş yazılar, yazının dayanıksız veya tekrar kullanılabilir malzeme üzerinde de kullanıldığını gösterir. Yazılı metinlerde genellikle kentlerin kuruluşundan,

Karkamış'ta bulunmuş bazalt bir kaide (MÖ. 900-700): “Ben hükümdar Yariris; Tarhunza, Kubaba, Karhusas ve Güneş prensi... ben 12 dil bildirdim...”

yöneticilerin hizmetlerinden ve başarılarından, hatta hizmetkârlarından bahsedilirdi. Alman Klasik dilbilimci Hubert Cancik (2002. 79) kâtipler hakkında şöyle yazmıştır:

“Bu yazıları yazanlardan bazıları üst düzeyde şahsiyetlerdi, diplomatik ilişkileri iyi tanırılar, birçok dili iyi derecede konuşurlar ve birçok farklı iletişim aracı üzerinde (taş, pişmiş toprak, kurşun, ağaç) farklı yazılar kullanırlardı. İnşa raporlarından şanlı zaferlerin anlatımına kadar, her çeşit konuda ve metin biçiminde ustaydılar ve kütüphanelerdeki eski şablonlardan yola çıkarak eski metinleri yeniden formüle edip yazabiliyorlardı.”

“1880’lerin başından itibaren Fırat-Dicle civarı ile Nil Vadisinde gelişen iki büyük kültürün yanında veya arasında, Anadolu’da veya Suriye’de üçüncü bir kültürün ayırt edilmesi gerektiğine dair bir bilinç oluşmaya başladı. Diğer iki kültürler aynı önem düzeyinde olmasa da, kendi yazı sistemine [Luvice hiyeroglifler] sahip olması belli bir düzeyde özerk olduğunu gösterir. Ayrıca bu kültüre ait insanlara, çivi yazısıyla yazılmış veya Mısır belgelerinden bildiğimiz diğer insanlara kıyasla farklı bir gözle bakmamıza neden oldu.” Hugo Winckler 1913, 3

“Hiyeroglif yazısı kim tarafından ve hangi dil için oluşturuldu? Luvililer tarafından Luvi ülkesinde, Luvi dili için oluşturuldu.” – Hans G. Güterbock 1956, 518

“Luvice konuşanlar Ege Denizinin doğu kıyılarından Fırat Vadisi’ne kadar uzanan çok büyük bir bölgede yaşarlardı.” – İlya Yakubovich 2008, 124

“Luvililer eski Anadolu tarihinde en azından Hititler kadar önemli bir rol oynadıysa da, Luvi araştırmaları bugüne kadar Hititolojinin oldukça önemsiz bir uzantısı olarak görülmüşlerdir... Ama artık Hititologların, kendileri tarafından veya yabancı geleneklere göre Hitit olarak adlandırılan toplulukların çoğunun ya Luvice konuştuğu, ya da Luvi dilini konuşan topluluklar içerdiğini fark etmesiyle durum değişmeye başlamıştır.” – İlya Yakubovich 2011, 534

“Aslında Batı Anadolu’daki hiyeroglif yazıtları ile Hititlerin bölgedeki varlığı arasında ilişki kurmak ve bunu imparatorluğun girişimi olarak görmek için bir neden yoktur. Aksine eldeki malzemeler ne kadar yetersiz olursa olsun, bu yazıtların bağımsız bir yerel dilin yazı geleneğinin, daha doğrusu geleneklerinin ürünleri olduğu fikrini açıkça destekler.” – Rostislav Oreshko 2013, 401

3.6 Linear-A Yazısı

Elimizdeki bilgiler

MÖ 20. yüzyıldan itibaren Girit'te görülmeye başlanan hiyeroglif yazısı MÖ 15. yüzyıla kadar kullanımda kalır. Daha sonra bu yazıdan Linear A olarak bilinen yazı gelişti. Girit hiyeroglifleri 150'ye yakın mühür, mühür baskısı ve arşiv yazıtları başta olmak üzere 120 civarında başka belge sayesinde bilinir. Bu yazılı belgeler Malia, Knossos ve Petras gibi sit merkezlerinden gelir. Bu hiyeroglif yazısı bugüne kadar Girit'in dışında sadece Ege Denizinin kuzeydoğusundaki Samothraki Adasında (Sema-direk) görülmüştür. 137 işaretten oluşan Girit hiyeroglifleri piktograf şeklindedir. Bir hece yazısı olup henüz çözülmemiştir.

Linear-A yazısı MÖ 1635 ile 1450 yılları arasında Doğu Akdeniz'de oldukça yaygın olarak kullanılmıştır. 70 hece işareti, çeşitli sayı işaretleri ve 200 adet kelime anlamlı işaretten oluşur. Ele geçen belgeler kil tabletler üzerine kazılmış olup, muhtemelen idari amaçlarla yazılmıştır. Girit'te 30'dan fazla buluntu yerinin yanında (özellikle Knossos, Phaistos, Khania), Yunanistan anakarasında (Mykenai, Tyrins), Filistin'de (Lakiş, Tel Haror), Mısır'da (Auaris), Kythira'da (Çuha Adası), Kikladlar'da, Samothraki (Semadirek) ve Batı Anadolu'da (Troia, Miletos) bu yazıya rastlanmıştır. Linear-A yazısından, Linear-B yazısı ve Kibro-Minoan yazısı ortaya çıkmıştır. Sonradan ortaya çıkan bu iki yazı hece yazıları olduğundan Linear A yazısının da bir hece yazısı olduğu düşünülür.

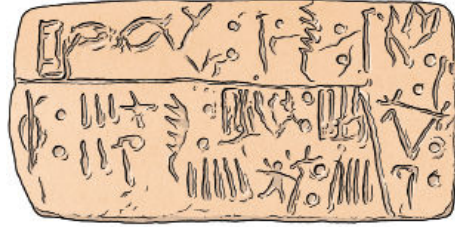
Öneriler

Grek-Luvi ilişkileri

Oxford Üniversitesi profesörlerinden ve Britanya Dil Kurumu'nun o zamanki başkanı İngiliz dilbilimci Leonard Robert Palmer, 1961 yılında yayınlanan *Mycenaeans and Minoans (Mikenler ve Minoslular)* adlı kitabında deşifre edilen Luvice hiyeroglif yazısından, Ege'nin erken tarihi konusunda çeşitli sonuçlara varmak için yararlanır. Palmer Linear-A yazısının Luvice olduğunu öne sürer. Kitaptaki bir başka beyanına göre Luviler MÖ 3. binyılda Yunanistan'a girerler ve dillerini orada yayarlar. Aslında bu iddia, Alman dilbilimci Paul Kretschmer'in 1896 yılında yayınladığı *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache (Grek Dili Tarihine Giriş)* adlı çalışmasına dayanıyordu. Kretschmer çalışmasında *-nthos (Tirynthos*

gibi) ve -assos (*Parnassos* gibi) ile son bulan yer isimlerinin Grek dönemi öncesine dayandığını tespit etmişti. 1928'de Carl Blegen (1932-38 arası Troia'nın kazı başkanı), dilbilimci J. B. Haley ile birlikte bu konuyu ele alan, "The Coming of the Greeks" ("Greklerin Gelişi") adlı makalede bu teoriyi ele almıştır.

Buna göre Luvi terimlerinin özellikle uzun süre kullanıldıkları bilinen yer isimlerinde olduğu gibi Grek dilinde korunduğuna dair birçok kanıt söz konusudur. Ayrıca hem Girit hiyeroglif yazısının hem de Linear-A yazısının, Batı Anadolu ile bağlantılı olduğuna dair kanıtlar da mevcuttur. Ancak Batı Anadolu'da MÖ 16. ile 13. yüzyıllar arasına ait katmanlarda hemen hiç kazı yapılmadığı için bu varsayımlar bir hipotez olmaktan ileri gitmez.

Girit hiyeroglifi yazılı bu kil tablet Phaistos'ta Geç Minos I kontekstinde ele geçmiştir.

Kıbrıs-Minos yazısı, Son Tunç Çağında Kıbrıs Adasında kullanılan ve henüz çözülememiş bir hece yazısıdır.

“Beycesultan’daki arkeolojik bulgular ile yukarıda bahsedilen dilsel ipuçlarının, Lineer A yazı dilinin Luvicede olduğuna dair geçici hipoteze bir miktar inandırıcılık kazandırdığı öne sürülmektedir.” – Leonard R. Palmer 1958

“Hint-Avrupalı kavimlerin MÖ 2. binyıl boyunca Yunanistan’ı ve Girit’i iki sefer istila ettiği anlaşılmaktadır. İlk önce Luviler gelir ve Orta Helladik devrimi gerçekleştirirler. Onları Grekler takip eder, fakat Geç Helladik dönemin başında önceki kadar güçlü olmayan bir arkeolojik kesintiye sebep olurlar.” – Leonard R. Palmer 1961, 26

“1965’te Leonard Palmer [Oxford Üniversitesinde Karşılaştırmalı Filoloji profesörü] Linera A’nın dilinin Luvicede olarak belirlenmesi gerektiği hipotezinin öne sürdü.” Margalit Finkelberg 2005, 52

“Girit’in Güneybatı Anadolu’da yaşayan insanlar tarafından planlı olarak iskan edildiği düşünülmektedir. Eğer öyleyse Minos dili bu bölgedeki herhangi bir dilden, belki de Luviceden türemiştir.” – John G. Younger & Paul Rehak 2008, 176

“Lineer A ile ilgili bilimsel yayınlarda Anadolu dillerinin popülerliğinde her geçen gün hızlı bir artış olduğu inkar edilmez.” – Alice Mouton ve diğerleri 2013, 5

“Giritliler hiyeroglif kullanmaktan vazgeçerek mülklerini hiyeroglifler kadar güzel olmasa da yazması daha kolay olan hecesel Linear A yazısıyla kayıt altına almaya başladı. Bu belgelerde kullandıkları dilin, Hititçeyle bağlantılı olup Anadolu’nun batı kıyılarında ve – ortaya çıkarılan üstü yazılı bir mühür göz önüne alınacak olursa – 12. yüzyılda Troia’da kullanılan bir Hint-Avrupa dili olan Luvicede olduğu anlaşılmaktadır.” David Abulafia 2011, 27

“Anadolu’nun çivi yazısıyla örtüşen Luvi dilinde hiyerogliflerden Kibro-Minoan, Kıbrıs hece yazısı ve Doğu Akdeniz’deki diğer epikorik yazılardan örneklerle ve Phaistos Diski’nin ve Ege Denizi hece yazılarının dili olan Girit hiyerogliflerine kadar, çivi yazısı olmayan yazıların sürekliliğinin yaygınlık sınırları kabaca -nth- ve -ss- gibi [Luvi] takılarının yaygınlık sınırlarıyla örtüşür.” – Margalit Finkelberg 2005, 57

3.7 Phaistos Diski

Elimizdeki bilgiler

Phaistos Diski, 15 cm çapında pişmiş toprak bir tablet olup, 3 Temmuz 1908'de Girit'in güney sahillerine yakın Phaistos'daki Minos Sarayında yapılan kazılarda ele geçmiştir. İtalyan arkeologlar tarafından yürütülen kazıların yöneticisi Luigi Pernier, kil tabletin bulunduğu anda orada değildi. Bu disk, Bronz Çağının en ünlü buluntularından ve Akdeniz arkeolojisinin en büyük bilmecelerinden biridir. Üzeri ayrı mühürlerle

Burada A yüzü görülen Phaistos Diski, yaklaşık 15 cm çapında pişmiş toprak bir disktr.

basılmış, helezon şeklinde yerleştirilmiş 240'tan fazla insan, hayvan ve bitki motifiyle süslenmiştir. Karmaşık yapım tekniği ve hareketli yazı karakteri bu diskin emsalsizliğine aykırı görünür. Yeniden kullanılabilir mühürlerin birden fazla, hatta sık sık kullanılması dikkat çekicidir. Yazı yönü ve dili de dâhil olmak üzere, diskle ilgili her şey tartışmalıdır.

Öneriler

Nestor'a gönderilen bir Luvi mektubu

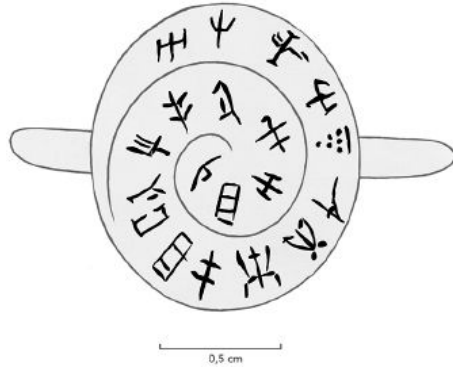
Saygın bilim adamları, genelde çok sayıda amatörün karıştığı tartışmalı konulardan uzak dururlar. Deşifre edilmesi için yapılmış olan sayısız girişimden dolayı, başka hiçbir konu Phaistos Diski kadar kötü bir şöhret edinmemiştir.

Hollandalı dilbilimciler Jan Pest ve Fred Woudhuijen'in son yıllarda bu konuda vardığı sonuçlar, bu kitapta öne sürülen rekonstrüksiyon modellerini destekleyici niteliktedir. Bu çalışmalar sonucunda, bu diskin bugüne kadar yapılmış en dikkat çekici yazı çözümlemesi ortaya çıktı. Ekibin epigrafik çalışmaları yazı yönünün dıştan içe doğru olduğunu ve ilk önce A tarafının yazıldığını gösterdi. Diskin bağlamı temelinde MÖ 1350 yıllarında üretildiği belirlendi.

Amerikalı dilbilimci Alice Kober, Linear-B ile ilgili kapsamlı araştırmalarında farklı

MÖ 12. yüzyıla tarihlenen ve Troia VIIb'de ele geçen tunç mühür, Tunç Çağı Troia'sında bugüne kadar ele geçen tek yazı parçasıdır.

Son Tunç Çağına tarihlenen ve üzerinde Lineer A yazısı bulunan bu altın yüzük, 1926 yılında Knossos yakınında Mavro Spelio'daki IX numaralı kral mezarında ele geçmiştir.

İtalya-Toscana'da Grosseto yakınında Magliano'da 1883 yılında bulunan bu kurşun disk üzerinde MÖ 5. veya 4. yüzyıla ait bir Etrüsk yazısı görülmektedir.

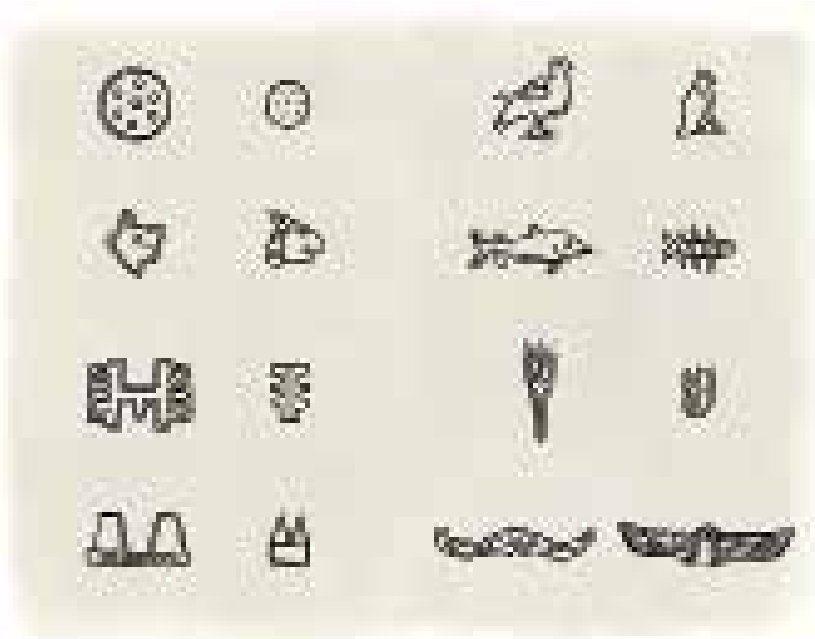

Arthur Evans 1909 yılında iç yüzünde mürekkep ile Lineer A yazısı işlenmiş bu kabi bulmuştur.

işaretlerin hep aynı sıralama ile yer aldığını ve her dizinin dönüşümlü olarak başka işaretlerle sona erdiğini tespit etti. Kober'e göre aynı diziler, bir ismin ya da fiilin köküne denk gelir ve son işaretler farklı ekleri veya çekimleri oluşturur. Bu bilgi Linear-B yazısının, Kober'in zamansız ölümünden kısa bir süre sonra mimar Michael Ventris tarafından çözümlenmesini sağladı.

Phaistos Diski de, Luvice hiyerogliflerde olduğu gibi farklı çekim ekleri olan sabit dizeler içerir. Disk üzerinde kullanılan 47 işareten toplam 29 tanesi Luvice hiyerogliflerle ilişkilendirilmiştir. O kadar ileri derecede benzerlikler söz konusudur ki, *a-su-wi-ya* (B11) veya "Aşşuwa" da olduğu gibi, diskteki bazı kelimeler Luvice olarak okunabilmektedir. Best ve Woudhuizen çalışmaları neticesinde, disk üzerindeki yazının o kadar eşsiz olmadığı, Luvice hiyeroglif yazısının yerel bir versiyonu olduğu sonucuna varmıştır. Bu koşullar altında yazının tamamını okumak mümkündür.

Bu yoruma göre yazıda Messara, Phaistos, Lasithi ve Knossos gibi bugün de halen aynı ismi taşıyan bir dizi

Luvi hiyeroglifleri (solda) Phaistos Diski'nde (sağda) yer alan piktogramlara benzemektedir.

yerden bahsedilmiştir. Öte yandan yazı Akhaia, Arzawa ve Aşşuwa gibi Geç Bronz Çağından bildiğimiz bazı yer isimleri de içerir. Buradaki kelimelerin bazıları Akat, Linear-B ve Mısır hiyeroglif metinlerinde de yer alır. Hatta metinde yer alan iki kişinin adı – Pyloslu Nestor ve Giritli İdomeneus – 500 yıldan uzun bir süre sonra bile Homeros'un kitaplarında benzer bir bağlamda görülür.

Sadece yazı değil, dil de Luvice ile büyük benzerliğe sahiptir. Eğer yukarıda sözü edilen tercüme doğruysa, disk üzerinde yer alan metin, Messara Ovası'nın güneybatısında bulunan Pyrgos'a yakın bir yer olan Rhytion'daki bir mülk sorununu barışçıl yollarla sonlandırmak amacıyla yazılmıştır. Grek Kralı Nestor Girit'te, Knossos'u ve Lasithi Ovası'nın bir bölümü ile Messara'yı kapsayan bir prensliğe sahiptir. İdomeneus, Nestor adına Knossos'daki sarayından kral naibi olarak Lasithi'yi ve vali olarak da Messara'yı yönetir. Phaistos'un kralı Kuneus ile Phaistos'un iç bölgelerinin kralı Uwas, İdomeneus'un hâkimiyeti altındaki krallar

arasında yer alır. Uwas, Rhytion üzerinde kontrol sahibi olma konusunda bir başka vasal kralla bir ihtilaf yaşar ve Nestor'un bir karara varmasını ister. Nestor da en büyük Luvi krallığı Arzawa'nın büyük kralına başvurur. Arzawa Kralı ise Kuneus'tan, Uwas'ı egemenlik hakkı konusunda bilgilendirmesini ister.

Buna göre disk, Phaistos'ta Kuneus'un elinde bulundurması için yapılan bir kopyadır. Bu diskten bir adet de Uwas'ın elinde olması gerekir. Birden fazla kopyanın varlığı, mühürlerin kullanımını da açıklar. Bu durumda disk muhtemelen Arzawa Kralı'nın sarayında (Ephesos yakınlarında Apasa), Girit'in Luvi bölgesinde konuşulan yerel lehçede yazılmıştı. Bu Luvilerin, Girit'in Mikenler tarafından ele geçirilmesinden önce burada çok etkili olduğunu gösterir. Buna göre Girit'in bazı bölümleri, küçük Luvi krallıklarının oluşturduğu Aşşuwa Birliği'ne aitti.

Arzawa'nın eski başkenti Apaşa'da ileride yapılacak arkeolojik kazılar, Phaistos Diski'ne benzer belgeleri gün ışığına çıkartabilir.

“Messara’da Phaistos vardır
 Akhaia’nın büyük [adamı] Nestor’a
 Nestor’un [sahip oldukları], senin,
 benim [topraklarımda], Lasithi’de,
 senin ve kralının topraklarında [sahip oldukların].
 Tarhunt [Luvi fırtına tanrısı] seni ve Majestelerini esirgesin.
 : Knossos senin(dir), Lasithi yemininin krallığının bir kısmı(dır),
 boyunduruklu iki öküzün Lasithi kenti için toprağı sürdüğü her yerde,
 : Knossos senin(dir), Lasithi yemininin krallığının bir kısmı(dır),
 Benim hâkimiyetim altında (olan) senin topraklarında, (yani:) Lasithi.
 Mesara da senin(dir) ve senin içindir: Scheria,
 boyunduruklu iki öküzün toprakları sürdüğü her (yerde)
 Mesara (da), Scheria (için).

 Bu (topraklar)da, Nestor’un (sahip oldukları)
 Haddu [Fenikeli fırtına tanrısı] sana hayat verir.
 Phaistos senin yeminindir (toprağındır), Mesara da öyle.
 Mesara’nın valisi İdomeneus’tur.
 Assuwa’nın olan Phaistos’un kralı Kuneus(tur).
 Phaistos’un ardındaki yeminli toprakların kralı Uwas(tır),
 babamın kralı da Akharkis (idi).
 Seninki senin altında, : benim altımda : Nestor için bu senin altında(dır).
 Rhytion’da olan Nestor için, senin için(dir).
 Senin altında olan senin(di), adamındı, babamındı.
 : Rhytion Nestor için(dir).” – Phaistos Diski’nin Lia Rietveld tarafından yapılan
 tercümesi, 2004, 94-95

3.8 Eksik Halka

Elimizdeki bilgiler

Luvi kültürünün araştırılması, arkeoloji içerisinde en az üç araştırma bölümünün alanına girer. Eski Yakınoğu bölümünün bir dalı olan Hititolojinin amacı, kazılan Hitit sit merkezlerindeki belgelerin incelenmesidir. Bu belgelerde ortalama 2000 yer ismi ve Hitit İmparatorluğunun en azından iki düzine komşu ülkesinden söz edilir. Hititologlar eskiden beri o dönemin siyasi coğrafyasını ele alan ve küçük krallıkların tahmini yerlerini gösteren haritalar önermiştir. Bu rekonstrüksiyon denemeleri başlangıçta oldukça tartışmalıydı.

Luvilerle yoğun bir şekilde meşgul olan diğer bilim dalı ise, yine Hitit belgelerini inceleyen Eski Yakınoğu bölümünün dilbilim dalıdır. Eski Anadolu'nun, erken Avrupa dillerinin ilk kaynaşma yeri olması, Anadolu dilleri konusundaki araştırmalarda büyük ilerleme sağlanmasına neden olmuştur.

Ancak maddi kalıntıların araştırılması, Ege'nin prehistoryasını araştıranların görev alanına girer. Arkeoloji alanında, Hititoloji'de ve dilbilimle-
rindeki onca ilerlemeye ve son yıllarda yirmi beş Luvi kentinde kazıların yapılmış olmasına rağmen, Luvi kültürü tamamen yok sayılmıştır. Siyasi ilişkileri (Ege bakış açısıyla) gösteren haritalarda, Ege'nin prehistoryasına

Region	People	City	Script	Name
Egypt	Egyptian	Thebes	hieroglyphic	Mitralim
Upper Tigris	Assyria	Aššur	cuneiform	Aššur
Central Anatolia	Hittite	Hattuša	cuneiform	Hatti
Syria/Palestine	Canaanite	Kadesh	cuneiform	Amurru/Betjenu
Greece	Achaean	Mycenae	Linear B	Tanaja
Crete	Minoan	Knossos	Linear A	Kaftiu
Cyprus	Cypriot	Enkomi	Cypro-Minoan	Alasiya
<i>Western Anatolia</i>	<i>Luvian</i>	<i>Apasa, Troy, Milla-wanda</i>	<i>Luvian hieroglyphic</i>	<i>Arzawa, Wilusa, Mira, Lukka</i>

Tunç Çağı sonunda bölgeler, uluslar, kentler ve yazılara genel bakış. Her sütunda bulunduğu halde bir unsur dikkate alınmamıştır –bunların hepsi birlikte bir kültüre işaret eder: Luviler.

adanan monografilerde, bilimsel makale antolojilerinde ya da Ege pre-historyacılarının toplantı bildirilerinde Luvilerden bahsedilmez.

2008 yılında *The Cambridge Companion to the Aegean Bronze Age* (Ege'nin Bronz Çağı Konusunda Cambridge Rehberi) başlığıyla yayınlanan ve 450 sayfa boyunca Ege'nin Bronz Çağı hakkında bilgi veren kitapta hiçbir şekilde Anadolu topraklarındaki kültürlerle değinilmemiştir. Bunu 2010 yılında yayınlanan *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean* (Ege'nin Bronz Çağı Konusunda Oxford Rehberi) adlı daha kapsamlı bir kitap takip etti. 930 sayfalık bu kitapta sadece 12 sayfalık tek bir makale Batı Anadolu ile ilgilidir. *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia* (Antik Çağda Anadolu Konusunda Oxford Rehberi) (2011) adlı çalışmada ise 1174 sayfanın sadece 12 sayfası Batı Anadolu'nun Geç Bronz Çağına ayrılmıştır. Son olarak 1177 B.C. – *The Year Civilization Collapsed* (MÖ 1177 – Uygarlığın Çöktüğü Yıl) (2014) adlı çalışmada Bronz Çağının sonu Luvilere değinilmeden açıklanmaya çalışılmıştır. Yukarıda sıralanan, yamalı bohçayı andıran kitapların hiçbiri bu anlamda Doğu Akdeniz'deki Bronz Çağı kültürlerinin çöküşü konusunda kapsamlı bir açıklama getirememektedir.

Hitit İmparatorluğu çoğu zaman tüm vasallarıyla birlikte en geniş sınırlarıyla gösterilir fakat bu durum yalnızca çok kısa bir süre için geçerliydi.

Mevcut paradigmalara göre Doğu Akdeniz'i kuşatan bölgenin tamamı –Batı Anadolu'daki tarıma en uygun arazileri (koyu renkli kısımlar) kapsayan kısım haricinde– MÖ 2. binyıl boyunca işlenmiştir.

Ancak Batı Anadolu'da da bir kültür bulunmuş olmalıdır: Luviler.

Öneriler

Araştırma eksikliğinin nedenleri

Bazen Batı Anadolu'nun Geç Bronz Çağına gösterilen bu ilgisizliğe çeşitli açıklamalar sunulmaya çalışılır; örneğin bu bölgede ağırlıklı olarak ata binen yarı göçebe halkların yaşadığı varsayılır. Eğer uygarlık düzenli bir toplum, kentleşme ve yazı bilgisi gerektiriyorsa, Hititlerin batı komşuları uygarlıktan uzak sayılıyordu, dolayısıyla da bu bölgeyi araştırmaya gerek yoktu. Ancak buluntu açısından zengin, çok sayıdaki geniş yerleşim merkezlerinden bazılarında binlerce yıldır yaşandığı anlaşılmaktadır. Önemli bir uygarlığın varlığı konusunda kanıtların olmaması, bu tür bir uygarlığın hiç olmadığı anlamına gelmez. Luviler hakkında yeterince bilgi sahip olamamamızın en büyük nedeni, bu konuda henüz büyük ölçekli, kapsamlı arkeolojik kazıların yapılmamış olmasıdır.

Eskişehir'in kuzey ucundaki Şarhöyük, Batı Anadolu'daki en büyük höyüklerdendir.

"Hitit yazılı metinlerine göre MÖ 13. yüzyılda Batı Anadolu bölgesinde büyük bir güç olduğuna dair kanıtlar yoktur... Hitit yazılı kaynaklarında MÖ 13. yüzyıl sonlarında Aşşuwa Koalisyonunun tekrar canlandığına dair bir işaret yoktur. Bu dönemde Hititlerin Batı Anadolu bölgesinden tehdit edildiğine dair bir kanıt da yoktur." – Wolf-Dietrich Niemeier 1998, 45-46

"Batı'da Hititlerin vasal devletleri üzerindeki kontrolü gittikçe zayıflıyordu... Kendi topraklarında ise Aşağı Ülkelerden Lalanda'nın "meşhur sorun çıkaran" halkı isyan çıkarmıştı... Batıda, Tudhaliya'da durum giderek kötüleşiyordu... Tudhaliya'nın Lukka ülkesine askeri bir harekât düzenlediğini öğreniyoruz. ... Lukka'dan Tudhaliya'nın hükümdarlığını konu alan başka metinlerde de düşman ülke olarak söz edilir. Tudhaliya ile Kurunta arasındaki antlaşmadan bir süre sonra Şeha Nehri Ülkesinde yeni bir ayaklanma patlak verdi... Bu, Batı'da yeni bir güç dağılımına işaret etmektedir." – Trevor Bryce 2005, 299-308

"Kuzeybatı Anadolu'da gelişmişlik düzeyi Minos ve Miken kültürü ile aynı seviyede olan ve onlarla aynı öneme sahip olan yüksek bir kültürün varlığına dair varsayımı kabul etmek mümkün değildir." – Hermann Genz, Alexander Pruß & Joachim Quack 1994, 343

"Zangger'in Batı Anadolu'ya büyük bir kültürel ve siyasal güç bahşetme çabaları aşırı derecede zorlamadır... Bugüne kadar Doğu'da faal olan Amerikalı, Avrupalı ve Doğulu arkeologların Kuzeybatı Anadolu'da göz ardı edildiği söylenen bağımsız, yüksek bir kültüre ait hiç bir iz tespit edememiş olmalarını, kendini üstün gören Avrupalı ve Helen merkezli bir dünya görüşü ile açıklamak zor olacaktır." – Hermann Genz, Alexander Pruß & Joachim Quack 1994, 343 & 346

"Hititlere ait bugüne kadar tespit edilmiş en batıdaki sit alanı, bir Hitit "*bullā*"sının bulunduğu Şarhöyük-Dorylaion'dur. Buranın daha batısında, Hititlerin Batı Anadolu'daki etkisine dair şaşırtıcı derecede az kanıt bulunmuştur." – Hermann Genz 2011, 303-304 [Şarhöyük-Dorylaion'un batısında 300'den fazla yerleşim yerinin yer aldığı bilinir.]

"Dolayısıyla Ege'nin prehistoryasına yeni bir uygarlık dâhil etmenin zamanı gelmiştir. Bölgeye hâkim olan dil ve yazı temelinde de adına Luvi denmesi gerektiği apaçıktır." Eberhard Zangger, Serdal Mutlu & Fabian Müller 2016, 69

3.9 Luviler Neden Yoklar?

Elimizdeki bilgiler

Batı Avrupalı araştırmacı ve maceraperestler, 1870-1910 yılları arasında, Anadolu ve Yunanistan'da, Avrupa tarihyazımcılığının başlangıcından 1000 yıl daha eskiye giden çeşitli önemli yerleşimler tespit ettiler. Alman işadamı Heinrich Schliemann'ın girişimi ve finansmanıya Kuzeybatı Anadolu'da, jeologlar ve amatör araştırmacıların Troia'nın olduğunu tahmin ettiği Hisarlık tepesinde ilk kazılar yapılmaya başlandı. Burada kazıların kısa sürede başarılı sonuçlar vermesiyle cesaret kazanan Schliemann Yunanistan'da kazılar yürütmeye başladı.

Girit'in 1898 yılında Osmanlı İmparatorluğundan özerkliği kazanmasıyla adada bir düzine kadar kazı yapılmaya başlandı. Bunların en önemlisi İngiliz Arkeolog Arthur Evans'ın yönetiminde Knossos'da yapıldı. Berlinli Asurolog Hugo Winckler 1906 yılında, Orta Anadolu'da yer alan Hattuşa'da kazılar yürütmeye başladı. Troia, Mykenai, Knossos, Hattuşa ve başka birçok sit merkezinde yapılan araştırmalar sonucunda, Klasik Antik Çağ uygarlığından 1000 yıl daha eskiye giden uygarlıkların varlığı ortaya çıkartıldı.

Arkeologlar kısa süre içinde, Ege bölgesindeki bu erken dönem uygarlıkları konusunda elde edilen bilgileri düzenleme işlemiyle karşı karşıya kaldı. Arthur Evans 1920'dan sonra yayınladığı eserlerde, MÖ 3. ve 2. binyılları için bugün de halen geçerli olan üçlü kronolojiyi (Erken-Orta-, Geç-) oluşturarak Ege'nin prehistoryasının temelini oluşturdu. Evans bu işlemi yaparken üç bölgeyi göz önünde bulundurdu; Anadolu, Yunanistan anakarası ve Girit Adası. Bu bölgelerin her birinde iyi bilinen birer kültür merkezi vardı: Troia, Mykenai ve Knossos. Evans, çalışmasında üç uygarlıktan bahsetmesine rağmen bunlardan sadece iki tanesi, adı geçen bölgelerle ve merkezlerle uyuyuyordu. Knossos, Minos uygarlığının ve Mykenai, Miken uygarlığının merkezleriydi. Troia ise tek başına kaldı. Evans Troia'yla belli bir uygarlığı bağdaştırmak yerine, belirli bir politik merkezleri olmamasına ve MÖ 2. binyılda herhangi bir güce sahip olamamalarına rağmen, Ege adalarını bir uygarlık alanıymış gibi gösterdi. Hattuşa bile ilk etapta bu çalışmaların dışında tutuldu.

Öneriler

Bir Yunan hayranı Ege'nin prehistoryasını tanımlıyor

Arthur Evans 1920 yılında Ege'nin erken tarihinin kronolojisini oluştururken, Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaş şiddetlenmişti. Bu şartlar altında, Antik Hellen kültürüne hayranlığı ile tanınan Evans'ın aklına Türk topraklarında yaşamış eski bir uygarlığı öne çıkarmak gelmezdi. Bu nedenden dolayı Troia, dünyanın en tanınmış katmanlı sit merkezi olmasına rağmen, diğer kültürlerden ayrı olarak algılandı.

100 yıl önceki bu ihmal yüzünden, dünyada Batı Anadolu kadar keşif potansiyeline sahip başka hiçbir yer yoktur. Bütün bu süre boyunca önemli bir kültür tamamen gizli kalmıştır. Ancak Luvilerin belleği Yunanistan, Anadolu ve Mısır'daki birçok belgede muhafaza edilmiştir. Günümüzde sistematik olarak araştırılması gereken yüzlerce arkeolojik sit merkezi söz konusudur.

Luviler Batı Avrupa'nın gelişiminde kilit rol oynamıştır. Grek felsefesi, şiiri ve bilimi Luvilerin kültür mirası üzerinde yükselmiştir.

Yayınlarında Ege prehistoryasının temellerini atan Arthur Evans yalnızca Avrupa sınırları dahilindeki kültürleri dahil etmiştir

Batı Avrupalılar bin yıl boyunca kökenlerini seçkin bir Luvi şehri olan Troia'nın kraliyet ailesine dayandırmaya çalışmıştır. Aralarında Roma, Paris ve Londra'nın da olduğu yüzlerce Avrupa şehri inşa edilirken Troia'nın örnek alındığı iddia edilmiştir.

Troia'yla ilgili her şey konusunda duyulan bu coşku ve heyecan, Osmanlıların önce Konstantinopolis'i fethetmesiyle (1453), sonra da Viyana'yı kuşatmasıyla (1683) tamamıyla ortadan kayboldu. O tarihlerden itibaren Orta Avrupa'nın entelektüel seçkinleri Troialıların soyundan geldiklerine inanmaktan vazgeçip kendilerine yeni tarihsel modeller

1994 yılında yayımlanan Ege prehistoryası üzerine bir ders kitabına göre Orta Tunç Çağı yerleşimlerinin dağılımı. Batı Anadolu hâlâ *terra incognita*'dır.

aramaya başladılar. Antik Grek ve Roma kültürlerinin seçilmesinin nedeni, muhtemelen bu kültürlerin Doğu Akdeniz çevresindeki büyük bölgelere hâkim olmuş olmalarıydı. Grekçe bilmeyenler aniden Barbar sayılmaya başlandı.

İkinci Dünya Savaşının sonundan sonra, ırksal önyargılara dayanan böyle değerlendirmeler tasvip edilmemeye başlandı. Ancak bu tür düşüncelerin bilinçaltında var olmaya devam ettiği ve Anadolu uygarlıkları konusundaki araştırmaların gecikmesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Bunun neticesinde oluşan bilgi deformasyonu ve eksiklikleri yavaş yavaş kapanmaktadır.

“19. yüzyıl ortalarından itibaren Romantik Filhelenizme [Yunan hayranlığı] Avrupa merkezli ırkçılığın en aşırı ideolojisi katıldı ve bu olgunun oluşumuna Avrupalıların deniz aşırı ülkelerdeki sömürgeciliği eşlik etti: Batı uygarlığının kökleri bir tek Avrupa’da oluşmuş olabilirdi, genel kanı böyleydi.” Michael Sommer 2005, 1

“Karşılaştığım her Barbarın kendini bir insan ve benim kardeşim olarak nitelendirmesi beni bağlamaz. Ben bazı ırkların daha düşük düzeyde olduğuna inanıyorum ve yok olup gittiklerini görmek isterim.” – Arthur Evans 1877, 312

“Arkeoloji alanında Evans ne derse o yapıldı... Onu sorgulamaya cüret eden tek tük akademisyenler mesleki anlamda kesin ve süratli bir şekilde cezalandırıldı.” – Margalit Fox 2013, 79-80

“Kadim kültürlerine rağmen, yüzyıllardır çürümekte olan Sami ve Mısır halklarının ve devletlerinin, birkaç beceri ve teknik, bayağı giysiler ve aletler, eskimiş süsler, mide bulandırıcı sahte tanrılar için mide bulandırıcı fetişler dışında Yunanlara bırakacak hiçbir şeyi yoktu.” Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff 1884, 215

Ankara'nın 150 km doğusundaki Hitit başkenti Hattuşa'da rekonstrüksiyonu yapılan sur parçası.

4. Bronz Çağı

4.1 Geç Bronz Çağı Gemi Batıkları

Elimizdeki bilgiler

1982 yılında Kaş ilçesinin 8,5 km güneydoğusunda, Uluburun açıklarında dalış yapan bir sünger avcısı, 60 metre derinlikte bakır nesnelere rastlar. Bu nesnelerin kaynaklandığı, Uluburun adı verilen, Geç Bronz Çağına ait gemi batığı, 1984 yılı ile 1994 yılları arasında Amerikalı sualtı arkeoloğu George Bass ve meslektaşı Cemal Pulak'ın yönetiminde kazılır. Gemi 15-16 metre uzunluğunda ve 5 metre genişliğindedir. Tahta döşemeleri ve omurgası, yapılan dendrokronolojik tahlillere göre MÖ 1305'den sonra Lübnan'da kesilmiş sedir ağacından yapılmıştır. Taş çapa ve gemiciler tarafından kullanılan keramik mutfak eşyaları, geminin ana vatanının, bugün İsrail ile Filistin arasındaki sınır bölgesine denk gelen eski Kenan Ülkesi olduğuna işaret etmektedir.

En az 20 ton yük kapasitesine sahip olan Uluburun Gemisinin yükü, esasen ham maddelerden ve biraz da işlenmiş maddelerden oluşuyordu. Yükün en büyük kısmı, ortalama ağırlıkları 24 kg gelen 354 tane öküz gönü biçimli toplam 10 ton bakır külçeden ve 1 ton kalaydan oluşuyordu. Geri kalan yükler arasında muhtemelen kobalt mavisi, turkuaz, lavanta rengi ve kehribar taklidi olarak yapılmış, dört ayrı renkte, disk şeklinde 175 tane cam külçe vardı. Metalin yanında geminin en büyük yükünü menengiç ya da fıstık reçinesi dolu yüzden fazla kap oluşturunuyordu. Menengiç reçinesinin belirli bakterilerin oluşmasını önlemek amacıyla MÖ 6. binyıldan beri özellikle şarabın koruyucu maddesi olarak kullanıldığı bilinir.

Uluburun gemisinde ele geçen birçok nesne, Mısır mezar resimlerinden ya da Amarna mektupları arşivinden bilinir. Gemide ele geçen malzemenin büyük bir bölümü Suriye, Kenan Ülkesi ve Kıbrıs'tan

Epáno Englianos'taki Nestor Sarayından güney yönde, suni limana doğru bakış.

kaynaklanmıştır. Gemi, doğudan gelip batıya doğru yol alıyor olmalıydı. Gemi ekibi Kenan halkından tüccarlar ve denizcilerden oluşuyordu. Kılıç ve hançer gibi bazı değerli eşyalardan mürettebata ticari ilişkileri denetleyen kurye veya müşteri temsilcilerinin eşlik ettiği anlaşılır. Bunlardan ikisi, üst düzey Mikenlerdi. Bir üçüncü kişi muhtemelen Ege'nin kuzeyindendi.

Öneriler

Sualtı arkeolojisinde dünya çapında öncü rol

Gemideki üçüncü yabancı, Luvi miydi? Luvilerin ve Mikenlerin uzak ülkelerle olan ticareti bazen ortaklaşa denetlemiş olması ve böyle durumlarda yolculuklara Ege'nin her iki tarafından temsilcilerin eşlik etmiş olması mümkündür. Ege'nin güneyinden ve kuzeyinden önemli müşteriler de mallarını denetlemeleri amacıyla müfettişler göndermiş olabilirler. Aslında yükün yüksek değeri, birden fazla müşterinin varlığına da işaret edebilir.

Pylos'taki dolmuş liman havzası, topografyada dikdörtgen biçimli bir tarla (merkezde) olarak algılanır. Bugün üzerinde golf sahası inşa edilmiştir.

Geç Bronz Çağına ait bu geminin sistemli ve kapsamlı kazısı, Türkiye'yi sualtı arkeolojisi alanında dünyanın en önemli merkezlerinden biri haline getirdi. Bu kazı sayesinde birçok ticari ürünü daha iyi tanıyoruz. Batı Thebes'teki Mısır mezar duvar resimlerinde çizimleri görülebilen bu tür nesnelerin, sadece sanatçıların hayal ürünü olmadığı da görülmüştür. Ancak Uluburun Gemisinin uğramış olması gereken Türkiye'nin güney ve batı kıyılarındaki limanların hangileri olduğu konusunda bilgi sahibi değiliz. Güney ve batı kıyılarının doğru yerlerinde yapılacak kapsamlı arkeolojik araştırmalar, Türkiye'yi prehistorya arkeolojisi konusunda küresel bir referans noktasına dönüştürme potansiyeline sahiptir.

Türkiye'nin batısındaki bazı yerlerde, örneğin Hisarlık yakınlarındaki Kesik Tepe'de, bugün bile çökeltiyle dolmuş liman havzaları görmek mümkündür. Liman çökeltisinin olduğu yerde, gemilerin yüklenmesi veya boşaltılması esnasında denize düşüp limana gömülmüş olabilecek birçok nesnenin bulunabileceğini tahmin etmek zor değildir. Troia Savaşı sırasında gemiler limanda olduğu gibi batmış olabilir. Bu tür liman havzalarının tabanında yeterli düzeyde oksijen olmamasından

dolayı, deri gibi organik materyaller de muhafaza edilmiş olabilir. Bilimsel araştırma yöntemleri sayesinde araştırılması gereken en ümit verici mekânlar tespit edilebilir. Bu açıdan gerekli olan tek şey, yukarı şehirler yerine alüvyon bölgelerinde araştırma yapma cesareti ve nereden başlanması gerektiğine dair doğru bilgidir.

“Amarna Mektupları’nda Arzawa Kralı Tarhundaradu ile Mısır Firavunu arasındaki mektuplaşmanın belgelenmiş olması, Anadolu’nun batısında Hititlerden bağımsız olarak ulusal öneme sahip bir yönetim merkezinin oluştuğunu göstermektedir.” – Jörg Klinger 2007, 53

4.2 Yunanistan Anakarasında Miken Kültürü

Elimizdeki bilgiler

Miken kültürü M  1600 ile 1200 yılları arasında var olmuştur. Avrupa kıtasında ortaya çıkan ilk uygarlık olarak kabul edilen Mikenler, başlangıçta Girit'teki Minos uygarlığının etkisi altındaydı. Girit'teki Minos saraylarının M  1430'larda geniş ölçüde yıkılmasından sonra Miken kültürü Ege'nin belli başlı gücü olarak ortaya ıktı. Uzun mesafe ticareti kayda değer bir şekilde gelişti ve Miken gemileri Kıbrıs, Suriye ve Mısır'a ulaşmaya başladı. Hititlerin başkenti Hattuşa arşivlerinde bulunan mektuplarda, Mikenlerin uluslararası hediye diplomasisine aktif olarak katıldıkları belgelenmiştir. Yunanistan'da bulunan Linear-B tabletleri de ürün takası konusunda detaylı bilgiler içerir.

Muhtemelen Yunanistan anakarasında sadece bir tane Miken devleti değil, Mykenai, Tiryns ve Pylos krallıkları başta olmak üzere birçok bağımsız küçük devlet vardı. Yönetici  st kesim, gösterişli saraylar yaptırıp hem politikayı, hem de ticareti kontrolleri altında tutardı. Saray çevresinde

1907 yılında Tiryns kazıları.

Tiryns kalesinin batı yakasının fotoğrafı. Anakayadaki dik açılar ve net kırık hatları inşaat alanının aynı zamanda taş ocağı olarak hizmet verdiğini gösterir.

Tiryns'in Myken dönemi kalesine ait kalıntılar bir alüvyon ovasıyla kuşatılmıştır (doğudan görünüm).

Tiryns'in Myken dönemi kalesinin ana kapısında, kalınlığı 7 m'ye ulaşan surların masifliği dikkat çekmektedir (fotoğraf 1984 yılında çekilmiştir).

yaşayan zanaatkârlar çok rağbet gören kaliteli keramik kaplar ve zarif altın takılar dahil birçok şey üretirdi. Tekstil fabrikalarında daha çok kadınlar çalışırdı. Halkın büyük bir bölümü tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayıp, vergi vermeye ve ücret almadan çalışmaya mecburdu. Halkın üstündeki bu baskının Miken uygarlığının yok olmasına katkıda bulunmuş olması mümkündür.

MÖ 1250'lerde Mykenai ve Tiryns kralları yukarı şehirlerini büyütürler ve kiklopik surlar inşa ederler. MÖ 1200 yılından itibaren gerçekleşen karışıklık ve yıkımlar, bundan

500 yıl kadar sonra Homeros'un destanlarında "Kahramanlık Çağı" olarak tanımlanacak olan dönemin sonu anlamına gelir. Başta yazı bilgisi olmak üzere, saray kültürü ile yakından bağlantılı olan çeşitli kültürel kazanımlar kaybolup gider. Bazı yerler tamamıyla yok edilir, birçoğu terk edilir, ama bazı yeni yerleşimler de kurulur. Bu geniş ölçekli yıkımın nedenlerine dair çeşitli tezler varsa da, bugüne kadar ikna edici herhangi bir açıklama sunulamamıştır. Miken kültürü daha az bir etkiyle de olsa, bir süre daha var olmaya devam eder.

Öneriler

Bronz Çağında politika, ekonomi ve teknoloji

İlk defa 18. yüzyılın sonunda ortaya çıkan "Miken kültürü" kavramı biraz yanıltıcıdır, çünkü bu kavram Miken sarayının krallarının öncü bir role sahip olduğunu ima eder. Homeros ve antik dönem yazarları Bronz Çağındaki atalarından genellikle bütün Grek kavimleri için kullandıkları "Akhaler" ismiyle söz ederlerdi. Bu isimle bütün Grek gruplarına işaret

etmiş oluyorlardı. Burada hiçbir etnik grup özel olarak öne çıkartılmaz. Yunanistan anakarasının MÖ 2. binyılı çok iyi araştırıldığı için yukarıda sıralanan genel bilgiler büyük ölçüde tartışmasızdır.

Diğer erken dönem kültürlerinde olduğu gibi Miken uygarlığının araştırılması da, arkeolojinin üç ana temelini – mimarlık, sanat tarihi ve filoloji – kapsamına girer. Dolayısıyla arkeoloji, ağırlıklı olarak yapı kalıntıları, buluntular ve Geç Bronz Çağının Linear-B yazıları ile meşguldür ve onların yardımıyla bu dönemin toplumsal yapısını yeniden kurgulamaya çalışır. Ancak günümüz toplumu üzerinde mimarlık, sanat tarihi ve filoloji değil, daha çok politik, ekonomik ve teknolojik gelişmeler etkilidir. Eğer aktüalizm ilkesiyle hareket edilecek olursa (“Şimdiki zaman, geçmişin anahtarıdır”), Miken kültürünün de içinde bulunduğumuz modern toplum gibi öncelikle politika, ekonomi ve teknolojiyle biçimlendirilmiş olması gerekirdi. Bu anlamda Miken uygarlığının araştırılmasında yukarıda sayılan faktörlere odaklanılması faydalı olacaktır. Gerçekten de hidrolik mühendisleri neredeyse bütün büyük Miken yerleşimlerinin yakınlarında yapay barajlar, değiştirilen akarsu yatakları, drenaj sistemleri ve yapay limanlar gibi su yönetimi altyapıları keşfetmişlerdir. Buna rağmen hidrolik mühendisliği, inşaat mühendisliği, ekonomik coğrafya ve denizcilik gibi araştırma alanları ne yazık ki arkeoloji içerisinde öncelikli bir rol oynamaz.

Grek sözlü geleneğine göre Mykenai ve Tryns gibi merkezlerin kiklopik surları Likyalı mühendislerin yardımıyla yapılabildiği (Strabon 8.6.11, Bacchylides 10.77, Apollodorus 2.2.1, Pausanias 2.25.8). Hattuşa’daki Aslanlı Kapı gibi kâgir yapının Anadolu’nun her yerinde yaygın olması bu tezi destekler. Mykenai’nin ünlü Aslanlı Kapı-sındaki aslan rölyefi Avrupa’nın en eski anıtsal oyma eseridir ve o dönemde (MÖ 1250’ler)

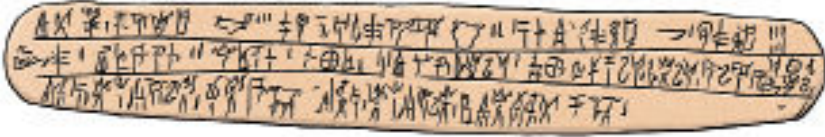
Mykenai’daki Aslanlı Kapı da dahil olmak üzere Kiklop surların inşasının Anadolu’dan gelen mühendisler tarafından yönetildiği söylenmektedir.

John Murray'nin Handbook for Travellers in Greece adlı eserinin 1854 baskısında –yani, Heinrich Schliemann tarafından sözde keşfinden 22 yıl önce– Mykenai'n Aslanlı Kapısı.

Peloponnesos'da Messenia'da Nestor Sarayındaki banyo küveti.

Lineer B yazılı tablet.

Yunanistan'da bir eşi yoktu. Buna karşın, Anadolu'da bu döneme ait 150'den fazla rölyefin varlığı bilinir. Likya, Luvi kültürünün merkezi bölgesi olduğundan, Miken kültürünün en önemli özelliklerinden biri olan kiklopik mimarının Luvi kökenli olduğu ve oradan Mykenai'ye yayıldığı sonucuna varılabilir.

"Geçmişte olanları ya da gelecekte olacakları değerlendirmek için, yalnızca şimdiki zamanı araştırmaya ihtiyacımız var." – Georges-Louis Leclerc de Buffon 1750

"Belki de Rodos'taki veya On İki Adalara bağlı diğer adalardaki Miken yerleşimleri, yerli halkın iskân ettiği ticaret merkezlerinden başka bir şey değildi." – Trevor Bryce 2011, 369

"Tiryns'in Proetus tarafından bir üs olarak kullanıldığı ve surlarının, el sanatları ile geçindikleri için 'Karnından Elli' olarak bilinen ve yedi tane olan, davet üzerine Likya'dan gelmiş olan Kyklopların yardımıyla onun tarafından yapıldığı anlaşıyor." Strabon, *Coğrafya* 8.6.11

4.3 Minos Döneminde Girit

Elimizdeki bilgiler

Girit'teki Minos uygarlığı Avrupa'nın ilk gelişmiş uygarlığı olarak kabul edilir. Aşağı yukarı MÖ 2000'de Knossos, Malia, Phaistos ve Petras'ta inşa edilen saraylar politik ve dini seçkin sınıfların meskenleri, dini ritüellerin uygulandığı yönetim merkezleri ve ticaret ürünleri için bağlantı merkezleri olarak hizmet verirdi. Yoğun yerleşim bölgelerinde ileri düzey içme suyu ve atık su sistemlerine sahip şehirler kuruldu. Karmaşık toplum yapısı, balıkçılar, kürekçiler, gemi kaptanları, askerler, kâtipler, çömlekçiler, ressam, yapı ustaları, mimarlar ve müzisyenler gibi mesleklerin ortaya çıkmasına olanak sağladı.

Sarayların ortaya çıkmasına yazının başlangıcı eşlik etti ve Doğu Akdeniz'in diğer bölgeleri ile ticari ilişkiler yoğunlaştı. Arkeolojik buluntular Minos kültürünün Doğu Akdeniz'in tamamı üzerinde etkili olduğunu gösterir. Girit'in etkisi, Thera, Kythira, Melos ve Rodos gibi adaların yanında, Miletos ve Kıbrıs gibi yerlerde de görülebilir. Girit Mısır'la da

çok sıkı ilişkiler geliştirmişti; MÖ 1400'lere kadar Mısır mezarlarında Giritli temsilcilerin tasvirleri bulunurdu. Mezopotamya'da bulunan yazıtlar da bu bölge ile ilişkilerin olduğuna tanıklık eder.

Eski Saray dönemi MÖ 17. yüzyılda aniden son bulur. Bilim adamlarının çoğu bu yıkıma bir depremin neden olduğuna inanır. Saraylar hızla yeniden inşa edilir; Monastiraki yerleşimi ise tamamıyla terk edilir.

MÖ 1430'larda Girit'in her tarafında yeniden yangın izleri ve yıkımlar saptanmıştır. Bilim adamlarının çoğu bugün, buna Miken

Freskolaradaki Minos erkekleri atletik ve yapısal betimlenmiştir.

Girit'teki Apodolou Minos dönemi arkeolojik sitinde korunmuş 2 m. yükseklikteki kuru duvarlar, Eski Saray Dönemi sonunda bir deprem olmadığina işaret etmektedir.

Akrotiri'de Üçgen Meydanın etrafındaki aşırı iyi korunmuş binalar, Minos patlamasından sonra kaldera çökmesi yaşanmadığını gösterir.

Thera'nın Minos dönemi patlamasından gelen ponza taşı tabakaları, tektonik olarak bozulmamış halde daha eski kayaların üzerine kaplamaktadır. Bu durumda, onların buraya birikmesinden sonra kaldera çökmesi gerçekleşmediği anlaşılr.

saldırıların sebep olduğu görüşündedir. Kıyı şehirlerinin Thera (Santorini) yanardağının patlaması ve sonrasında oluşan *tsunami* sonucu yıkıldıklarına dair yaygın teori ise günümüzde çürütülmüştür. Şiddetli deprem, pazarların kaybı ya da iç karışıklıklar gibi başka hipotezler yeterince ispatlanamamıştır. Ancak Miken yöneticilerinin Knossos sarayını fethettikleri ve en azından MÖ 1375 yılına kadar yönetmeye devam ettikleri kesindir. Her ne kadar ada MÖ 1200'lerdeki olaylardan etkilendiyse de, Minos-Miken Kültürü MÖ 1050'lere kadar varlığını sürdürmüştür.

Prehistorik Akrotiri'den bir sokak görüntüsü.

Akrotiri'deki Batı Evi üst katının resimsel rekonstrüksiyonu.

Öneriler

Doğal afetler yerine istilalar

Girit Saray Kültürü, karakteristik mimarisi, hiyeroglif yazısı ve mühür basma yöntemi dahil olmak üzere sofistike yönetim sistemi ile o kadar kısa bir sürede ortaya çıkar ki, Anadolu'dan ve/veya Suriye/Filistin'den aktarılmış olması mümkündür. Girit'teki Orta Bronz Çağı uygarlığının homojen olmadığı görülür. Arkeolojik kazıların ortaya çıkarttığı maddi kültür, sıklıkla sit merkezinden merkezine veya bölgeden bölgeye farklılık gösterir. Dolayısıyla adadaki bazı yerleşimlerin, anakarada bulunan farklı kültürlerin (Luviler dahil) birer üssü olmuş olması mümkündür. Homeros'un da belirttiği gibi, Girit'te içlerinde kökenlerinin Troia'nın güneyine dayandığı sanılan asil Pelasglar dahil olmak üzere "çeşitli köklerden ve çeşitli dillerden halklar" yaşardı (*Odyseia*, 19.172-179).

1700'lerdeki yıkımı bir depremle açıklamak çeşitli nedenlerden dolayı akla yatkın değildir. Girit'te, adanın tamamını etkileyecek depremler oluşturacak kadar uzun tektonik faylar yoktur. Bundan başka, eski saraylarda depremlere özgü zemin sıvılaşmasından kaynaklanan bir zarar görülmez. Apodoulou'da iki metrenin üzerindeki kuru taş duvarlar hiç zarar görmeden ayakta kalmıştır. Monastiraki'de geriye herhangi bir değerli nesne, süs eşyası, bronz obje ya da mühür kalmamıştır ve bazı

Geç Minos çanak çömleğinin çiçekli üslubu.

Akrotiri'deki cepheler büyük oranda sağlamdır ve bazıları birkaç kat yüksekliğe ulaşır.

sakinlerin felaketten hemen önce tanrılar onuruna kurban törenleri düzenledikleri anlaşılmaktadır. Yangın izleri, yıkımın doğal bir felaketten kaynaklı olmayıp iç ve dış düşmanların saldırıları sonucu geliştiğine işaret eder.

Muhtemelen MÖ 1628 yılının ilkbaharında başlayan Thera yanardağı patlamasının etkileri abartılmıştır. Volkan patlaması ile Minos uygarlığının yıkılması aynı döneme denk gelmemektedir. Yalnız Thera Volkanı kraterinin Minos döneminde değil de muhtemelen yüz bin yıl öncesinde oluştuğu henüz yaygın olarak bilinmez. Krater içerisinde eski çökelti katmanları vardır ve Minos dönemindeki patlamada fıçırtılan süngertaşlarının herhangi bir yerde tektonik yıkıma maruz kalmadığı görülür. Ayrıca ağır bir tektonik yıkımla Akrotiri'deki yerleşimin yerle bir olması gerekirdi. Krater yıkımı olmadan da *tsunami* oluşmaz.

Akrotiri'deki bu yıkık merdiven yer hareketi için argüman olarak sunulmaktadır fakat şimdiye kadar kaldera çökmesini kanıtlamak için yeterli değildir.

"Minosluların Anadolu'dan gelen göçmenlerin soyundan geldiği neredeyse kesindir." David Abulafia 2011, 22

"Orta Bronz Çağında Anadolu'yla Girit arasında ilişkilerin olduğu uzun zamandır bilinir. Her iki bölgedeki sarayların mimari tarzlarındaki ve pişmiş toprak mühür motiflerindeki benzerlikler... ve Girit'in eski Saray döneminden ele geçen tek değerli metal kabın, Girit'te pişmiş topraktan taklidi üretilen bir Anadolu kabı tipinde olması bu duruma işaret etmektedir." – Wolf-Dietrich Niemeier 2009, 11

"Depremelerin... Orta ve Yakındoğu'daki tarihi gelişmeler üzerinde etkisi çok azdır, hatta hemen hiç etkisi olmamıştır... Kültürel olarak gelişmiş bir devletin çökmesine, hele hele bir uygarlığın sonlanmasına hiçbir zaman neden olmamışlardır" – Nicholas Ambraseys 1973, 230

4.4 Hatti - Hitit İmparatorluğu

Elimizdeki bilgiler

Hititlerin nereden geldiği tam bilinmez. Muhtemelen MÖ 2000'lerde Orta Anadolu'ya yerleşip, bölgedeki yerli Hatti halkıyla karıştılar. Yerli krallar MÖ 1700'lere kadar liderliğini korumaya devam ettiyse de, yeni gelen Hititlerle aralarında sürekli olarak anlaşmazlıklar yaşanmaya başlandı.

Asıl Hitit hanedanı MÖ 1670'larda başladı ve MÖ 16. yüzyılın ortasından itibaren devletin merkezi, Orta Anadolu'nun kuzeyindeki Hattuşa'ydı.

Hitit halkı bireyleri soluk derili ve klasik profilidir. Erkekler peştamal ve omuzlarında düğümlemesi gereken cübbeler giyiyordu.

Hattuşa kent surlarının en yüksek ve en güneyindeki iç kapının iki sfenksi.

1906 yılından beri kazılan ve arşivleri ile ünlü olan bu şehirde, 33.000'den fazla yazılı kil tablet ve fragman gün ışığına çıkartılmıştır.

Hitit İmparatorluğu'nun başında birçok vasal devlete de hükmeden büyük kral bulunurdu. Vasal devletlerin başında bulunanlar, genelde çevre bölgelere hâkim hanedanlardan gelirdi ve büyük krala sadakat yemini etmek zorundaydı. Mısır firavunları, Babil ve Asur kralları, Hitit büyük kralını, diplomatik ve ticari ilişkiler sürdürdükleri aynı seviyede biri gibi görür, bazen de onunla savaşa girişirlerdi. Hitit İmparatorluğu'nun Suriye'de Mısır'la sınır komşusu olması, Hatti'yle Mısır arasında da anlaşmazlıklara neden oluyordu.

Büyük Hitit İmparatorluğu MÖ 1190 civarında çöktü. Yazılı belgelere göre, birçok cephede askeri durum kötüye gittiği gibi, ülkede açlık da baş göstermişti. Halk ayaklanmaları ya da vasal krallıklar arasındaki bir güç mücadelesinin ortaya çıkmış olması da mümkündür. Hititlerin ortadan kaybolması ile Anadolu'daki çivi yazısı geleneği son bulur, Orta Anadolu'da yeni bir güç ortaya çıkmaz ve bu bölgede yaşayan halk basit çiftçilik hayatına ve kısmen de göçebe yaşamına geri döner.

Hattuşa'da Büyük Tapınak önündeki Hitit caddesi (fotoğraf 2014 yılında çekilmiştir).

Öneriler

Hitit yönetici sınıfı

Anadolu'nun erken dönem kültürlerinden bahseden bütün kitaplarda, Hitit uygarlığı Bronz Çağının tek temsilcisi gibi gösterilir. Ancak Bronz Çağı MÖ 3000'lerden 1200'lere kadar hemen hemen 2000 sene sürer (ve bu süre Troia'nın geliştiğı dönemle örtüşür). Hitit İmparatorluğu ise Bronz Çağının ancak dörtte biri gibi bir dönemde var olmuştur.

Hitit aristokrasisinin esas itibariyle politik ve idari sistemi belirleyen bir üst yönetici sınıftan oluştuğı bilinir. Büyük oranda Luvi ve Hatti olan yerel halk, dillerini ve geleneklerini Hitit Devleti yönetimi altında bile sürdürmeye devam etmiştir. Bu anlamda Hitit yönetimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Tito yönetimindeki Yugoslavya'nın ya da eski Sovyetler Birliğı'nin idari sistemi ile karşılaştırılabilir. Merkezi idare gelir gider, fakat bölge halkının dil ve gelenekleri böyle değişimlerden etkilenmez.

Bir üçüncü nokta ise, Hitit Devleti'nin büyüklüğüdür. Son yıllarda, çoğu tarihi haritada Hitit İmparatorluğu 13. yüzyılda en geniş toprak

Hattuşa'da Kral Kapısının iç kısmının rekonstrüksiyonu. Çifte kapının birinde 2,25 m yüksekliğinde, silahlı bir savaşçının yarım kabartması yer alır (© Rosemary Robertson).

sahibi olduğu haliyle sunulur. Ancak Hititler bu boyutlara sadece vasal devletlerle yaptığı anlaşmalar sonucu ve kısa bir dönem için ulaşabilmiştir. Hititlerin karakteristik özelliklerinden biri de, bütün komşuları ile çoğunlukla ihtilafli durumda olmalarıdır. Özellikle Batı Anadolu'daki küçük krallıklar Hitit İmparatorluğu'na sürekli sorun yaratırken, Kaşkalar da kuzeyden devamlı olarak saldırılar düzenlerlerdi.

Hitit İmparatorluğu içerisinde Hatti ve Luvi halklarının merkezi bir idare altında bir devlet oluşturmaya nazıkçe mecbur edilmiş olmaları muhtemeldir. Bununla birlikte halk, büyük krallık yönetimi altındayken de diline ve göreneklerine bağlı kalmıştır ve bu durum başkentte bile bu kadar çok Luvi kökenli kelimeye rastlanmasını açıklayabilir. Sınır bölgelerindeki küçük krallıklar da, yapılan vasallık antlaşmalarıyla sadakate zorlanıyordu. Büyük olasılıkla ne yerel halk, ne de vasal devletler bu durumdan hoşnuttu. Bu durum sürekli politik gerilimlere ve Hitit

Hattuşa yukarı kentinin güneybatısındaki Aslanlı Kapı.

Myken kalelerinde kullanılan mimari üslup (burada Tiryns'in doğu galerisi gösterilmiştir) Anadolu'daki geleneksel üsluba benzer.

İmparatorluğu'nun her iki çöküşüne (ikincisi sonsuza kadar olmak üzere) yol açmış olabilir.

“Hititli kâtiplerin Luvice kelimeleri Hitit metinlerinde kullanma şeklinden, Luvicenin Hitit Krallığı içerisinde büyük ölçüde konuşma dili olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.” – Bernhard Rosenkranz 1938, 265

“Hitit hâkimiyetinin Asya’nın batı sınırlarına ve özellikle Çanakkale Boğazına hiçbir zaman ulaşmadığı kesin gibi gözükmektedir.” – Aleksander Krawczuk 1990, 201

“Doğudaki Büyük Hatti krallarının ilgi odağı asla Akdeniz olmadı, onların hedefi, Batı Asya’nın mineraller açısından zengin, dağlık iç kesimleriydi.” David Abulafia 2011, 21

“Hitit Ülkesi önceleri düşmanlar tarafından yakılıp yıkıldı. Kaşkalar bir yönden gelip Nenaşşa’yı sınır haline getirdiler. Arzawalar Aşağı Ülke yönünden gelip aynı şekilde Hitit bölgesini yakıp yıktı, Tanuwa ve Uda’yı sınır haline getirdi. Arawannalar üçüncü bir yönden gelip Kaşşıya çevresindeki her şeyi yakıp yıktı. Azziler dördüncü bir yönden gelip Yukarı Ülkeyi yakıp yıktı ve Şamuha’yı sınır haline getirdi. İşuwalar beşinci bir yönden gelip Tegarama’yı yıktı. Armatanalar altıncı bir yönden gelip Hitit ülkesini yakıp yıktı ve Kizzuwatna şehrini sınır haline getirdi.” – III. Hattuşili’nin Emirnamesi (MÖ y. 1266-1236). Aktaran: Richard Beal 2011, 585-586 (KBo 6.28 Obv. 6-14, Goetze 1940, 22)

4.5 Mısır'da Yeni Krallık

Eldeki bilgiler

Mısır, Akdeniz ülkelerinin erken tarihsel gelişiminde daima özel bir rol oynamıştır. Coğrafi açıdan yalıtılmış konumu ile Nil Vadisi'nin bereketli toprakları, tarihsel ve kültürel anlamda gelişim göstermesini sağlayıp, eski dünyada kendine özgü bir kültür yaratmasını sağlamıştır. Sahra Çölü'nün kuzeydoğusunda yer alan bu topraklar, her yönden koruma altındaydı.

Nil Vadisinde, MÖ 4. binyılın sonlarında kuraklık baş göstermeye başlayınca, Mısırlılar tarlalarını kanallar açarak sulamaya başlarlar. Tarımsal faaliyetlerin en erken tarihli tasvirlerinden birinde – MÖ 3100'lerden – firavun bir sulama kanalının açılışında resmedilmiştir. Hem ülke halkı, hem de ülke ekonomisi Nil Nehrine o kadar bağımlıydı ki, su dağıtımı, arazi ölçümleri, vergilendirme ve mülk edinme gibi konular devlet düzenlemesine tabi tutulmuştu. MÖ 4. binyılın sonundan itibaren, Mısır'a kendine özgü bir krallık, idari sistem, yazı, sanat ve dine sahip bir uygarlık hâkim olur.

Batı Teb'teki Kadın Firavun Hatşepsut'un mezar tapınağı.

MÖ 1549-1069 yılları arasında hüküm süren Yeni Krallık dönemi, Mısır tarihinin en parlak dönemidir. Ancak bu dönemde Mısır aynı zamanda giderek ülke dışındaki karışıklıklara da dahil olur. I. Ramses'in MÖ 1290 yılında yönetimi ele geçmesiyle 19. hanedan kurulur. Bu süre içerisinde Hititlerle savaşlar başlar ve II. Ramses 1274 yılında ünlü Kadeş Savaşı'nı kaybeder. MÖ 1200'lerde Mısır ilk olarak Libya'yla ihtilaflar yaşamaya başlar ve sonrasında sınır bölgeleri Deniz Kavimlerinin saldırılarına maruz kalır. Bu dönemde taht mücadeleleri devleti zayıflatır. MÖ 1203-1193 yılları arasında ülkeyi yöneten II. Sethos'tan sonra taht kısa sürede birçok defa el değiştirir. Sethnakht MÖ 1185 yılında tahta çıkar ve 20. hanedanı kurar. Sethnakht'ın nereli olduğu bilinmediği gibi, tahtı nasıl ele geçirdiği de bilinmez. Üç yıl sonra tahta çıkan oğlu III. Ramses ülke topraklarında ilk kez bir nebze istikrar sağlar ve aynı zamanda Akdeniz'deki son Mısır hâkimiyetini de temsil eder.

Mısır bu dönemde Ortadoğu'daki diğer kültürlerle her zamankinden daha yakın ilişkiler içinde olduğu ve firavunlar çağdaşları olan belli başlı krallarla yazıştığı için krallara ve özel şahıslara ait yazıtlar, MÖ 1190'lardaki ve öncesiyle sonrasındaki olayların aydınlatılması için önemli kanıtlar sunar.

Mısırlı savaşçılar uzun boylu, zayıf ve geniş omuzlu betimlenmiştir. Nil ülkesinin profesyonel ordusu piyadeler ve atlı arabacılar olmak üzere bölünmüştür.

II. Ramses döneminden anıtsal yapılardan biri olan Luksor Tapınağının ilk kapısı. İkinci dikilitaş 1836 yılından bu yana Paris'te Concorde Meydanındadır.

Öneriler

Mısır tapınak yazıtlarının tarihlendirme sorunu

Mısırlılar hiyeroglif yazısını kullanmaya MÖ 3200'lerde başlarlar ve olayları kaydedip, bu kayıtları yüzyıllar sonra bile herhangi bir değişikliğe uğramadan gelecek nesillere aktarırlar. Grekler ise yazıyı onlardan ancak 2500 yıl sonra kullanmaya başlarlar. Dolayısıyla Grekler Mısır rahipleri ile tarih konularında fikir alış verişinde bulundukları zaman, rahipler onlara çokbilmiş çocuklarmış gibi davranırlarmış. (Dion Khrysostomos, *Diyalog* 11.1; Platon, *Timaios* 22b).

Tarihsel olayları kayıt altına alma başarısı, Mısır'ı Geç Bronz Çağı olaylarının rekonstrüksiyonunda vazgeçilmez bir kaynak haline getirir. Deniz Kavimlerinin istilaları konusunda özellikle Mısır'daki tapınak yazıtları sayesinde bilgi sahibiyiz. Günümüzde Deniz Kavimleri halklarının çıkış noktasının Batı veya Güney Anadolu ile Ege Bölgesi olduğu tahmin edilir. Mısır bu olayların biraz dışında kalır ve Doğu Akdeniz'de büyük oranda zarar görmeden kurtulan tek ülke olur. Firavunlar olanlara

doğrudan müdahale etme imkânı bulamaz çünkü bu dönemde hanedanlar arası karışıklıklar bir kaos durumunun oluşmasına neden olur.

Bronz Çağının sonlarında yer alan olayların kavranması açısından muhtemelen en önemli ve kesinlikle en çarpıcı kaynak, III. Ramses'in Yukarı Mısır'da, Batı Thebes'te yer alan Medinet Habu'daki anıt mezarında bulunan yazıtlardır. Burası, türünün iyi muhafaza edilmiş ender örneklerinden biridir. Diğer tapınakların çoğu Yeni Krallık sırasında inşaat malzemesi için kaynak olarak kullanıldığından ortadan kalkmıştır. Mısırlı kâtipler buradaki yazıtlarda Doğu Akdeniz bölgesindeki ülkelere saldıran halkların isimlerini yazmış, karmaşık yontma tasvirlerini sunmuş ve saldırılar hakkın-

da, gerçekleştikleri yıllar dahil, bilgi vermişlerdir. Ancak ne yazık ki bu bilgilerin doğruluğu son derece tartışmalıdır. Mısırlı kâtipler tarihi gerçekleri aktarmaktan çok firavunlarını yüceltmeye eğilim gösterirdi. II. Ramses Kadeş Savaşını anıt mezarında, Karnak, Luxor, Abydos ve Ebu Simbel'de Hititleri yenilgiye uğrattığı ve Hitit kralı II. Muwatalli'nin bir kardeşini öldürdüğü müthiş bir zafer olarak tasvir ettirir. Ama Hitit kralının tek bir kardeşi vardı, o da bir general olup savaşta mücadele etmiş, sağ kurtulmuş ve daha sonra III. Hattuşili adını alarak tahta çıkmış, Mısır'la barışmış ve Hatti halkının farkında olduğu, propaganda amaçlı, yanlışlarla dolu o yazıtların düzeltilmesi için firavunun üzerinde baskı uygulamıştır.

Nubia halkının temsilcileri, Mısır Yeni Krallık döneminde hep koyu tenli olarak betimlenmiştir.

III. Ramses'in, seleflerinden Merneptah'ın yaptırdığı savaş tasvirlerine yeniden kullanmış olması konusunda çok şey yazılmıştır. Deniz Kavimlerine karşı yapılan deniz savaşı için verilen tarih, yani III. Ramses'in yönetiminin sekizinci yılıyla bu savaşın asıl tarihi arasında neredeyse yirmi yıllık bir fark vardır, çünkü Ugarit MÖ 1192'de yerle bir edilmiştir, halbuki III. Ramses'in sekizinci yılı MÖ 1174 olmalıydı.

"Mısır ülkesi dış güçler tarafından yenilgiye uğratılmıştı ve herkes konumunu kaybetmişti. Yıllarca halkı adına konuşabilecek bir lideri yoktu. İdare çökmüş, ülkenin kontrolü küçük memurlar ve çete reislerinin eline geçmişti. Herkes büyük olsun, küçük olsun, komşularını öldürebiliyordu. Bu başıboşluk döneminden sonra Yarsu adlı bir Suriyeli bütün ülkeyi kendine tabi kıldı; dostlarını bir araya getirerek mal ve mülklerini ellerinden aldı. Tanrıları insanlarla aynı düzeye indirgediler ve tapınaklarda hiçbir adak sunmadılar."

–Harris I Papirüsü, *Biblioteca Aegyptiaca* V, 91, aktaran: James Henry Breasted 1906, 198

4.6 Suriye ve Filistin'deki Küçük Krallıklar

Elimizdeki bilgiler

Anadolu'nun dağlarının güneyinden Fırat Nehrine ve Akdeniz'e doğru uzanan bölgeye Antik Çağda Suriye denirdi. Bu bölge güneyde Filistin'e kadar ulaşır ve Mısır, Ürdün Nehri ile Akdeniz arasında bir köprü vazifesi görür. Suriye, coğrafi konumu itibarıyla Mezopotamya'yla Akdeniz arasında bağlantı sağlardı. Ülke, özellikle Lübnan Dağlarındaki dayanıklı sedir ağaçlarından dolayı ilgi çekerdi. Gemi yapımında gerekli olan bu ağaç türü, deniz yoluyla Mısır'a, karadan da Mezopotamya'ya gönderilirdi.

Orta Doğu'da bilinen Son Tunç Çağı yerleşmeleri.

Yarı-göçebe Şasu Bedevileri Suriye ve Filistin'de yaşamıştır. Silahları iki mızrak veya bir kıvrık kılıçtan ibaretti.

Suriye'nin Akdeniz kıyısında yer alan önemli ticaret ve kültür merkezi Ugarit'in ticari ilişkilerine dair belgelerden, Mısır'la, daha iç kesimlerle, hatta Kıbrıs'la ve Ege'yle bağlantıların olduğu anlaşılır.

Filistin de, Mısır, Arabistan, Anadolu, Mezopotamya ve Suriye arasındaki bir köprü olarak büyük jeostratejik öneme sahipti. Filistin MÖ 16. yüzyıldan itibaren Mısır'ın bir eyaletiydi.

Yerel iktidar yetkisi ise sayıları birkaç yüzü bulan yerel hanedanlara bırakılırdı.

Geç Bronz Çağında dönemin büyük güçleri olan Mısır, Asur ve Hatti'nin çıkarları, Suriye ve Filistin'de birbiriyle çatışır. Ugarit'te bulunan yazılı belgelerden şehrin önce Mısır'a bağlı olduğu, MÖ 1330'lardan itibaren ise I. Şuppiluliuma'nın birçok askeri seferinden sonra Ugarit'in Hititleri desteklemeye başladığı anlaşılır. Suriye'de MÖ 1274 yılında Hatti ile Hititler arasındaki ihtilaflar Kadeş Savaşı'nı tetikler. Savaşın neticesi öncelikle Hititlerin işine yarar, Ramses ise Filistin kıyılarındaki yerini sağlamlaştırır.

Deniz Kavimlerinin saldırıları döneminde ve MÖ 1190 civarındaki kargaşalardan dolayı Suriye ve Filistin'deki devlet düzeninin yıkıldığı görülür. Belgelerde düşman gemilerinin görüldüğünden söz edilir. Ugarit kralı yardım talep eder ama mesajı gönderilemez. Suriye'nin iç bölgelerinde ve Fırat Nehri vadisinde yer alan kalıntılar, doğrudan denizden gelen istilalara bağlanamazsa da, daha sonraki göçler ve istilalar sonucunda bozulan devlet düzenine bağlanmalıdır.

Karkamiş'tan bazalt bir ortostat (MÖ. 900-700): "... onların şehrin kralı ve efendisi olmalarına izin vermeyin..."

Öneriler

Rekabet ve parçalanma

Suriye ve Filistin'deki küçük krallıkların arasındaki rekabeti ve parçalanmışlığı ortadan kaldırmak, ne Hititlerin Büyük Kralı'nın ne de Mısır firavunlarının işine geliyordu. Ortadoğu'daki genel gerilim durumu sadece vergi toplayan büyük güçlere hizmet ediyordu.

Hitit İmparatorluğunun yıkılmasına neden olan olaylar çerçevesinde, Suriye'nin kilit rol üstlendiği görülmektedir. Hem Anadolu'nun batısındaki ve güneybatısındaki küçük devletler, hem de kuzeydeki Kaşkalar Hititler için birer baş belası oluşturunuyordu. Buna karşın MÖ 1200'lerde Suriye, Hitit kralına sadık bir vasaldı. Deniz Kavimlerinin ilk olarak Ugarit'e saldırmış olması, Hitit kralını zayıflatma amaçlı bir girişim olarak yorumlanabilir.

Miken uygarlığının bu bölge üzerinde pek bir etkisinin olmadığı görülür. Ugarit'te büyük miktarda Miken kaynaklı keramiğin bulunmasına karşın, burada tek bir Linear-B dokümanı bulunamamıştır. Ayrıca

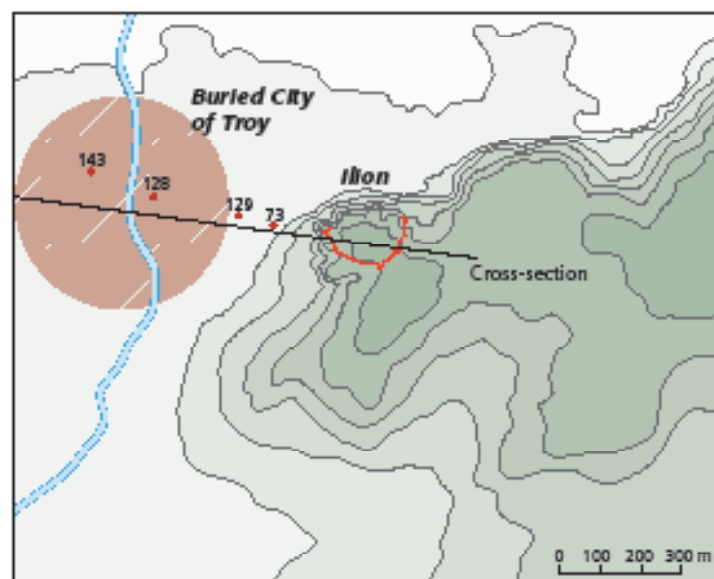
Karkamış'ta bulunmuş ve üzerinde kralın fethettiği şehirleri saydığı kireçtaşından bir ortostat (MÖ. 900-700)

Ugarit kaynaklı yazılı belgelerde isimleri yer alan 2000 kişiden hiç biri Miken adı taşımamaktadır.

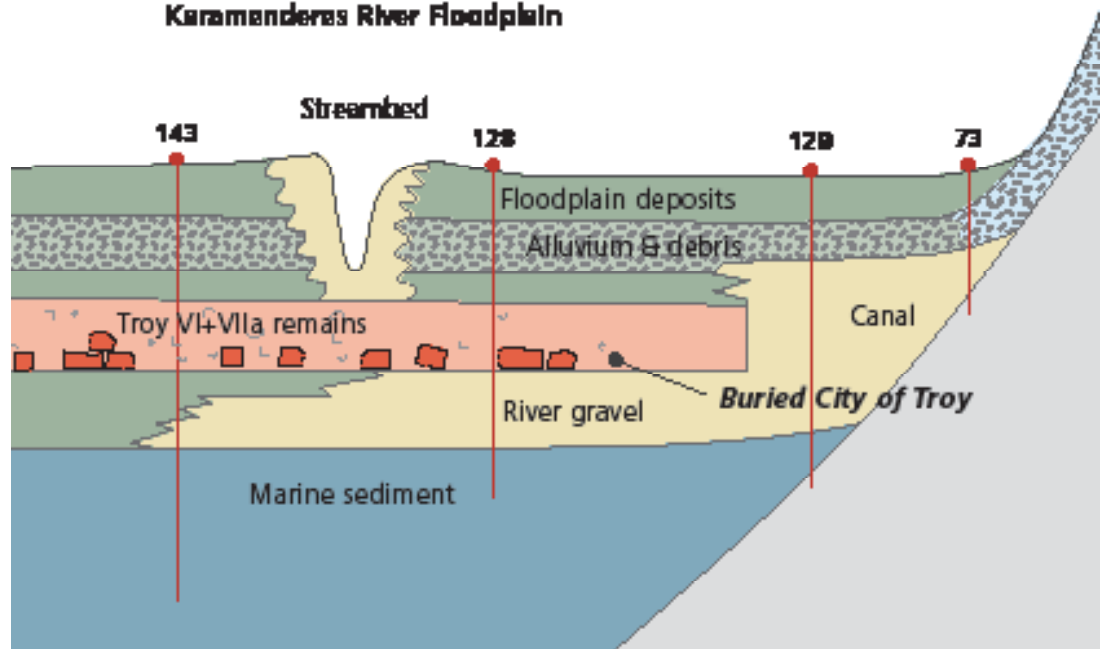
“Tarihsel mevzuların tasnifiyle tarihçilerin görüş ve kararları arasında çok yakın bağlantılar söz konusudur.” – Georg Friedrich Creuzer 1845, 89

“Hiçbir tarihsel anlatım defalarca yeniden ele alınmamasını gerektirecek kadar güvenilir değildir.” – Beat Näf 2010, 180

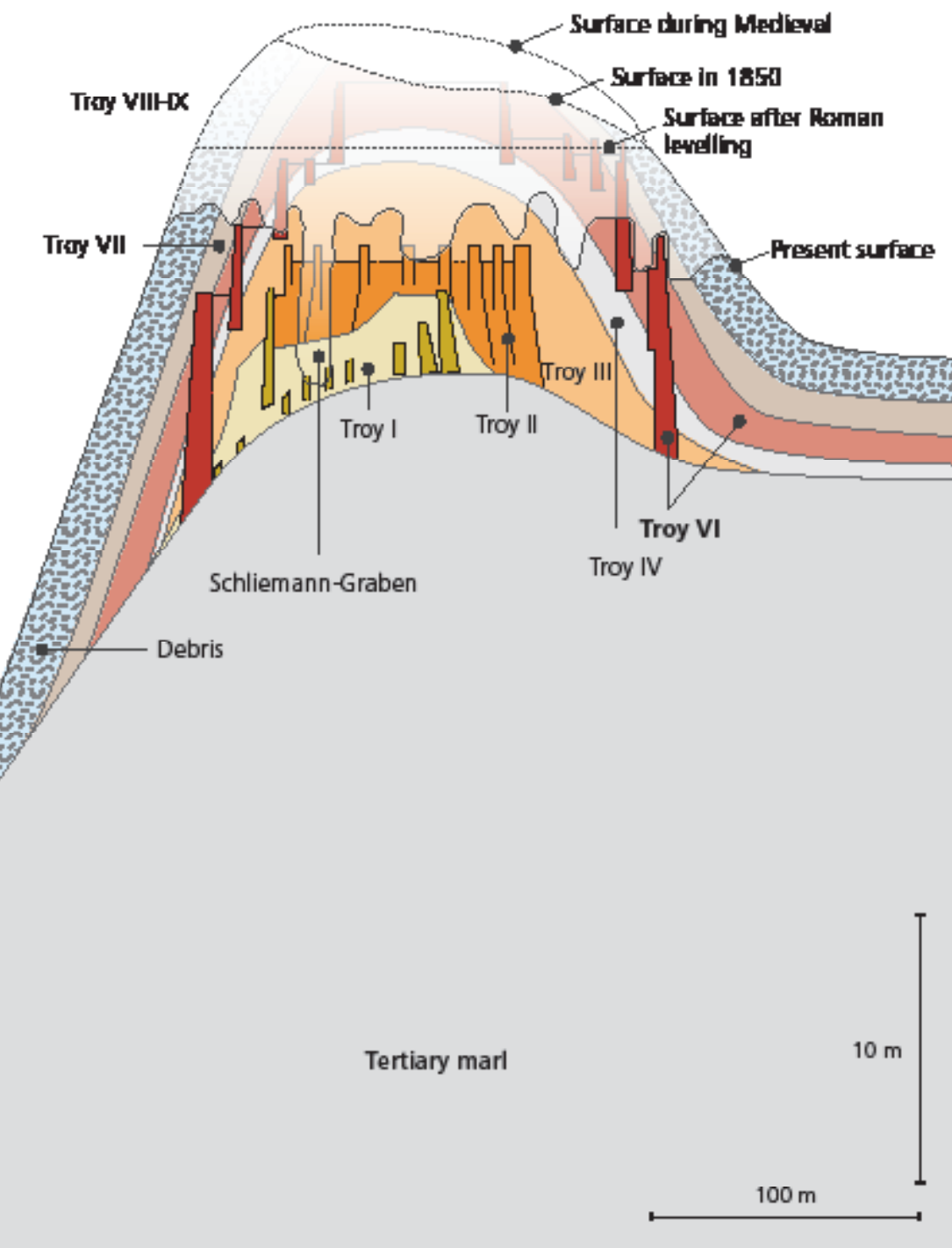
“Profesyonel tarihçiler günümüz açısından fayda sağlayacak tarihsel malzemeler konusunda sınırlamalar açısından kendilerine özgü tercihler geliştirirler.” – Beat Näf 2010, 17

Karamenderes River Floodplain

Royal Palace of Ilion

Önceki iki sayfa: Troia ve Ilion kesiti, akropol tepesiğinden ne kadar çok malzemenin taşındığını ve de kentin ne kadarının taşkın ovasında gömülü olduğunu göstermektedir.

5. Troia

5.1 Troia'nın Tarihi

Elimizdeki bilgiler

Troia'nın varlığı ve konumu uzun süre boyunca arkeolojinin en tartışmalı konularından birisini teşkil etmiştir. Fakat günümüzde bilim adamlarının çoğu, Çanakkale Boğazının güneybatı girişi yakınlarındaki Hisarlık tepesinin, Homeros'un şiirlerinde tasvir ettiği Troia ile uyuştüğünü kabul eder. MÖ 3. binyılda bile Hisarlık tepesinde surlarla çevrili bir yukarı şehir bulunan bu yerleşim yeri en parlak dönemini MÖ 1700 ile 1200

Troia VI'nın kuzeydoğu kapısı (fotoğraf 1991 yılında çekilmiştir).

yılları arasında yaşamıştır. Roma döneminde bile Troia şehri ile Troialı kahramanlar büyük bir hürmetle anılırken, şehir ve şehrin konumu ilk kez Orta Çağ başlarında unutulur.

Troia'nın büyüklüğü ve önemi, günümüzde hâlâ son derece tartışmalı olmaya devam eder. Bazı bilim adamları, Troia'yı sadece bölgesel öneme sahip küçük bir yerleşim merkezi olarak görürken, diğerleri Troia'yı kapsamlı bağlantıları olan önemli bir ticaret merkezi olarak görür. Troia'nın eski kazı başkanı Manfred Korfmann ile Tübingen'deki

Daire, Homeros'a (İlyada 24.546) göre Troia Krallığının yaklaşık en geniş sınırlarını gösterir. Noktalar ise Homeros, Atinalı Apollodoros (Epitomoi 3.33) ve Selanikli Eustathios'a (II. 322.25) göre Akhilleus'un tahrip ettiği yerleri gösterir.

meslektaşı Frank Kolb arasında geçen Troia tartışmaları da bu konulara açıklık kazandıramamıştır.

Aynı şekilde Homeros'un İlyada'da işlediği Troia Savaşının tarihsel gerçekliği de net değildir. Kesin olan tek şey, bu yerleşimin MÖ 1200 yılından kısa bir süre sonra yıkıldığıdır. Hitit belgelerinden bu dönemde hem Mikenlerin, hem de Hititlerin Batı Anadolu'nun kıyı bölgelerinde etkilerini arttırmaya çalıştıkları anlaşılır. Bu dönemde Mikenlerin böyle bir saldırısının olma olasılığı yüksektir, fakat bunu kanıtlamak zordur.

Öneriler

Kurgu değil, eski bir şehrin efsanesi

Troia'nın Avrupa'nın kültür tarihi üzerindeki olağanüstü önemini açıklamanın prensipte iki yolu vardır. Uzun süre Troia'da kazı yapan Manfred Korfmann ve asistanı Peter Jablonka dahil olmak üzere birçok bilim adamına göre Troia'nın önemi, Homeros'un eserlerinden ileri gelir. Onlara göre bugüne kadar bu alanda sürdürülen araştırmalar sonucunda oldukça gösterişsiz bir yerleşim alanı ortaya çıkmış olmasına rağmen Troia'nın binlerce yıl boyunca bu kadar önemsenmesinin tek nedeni İlyada'dır.

Hattuşa'nın surlarla çevrili alanı Troia ovası üzerine taşınırsa bu haritada kırmızı ile işaretlenen alana karşılık gelir.

Ancak Troia'nın şöhretinin Homeros'tan kaynaklandığı tezine karşı birçok şey ileri sürülebilir. Her şeyden önce Homeros, Grek bir yazar olarak, Grek kahramanları üzerine Grek dilinde bir destan yazar ve bu destan Grek savaşçılarının büyük zaferiyle son bulur. Bu durumda neden sonraki nesiller (iki bin yıldan uzun bir süre boyunca!) galip gelen Grekler yerine onların saldırısına uğramış bu küçük yeri önemseyip yüceltmişlerdir? Ve eğer Troia savaşlarına Homeros'un destanları ün

kazandırdıysa, o zaman Romalı aristokratların ve Avrupa halklarının soylarını Troia Savaşını kaybedenlere değil, muzaffer Agamemnon'a ve doğum yeri olan Mykenai'ye dayandırmaları gerekmez miydi? İkinci olarak, Troia'nın en parlak dönemi ile ilgili aktarılan birçok detayı Homeros'un eserinde görmek mümkün değildir. Dolayısıyla Homeros'un yanı sıra başka kaynaklar da söz konusu olmalıydı. Üçüncü olarak Troia konusu, özellikle Orta Çağ'da, yani Homeros'un eserine erişimin mümkün olmadığı ve eserin kayıp olduğunun sanıldığı bir dönemde çok rağbet görmüştür.

Burada savunduğumuz ikinci düşünceye göre Troia, konumunun ve çöküşünün benzersiz öneminden dolayı bir efsaneye dönüşmüştür. Dolayısıyla Homeros Troia'nın öneminden faydalanmıştır ve tam tersi bir durum söz konusu değildir. Bronz Çağı Troia'sının büyüklüğü ve önemi konusunda, günümüzde yaygın olanlardan çok farklı senaryolara yer vardır. Şehrin, 1992 yılına kadar kabul edilen boyutlarından çok daha büyük, hatta yüz kat daha büyük olması mümkündür. 140 yıldan uzun bir süre yürütülmüş olan kazılara rağmen sadece etrafı surlarla çevrili olan yukarı şehir araştırılmıştır. Antik Çağa ait metinlere göre, kraliyete ait ailelerin olan bu konutun etrafında bir park vardı. Asıl şehir, Karamenderes ve Dümrek nehirlerinin taşkın ovasında yer alıyordu (Diodoros 4.75.3). Troia krallarının hizmetinde olağanüstü yeteneklere sahip hidrolik mühendisleri çalışırdı. Bu mühendisler hem arazinin sulanması, hem de şehrin temizliğinin yapılması için, nehirleri su kanallarına bağlamıştı (bkz. Guido de Columnis konusundaki bölüm). Greklerin Troia Savaşı sırasında su bentlerini ve hidrolik tesisleri yıkmış olması muhtemeldir. Savaş kuru yaz aylarında yer aldığı için Greklerin bu eylemleri hemen etkili olmamıştır. Ama Troia yenilip yıkıldıktan sonra kış geldiğinde topografik açıdan alçakta olan kalıntılar nehirlerin getirdiği çamurların altında kaldı. Dolayısıyla bize göre, Troia'nın kalıntıları asıl Hisarlık'ın aşağısında, çökeltilerin altında yatmaktadır. Eski kazı başkanı Manfred Korfmann (özel bir konuşmada), taşkın ovasında yapılan delgi-sondaj araştırmalarında, günümüz yüzeyinin epey altında keramik parçaları bulduklarını bildirmiştir. Bu çökeltileri neredeyse kırk yıl boyunca inceleyen bir jeoarkeolog şu sonuca varmıştır: "bazı katmanlarda çok miktarda arkeolojik malzeme var... Tuğla, taş ve harç parçaları, bir yapının kalıntılarının söz konusu olduğuna işaret eder... Troia'nın kuzey yamacının eteklerindeki bölge arkeolojik açıdan önemlidir... Bu bulgular

ışığında, yaklaşık 7 metre derinliğinde arkeolojik bir kazı yapmanın çok yararlı olacağına inanıyoruz.”

Troia, en parlak döneminde son derece gelişmiş bir yerleşimdi ve zaten bundan dolayı Avrupa kültür tarihinin sembolü haline gelmiştir. Troia’nın ihtişamını yaşamış olanların bu derecede etkileyici başka bir yer görmüş olması zordur.

“Troia’nın bu kadar küçük bir planını sunmak zorunda kaldığım için son derece üzgünüm, aslında bin kere daha büyük olmasını isterdim, ama hakikat benim için her şeyden önce gelir.” – Heinrich Schliemann 1874, 344

“Muhtemelen Batı Anadolu’daki Bronz Çağı yerleşimlerinin büyük bir kısmı, örneğin klasik dönemdeki Ephesos’un öncülü olan Apasa, Beycesultan ve belki de Troia VI, Luviler tarafından kurulan veya yeniden kurulan yerlerdi.” – Trevor Bryce 2003, 31

“Erikhthonios’un Tros adında bir çocuğu oldu ve Troia ülkesinin topraklarına onun adı verildi. Onun da İlos, Assarakos ve Ganymedes adlı üç oğlu oldu. İlos düzlükte Troia bölgesi kentleri arasında en ünlü olan şehri inşa etti ve ona kendi adından dolayı İlion adını verdi.” – Sicilyalı Diodoros, *Tarih Kitaplığı* 4.75.3 (Oldfather)

5.2 Troia'nın Araştırılması

Elimizdeki bilgiler

Uzun bir süre boyunca Heinrich Schliemann'ın Troia'nın kâşifi olduğu düşünülmüştür. Schliemann, çocukken babasının ona alevler içindeki Troia'nın bir resmini gösterdiğini ve o an bu şehri aramaya karar verdiğini söyler. Ancak Schliemann'ın kırk yaşlarına kadar arkeolojiyle ilgilenmediği, o dönemde başlayan ilgisinin de bu alanın o dönemde moda olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İş alanında başarılı bir kariyer sahibi olan Schliemann Latince ve Eski Grekçe öğrenip ilk defa 1868 yılında Yunanistan'a giderek İthaka'da Odysseus'un sarayını arar ama bir sonuç elde edemez. Oradan Troas bölgesine geçerek yerli halktan işçilerin yardımıyla Troia şehrinin olması gerektiği yerde bazı çukurlar kazar. Fakat şehri Jean Baptiste Le Chevalier'in ortaya attığı bir tezden dolayı yanlış yerde arar. İlgi çekici hiçbir şey bulamayınca oradan ayrılmaya karar verir. Çanakkale'de bineceği gemiyi kaçıran Schliemann tesadüf eseri bir İngiliz diplomatın oğlu olan Frank Calvert'le karşılaşır. Troia'ya büyük bir ilgi duyan Calvert, şehrin yeri ile ilgili başka bir teori sunar; ona göre Troia, Hisarlık adı verilen tepede bulunur. Üstelik ailesi bu tepenin bir kısmını satın almıştır. Bu teori ilk olarak 1821'de, İskoçyalı bir gazete sahibi ve amatör jeolog olan Charles MacLaren tarafından ortaya atılmıştı. MacLaren bölgeyi ziyaret etmeden Hisarlık'ın Homeros'un Troia'sı olduğuna karar vermişti. MacLaren'in tespiti kısmen, 1801 yılında ilk kez Hisarlık tepesini tarihi Troia şehriyle ilişkilendiren, Cambridge Üniversitesi Mineraloji Profesörü Edward Daniel Clarke ve asistanı John Martin Cripps'in iddialarına dayanıyordu.

Frank Calvert, Hisarlık tepesinde ortak bir kazı yapmak için Schliemann'ı ikna etmeyi başarır. Fakat Schliemann daha sonra Calvert'ı önemsiz gibi gösterir. Ne de olsa Calvert'den daha zengin ve daha hırslıydı ve kendisini pazarlama konusunda daha başarılıydı. İzinsiz olarak tepenin üzerinde 40 metre genişliğinde ve 15 metre derinliğinde bir hendek kazdırmış ve aradaki daha yeni yerleşim tabakalarına dikkat etmemiştir. Schliemann bundan dolayı sonradan şiddetle eleştirilmiştir. 1873 yılında Priamos'un Hazinesi diye adlandırılan ve Schliemann'a büyük

AGGARISCHES

Милан

Formaldehyde

on basis of the diagnosis and is gradeable

JITTA, and Nicholas J. Abey

4. *Journal of Theoretical Biology*, 1979, 76, 1-10.

¹⁰ *Id.* at 100.

„Bildung der Lust der Pflanze und Bewegung“

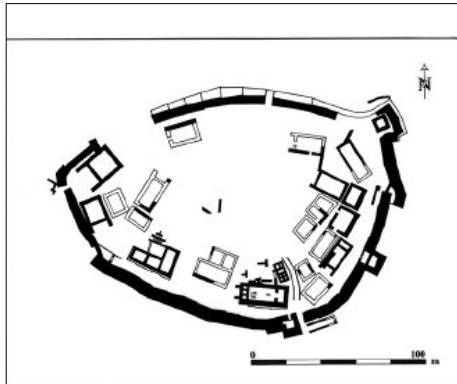
George Landolt, Jr., M.D., M.P.H., M.A., M.S., M.B.A.

Troia'da üzerinde yaban otlarının yetiştiği Schliemann Yarmasından kuzeye Çanakkale Boğazına doğru bir manzaraya bakılır.

ün getiren buluntular dünyaya ilan edildikten sonra bile çok istediği mesleki takdiri kazanamamıştır. Bugün ise Schliemann, başlangıçtaki dikkatsiz kazı yöntemlerine rağmen, modern arkeolojinin öncülerinden biri olarak kabul görür.

Hisarlık tepesinde yapılan kazılar, MÖ 5. binyıldan Geç Antik Çağa kadar uzanan, ondan fazla yerleşim tabakasının varlığını ortaya çıkartmıştır. 1988 yılından 2012 yılına kadar Almanya'dan Tübingenli bilim adamları tarafından yürütülen kazılara önce Manfred Korfmann, onun ölümünden sonra ise projenin baş doğa bilimcisi olan

Troia VI akropolü yaklaşık 20.000 m²lik alana yayılır ve 522 m uzunluğunda sur duvarıyla kuşatılmıştır.

Yunanistan'ın Volos bölgesinde Pefkasia Magoula höyüğü'nün kenarında 1960'lı yıllarda Vladimir Milojić tarafından tam bir stratigrafik profil kazısı yapılmıştır.

(Alman Tesalya kazısı arşivi, Heidelberg; Joseph Maran'ın izniyle).

Ernst Pernicka başkanlık etmiştir. Alman Araştırma Vakfı kazılara yaptığı finansal yardımı 2009 yılında keser, ancak bazı bağışlar sayesinde bir miktar daha kazı yapılır. 2012 yılının sonunda Tübingen Üniversitesinin kazı lisansı sona erer. 2013 yılında kazı başkanlığı, daha önceki projede yer almış olan ve doktorasını Tübingen Üniversitesinde bitiren, Çanak-kale Üniversitesinden Rüstem Aslan'a verilir.

Öneriler

Antik Çağ tapınaklarının altına bir bakış

Schliemann'ın kaba kuvvete dayanan kazı metotlarına getirilen şiddetli eleştiriler, Türkiye ve Yunanistan'daki devlet kurumlarını ve arkeologları bu konularda aşırı temkinli olmaya yöneltmiştir. Kazıların kültürel mirası yok etme ihtimali olduğundan, arkeologlara giderek araştırmacıdan çok kalıntıların muhafızları olarak bakılmaktadır. Genellikle arkeologlara muhafaza edilmiş olan ilk mimari zemine kadar kazı yapmaları için

izin verilir, ama genelde mimari malzemeyi yerinden çıkarmalarına izin verilmez. Bundan dolayı alttaki tabakalar genellikle kazılamaz. Luvi kültürü tam da bu nedenden dolayı günümüze kadar ortaya çıkartılmadan toprak altında bırakılmıştır. Örneğin Türkiye'nin Ege kıyısında yer alan Kadıkalesi gibi 20 metre derinliğe ulaşabilen yerleşim höyüklerinde arkeologlar sadece en üstte bulunan Bizans yapılarını ortaya çıkarabilmiştir. Kazıların sürmesine rağmen, daha altta yatan binlerce yıllık yerleşim tabakalarına ulaşmak mümkün değildir, çünkü daha erken tarihli buluntulara ulaşmak için önce üzerindeki surların bazılarının kaldırılması gerekir.

Anadolu'nun batısında, yerleşim sürekliliğini belirlemek için, derin sondajlara ve ana kayaya kadar inen kesitlere büyük bir ihtiyaç vardır. Türkiye'nin batısı bu açıdan Girit ve Yunanistan'da yürütülen araştırmaların yüz yıl kadar gerisindedir. Yugoslav kökenli Alman Arkeolog Vladimir Milojcic Yunanistan'da, Volos şehrinin güneyinde yer alan Pefkakia Magoula'da binlerce yıllık yerleşimleri ortaya çıkararak örnek bir kesit yaratmıştır. Batı Anadolu'daki bazı yerleşim merkezlerinde de bu tür kesitlerin açılması gereklidir. Luwian Studies Vakfı olarak nereden başlanması gerektiğini biliyoruz. Buluntular yerlerinden alınıp sergilendiği, duvarlar da sanal gerçeklik yoluyla titizlikle çizilip restore edilebileceği için hiçbir şey zarar görmeyecektir. Batı Anadolu'da böyle araştırmaların yapılabileceği yüzlerce yerleşim höyüğü vardır. Bir tepenin bir kısmının yerinden alınması herhangi bir zarara yol açmayacaktır. Bunun için modern bilim dünyasında ihtiyacımız olan tek şey, eskiden olduğu gibi biraz cesaret ve liderlik ruhudur.

“Önümüzdeki Nisan ayında Hisarlık tepesini tamamıyla ortaya çıkarmayı düşünüyorum, çünkü orada Troia'nın kalesi Pergamos'u bulacağıma kesinlikle inanıyorum.” – Heinrich Schliemann'ın 22 Ağustos 1868'de kardeşi Hans ve kız kardeşi Doris'e yazdığı mektup

“Bu durum, bu meslekten olmayanların mutlaka yanıldığı anlamına gelmez. Varlıklı bir Alman olan ve 1870'lerde ilk kez Troia ve Mykenai'yi kazan Heinrich Schliemann efsaneler, tarihi belgeler ve topografyayı naif ama verimli bir şekilde birbirine bağladı ve akademisyenlerin düşündüğünün tersine, aşikâr olanın her zaman yanlış olmadığını gösterdi.” – Martin Bernal 1987, 5

5.3 Troia'nın Aşağı Şehri

Elimizdeki bilgiler

Schliemann erken bir tarihten itibaren prehistorik Troia'nın tamamıyla kendi kazdığı alanla sınırlı olduğu fikrine varmıştır. Ancak 180 x 160 metre şeklindeki boyutlar, antik şehrin bütün tarihsel tanımlamaları ile bir tezat oluşturur. Schliemann bundan dolayı kendi döneminde bilim adamları tarafından çok eleştirilmiştir ve araştırmacılar bu arkeolojik sit alanının Homeros'un yücelttiği Troia'yla özdeşleştirilmesine karşı çıkmıştır.

Schliemann'ın ölümünden sonra Troia'nın gerçekten küçük bir alana sahip olduğu kanısı, bilim dünyasında kabul görmeye başladı. Uzun yıllar boyunca Hattuşa kazılarına başkanlık eden Kurt Bittel bile, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün başkanı olduğu 1960'larda, Troia'nın sadece küçük bir korsan barınağı olduğu düşüncesini savundu. Britanyalı arkeolog John Bintliff daha da ileri giderek Troia'nın nüfusu 100 kişiyi geçmeyen küçük bir balıkçı kasabası olduğunu ileri sürdü. 1988 yılında Troia'da kazılara başlayan Manfred Korfmann, o döneme hâkim olan bu düşüncelerin etkisi altındaydı. Korfmann konferanslar, özel konuşmalar, gazete röportajları ve bilimsel yayınlarda Troia'yı olduğundan önemsiz gösterirdi, hatta bazen Kurt Bittel'in "korsan barınağı" kavramını kullanırdı.

Ancak 1991 yılında Korfmann'ın Troia'nın boyutu konusundaki düşünceleri tamamıyla değişti. Bu tarihten 2005 yılındaki ölümüne kadar Troia'nın büyüklüğü ve önemi zihninde giderek büyüdü ve en sonunda yerleşimin bilinen genişliğinin önceden düşünülenin yirmi katı kadar olduğu anlaşıldı. Fakat Korfmann, Troia VI şehir surlarının hemen dışında herhangi bir kalıntıya rastlanmamış olmasına rağmen, çok kalabalık olan aşağı şehrin, yukarı şehrin hemen dışında olması gerektiğini düşünüyordu. Lakin Korfmann'ın Troia'nın büyüklüğü ve önemi hakkındaki bu tezleri güçlü bir muhalefetle karşılaştı ve Alman arkeologları arasında hararetle bir tartışmanın başlamasına neden oldu. Bu tartışma ağırlıklı olarak Korfmann ile Tübingen Üniversitesinden meslektaşı, tarihçi Frank Kolb arasında gelişti.

Münihli jeofizikçi Helmut Becker, 1993 yılındaki jeofiziksel araştırmaları sırasında, Manfred Korfmann'ın ilk olarak Troia VI döneminden ahşap kuleli kerpiç duvarlar diye yorumladığı manyetik bir anomali keşfeder. Korfmann'a göre bu duvarlar bir güç gösterisi olarak inşa edilmiş

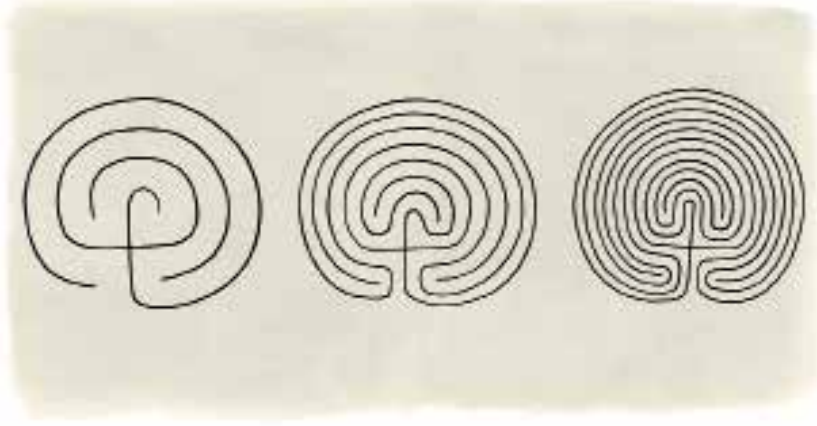
ve bir yangın sonucunda yıkılmıştı. Ancak ertesi yıl devam eden kazılar neticesinde, bu anomalinin ana kayaya yapay olarak açılmış bir yarıktan kaynaklandığı görüldü. Akropolün dört yüz metre açığında bulunan, yaklaşık dört metre genişliğindeki bu hendeğin yanı sıra biraz daha uzakta birincisine benzer bir hendek daha bulunmuştur. Bu hendeklerin yaklaşık yirmi yıl boyunca arkeologlar tarafından araştırılmış olmasına rağmen kayda değer hiç bir yeni bilgi edinilemedi. Manfred Korfmann ve halefi Ernst Pernicka bu hendeği savaş arabalarının yaklaşmasını önleyen bir engel olarak yorumladılar.

Öneriler

Saray bahçesindeki yirmi yıllık kazılar

Korfmann'ın Nisan 1991'de Troia'nın boyutları konusunda fikir değiştirmesi, onunla yaptığım ilk görüşmeye denk gelmiştir. O dönemde Cambridge Üniversitesinde, Yer Bilimleri bölümünde Kıdemli Araştırma Görevlisiydim ve Korfmann beni Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Argolis'te yürüttüğüm jeoarkeoloji araştırmaları konusunda kendi bölümünde bir konferans vermeye davet etmişti. Konferansından sonra Troia'nın potansiyel büyüklüğü ve gerçekleştirilebilecek araştırmalar konusunda birkaç saat boyunca konuştuk. Ancak Korfmann peyzaj rekonstrüksiyonu işini zaten Ege Üniversitesi'nden İlhan Kayan'a verdiği için benim projeye dahil olmam için herhangi bir imkân olmadığını gördü.

O yaz Korfmann İlhan Kayan'ı Troia civarında var olduğu bilinen yapay hendekleri ve kanalları araştırmaya teşvik etti. Ve jeofizik sondajlar yoluyla Hisarlık'taki kalenin dışında aşağı şehri aramaya başladı. Bu araştırma sırasında ortaya çıkarılan hendeklerin işlevlerinin ne olduğu, içinden çıkacak dolgulara göre tahmin edilebilirdi. Ok uçları, bronz silahlar, kemik parçaları ve savaş arabalarının tekerlekleri gibi kalıntılar buranın savunma amaçlı kullanıldığına işaret edecekti. Oysa araştırmacılar Hisarlık'taki hendeklerde buna benzer şeyler bulmadılar. Bunların yerine birçok farklı, hatta egzotik bitkinin polenini buldular. Bunun yanında, hendeklerden birinden tam bir boğa iskeleti çıkartıldı. Buradan yola çıkarak Troia VI'nın kale duvarlarının dışında bir saray bahçesi bulunduğu düşünülebilir; bu tez burada neden hiç bir yapı kalıntısının olmadığını da açıklar. Bu hendekler, bahçenin bazı kısımlarında dolaşmalarına izin verilen kutsal boğaların kaçmasını engelleme amacı

Klasik labirentten (ortada) basitleştirilmiş ve daha karmaşık bir biçim mevcuttur.

taşıyor olabilirdi. Bu hendekler ayrıca kötü ruhlara karşı sembolik koruma da sağlıyor olabilirdi. Bu tez aynı zamanda Homeros'un İlyada'sında Akhilleus'un Hektor'un cesedini şehir surlarının etrafında sürüklemesini de açıklayabilir. Bu şekilde Troia'nın üzerindeki sihir bozulmuş oluyordu ve şehri yok olmaya mahkûm ediyordu.

Troia'nın altıncı ve yedinci şehirlerinin sarayları, eşmerkezli teraslar üzerinde yer alıyordu ve en içte kalan bölüm dairesel bir yapıydı. Bu dairesel form, kale duvarları dışındaki hendeklerde de aynı şekilde devam ediyordu. Antik Çağda labirent şeklinde eşmerkezli halkalar, hep Troia'nın ismiyle birlikte anılmıştır. İtalya'da, Roma dönemine ait Tragliatella'da bulunan bir şarap testisi üzerinde (MÖ 620) betimlenen "Troia Dansı", İtalya'da erken dönemde daha çok bir şehrin kuruluşundan ve özellikle şehir surlarının inşasından önce icra edilirdi. Troy Town'dan Trelleborg'a kadar İngiltere ve İskandinavya'daki yüzlerce taş labirent adını Troia'dan almıştır. Bundan dolayı uzmanlar, yarım yüzyıl kadar önce Troia'nın şehir planında da labirent benzeri bir yapının bulunmasını bekliyordu. Bu durumda dairesel şehir planının kalenin aşağısındaki taşkın ovasında da devam etmiş olması ve aşağıdaki hendeklerin gemilerin geçebileceği kanallar şeklinde olması muhtemeldi.

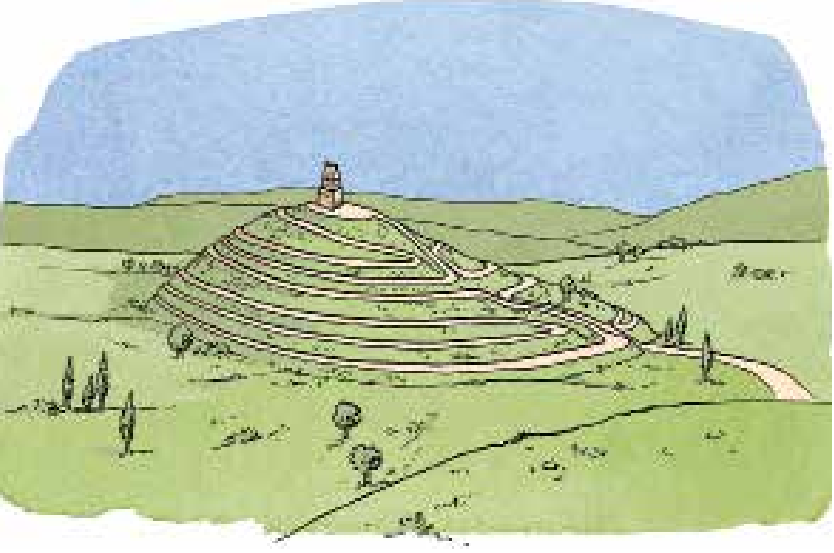
1998 yılında kaleme aldığım *Die Zukunft der Vergangenheit (Geçmişin Geleceği)* adlı kitabın temelinde yatan labirent sembolü 2002 yılından bu

Tragiatella'dan şarap kabı denilen eser üzerindeki grafitide, adı Truia olarak verilen bir labirent betimlenmiştir.

yana da şirketimin (Science Communications GmbH) logosudur. Eski Troia kazı başkanı Manfred Korfmann'ın ölümünden sonra çalışma arkadaşları tarafından ona adanan *Son Halka* adlı anı kitabının kapağında da labirent şeklinde eşmerkezli halkalar bulunur. Günümüzde Luwian Studies Vakfı'nın logosu da bu sembolü içerir.

Antik Çağdan Orta Çağa kadar yazılmış çeşitli metinlerde asıl Troia şehrinin İlion yukarı şehrinin altındaki düzlükte yer aldığına işaret edilir (Diodoros 4.75.3; William Gell 1804, 121). Muhtemelen halkın yerleşim alanı, zanaatkarların atölyeleri, askeri garnizonlar ve liman bölgesi burada bulunuyordu. Farklı kaynaklarda şehrin Grekler tarafından yıkılmasından sonra, kalıntılarının kelimenin tam anlamıyla suyun ve çamurun altında kaldığı yer alır (Strabon 1.3.17; Dion Khrysostomos 11.76; Quintus Smyrnaeus 14.646-652; Homeros, İlyada 12.16-33; ayrıca bkz. Platon, *Ti-maios* 25d). Oysa Troia'nın yaklaşık 150 yıl kadar süren araştırma tarihi boyunca kazılar, yüksekliğinden dolayı hiç bir zaman çamur altında kalması mümkün olmayan Hisarlık'la sınırlanmıştır. Başka bir deyişle Troia'nın asıl aşağı şehri düzlükte, çakıl ve alüvyon kilin altında yatıyor

Bir kale tepesindeki labirent. Hisarlık'taki açmalar da benzer düzenlemeye sahip olmuş olabilir.

olabilir. Ovada stratigrafiyi belirlemek amacı ile İlhan Kayan tarafından açılan 300 kadar sondaj deliği sonucunda, insan yapımı eserler açısından zengin geniş katmanlar bulunmuştur. Troia'nın (VIIa) kalıntıları taşkın ovasında son derecede iyi bir şekilde muhafaza edilmiş olarak yatıyor olabilir. Asıl Troia şehrinin kalıntılarını arayan arkeologların Hisarlık'ın üç yüz metre batısında beş altı metre derinlikte bir kesit açması yeterli olabilir; bu durumda Heinrich Schliemann'ın keşfinden daha çığır açıcı bir keşif yapmak mümkün olacaktır.

“Troia’nın bu tepenin üzerindeki küçük alanla sınırlı kaldığından, bu bölgenin, birçok yeri benim tarafımdan ortaya çıkarılmış olan büyük bir surla çevrelendiğinden tamamıyla eminim.” – Heinrich Schliemann 1875, 18

“Evin önünde, avlunun yakınında zengin meyve çeşitleri ile dolu, dört dönümlük geniş bir bahçe vardı ... Gölgeyi bir bahçeydi ve yakınlarında iki dere şeklinde akan bir kaynak vardı; halk içme suyunu bir dereden alırken bahçıvan diğer derenin suyunu dolambaçlı kanallarla bir bitkiden öbürüne yönlendiriyordu.” – Nonnos, *Dionysiaka* 3.140-165 (Rouse)

“Erikthionios döneminde Troia kenti ya başka bir yerdeydi ya da sadece tepenin üst kısmını kapsıyordu; ... ama oğlu Tros tahta çıktığı zaman nüfus o kadar çoğalmıştı ki yamaçlar iskan edilmeye başlandı ve bu yeni kente, hükümdarın şerefine Troia adı verildi.” – William Gell 1804, 120-121

“Troia’nın çevresinin (kale duvarlarının) 60 *stadion* uzunluğunda olduğu söylenir.” – Diokles’ten (muhtemelen Peparthoslu, MÖ 4. yüzyıl) söz edilen Codex Venetus A’ya (22.208) atıfta bulunan Carl Gotthold Lenz 1798, 305. Buna göre Troia, Troia VI’dan 180 kat daha büyüktü.

“Salerlerin dansı ile Troia’nın [dansının] karmaşık eli silahlı hareketlerle doğaüstü yollardan bir şehrin savunmasını güçlendirmeyi amaçladığı anlaşıyordu. Bu eylemlerin düşmanı uzak tutmak amacıyla ilave soyut bir koruma duvarı oluşturduğu düşünülmüş olmalıdır.” – W. F. Jackson Knight 1932, 452

“Troia’yı, boğazları kontrol etme amacı güden bir korsan kalesi olarak tanımlarsam fazla yanlış olmam. Troia’nın yukarıdaki tasviri, kent o zaman nasıl algılandıysa kesin olarak onu yansıtır.” – Manfred Korfmann 2003, 8

“Kent o zaman için gerçekten alışılmışın dışında büyüktü(!).” – Manfred Korfmann 2003, 8

“Troia’nın iktidar sembollerinin ne kadar önemli olduğunu hitabeti güçlü biri bile kolaylıkla anlatamaz; krallar onun adını duyunca korkuya kapılırdı, generaller karşısında titrerdi. Birçok eyaleti olan zengin bir imparatorluktu, kralların kalesi, asillerin ünlü konutları vardı, geçit törenlerinde generalleri yürürdü. Bu kadar çok insan ve kule yoluyla korunan bir şehrin düşeceğini kim tahmin edebilirdi ki? Ama yenilmez olan tamamıyla yıkıldı ve ondan geriye hiçbir şey kalmadı; yakıldı ve yerle bir edildi ve [artık] bir adı bile yok. Yıkıldı

ve şimdiki anın güvenilir olmadığına dair dünyaya müthiş bir örnek sundu. Bir zamanlar Troia'nın olduğu yer şimdi tarıma elverişli bir yer ve orakla biçilmesi gereken verimli topraklardan Frigyalıların kanı fışkırıyor." – Albert von Stade 1249, *Troilus* 6.5.841-854

5.4 Bronz Çağında Hidrolik Mühendisliği

Elimizdeki bilgiler

Manfred Korfmann'a göre Troia'nın ünü, Karadeniz'in girişindeki stratejik konumundan kaynaklanıyordu. Çanakkale Boğazında çoğunlukla şiddetli esen kuzey rüzgârları, o zamanki gemilerin boğaza doğrudan girmesini engellerdi. Korfmann'a göre gemiler Troia limanında elverişli rüzgârları bekler, bundan dolayı da muhtemelen şehre hem liman, hem de kılavuzluk ücreti öderlerdi. Korfmann ile eski ekibinin Eski Çağ filoloji uzmanı Joachim Latacz, Hisarlık'ın 10 km güneyinde yer alan doğal Beşik Koyu'nun o dönemde liman olarak kullanıldığını düşünüyorlardı. Onlara göre ticari gemiler bile orada kumsala çekilmiş olmalıydı.

Troia Ovasında yürütülen jeomorfolojik araştırmalarda Karamenderes Nehrinin bugünkü yatağının eski güzergâhından farklı yerde olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca ovanın tamamı kurumuş nehir yatakları ve yapay su kanallarıyla kaplıdır. O dönemde Kiel Üniversitesi'nde

Mykenai'daki barajın resimsel rekonstrüksiyonu.

Alacahöyük yakınlarında Hitit döneminden (yeniden kazılmış) sunî gölet.

Hattuşa güney kalesindeki yapay göletler artık erozyonla dolmuş durumda. Taş sırası dış hatları gösterir.

Troia'nın 30 km güneyinde yer alan Aleksandreia Troas'ın yapay limanı kısmen aluvyonla dolmuş olsa da halen görülebilmektedir.

coğrafya profesörü olan Peter Wilhelm Forchhammer ile İngiliz Kraliyet Donanması'ndan Thomas Spratt 1839 yılında ovada ölçümler yapmıştır. Forchammer'in çizimleri ve Spratt tarafından yapılan bölge haritası, 19. yüzyıl ortalarındaki arazi topografyasına mükemmel bir bakış açısı sunar. Bu çalışmalarda çökeltiyle dolmuş su kanalları ve kazılardan elde edilen kazı toprağı yığınları görmek mümkündür. Schliemann da Karamenderes nehir yatağının yerinin su taşkınlarının önlenmesi amacı ile değiştirildiğine inanırdı.

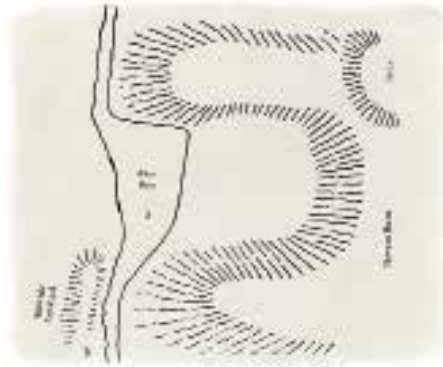
Öneriler

Yapay limanlar ve yeraltı su yolları

Geç Bronz Çağı Troia'sının yıkılmasından bin yıl sonra, aynı bölgede, Alexandria Troas isimli büyük bir şehir ortaya çıkar. Hisarlık'ın otuz kilometre kadar güneyinde bulunan bu şehrin en önemli özelliklerinden biri, bugün hâlâ görülebilen ve suyla dolu olan iki yapay limandır. Büyük Konstantin'in ilk önce Alexandria Troas'ı Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti

Mykenai Krallığının yıkılmasından sonra Nestor Limanı ve yapay gölet hızla alüvyonla doldu.

Schliemann'ın eskizinde Ilion ile ova arasındaki sınır gösterilmiştir. Karamenderes Çayının eski yatağını, küçük bir liman havzası ve bir kum yığını tespit etmiştir.

yapmayı düşündüğü, fakat sonradan Konstantinopolis'e ve İstanbul'a dönüşecek olan Byzantium'da karar kıldığı sanılır.

Bu tür karmaşık hidrolik yapılar Geç Bronz Çağında da görülmüştür. Bu yapılar arasında, akıntının ustaca yönlendirilmesi sonucu çöktelti birikiminin engellendiği Suriye ve Filistin'deki yapay limanlar da vardır. Firavun III. Amenophis, MÖ 14. yüzyılda yukarı Nil bölgesinde bulunan

Batı Thebes'te, yapay bir liman için iki kilometre karelik bir alanı kazdırmıştır. Miken döneminde Yunanistan'da da birçok hidrolik mühendisliği yapısının varlığı konusunda bilgi sahibiyiz. Bu tür yapıların arasında

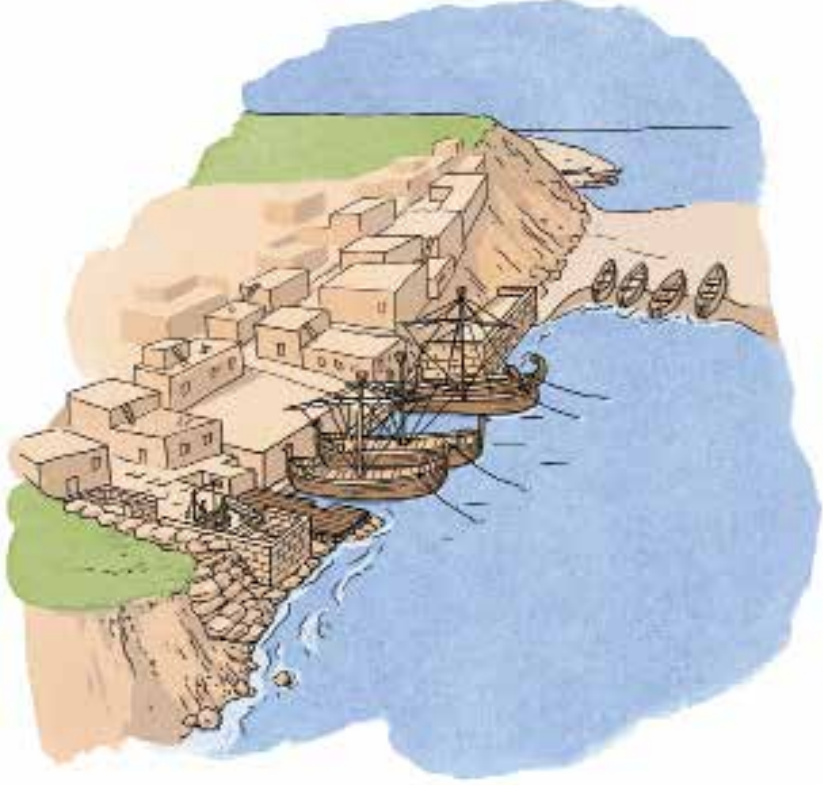

Girit'teki önemli Minos yerleşmelerinde sahildeki düzenli dikdörtgen kesintiler bir zamanlar buralarda ahşaptan iskeleler yapılmış olduğuna işaret edebilir. Görselde Gournia görülmektedir.

bugün bile işlevselliğini koruyan, Tiryns yakınlarındaki nehir yatağının değiştirilmiş olması, Boeotia bölgesindeki Kopais Gölü suyunun tahliye sistemi ve Pylos yakınlarındaki Nestor limanı vardır.

Fakat başka hiç bir yerde Troia'daki kadar insan eli ile doğal nehir akıntılarına müdahale edildiğine dair işaretler yoktur. Troia Ovası'nın ortasından geçen nehrin antik dönemde iki ismi vardı; tanrılar tarafından Xanthos ("sarı nehir" İlyada 20.74) olarak adlandırılan nehir, sonradan yatağı insan eli ile değiştirildiği için "insan" (*andros ekeinou*) tarafından kazılmış (*skamma*) hendek yoluyla Xanthos topraktan fışkırdı" (Eustathios, *Commentarii ad Homeri* 20.74) anlamında *Skamma andros* (Skamandros) olarak anılmaya başlanmıştır.

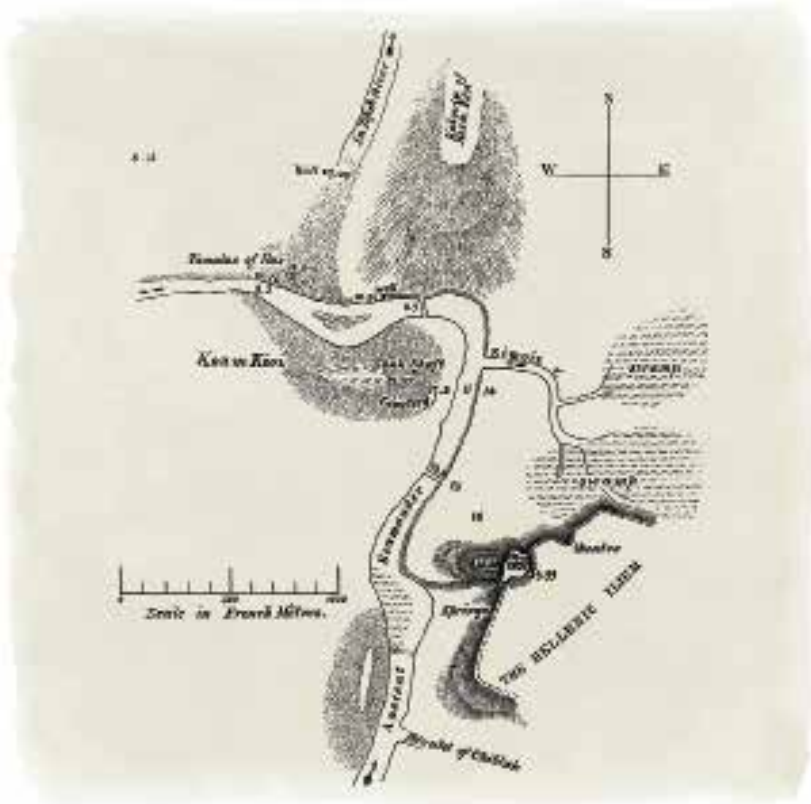
Troia'daki akarsu akıntıları ile liman alanının eskiden nasıl görüldüğünü ve işlediğini belirlemek bütünüyle mümkündür. Bu teknik rekonstrüksiyonun günümüzde arazide görülebilen kanallarla havuzları temel alması gerekir. Bu bilgiler Yunanistan'daki Geç Bronz Çağına ait hidrolik yapılarla, Spratt'ın haritalarındaki veriler ve hidrolik mühendisliği

Minos dönemi Girit sahilinde Son Tunç Çağı limanları bulunmuş olsa gerekir.

alanında sahip olduğumuz bilgilerle karşılaştırılabilir. Buna göre sistemin şu şekilde işlemiş olması muhtemeldir; Karamenderes'ten ana su girişi daima güney yönünden, yani Karamenderes'ten gerçekleşirdi. Bu nehrin suyu yapay bir kanalla Beşik Koyu'na aktarılıyordu. Bir kaç metre genişliğinde ama on metre derinliğe kadar ulaşan bu kanal suyu hızlandırdığından mümkün olduğu kadar çok çökeltinin ovidan atılmasını sağlıyordu. Dolayısıyla bundan yetmiş yıl önce belirlendiği üzere, Beşik Koyu sahilini oluşturan çökeltiiler Karamenderes adı verilen nehir sayesinde buraya ulaşmıştır.

Doğudan Dümrek Nehri de (antik ismi Simois) yukarı şehrin etrafını dolaşacak şekilde yönlendirilmişti. Hisarlık tepesinin alt tarafında küçük

Schliemann'ın Ilios kitabındaki bu haritada Karamenderes'in Hisarlık'ın eteği yanından aktığı görülmektedir.

bir barınak bulunuyordu. Oradan taşkın ovasının batısında bulunan şehrin içine doğru bir kanal uzanırdı. Ulaşımaya elverişli olan bu kanalın üzeri, Amsterdam kanalları örneğinde olduğu gibi, kısmen inşa edilmiş olabilirdi. Troialı aristokratlar ve ziyaretçileri sokakları kullanmadan teknelerle şehrin içinden geçip limana ulaşıyor olabilirlerdi.

Ancak liman tesislerinin en önemli özelliği, kalıntıları bugün dahi görülebilen, kıyı tümseğine açılmış, otuz metre derinliğindeki kesiktir. Gemiler bu kesik yoluyla, kara üzerinden beş yüz metre kadar çekilip iç tarafa, çökeltiden yoksun tatlı suyla dolu bir iç havuza kontrollü bir şekilde çekiliyordu. Gemiler yükleme veya boşaltmadan sonra elverişli

Troia'nınTunç Çağı su regülasyon sistemleri çoktan alüvyonla dolmuştur. Bazen ilkbahar aylarında su birikimleri ortaya çıkınca havuzların hatları seçilebilmektedir.

rüzgârları bekleyip batı akıntısının yardımıyla Çanakkale Boğazı'na doğru yol alabiliyor veya boğazın güney kıyıları boyunca akan ters akıntıdan yararlanarak doğuya doğru yol alıp Marmara Denizi'ne girebiliyorlardı. Bu sistemin hareketli hiç bir parçaya ihtiyacı yoktu; su seviyesi yüksek olduğu zaman farklı yükseklikte set duvarları taşma riskini ortadan kaldırıyordu.

Troialılar bu sistemle aşağıda belirtilen hedefleri gerçekleştirmiş oluyorlardı:

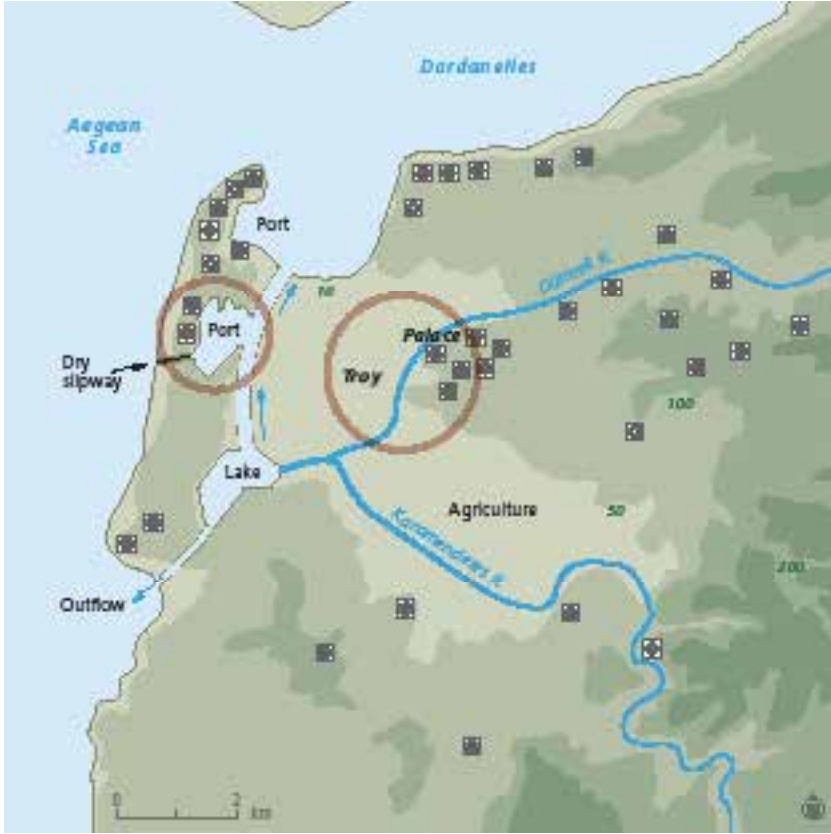
1. Nehirler şehrin su ihtiyacını karşıladığı gibi, tarım alanlarının sulanmasında da kullanılıyordu.
2. Kurak mevsimlerde su sıkıntısının önüne geçiliyordu.
3. Şehir nehir taşkınlarından korunuyordu.
4. Şehir üç tane korunaklı limana sahipti.
5. Çanakkale Boğazı'na gemiyle giriş mümkündü.

Çanakkale Boğazına girerken, Troia'da birkaç yüz metrelik kara nakliyesi 50 km.lik deniz yolculuğundan kurtarabilirdi.

6. Ana limandaki tatlı su, solucan ve yosunları gemilerin gövdesinden uzak tutuyordu.
7. Eşmerkezli kanallar ilave bir savunma görevi görüyordu.
8. Aristokratlar şehrin ortasından hızlı ve gizli bir şekilde geçebiliyordu.

Hatta, Guido de Columnis'in iddia ettiği üzere, mühendisler bu sistemi şehrin sokaklarını düzenli olarak suyla yıkanarak çöp ve pisliklerden temizlenmesini sağlamış olabilir (5.177).

Tunç Çağı sonunda Troia ovasındaki su idaresi sisteminin hipotetik rekonstrüksiyonu.

Troia'nın Hitit metinlerinde adı geçen Wiluša ile aynı olduğunu varsayarsak, Hititlerin büyük kralı II. Muwatalli ile Wiluša kralı Alaksandu arasında yapılan bir antlaşma, buradaki su yapıları ile ilgili bazı bilgiler sağlar. Bu antlaşma metninde Wiluša'nın KASKAL.KUR adlı bir tanrısından söz edilir (KUB 21.1 iv 27-28). Bu terim doğal veya yapay yeraltı suyolları anlamına gelir.

“Odysseus ve Agamemnon gemilerini savaş alanından uzağa, köpüren gri denizin kıyısına demirlediler - zira kendilerinden önce oraya varan gemiler ovaya çekilmişti.” – Homeros, İlyada 14.32 (Fagles)

“Her şey bu kanalların genel olarak kabul edilen antik dönemden çok önceki bir zamana ait olduğuna işaret ediyor. Bu tür kazılar insanlığın en eski tesisleri arasında sayılmaktadır.” – Peter Wilhelm Forchhammer 1842, 38

“Gemilerin bu alçak ama dik yamaçlı kıyılara çekilirken zarar görmemesi neredeyse imkânsızdı. Dolayısıyla kıyıya çekilmeyi mümkün kılacak ama zarar görmelerine engel olacak bir sistem gerekliydi. Bu amaçla, gemilerin zarar görmeden içinden kolaylıkla çekilebileceği, kademeli olarak denize doğru alçalan kanallar kazıldı – başka bir deyişle kıyıya kesikler açıldı.” – Carl Gotthold Lenz 1798, 139, Alman mühendis ve binbaşı Müller’in İlyada’nın mekânı üzerine görüşleri

“Gerçekte ne Yunanistan ne de Anadolu’da, suyun etkisini Troia ovası kadar şiddetli bir şekilde tecrübe eden başka bir ova yoktur.” – Peter Wilhelm Forchhammer 1850, 17

“1989 yılında bir köylü, Troia’dan 1,8 km kuzeyde, Kumkale yönünde tarlaları için bir tahliye hendeği açarken 3,5 m derinlikte Roma dönemine (!) ait çimentodan bir duvarın yanında bir Pithos bulur.” – Manfred Korfmann 2003, 11

5.5 Troia Şehrinin Tasvirleri

Elimizdeki bilgiler

MS 6. yüzyılda Hisarlık yerleşiminin tamamen terk edilmesine rağmen, Troia isminin çevredeki bölgeyle bağlantılı olarak kullanılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır. 12. yüzyıldan itibaren gemileriyle Troia yakınlarına demirleyip bölgeyi ziyaret edenlerin notları ve tasvirleri günümüze ulaşmıştır. Farklı yerlere demirleyenler bile, söz konusu bölgeden her zaman Troia diye söz ettiği için bu bölge zamanla Troas olarak bilinir olmuştur.

1305 ile 1309 yılları arasında Gelibolu Valisi olan Ramon Muntaner anılarında Troia'nın, çevresi 480 kilometre olan bir alana sahip olduğunu yazar ve girişlerinden birinin Marmara Denizi kıyılarındaki Kyzikos'ta, diğerinin de Edremit Körfezinde yani birbirilerinden yüz kilometre uzaklıkta bulunduğunu belirtir.

İspanya soylularından Pero Tafur, 1437 yılının sonbaharında Khios Adasından [Sakız] kuzeye doğru yolculuk yaparak Edremit Körfezinde bulunan, "Troia" olduğunu sandığı Adramyttion'a varır. Sonra kıyıyı kuzeye doğru izleyip Bozcaada'nın karşındaki kıyıda bulunan İlion'a ulaşır.

Thomas Dallam 1599 yılında, Padişah III. Mehmet'in maiyetinde Troia'a ulaşır. Dallam ilk önce Bozcaada'nın karşısında, Troia'ya ait olduğu sanılan kalıntıları görebildiği batı kıyılarına demirler. Sonra Troia harabelerine daha yakından bakmak amacıyla kuzeye doğru ilerleyerek Sigeion yakınlarına gelir. Belli ki Dallam bu alanın tamamının tek bir büyük yerleşim merkezini oluşturduğuna inanıyordu.

Öneriler

1103 yılında kalıntılar çok uzaklardan görünürdü

Bu tasvirlerle Luwian Studies'in burada sunulan geçici hipotezi arasında fazla fark yoktur. Bize göre bugünkü Troas bölgesini kapsayan Troia adlı bir yerin bugüne kadar sunulduğu şekliyle kabul edilmemesi gerekirse de, ciddiye alınıp incelenmesi gerekir. Buna göre, günümüzde New York şehri ve New York eyaleti örneğinde olduğu üzere, Troia adı sadece bir şehir için değil, Marmara Denizi'nden güneye, Edremit Körfezi'ne kadar ulaşan bölgenin tamamı için de kullanılmış olabilir. Antik kaynaklarda Troia'daki altın, bakır ve pirinç yataklarından söz edildiği zaman,

kastedilenin Hisarlık tepesinde yer alan ve günümüzde Troia olduğu sanılan yerleşim yeri değil, Biga yarımadasının iç bölgelerindeki zengin maden yatakları olduğu kesindir.

Konunun uzmanı olmayan kişiler için, yukarı şehrin dışında Troia'ya ait hiç bir kalıntının olmaması şaşırtıcı olabilir. Bu biraz da erozyon ve çöküntü gibi jeolojik süreçlerin etkisiyle ortaya çıkan bir durumdur. Bu süreçler günümüz topografyasının üç bin yıl öncesine göre çok değişmesine neden olmuştur. Tepe üstlerindeki yerleşim tabakaları aşınırken, düzlükte yer alanlar ise çökeltilelerle örtülmüştür. Binlerce yıl boyunca yürütülen tarımsal faaliyetler – özellikle sabanları bir metre kadar derinliğe inebilen traktörler – doğanın tahribat etkisini daha da arttırmıştır. İnsan eli ile oluşturulan erozyonun etkisi o kadar güçlüdür ki, 1960 yıllarına ait ölçüm noktaları, etraflarındaki toprağın eriyip gitmiş olmasından dolayı günümüz yüzeyinden birkaç metre yukarıda kalmıştır.

Troia'nın taşkın ovasının çevresindeki ana kaya tam katılaşmamış, pulluk sürümüne uygun, üçüncü zaman kireçli tabakasından oluşur. Jeolojik altyapıları bu derece hassas olan arazilerde sıklıkla heyelanlar görülür. Heinrich Schliemann'a Hisarlık'ın sunduğu potansiyeli anlatan Frank Calvert de, izlerini Çanakkale Boğazının güneyindeki sarp yamaçlarda gördüğü ama taşkın ovasında görmediği, bir milyon kübik metreden fazla toprağın yer değiştirdiği heyelanlardan söz etmiştir.

Troia'daki durumu ağırlaştıran sebeplerden biri de yerel halkın 16. yüzyıldan beri Bronz Çağına ait kalıntılardan yararlanmış olması ve bu malzemelerin Çanakkale Boğazı'ndaki kalelerin, hatta Aya Sofya'nın yapımında kullanılmış olmasıdır. Philip Barker Webb 1819'da Hisarlık'ı ziyaret ettiğinde, Troia'nın eski kale duvarlarının son parçalarının bu amaçla götürüldüğünü görür ve bunun üzerine şöyle der: "İleride gezginler, kaderin bir lütfu sayesinde bizim karşımıza çıkan bu ünlü kentin en ufak bir kalıntısını bile göremeyecek."

Ancak Troia şehri hâlâ vardır ve yıkımdan (Troia VIIa'dan) geriye kalan kalıntılar potansiyel olarak son derece iyi muhafaza edilmiş olabilir. Hisarlık'taki kaleden başlayarak ovaya kadar bir kesit açılacak olursa, aşağı şehrin kalıntılarının günümüzdeki taşkın ovasının 5 ila 7 metre altında kaldığı görülecektir. Birkaç yüz metre aralıklarla yapılmış sondajlar sonucunda insan yapımı nesnelerle, hatta yapı kalıntılarıyla dolu katmanlar keşfedilmiştir.

“Efendim, belli ki sana da şans bir zamanlar gülmüş – Makareus’un hakim olduğu denizdeki Lesbos’tan [Midilli] Yukarı Frigya’ya ve sınırsız Çanakkale Boğazına kadar senden daha zengini olmadığı ve kimsenin senin gibi gözüpek çocukları olmadığı anlatılır.” – Akhilleus Priamos’a hitaben, Homeros, İlyada 24.546 (Rieu)

“İlion... kuşatılmış şehre denir, buna karşın Troia sadece o kent değil, aynı isimli bölge ve Troialıların ülkesi ve krallığının da adıydı.” – Karl Strobel 2008, 13

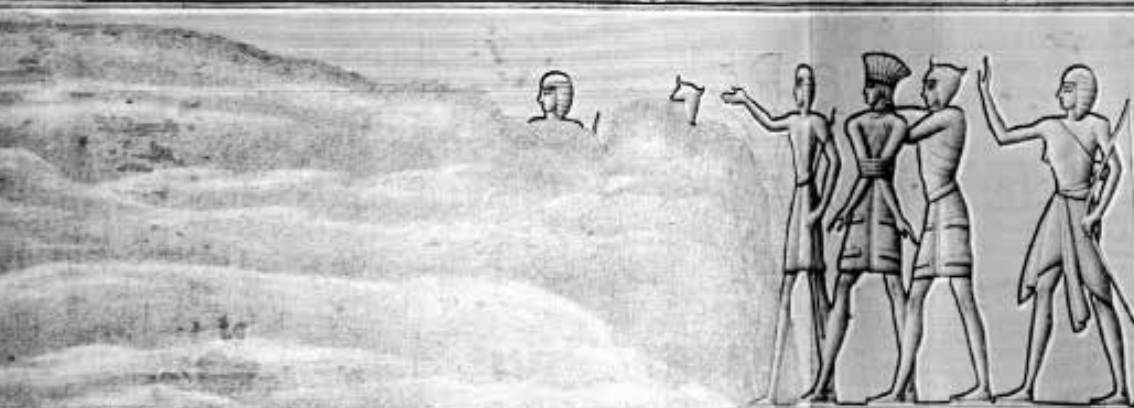
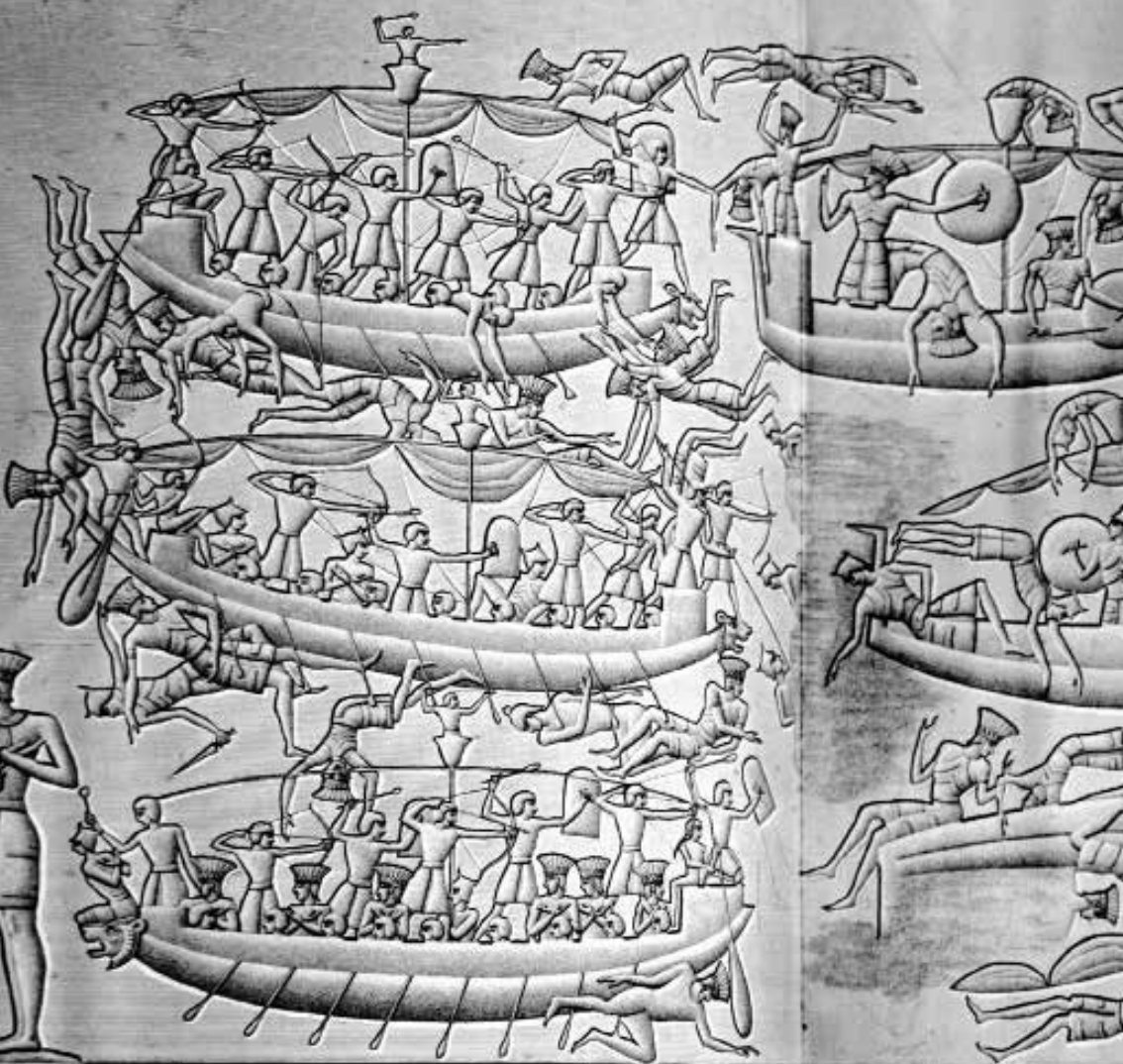
“Aslında Troia, içinde İlion şehrinin bulunduğu alandan daha geniş bir bölgeye işaret eder.” – Michael Reichel 2011, 41-42

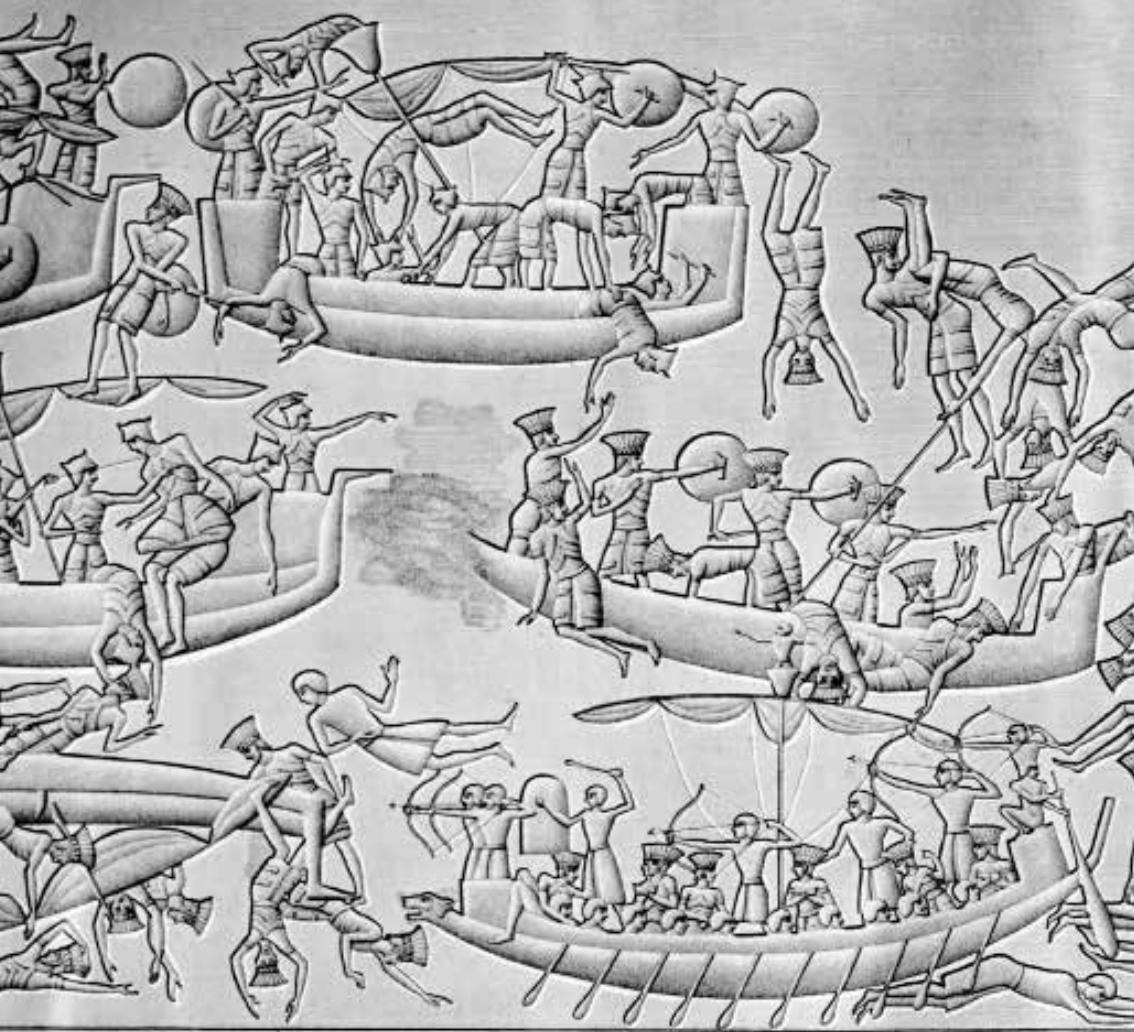
“[Yerli halkın] birbiriyle çelişen iddialarının arkasında, Troia harabelerinin bir buluntu yeri ile sınırlı olmadığı, büyük bir alanı kapsadığı inancı yatar. Troia’nın daha büyük, hatta bütün Troia bölgesini içine alan devasa bir yer olabileceği fikri başka kaynaklarda da dile getirilmektedir.” – Donald Easton 1991, 112

“Antik dönemde Troia kentine ait yerleşimler burasıyla güneydeki St. Mary Burnu’na [Baba Burnu] kadar olan topraklar arasındaki bütün alanı kapsıyordu. ... bu aşağı yukarı doksan beş kilometre genişliğinde bir ova anlamına gelir.” – Ruy Gonzalez de Clavijo 1403 (Yeni Baskı 1928, 54 ve 58)

“Tenit Adasına [Bozcaada] geldik, onun yakınında.... çok eski ve meşhur, Greklerin ifadelerine göre harabeleri kilometrelerce uzaklıktan görülebilen Troia şehri bulunuyor.” – Saewulf 1103 (Thomas Wright 1848, 49)

“Eğer İlyada’ya inanmak istiyorsak, Kral [Priamos] sadece bu şehre ve çevresine değil, daha büyük bir bölgeye hâkimdi. Ülkesi güneyde Kaz Dağlarına, doğuda Frigyalıların ülkesine, yani bugünkü Marmara Denizine kadar uzanıyordu.” – Aleksander Krawczuk 1990, 147

Önceki iki sayfa: Charles-Louis-Fleury Panckoucke, *Description de l'Egypte* (1830)'e göre Medinet Habu Tapınağının kuzey duvarında betimlenen Deniz Kavimleri ile Savaş.

6. Deniz Kavimleri

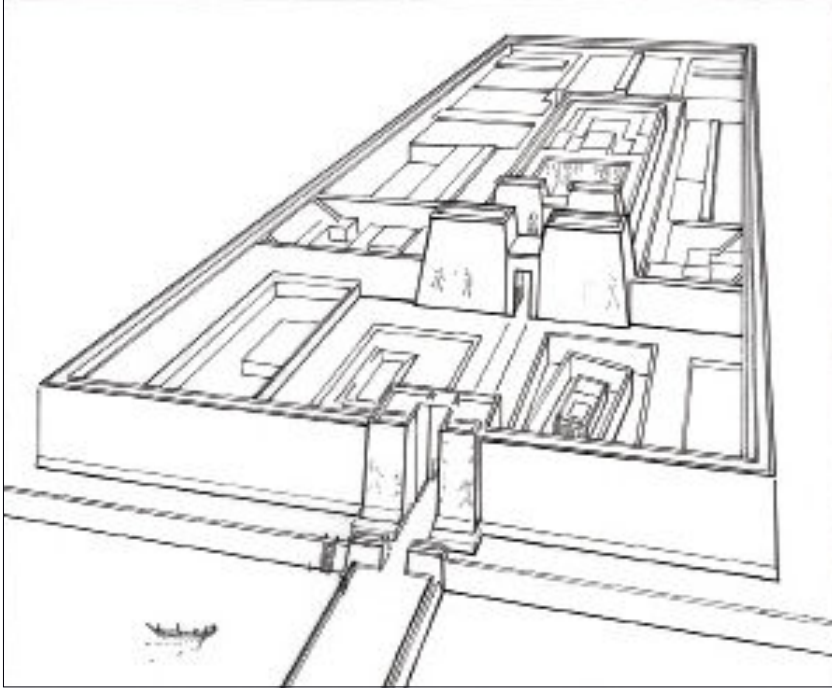
6.1 Deniz Kavimleri Yazıtları ve Kazı Bulguları

Elimizdeki bilgiler

Deniz Kavimleri ile Libya'dan bir koalisyon arasında yaşanan ve Saïs Savaşı ile sona eren ihtilaftan ilk olarak Karnak'taki tapınak yazıtlarında ve Firavun Merneptah (MÖ y. 1213-1203) yönetiminin beşinci yılına tarihlenen Athribis'deki bir stelde söz edilmiştir. Fakat meşhur Deniz Kavimleri saldırılarına ait asıl bilgiler ilk olarak III. Ramses'in Medinet Habu'daki mezar tapınağının duvarlarındaki yazıtlardan ve hiyerogliflerden elde

Deniz Kavimleri yazıtları Medinet Habu'daki III. Ramses'in mazar tapınağının duvarlarında yer alır.

Medinet Habu'daki III. Ramses'in mezar tapınağının rekonstrüksiyonu.

edilmiştir. Bu hiyerogliflere göre III. Ramses'in saltanatının sekizinci yılında Mısır'a "denizin ortasındaki adalarda" yaşayan yabancı halkların oluşturduğu bir koalisyon tarafından bir saldırı gerçekleştirilir. Saldırıyı gerçekleştirenlerin Doğu Akdeniz'de, aralarında Hatti ve Arzawa'nın da olduğu bir dizi ülkeyi yenilgiye uğrattığı sanılır. III. Ramses, hiyerogliflerde detaylı olarak işlenen bir deniz savaşında Deniz Kavimlerini yenilgiye uğrattığını iddia eder.

Suriye ve Filistin'deki yıkım tabakalarının yardımıyla günümüzde Deniz Kavimleri saldırıları tam olarak tarihlendirilebilmektedir. Mısır'da Tell el-Fara şehrindeki kazılarda ortaya çıkartılan, II. Sethos dönemine ait, üzerinde kartuş mührü bulunan bir muhafaza kabının saldırılar döneminde hâlâ kullanımda olduğu düşünülür. Bundan yola çıkarak, saldırının II. Sethos'un saltanatı döneminde ya da sonrasında, yani MÖ 1200'den sonra gerçekleştiği belirlenebilmektedir.

Tunç Çağının sonunda Libyalılar, Mısırlıların en tehlikeli düşmanları arasındaydı. Libyalılar dövmeli betimlenmiş olup saçlarını kâküllü ve küçük örgüler halinde kullanırdı.

Daha kesin bir tarihlendirmeyi ise Ugarit’den gönderilen son mektuplardan biri, yani Mısırlı “kral yaratan” Bija’nın Hammurabi’ye yazdığı bir mektup mümkün kılar, çünkü bu iki şahsiyetin aynı dönemde yaşadığı anlaşılır. Bununla Ugarit’in, Siptah ile Tausret yönetiminin ilk döneminde, Bija daha hayattayken, yani MÖ 1193 ile 1189 arasında düştüğü anlaşılmaktadır. Gene bu dönemden gelen ve üzerinde Kraliçe Tausret’in kartuş mührü bulunan bir keramik kap, Ürdün’deki Tell Deir Alla’daki yıkım tabakasında, Geç Helladik IIIB keramiği ile birlikte bulunmuştur. Bu arada Ugarit’in saldırıya uğradığı

tam tarih bile belirlenebilmektedir. Jülyen Takvimine göre, MÖ 1192 yılının 21 Ocak günü, öğlen saatinde tam bir güneş tutulması yaşanır. Tutulmanın merkez gölgesi, Libya/Mısır üzerinden Doğu Akdeniz’de Kıbrıs’a ve Ugarit’i de içine alarak Anadolu’nun güneyine doğru uzanmıştır. Ugaritli bir kâtip güneş tutulmasını saraya bildirmek amacıyla çivi yazılı bir tablet hazırlar. Fakat bu mesaj gönderilemez çünkü tam o sırada Deniz Kavimleri saldırıları gerçekleştir.

Öneriler

Deniz Kavimleri ve Luviler aynı halklardır

Medinet Habu’da, Deniz Kavimlerinden söz edilen yazıtlardaki tarihlendirmelerin, önceki firavunların yazıtlarında da söz konusu olduğu gibi özetlendiği görülür. III. Ramses yönetimi muhtemelen 7 Mart 1182 tarihinde devralır. Deniz Kavimleri saldırılarını askerleriyle birlikte geri püskürttüğü saltanatının sekizinci yılı, MÖ 1174 yılı olmalıdır. Fakat

Hatti ve Mısır arasındaki barış antlaşmasının bir kopyası Karnak Tapınağının dış duvarlarının birinde yer alır.

arkeolojik ve tarihsel olarak belgelenmiş olan bu dönemdeki karışıklıklar, aslında neredeyse yirmi yıl önce vuku bulmuştur.

Ancak bu belgeler yine de son derece yararlıdır. İlk olarak, kâtiplerin uyduramayacağı kadar orijinal bilgiler içerirler. Bunların en önemlisi yabancıların bir ittifak oluşturmuş olmasıdır. Doğu Akdeniz’de, o dönemde uzun süredir var olan diğer devletler için ciddi bir tehdit unsuru oluşturan yeni bir politik ve askeri ittifakın ortaya çıktığı bellidir. Kâtiplerin saldırganların kökenlerini, hatta isimlerini vermiş olmaları da büyük bir şanstır. Mısırlılar Deniz Kavimleri için “Ege halkı” anlamına gelen Hau-Nebut tanımlamasını kullanırdı. Deniz Kavimlerini oluşturan kavimlerin adları, MÖ 1274’te Kadeş Savaşı’nda II. Muwatalli’nin yanında savaşan paralı askerlerin kökenleriyle büyük ölçüde aynıdır. O dönemde Hitit kralı 12.000 Hitit askerinin yanı sıra 8.000 de paralı asker toplamıştı. Luxor Tapınağı’ndaki yazıtlarda Hititlerin müttefiklerinin batıdaki ve güneydoğudaki komşuları olduğu yazar. Dolayısıyla bilim dünyasında son yıllarda, Deniz Kavimlerinin istilaları sırasında yer alan bu karışıklıkların Ege Denizi’nden ve özellikle Batı ile Güney

Kadeş Savaşına katılan Hitit paralı askerlerinin kökenleri. Bu etnik gruplardan bazıları Deniz Kavimleri arasında sayılmıştır.

Anadolu'dan kaynaklandığı düşüncesi giderek kabul görmektedir. Mısır yazıtlarında bahsedilen bazı kavimleri Batı Anadolu'da konumlandırmak mümkündür. Örnek olarak, Lukkaların yaşadığı Anadolu'nun güneybatı ucu aynı zamanda Deniz Kavimlerinin gemilerinin ilk kez görüldüğü yerdir. Gerçekten de Deniz Kavimleri diye adlandırılan grupların Batı Anadolu'daki küçük devletlerden oluşan askeri bir ittifak olduğuna dair çeşitli kanıtlar söz konusudur.

“Kuzey ülkeleri adalarında tir tir titriyordu. Nehir ağzlarından kanallara girdiler [Nil deltası]. Nefes alamadılar, burunları tıkanı. Kral Hazretleri kasırğa gibi eserek onlarla savaştı; onun yarattığı korku ve dehşet duygusu bedenlerini kapladı, oldukları yerde kapaklandılar ve alt edildiler. Kalpleri yerinden alındı ve ruhları uçup gitti, silahları denize dağıldı.” – III. Ramses döneminden Medinet Habu’daki Deniz Kavimleri yazıtları (Breasted)

“Konuşmacı (III. Ramses?) bölüm pörçük detayları şatafatlı konuşma figürleri ile donatıp vezinli bir yapıda sunarak mantıklı bir argüman yerine açıkça retorik bir efekt hedeflemiştir. Metaforların, benzetmelerin ve mecazların olduğu gibi ele alındığı yüzeysel bir okuma bu olayların yeniden kurgulanmasında korkunç bir hataya neden olacaktır.” – Donald B. Redford 2000, 7

“Deniz Kavimleri göçüne katılan halkların bir kısmının daha önceden özellikle Batı Anadolu’yu yurt edindiklerine, diğer grupların da ancak zaman içerisinde onlara katıldıklarına dair kanıtlar söz konusudur.” – Jörg Klinger 2007, 117

6.2 Deniz Kavimlerinin Saldırılarıyla İlgili Hipotezler

Elimizdeki bilgiler

Bugüne kadar sunulan açıklamalar yetersiz kalıyor. Deniz Kavimleri, arkeoloji araştırmalarının en çok tartışılan, en zor ve en karmaşık konuları arasında yer alır. Bugüne kadar birçok disiplinlerarası kongre sadece bu konuya adanmıştır. Aşağıda sıralanan tezler ise tartışılmaya devam edilmektedir:

1. Uzun süre devam eden kuraklık, Bronz Çağı toplumunun ekonomik ve beslenme kaynaklarını kurutup, göçleri tetikledi. (Carpenter 1966)
2. Troia Savaşı zincirleme bir olaylar dizisinin başlangıcını oluşturdu. Deniz Kavimleri, Troia Savaşı'ndan sağ kurtulup veya çöken Yunanistan'dan kaçıp yeni yerleşim alanları arayan halklardır. (Hello & Simpson 1971)
3. Miken uygarlığının tarımsal faaliyetleri neredeyse sadece hububatı temel aldığından kötü hasatlar durumunda son derece kırılgandı. Ürünün yok olması ya da bir dizi kötü hasat, komşu bölgelere saldırıları kışkırttı ve gerginlikleri tetikledi. (Betancourt 1976)
4. Deniz Kavimleri, Orta Avrupa'dan geldi. İlk önce Yunanistan'da Miken uygarlığını yıktılar, sonra sırasıyla Troia, Hattuşa ve III. Ramses tarafından bahsedilen, Doğu Akdeniz'deki yerleşim bölgelerini yakıp yıktılar. (Schachermeyr 1982)
5. Deniz Kavimlerinin ilk saldırıları Merneptah'ın yönetimi altında gerçekleşti, sonra bu saldırıları Troia Savaşı ve Miken Kültürünün çöküşü takip etti. En sonunda Hitit ülkesini yok eden ikinci bir Deniz Kavimleri saldırısı başladı. (Taylour 1983)
6. Deniz Kavimleri, Adriyatik Denizi çevresi ve Orta Avrupa'dan geldi. Aradan yaklaşık bir kuşak geçtikten sonra önce Ege havzasını, sonra da Doğu Akdeniz'in kıyı bölgesini kontrol altına aldılar. (Bouzek 1985)
7. Deniz Kavimleri, büyük kültürlerin yıkılmasından sonra ortaya çıkan, başıboş korsan ve haydutlardan oluşan dağınık bir koalisyondur. (Sandars 1985)
8. Bronz Çağının sonu, zaman içinde yüzlerce kilometrelik bir alanı etkileyerek Mısır, Suriye ve Yunanistan'daki ticari merkezlerin yıkılmasına

Şerden'ler, Merneptah'ın kayıtlarında hem Mısır'ın hem de muhaliflerinin paralı askerleri olarak zikredilir.

I. Seti döneminde yakalanmış bir grup Şasu Bedevileri.

neden olan bir depremle başladı. Bu dönemde Deniz Kavimleri de Doğu Akdeniz’de kıyı kentlerini tehdit ediyordu. Grek krallıklarının Deniz Kavimlerinden korunmak amacıyla inşa ettiği büyük kaleler onları ekonomik iflasa sürükledi. Sonuçta toplumsal huzursuzluklar baş gösterip ticaret çöktü ve ardından kıtlık başladı. (Helck 1987)

9. Geç Helladik IIIB döneminin sonunda, Pylos’tan Makedonya’daki Kastanas’a, oradan da Troia’ya kadar olan bölgeyi kapsayan bir dizi deprem meydana geldi. (Kilian 1988)
10. Savaş teknolojisindeki yenilikler, köklü değişimlere neden oldu. Kriz yıllarından önce askeri çatışmalar savaş arabaları arasında yer alırken, sonradan ağırlık hareketli piyade birliklerine geçti. (Drews 1993)

Amerikalı genç arkeolog Eric H. Cline’nin olaylara genel bir bakış açısı getirme denemesi de, cevaplar sunmaktan çok, yeni soruların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Batı Teb'deki kral mezarlarında çalışan zanaatkarlar Deir al-Medina'da kazılan bu yerleşmede sıkı denetim altında yaşıyordu.

Öneriler

Kriz yıllarındaki üç farklı savaş

Aslında Bronz Çağının sonunun mantıklı bir şekilde anlaşılamamasının sebebi, bu bileşenleri oluşturan en önemli unsurlardan biri olan Luvilerin eksikliğinden kaynaklanıyor olabilir. Üç ayaklı bir mutfak taburesinin bir ayağı olmayınca işlevi nasıl anlaşılmazsa, Bronz Çağının sonu da Luviler olmadan, sadece Hititler ve Mikenler göz önüne alınırsa anlaşılmaz.

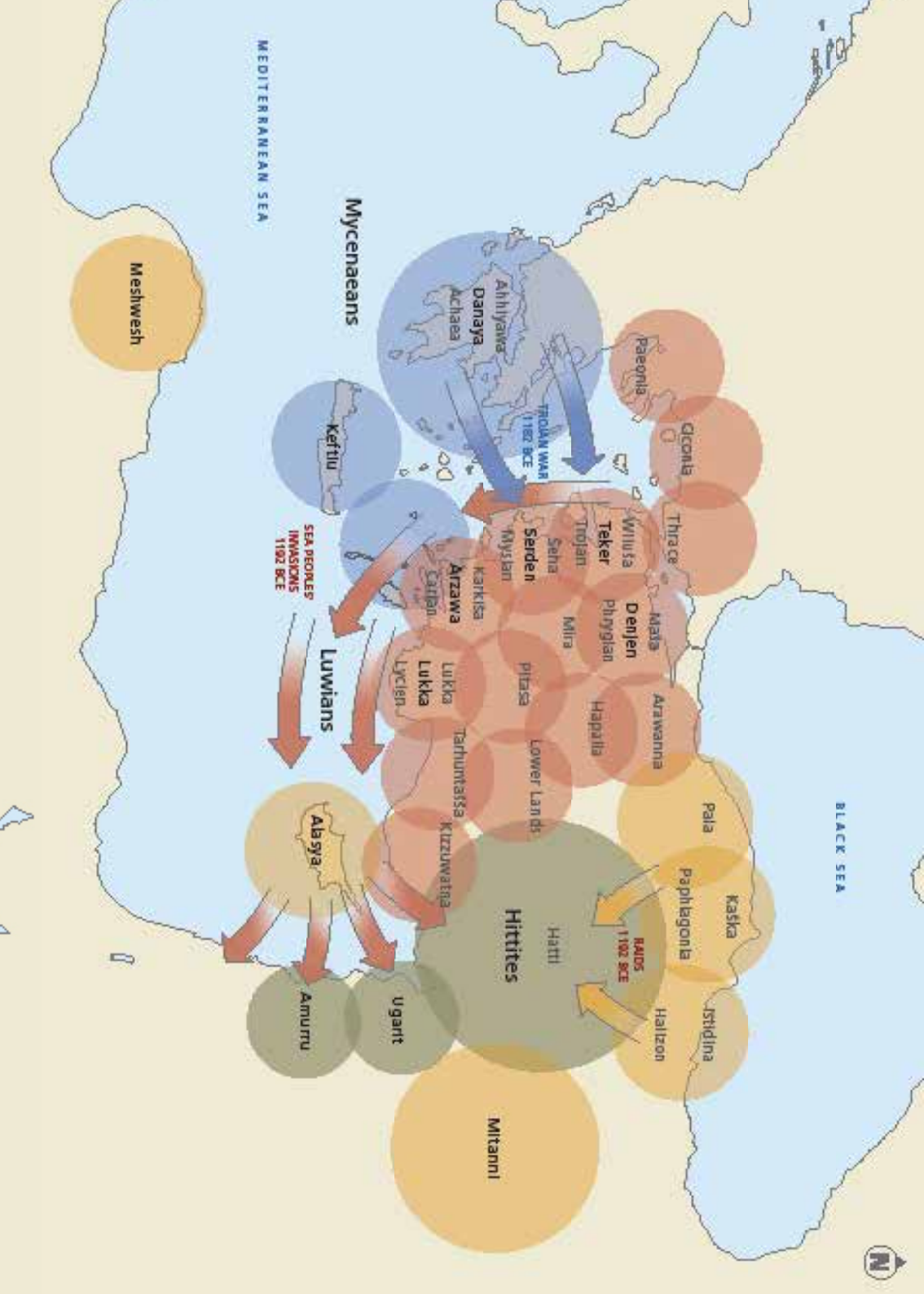
MÖ 1200 ile 1180 yılları arasında Yunanistan'dan Anadolu'ya ve Mısır'a kadar her yerde yürütülen arkeolojik kazılar sonucunda aynı sonuç, yani büyük çaplı bir yıkım ortaya çıkar. Ama bu yıkımın ardında tek bir neden yattığını söylemek doğru olmaz.

Yirmi yıl kadar önce MÖ 13. yüzyılda Doğu Akdeniz bölgesindeki ülkelerin siyasi ve ekonomik gelişimi konusunda kronolojik bir rekonstrüksiyon öne sürdüm. Buna göre karşılıklı saldırılardan oluşan üç savaş arasında nedensel bağlantılar söz konusudur. İlk önce Deniz Kavimleri saldırıları denilen olaylar meydana geldi ve aralarında ittifak kuran küçük Luvi devletlerinin ortak filosu Ege Denizi'nden Doğu Akdeniz'e

doğru ilerledi. Ege'nin doğu kıyılarından yola çıkan Luvilere karşı bir kaç yıl sonra Grek Krallıkları – Troia Savaşı olarak anılacak olan savaşta – bir ittifak oluşturdular. En sonunda da Yunanistan'da, dış etkilerden tamamen bağımsız bir iç savaş patlak verdi. Önerilen bu tez, kazı buluntularını, o dönemin belgelerini ve sonraki gelenekleri daha iyi açıklar. Eski Çağın bu ilk dünya savaşları aşağıdaki bölümlerde ayrıca ele alınacaktır.

“Ne kadar çok şey öğrenirsek o kadar az bildiğimiz sıklıkla söylenir; bu kavramın Geç Bronz Çağının sonu ve Deniz Kavimlerinin rolü konusundaki bilgilerimiz açısından geçerli olduğu kesindir. Geçmişte tarihin yeniden kurgulanması sırasında ortaya çıkan sorunlara dikkat çekmek ile yetersiz kurgulamaların yerine tarihi yeniden kurgulamak apayrı şeylerdir.” – James D. Muhly 1984, 54

“Burada açıkça gerekli olan, kriz yıllarına ve Ege ile Doğu Akdeniz’de Bronz Çağından Demir Çağına geçiş dönemi konusunda yeni bir bakış açısıdır.” – James D. Muhly 1992, 19

6.3 Deniz Kavimlerinin İlk Saldırıları

Elimizdeki bilgiler

Mikenler MÖ 1430'larda deniz ticaretinin kontrolünü Minosluların elinden aldıktan sonra, Yunanistan anakarasında yaklaşık 200 yıl sürecek bir refah dönemi başladı. Ne var ki MÖ 1250'lerden itibaren bir takım politik karışıklıkların baş gösterdiği görülür. Yunanistan'ın yanı sıra Anadolu'da da, muhtemel bir savaş beklentisi yüzünden büyük yukarı şehirler inşa edildi ve var olan eski saraylar daha da güçlendirildi.

Kısa bir süre sonra Doğu Akdeniz'de birçok şehir merkezini ve özellikle de sarayları içine alan bir yıkım dalgası yayılmaya başladı. Kıbrıs, Suriye ve Filistin'de düzinelerce liman şehri yok edildi. Başkent Hattuşa bir gecede terk edildi ve onunla birlikte Hitit İmparatorluğu çöktü. Bununla beraber Deniz Kavimleri saldırıları bu büyük kargaşanın yalnızca başlangıcını teşkil etti. Troia yakılıp yıkıldı, sonradan kısmen yeniden inşa edildiyse de eski önemine asla ulaşamadı. Mykenai, Tiryns, Pylos ve Yunanistan'daki diğer yerlerde bulunan Miken krallarının sarayları da, bu kapsamlı genel yıkımın kurbanı oldu.

Arkeolojik kalıntılarda kendini gösteren yıkım, o döneme ait belgelere de yansımıştır. Ugarit kralının Kıbrıs'taki meslektaşına gönderdiği mektup çok ünlüdür:

“Düşman gemileri burada, kentlerimi ateşe verdiler ve ülkeye büyük zarar verdiler. Birliklerimin Hitit topraklarında olduğunu, bütün gemilerimin de Likya'da olduğunu ve henüz dönmediğini bilmiyor muydun? Onun için ülke yalnız başına kaldı...” alıntılayan: Nancy Sandars 1985, 143

Hattuşa'daki son yazıtlardan birinde II. Şuppiluliuma, saldırganları nasıl yendiğiyle övünür:

“Ben, Büyük Kral Şuppiluliuma, hemen denize ulaştım. Alasiya'nın gemileriyle denizde üç defa karşı karşıya kaldım ve onları

yendim; gemileri ele geçirdim ve onlara denizde ateşe verdim. Ama karaya döndüğümde Alasiya'dan düşmanlarım benimle savaşmak için kalabalık sayılarda geldiler.” KBo XII 38 (CTH 121) III 1'-13', alıntılan: Trevor Bryce 2005, 332

Ancak sonuçta çöken Hitit İmparatorluğu olur, dolayısıyla düşman saldırılarıyla Hititlerin çöküşü arasında nedensel bir ilişki belirlemek daha olası görünmektedir.

Deniz Kavimleri savaşçılarının çoğu karakteristik olarak kuş teleğinden taşlar takınmış olarak betimlenmiştir.

Öneriler

Küçük Luvi krallıklarının birleşmesi

Anadolu'nun MÖ 1200'lerdeki politik durumu günümüz haritalarında, bölgenin tamamı o dönemde doğrudan veya dolaylı vasalları yoluyla Hitit İmparatorluğu'nun kontrolü altındaymış gibi gösterilir. Bu durum gerçek olsaydı herhalde Hatti'nin Büyük Kralı da çok sevinirdi. Halbuki aslında Hitit halkının yaşadığı bölge ve Hititçe konuşulan alan oldukça küçüktü.

Hitit İmparatorluğunun etrafı daima kendisine karşı düşmanca tavır içerisinde olan komşularla çevriliydi. MÖ 13. yüzyılın sonuna doğru bu durum daha da tehlikeli bir hale geldi: Hitit İmparatorluğu, kendisine hiç bir zaman itaat etmeyen kuzeydeki Kaška ve Azzi topluluklarının sürekli tehdidi altındaydı. Doğuda ise Mittani Devleti, Hitit topraklarına

baskı uyguluyordu; Mittani orduları bazen Yukarı Fırat yakınlarındaki İsuwa bölgesinde yer alan Maden ve Ergani'deki madenlerin kontrolünü ele geçiriyordu. Güneyde durum daha da zordu, çünkü uzun bir süre Hititlere bağlı kalan Kizzuwatna devleti büyük krallıktan ayrılıp ona karşı düşmanca bir tavır takınmaya başlamıştı. Batı'da ise küçük krallıkları kontrol ve koordine etmesi amacıyla ilk kez bir vasal yetkili atanmıştı. Bu görev batıda o dönemin en büyük ve en etkili ülkelerinden olan Mira'ya verilmiş olmalıydı. Bu durumda Hattilerin Büyük Kralı son derece bağımlı bir hale gelmişti çünkü lider vasal devlet büyük krallığa karşı çıkarsa, imparatorluğun sonu anlamına gelirdi ki, öyle de oldu.

Muhtemelen bu savaşı tetikleyen faktör, Kıbrıs'ın ele geçirilmesi oldu. Büyük kral IV. Tudhaliya, muhtemelen oradaki bakır madenlerini ele geçirmek amacıyla, beklenmedik bir anda adaya saldırdı. Hitit ordusu saldırılarında ilk defa gemilerden yararlandı. O dönemde deniz ticaretinde son derece faal olan Batı Anadolu'daki Luvi krallıkları için Kıbrıs önemli bir liman olabilirdi. Bu krallıkların bir kısmı Hitit İmparatorluğunun vasalı olsalar da, genelde Hitit İmparatorluğuna sadık değillerdi. Hititlerin Kıbrıs'ı ele geçirerek deniz ticaretini alt üst etmesi bardağı taşıran son damla olmuş olabilir. Bu krallıklar, tek başlarına Hitit İmparatorluğuyla baş edemeyeceklerini biliyordu, ama birlikte bu zulmü sonlandırmak için bir fırsatları olabilirdi.

Dolayısıyla Luviler bir araya gelerek askeri bir birlik oluşturdular ve kısa zamanda saldırı amaçlı, hızlı ve kullanışlı gemilerden oluşan bir donanma kurdular. Luviler Hitit ülkesine karadan doğrudan saldırmak yerine, deniz yoluyla Hititlerin Kıbrıs ve Suriye'deki topraklarına ulaştılar. Lukkalıların ve Şerdenlerin paralı askerlerden oluşan ünlü birlikleri neredeyse bir gecede bir donanmaya dönüştü; Deniz Kavimleri olarak bilinen bu koalisyon bu defa büyük Hitit İmparatorluğu için değil ona karşı savaşıyordu.

Hatti'deki yeni yönetimin başında II. Şuppiluliuma vardı. Güneyde planlı bir saldırı dalgası ile karşı karşıya kaldığı zaman, buna hiç bir şekilde hazırlıklı değildi. Hititler tarihlerinde ilk kez deniz savaşlarında – hatta bu tür üç savaşta – mücadele etmek zorunda kaldılar. Deniz savaşlarında herhangi bir sonuç alınamadığından olsa gerek, savaşlar karada da devam etti. Deniz Kavimlerini oluşturan çapulcu Luviler sonradan Karadeniz bölgesindeki ülkeler tarafından da desteklendi. Kuzeyden kaynaklanan bir yıkım dalgası Hattuşa'ya kadar yayıldı.

III. Ramses'in mezar tapınağında Deniz Kavimleri işgallerinin betimi.

Kaşkalar Hitit ordusunun yokluğundan istifade edip başkent Hattuşa'ya saldırdılar. Fakat oraya geldiklerinde şehrin terkedildiğini gördüler: belli ki şehir halkı ufukta gördüğü duman yoluyla saldırıdan önceden haberdar olmuştu. Giderken de yanlarında taşınabilecek her şeyi almışlardı. Saldıranlar şehirde kimseyi bulamayınca yönetim binalarını ve birkaç tapınağı ateşe vermekten başka bir şey yapamadılar.

Hitit orduları savaşırken başkentten düştüğü haberi onlara ulaştı. Askerlerin mücadele ruhunu kaybetmesine neden olan olay ise, muhtemelen büyük kralın savaşta bir yerde öldürülmesi oldu. Böylece Hititlerin Ön Asya'daki yaklaşık dört yüz yıllık egemenlikleri tamamıyla sona erdi. Ve bu güçlü imparatorluğun bir daha ortaya çıkması için aradan üç bin yıl geçmesi gerekecekti.

“Yabancı ülkelere gelince, aralarında gizli bir ittifak kurdular. Ülke aniden kendini bir savaşın ortasında buldu. Hatti'den Kode'ye [Kizzuwatna], Karkamış, Arzawa ve Alasiya'ya kadar hiçbir ülke karşılarında direnemedi, bütün bağlantıları kesildi. Amurru yakınlarında bir yerde bir konaklama yeri kuruldu. Halkını ve topraklarını daha önce hiç yokmuş gibi mahvettiler. Onlar Mısır'a doğru ilerlerken önlerindeki yangın giderek genişliyordu. Müttefikleri olan Peleset, Tekker, Şekeleş, Denen ve Weşeşler topraklarını birleştirmişti. Yeryüzünün sınırında bile yer alan topraklara el atarken yürekleri güven doluydu: 'Planlarımız başarılı olacak.' – Medinet Habu'da Deniz Kavimleri Yazıtları (Breasted)

“Başkaldırının merkezi Lukka ve Arzawa topraklarıydı. Mısırlıların çarpıcı deyimiyle 'bedenleri titriyordu.’” Nancy Sandars 1985, 140

“Arzawa ülkeleri zaman zaman kuvvetlerini özellikle Hititler gibi güçlü düşmanlara karşı büyük askeri operasyonlar için birleştirebiliyorlardı.” – Trevor Bryce 2011, 366

“Gerçekten de Mısır'daki kayıtlarda yer alan bütün grupların Anadolu ve özellikle Batı Anadolu kökenli olması mümkündür.” – Trevor Bryce 2005, 338

“Aynı zamanda eski Anadolu tarihinde, özellikle Hatti'nin iç politikalarında değişim olacağı hissedildiğinde Hitit İmparatorluğunun komşularının ve vasal devletlerin daha tehlikeli olmaya başladıkları bilinir.” – Susanne Heinhold-Krahmer 1977, 47

“Bir belgede Batı Anadolu'daki bir devletin Hitit İmparatorluğunun son zamanlarında onunla neredeyse eşdeğer olduğuna işaret edilmektedir.” – İlyas Yakubovich 2010, 85, KBO 18.18'den söz ederken (CTH 186.4)

“Bununla birlikte Batı Anadolu bölgesi 'Deniz Kavimlerinin hareketlerinin ortaya çıktığı yer olabilir. Çünkü bu bölgenin, Bronz Çağındaki başlıca güçler tarafından kurulan büyük politik yapıların ilk çökmeye ve parçalanmaya başladığı yer olduğu anlaşıyor.” – Trevor Bryce 2005, 338

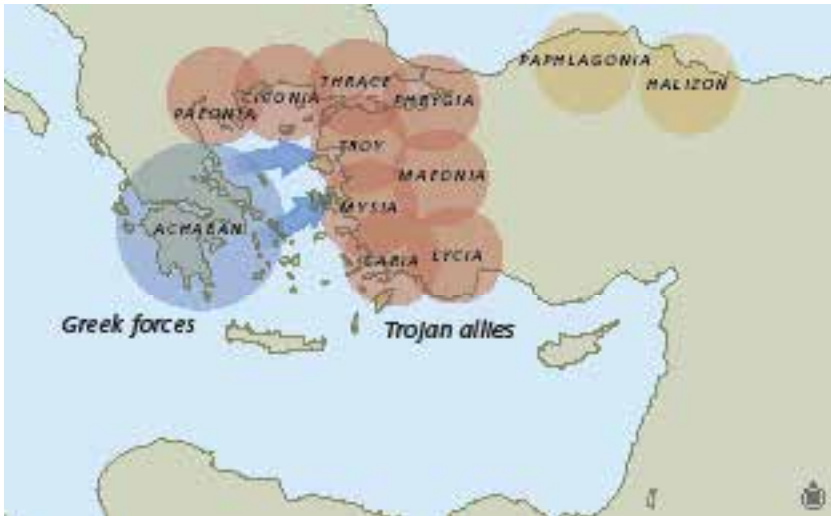
“Güneyde deniz yoluyla hücum eden düşmana karşı çaresiz, hayatta kalma savaşında aç ve bitkin düşen O [Hattuşa] kuzeyden batıya doğru ülkeyi silip süpüren Kaşka ve Muşki çeteleri için kolay bir yem haline geldi.” – Itamar Singer 2011, 373

6.4 Mikenlerin Karşı Saldırısı Olarak Troia Savaşı

Elimizdeki bilgiler

MÖ 1192 yılından sonraki dönemde yaşanan olaylarla ilgili herhangi bir yazılı belge yoktur. Hattuşa'da ne kral ne de kâtip kalmıştı, Mısır'da ise taht kavgaları sürüp gidiyordu. Grekler ise yazı bilgilerini politik konular için kullanmazlardı. Bu çalkantılı döneme ait elimize geçen çok az bilgi ise çok daha sonra kaydedilmiştir.

Sonraki kuşaklar Bronz Çağı sonundaki kültürel çöküşü Troia Savaşıyla bağdaştırmak konusunda fikir birliği göstermiştir. Grek tarihçileri, bu ihtilafın Kahramanlık Çağının sonunu getirdiği konusunda hemfikirdi. Homeros, atalarının Kuzey Yunanistan'da Makedonya'dan, Batı Anadolu'nun tamamına ve Kilikya'ya kadar uzanan bir bölgeden kaynaklanmış, hatta Karadeniz bölgesindeki halklar tarafından da desteklenen bir ittifaka karşı savaştığını anlatır (İlyada 2.816-877). Böylece Greklerin Troia Savaşı'na dair anıları, MÖ 1200'den sonraki, arkeolojik olarak belgelenmiş olan genel yıkım dalgasının bir unsuru haline gelir.

Hitit İmparatorluğu yenildikten sonra birleşik Yunan birlikleri Batı Anadolu'daki Luvi liman kentlerine saldırılar düzenledi.

Öneriler

Önleyici bir karşı saldırı

Luviler Güneydoğu Anadolu, Suriye kıyıları ve Kıbrıs'ı hâkimiyetlerine alıp Hattuşa'yı yenilgiye uğrattığı ve Hitit aristokrasisini ortadan kaldırdığı zaman, Batı Anadolu kökenli bu küçük devletler birdenbire Kuzey Yunanistan'dan Anadolu, Suriye ve Kenan ülkesine hatta Mısır sınırına kadar uzanan bir bölgeyi kontrolleri altına aldılar. Luviler, Hitit hegemonyasını kırmak için kendilerine hedef olarak özellikle yönetici sınıfı seçtiler. Çiftçilikle uğraşan ve büyük ölçüde Luvice konuşan halk ise bu yıkımlardan doğrudan zarar görmedi. Dolayısıyla bölgenin ekonomik altyapısı, çiftçilik, el sanatları ve madencilik bu durumdan fazla etkilenmedi. Kocaman bir coğrafyaya hükmeden Luviler, aynı zamanda Doğu Akdeniz'deki bütün madenlere, kara ve denizlerdeki bütün ticaret yollarına da sahip hale geldi.

Yunanistan anakarasındaki Miken krallıklarının Deniz Kavimlerinin saldırısına uğramadığı anlaşılmaktadır. Fakat Batı Anadolu'da Mikenlere ait bazı limanlar durumdan etkilenmiş ya da taraf değiştirmiş olabilir. Ama Greklerin olaylara doğrudan doğruya müdahale etmesi için bir neden yoktu. Öte yandan hem Karadeniz'e çıkan yollar, hem de Kıbrıs üzerinden Suriye ve Mezopotamya'ya ulaşan yollar artık Luvilerin kontrolündeydi. Ama yeraltı zenginlikleri, verimli tarım arazileri, devamlı akan nehirlerin seyirleri ve ticaret yolları göz önüne alındığında, Mikenler gerçekten üstün olan bir güçle karşı karşıya kalmak üzereydi. Bunun bilincinde olan Mikenlerin tamamıyla bağımlı hale gelmemek için ve kapsamlı bir hazırlık döneminden sonra Batı Anadolu'ya saldırı yapmak için plan yaptıkları anlaşılmaktadır. Homeros'un anlattıklarına göre Odysseus dahil birçok Grek soylusu, başlangıçta savaşa katılmak istememişti. Herkes savaşa katılma konusunda fikir birliğine vardıktan sonra da donanmanın oluşturulması iki yıl daha sürmüştü. Grekler yaklaşık 1200 gemiyle Batı Anadolu kıyılarına hücum edip rotayı Troia'ya çevirmeden önce düzinelerce Luvi kıyı kentini yerle bir ettiler. Luvilerin hem bu kadar geniş bir alanı, hem de kendi kentlerini başarılı bir şekilde savunması imkânsızdı.

Deniz Kavimlerinin istilalarından sonra yıkım dalgalarının tersine devam etmesinin nedeni budur. Her iki saldırı dalgası da batıdan doğruya doğru yer almıştır, ancak saldırganları harekete geçiren faktörler farklıydı. Deniz Kavimlerinin saldırıları çerçevesinde, Batı Anadolu'nun

birleşik askeri birlikleri Suriye'ye karşı saldırıya geçti. On yıl kadar sonra yer alan ve Troia Savaşı olarak bilinen ihtilaf çerçevesinde ise, Grek askeri birlikleri bir araya gelerek Batı Anadolu'ya saldırdılar. Bu anlamda Homeros ve diğer Antik Çağ yazarları tarafından anlatılan Troia Savaşı, aslında daha önce zafer kazanan Deniz Kavimlerine karşı bir saldırıdır. Gerçekten de, Homeros'un İlyada'da tasvir ettiği Troia'daki birlikler ile Deniz Kavimlerinin geldikleri yerler birbirini tutar. Bu durumda Deniz Kavimleri fetihlerinin neden devam etmediği ve bu bölgelere neden kalıcı olarak yerleşmedikleri sorusu da cevaplanmış olur, çünkü Luviler anavatanlarını savunmak amacıyla topraklarına geri dönmek zorunda kalacaklardı.

Medinet Habu'daki yazıtlarda Deniz Kavimlerinin saldırıları sonucu zarar gören ülkeler arasında Luvilerin Batı Anadolu'daki ana merkezlerinden biri olan Arzawa'nın ismi de geçmektedir. Eğer Deniz Kavimleri, Luvilerden oluşan bir birlik ise, Arzawa'nın onlar tarafından yıkılmasının hiç bir mantıklı tarafı yoktur. Halbuki Arzawa Deniz Kavimleri saldırıları sonucu değil, sonraki dönemde Mikenler tarafından düzenlenen karşıt saldırılar sonucu yıkılmıştır. Olaylar olduktan on beş yıl sonra Mısırlı kâtipler, tarihsel doğruluğa fazla dikkat etmemiş olabilirler. Hatta kimin kime saldırdığına çok önem vermemiş olabilirler. Sonuçta İkinci Dünya Savaşı'nda hem Pearl Harbor, hem de Hiroshima nasıl mahvolduysa, hem Hatti, hem de Arzawa zarar gördü. Mısır'ın daha önceki bazı güçlü düşmanları da, müttefikleri de yok olup gittiği için III. Ramses'e yenilgilerini kendi muhteşem zaferiymiş gibi sundu.

Deniz Kavimlerinin Ugarit'e yönelttiği saldırının tam olarak belirlenebilmiş olması (MÖ Ocak 1192'den sonra), kriz yıllarının süresi konusunda da bazı hesaplamaların

Priamos'un babası Laomedon, ilk Troia Savaşında Herakles'in attığı bir okla vurularak öldü; bu olay Münih Glyptothek'te teşhirde olan Aphaia II Tapınağının doğu alınılığında betimlenmiştir.

Troia Savaşından bir sanatçı imgelemi.

yapılmasına imkân sağlamaktadır. Sevilalı İsidorus'a göre (*Etymologiae* 1.42), Musa'dan sonraki en eski tarih yazarı olan Frigyalı Dares (44) Troia Savaşı'nın ne kadar sürdüğünü tamı tamına hesaplamıştı: 10 yıl, 6 ay 12 gün. Homeros'a göre (İlyada 12.15), savaşın tamamı on yıl sürmüştür. Kaisareialı Eusebios Troia'nın yıkımını, yani savaşın sonunu MÖ 1182 yılına tarihlendirir, bu da MÖ 1192 yılında, yani on yıl önce vuku bulan Ugarit'in saldırı tarihine uyar. Troia'nın kesin olarak düştüğü tarihin yedinci dolunay gecesi olduğu iddia edilir; bu da MÖ 1182 yılının 13 Temmuz tarihine denk düşer. Eğer bu veriler doğruysa, Deniz Kavimleri saldırıları ile Troia Savaşının toplamı 10 yıl, 6 ay kadar sürmüştür.

Yunan savaşçı bir Troialıyı kovalıyor. Troialı, Deniz Halklarının karakteristiği olan kuş teleğinden bir taç takınmış.

“Eğer Aşşuwa İttifakı’nın ağırlık merkezi gerçekten yarımada’nın [Anadolu’nun] kuzeybatısı idiye, ki bu muhtemel gibi görünüyor, yapısı ve coğrafi genişliği şaşırtıcı bir şekilde İlyada’da bahsedilen Troia İttifakı ile benzerdi. Buna ek olarak Mikenlerin doğuya ve güneydoğuya doğru genişlemesini engelleyen ve MÖ y. 1240 ile 1220 yılları arasında Mikenlerin doğu ile olan ticaretini güçlü bir şekilde sınırlayan da böyle bir politik ittifak olabilirdi.” – William Foxwell Albright 1950, 169

“Troia Savaşı döneminde Troia’yı Batı Anadolu olarak yorumlamalıyız.” Gerald Avery Wainwright 1959, 206

“Kayıtlarımızda devletinizin bir zamanlar... Avrupa’nın tamamına ve Asya’ya saldırarak büyük bir küstahlıkla ilerlemekte olan güçlü bir düşmana karşı durduğu anlatılır.” – Platon, *Timaios* 24e (Lamb)

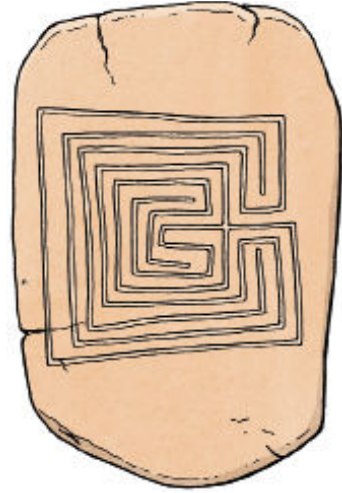
“Gemilerimle on iki şehri ele geçirip yağmaladım, on birine de Troia’nın olduğu verimli bölgede, karadan saldırdım. Hepsinden muhteşem ganimetler alıp götürdüm.” – Akhilleus, Homeros, İlyada 9.398 (Fagles)

6.5 Yunanistan Anakarasında İç Savaş

Elimizdeki bilgiler

MÖ 1200'lerden sonra Yunanistan'da baş gösteren karışıklıklar ve yıkımlar Kahramanlık Çağının sonunu hazırlamaya başladı. Saray kültürü ile bağlantılı ortaya çıkmış farklı kazanımlar – özellikle yazı – kaybolup gitti. Bazı yerler yıkıldı, çoğu yerleşim yeri tamamıyla terk edildi. Fakat eski iktidar merkezlerinden uzak yerlerde bazı yeni şehirlerin de temelleri atıldı. Arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan bilgilere göre Tiryns'in aşağı şehrinde MÖ 1180 yılından sonra, en az bir tanesi yukarı şehrin dış duvarına bitişik olmak üzere çeşitli yeni konaklar ortaya çıkmaya başladı. Argos düzlüğünde görülen yerleşim yerlerinin ise tamamıyla korunaksız olarak inşa edildiği görülür. Bu şekilde Miken Kültürü bir kaç kuşak daha var olmaya devam edip daha sonra tarih sahnesinden kaybolup gitti.

Miken uygarlığının yıkım nedenleri üzerine birçok hipotez ortaya atılmıştır, fakat bugüne kadar hiç biri tatmin edici bir açıklama getirememiştir. Yazı bilgisi kaybolduktan sonra, bu döneme ait anılar yüzyıllar boyunca sözlü gelenek olarak devam etti ama bu epik anlatıların çok azı günümüze gelebilmiştir. Homeros da kendi destanları için, bu geleneğe ait bazı anlatımları kullanmıştır.

Troia düştükten sonra, Pylos'taki Nestor Sarayında bir katip bir Linear B tabletinin arka yüzündeki ıslak kile bir labirent kazımıştır.

Öneriler

Mikenler zaferlerinin keyfini süremedi

Troia Savaşı, Homeros'un okurlarını etkilemek amacıyla yazdığı gibi kaçırılan bir kadını kurtarmak amacıyla değil, muhtemelen Batı Anadolu'daki yeraltı zenginliklerinin ve ticaret yollarının denetimini ele geçirmek amacıyla yapılmıştır. Troia çatışmaların merkezi bile olmayabilirdi, ama bu büyük mücadelenin son perdesini oluşturmuştur.

MÖ 1100 civarından bir Myken Savaşçı Vazosunda savaş malzemelerinin anısı yansımaktadır.

Miken kuvvetlerinin Luvileri yenip Troia'yı ele geçirmesine rağmen, uygarlıkları yine de ortadan kaybolmaya mahkûmdur. Epik anlatıların eve dönüş (*Nostoi*) ile ilgili bölümleri, Miken krallarının Troia Savaşından dolayı yokluğunda, saraylarında neler olup bittiğinden bahseder: çoğu yerde kralın eşi, kralın vekiliyle işbirliği yapıp tahta el koymuştu. Özellikle vekiller, savaştan dönen krallara yerlerini geri vermek istemedi. Patlak veren iç savaş bir yukarı şehirden diğerine sıçrayarak bütün ülkeye yayıldı.

Bu anlamda, *Odysseia*'nın 1-4 ve 13-24'üncü bölümlerinde Peloponez'de MÖ 1175 civarında hâkim olan politik durumun etkileyici ve doğru bir betimlenmesi verilmiş olmalıdır. Homeros burada Argolis Krallığının isyancıların eline geçtiğini öne sürer. Odysseus'un İthaka'daki sarayına kaos hâkimdi, çünkü 108 kişi birden kralın meşru halefi olmak için Penelope'ye kur yaparak birbiriyle yarışiyordu. Diğer taraftan Pylos'ta Odysseus'un oğlu Telemakhos, Nestor'un ülkeyi geleneksel tarzda yönettiğine tanık olur.

Yunanistan'da bile doğudan batıya doğru bir yıkım dalgasının gerçekleştiği görülür. Önce Pylos, sonra da İthaka isyancıların eline geçen son saraylar olabilir. Nestor'un sarayının son günlerine ait, Linear-B yazıları içeren tabletlerden saldırılara karşı hazırlık yapıldığı anlaşılır.

Medinet Habu'da, esir edilmiş Deniz Kavimleri askerleri betimi.

Önce Argos'tan Pylos'a, oradan da İthaka'ya kaçan kâhin Theoklymenos, Pylos'u savunan kişilerin duygularını şöyle anlatır:

“Çığlıklar duyuyorum. Karanlığın içinden akan gözyaşlarını görüyorum, duvarlardan ve ortadaki direkten aşağı kan akıyor; Hol ve avlu kurşun gölgelerle dolu, sonsuz gece Erebos'a çabalıyorlar. Göklerdeki güneş ışığı kayboldu ve karanlık hükümdarlığı her şeye hâkim oldu.” – Homeros, *Odysseia* 20.353 (Rieu)

“Göklerdeki güneş ışığı kayboldu” cümlesi, Yunanistan'da MÖ 16 Nisan 1178 tarihinde gerçekleşen tam güneş tutulması şeklinde yorumlanmıştır.

“İlion'u on yıl boyunca kuşattılar ve bu süre boyunca saldırganların herbirinin memleketlerinde işleri ters gitmeye başladı. Genç kuşak isyan etti ve şehirlerine, evlerine dönen askerleri o kadar çirkin ve acımasız bir şekilde karşıladılar ki sonuçta büyük ölçekli cinayetler, katliamlar ve sürgünler yaşandı.” Platon, *Yasalar* 3.678 (Saunders)

“Troia Savaşından sonra bile Grekler hareketliliklerine ve yer değiştirmeye devam ettiler, ama hiç durup dinlenmemelerine rağmen güçlerini arttırmadılar. Greklerin İlion'dan dönüşünün gecikmesi çeşitli yeniliklere yol açtı ve birçok şehirde başkaldırıları yaşandı; şehirlerden kovulanlar da kendilerine başka yerlerde şehirler kurdular.” Thukydides, *Peloponez Savaşları* 1.12 (Hobbes)

Önceki iki sayfa: Burada Roma dönemine ait Traianus Kutsal Alanının gösterildiği Pergamon 1871 yılından beri yoğun şekilde incelenmektedir. Yine de sitin Son Tunç Çağı iskanı hakkında çok az şey bilinmektedir.

7. Demir Çağı

7.1 Demir Çağı Başındaki Kavimler Göçü

Elimizdeki bilgiler

Deniz Kavimleri saldırıları sırasında ve sonrasında geniş kapsamlı bir Kavimler Göçü başladı. III. Ramses'in Medinet Habu'da bulunan mezar tapınağındaki rölyeflerde kağnılara yüklenmiş eşyaları ile yola düşmüş aileler tasvir edilmiştir. Birçok bilim adamına göre, burada tasvir edilen göçebe gruplar, Deniz Kavimleriyle koalisyon oluşturanlardır. Göçlerin oluşum nedeniyle ilgili yapılan açıklamalar, genellikle Deniz Kavimlerinin saldırılarıyla ilgili yapılan açıklamalarla ilişkilidir.

Yunan anakarasında yerleşim alanlarının yüzde 80'i tamamıyla terk edilir. Bazı saraylar, şiddetli bir yıkımın izlerini taşıırken, bazıları hiç bir yıkım izi olmadan terk edilmiştir. Miken kültürü 150 yıla yakın bir süre daha, zayıf bir halde var olmaya devam edip sonra tamamıyla kaybolur.

Yunanistan'daki eski iktidar merkezlerinde nüfus büyük ölçüde azalırken, özellikle önceden uzak mesafeli ticari ilişkilerin geliştiği çevre ve bölgelerde artmaya başlar. Bu bölgeler arasında Euboea, Rodos, Kıbrıs ve Suriye'den Kenan Ülkesine kadar Doğu Akdeniz kıyıları yer alır. Sicilya, Sardinya ve İtalya'nın büyük bölümü bile Bronz Çağı krallıklarının parçalanmasından istifade eder.

Öneriler

Uzak diyarlarda yeni bir başlangıç

Deniz Kavimleri saldırıları, Kahramanlar Çağının zengin ve soylu toplumunun, daha önce eşi görülmemiş bir düşüşle basit bir tarımsal topluma dönüşümüne yol açtı. İnsanlar eski bağımsız ve ademi merkez-ziyetçi yaşam şekillerine geri döndüler. Böylece birçok insan atalarının

topraklarından ayrılıp uzak diyarlara yerleşti. Var olan politik sistemin tamamıyla çökmesinden sonra, geriye kalan insanların elinde genelde hayatları ve yetenekleri dışında fazla bir şey kalmaz; bu şartlarda deniz ticareti yoluyla hakkında bilgi sahibi olunan uzak diyarlarda yeni bir başlangıç yapmak mantıklı olur.

Göçler, farklı etnik grupların karışıp kaynaşmasına ve yeni merkezlerle kültürlerin oluşmasına ön ayak oldu. Bronz Çağı ile Demir Çağı arasındaki geçiş bu nedenle sadece kültürel bir kırılma olarak görülmemelidir. Geç Bronz Çağının politik sistemleri oldukça sadeydi. Birbirleri üzerinde hâkimiyet kurup birbiriyle savaşan irili ufaklı rakip devletler ve küçük krallıklar siyasi haritanın da sınırlarını belirliyordu. Ekonominin temeli tarıma dayanıyordu, uluslararası ticaret ise genellikle metaller ve lüks tüketim ürünleriyle sınırlı kalıyordu. Zengin olanlar kırsal kesimdeki halkın vergi ödediği iktidar sahipleriydi. Kültürel gelişimden de, bu hiyerarşik toplumun sadece üst sınıfları faydalanabiliyordu. Özellikle Grek saraylarında kullanılan yazı sistemi oldukça karışık ve daha önceden tecrübesi olmayanlar için okuması tamamen imkânsızdı. Bundan dolayı, Bronz Çağının bu sosyal yapısı bağlamında eğitimin gelişimi veya edebi eserlerin oluşabilmesi pek mümkün değildi.

Akdeniz kültürleri bu şartlar altında MÖ 13 yüzyılda, muhtemelen ulaşabilecekleri en yüksek kültürel seviyeye ulaşmıştı. Bundan sonra atılacak her yeni adım, var olan yapının yıkılması ve yeni bir başlangıcın oluşmasını şart koşuyordu. Sonuç olarak MÖ 12. yüzyıldaki kriz yılları, büyük bir kasırga gibi ardında öyle şiddetli bir etki bıraktı ki, aynı zamanda daha geniş kapsamlı politik ve ekonomik bir dönem için zemin hazırladı. Günümüz toplumu için temel öneme sahip birçok kültürel gelişme, bu kriz yıllarından hemen sonra ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler arasında alfabetik yazı sistemleri, Batı kültürünün en eski metinleri (örneğin Eski Ahit ve Homeros destanları), tek tanrılı inanç ve para basımı sayılabilir.

“Anadolu insanların platodan güneye, Suriye’nin kuzeyine doğru hareket ettiğine, Karya’dan, Likya’dan ve belki de Arzawa’dan gelen toplulukların eski Hitit İmparatorluğunun kenarında yeni, küçük devletler oluşturduğuna dair birçok arkeolojik ve dilbilimsel kanıt söz konusudur.” Nancy Sandars 1985, 143

“Her hâlükârda Anadolu’nun Geç Bronz Çağındaki halklarının Luvi unsurları Bronz Çağından sonra, onu takip eden karanlık çağlara kadar var olmaya devam etmiş, ilk bin yılın Demir Çağı medeniyetleri arasında belirgin bir rol oynamıştır.” – Trevor Bryce 2005, 349

“İlion’un ele geçirilmesinden sonra Akhalardan kaçan bazı Troialılar küçük gemileriyle Sicilya’ya ulaştılar, Sikanerlerle sınır komşusu oldular ve Elymer şeklinde ortak bir adla isimlendirildiler.” – Thukydides, *Peloponez Savaşı* 6.2 (Hobbes)

“Demir, bronz ve diğer minerallerin madenleri toprakla kaplandığından ve görünmez hale geldiğinden, yeni metaller çıkarmak mümkün değildi. Dağlarda bir yerlerde araç gereçler kaldığı takdirde bile, kullanımdan dolayı hemen aşınıyorlardı ve madencilik zanaatı insanlar arasında yeniden ortaya çıkana kadar yenileri yapılamıyordu.” – Platon, *Yasalar* 3.678 (Saunders)

7.2 Karya

Elimizdeki bilgiler

Maiandros Nehrinin (Büyük Menderes) güneyinde kalan dağlık kıyı bölgesi Karya olarak bilinir. Bu bölge doğal limanlar açısından zengin ise de iç bölgelerle bağlantıları elverişli değildir. Xanthos (Eşen Çayı) ve İndos (Dalaman Çayı) dışındaki nehirlerin çoğu kıyıya doğru akmak yerine Maiandros'a katılır, dolayısıyla verimli taşkın ovalarının ve kıyı ovalarının sayısı çok azdır. Ancak Karya yine de Antik Çağda belli başlı ticari yolların kesiştiği bir bölgeydi. Doğu'dan gelen kara ve deniz yolları Anadolu'nun güneybatısındaki bu köşede binlerce yıldır stratejik açıdan büyük önem taşıyan bir bölge olan Ege Denizine ulaşırdı.

Karya'nın başlıca arkeolojik sit alanı olan Miletos 1899 yılından beri arkeologlar tarafından sistematik olarak araştırıldığı için yerleşim tarihi son derece iyi belgelenmiştir. MÖ 2. binyılın birinci yarısında Miletos, Minos uygarlığının etkisi altında gelişme gösterir. Toplumun en azından üst sınıflarının Girit'ten geldiği sanılır. Bu dönemde Girit'teki eski saraylarda yaşayan hükümdarlar ve tüccarlar öncelikli olarak metallere erişim sağlamak amacıyla ticaret yolları oluşturmuştur. Ege bölgesindeki çeşitli ticaret üsleri ve koloniler bu yolları koruma amacı taşırdı. Girit Mikenlerin eline geçtikten sonra Miletos da MÖ 1400 civarında Mikenlerin etkisi altına girer. MÖ 1300'lerde şehir müthiş bir felakete maruz kalır. Hitit belgelerine göre Büyük Kral II. Murşili (MÖ 1318-1290) krallığının ikinci yılında, yani MÖ 1316 civarında ordusunu Luvi devleti Arzawa'yla ve bu devletin iki büyük şehri Millawanda ve Apaşa'yla savaşmaya göndermiştir. Günümüzde arkeologlar Millawanda'nın Miletos, Apaşa'nın da Ephesos olduğuna inanırlar.

Miletos yeniden inşa edildiği zaman şehrin surları Hitit surlarını andırıldığından Miken etkisinin sona erdiği düşünülür. Büyük III. Kral Hattuşili (MÖ 1266-1236), Tawagalawa adı verilen bir mektupta Ahhijawa kralına Arzawalı Piyama-Radu'nun Millawanda'dan yola çıkıp Hititlerin batılı vasallarına savaş açtığından şikâyet eder. Günümüz araştırmacıları, Ahhijawa'yla Miken dönemindeki Yunanistan'ın kast edildiği konusunda hemfikirdir. Dolayısıyla MÖ 13. yüzyıl ortalarında Arzawa'nın Batı Anadolu'da Hitit kralına açık bir şekilde destek vermiş olan küçük devletleri ciddi bir şekilde taciz ettiği anlaşılır. Öte yandan Miletos'un kriz dönemindeki (MÖ 1192-1182) çalkantılardan fazla etkilenmediği sanılır.

Öneriler

Ege'de Karya hâkimiyeti

Karya'nın adı, "dik topraklar" anlamına gelen Luvice Karuwa kelimesinden türemiştir. Hitit döneminde bu bölge Karkışa olarak bilinirdi. Grekler arasında da, günümüzde Türkçede olduğu gibi Καρία (Karya) olarak bilinirdi. Karya'nın Halikarnassos (günümüzde Bodrum) liman şehrinde doğmuş olan Grek tarihçi Herodotos'a göre "Karyalılar başlangıçtan beri bu topraklarda yaşadıklarına inanırlar" (1.171).

Miletos'ta yürütülen kazıların sonuçları temelinde Luvi kültürünün ortadan kalktığı süre genişletilmiştir, çünkü bir yüzyılı aşan bir süre boyunca yapılan raporlarda Luvi kelimesi hemen hiç geçmez. 1994'ten sonra Miletos'un Bronz Çağına ait kalıntılarında kazılar yürütmüş olan Heidelbergli arkeolog Wolf-Dietrich Niemeier prensipte sadece Minos, Miken ve Hitit uygarlıklarını birbirinden ayırt ederdi. Dolayısıyla MÖ 13. yüzyılın konu edildiği siyasi haritalarda Hitit İmparatorluğu batıda Miletos'a kadar uzanmış gibi gösterilir. Orada Miken etki alanıyla üst üste gelir. Böyle bir durum kısa bir süre boyunca söz konusu olabilirdi, ama Bronz Çağının tamamı boyunca böyle olamazdı. Miletos'un Minos veya Miken etkisi altında olduğu zaman bile bu etki sadece şehrin kendisi konusunda geçerli olurdu ve çevresi açısından söz konusu olmazdı. Bronz Çağı neredeyse 2000 yıl sürmüştür. Bu dönemde Karya'nın iç kesimlerinde muhtemelen ağırlıklı olarak, en azından MÖ 2. binyıl süresinde Luvice konuşmuş olan endemik Anadolu halkları yaşırdı. Anadolu'nun neredeyse tüm diğer bölgelerinde olduğu üzere Karya da dönem dönem Hitit merkezi yönetimlerinin hegemonya iddialarına maruz kalmış ve bu etkiden kurtulmaya çalışmıştı.

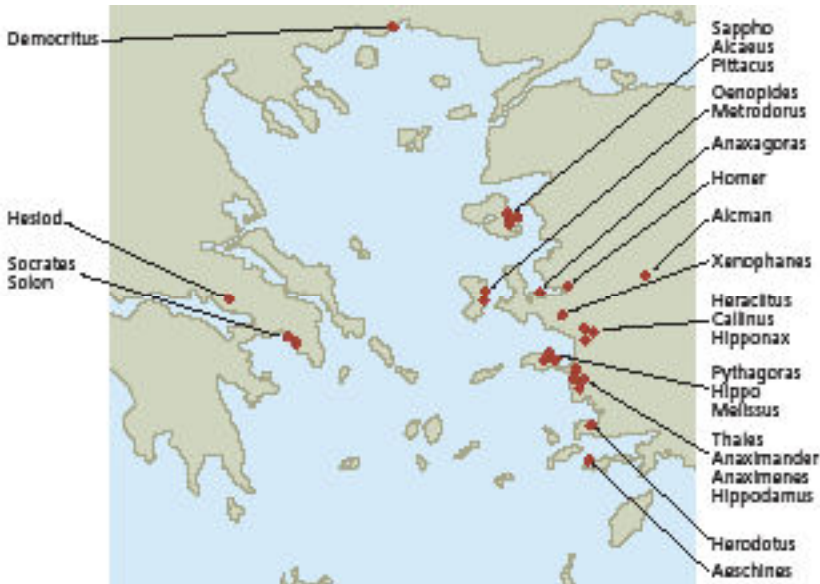
Günümüzde Karyalılar hakkında bildiklerimiz arkeolojik saha çalışmalarından çok, tarihi belgelerden kaynaklanır. Arkeolojik araştırmalar neredeyse sadece Minos veya Miken etkisi sergileyen kıyı bölgelerindeki sit alanlarında (Miletos, Müsgebi, İsus) ve/veya Grek kolonizasyonu dönemine ait merkezlerde veya yerleşim katmanlarında (Stratonikeia) yürütülmüştür.

Hitit belgelerinde Karkışa (Lukka ve Wilusiya'nın yanı sıra), Aşşuwa ittifakına üye 22 Luvi krallığı arasında yer alır. Bu ittifak MÖ 15. yüzyılda üyelerini Hitit İmparatorluğu'nun hegemonya iddialarına karşı savunmak amacıyla kurulmuştur. Her ne kadar Büyük Kral I. Tudhaliya (MÖ y. 1460-1420) bu ittifakı yenilgiye uğrattığını iddia ederse de, iki yüz yıl

sonra Hitit İmparatorluğu sonsuza kadar ortadan kalkarken Luvi kültürü var olmaya ve gelişmeye devam etmiştir.

Homeros İlyada'da (2.869) Miletos şehrinin Karya'ya ait olduğunu, Karyalıların "Barbarvari gırtlak seslerinden" oluşan bir dil konuştuğunu ve Troialıların müttefiki olduklarını yazar. Hem Herodotos (1.171), hem de Strabon (7.2) Karyalıların daha önceki adının Lelegler olduğunu söyler. Strabon'a göre (13:59) Lelegler o dönemde de kısmen görünür olan kalıntıları kendine özgü bir kâğır yapı stili sergileyen sekiz şehir kurmuştu. Bu yerleşim yerlerinden biri Halikarnassos'tan sadece birkaç kilometre iç tarafta olup adı Pedasa'dır (6.20). Hitit döneminde Karya'nın en doğudaki bölgelerinin adı Pitasa'ydı. MÖ 6 ve 5. yüzyıllarda Pedasa, komşu olduğu Halikarnassos'tan bile daha önemliydi.

Karyalılar genelde Fenikelilerle bağdaştırılır. Homeros ve Herodotos'un eserlerinde "Karya" ve "Fenike" terimleri yabancı ve doğulu kelimeleriyle eşanlamlı olarak da kullanılmıştır. Karyalılar girişimci, cesur ve denizcilikte usta olarak bilinirdi. Denizcilikte o kadar önemli başarılar elde

Platon'dan önceki Yunan ozan, matematikçi, filozof ve tarihçilerin neredeyse hepsi Anadolu'dandır.

Yunan-Karia mitolojik yaratığı.

ederlerdi ki “deniz insanları” olarak bilinirlerdi; bu durum akla Mısır tapınak yazıtlarındaki “Deniz Kavimleri”ni getirir. Grek tarihçi Diodoros (5.84.4) ve Kilise tarihçisi Ka-isareialı Eusebios MÖ 8. yüzyılda Karyalıların denizlerdeki hâkimiyetinden söz eder.

Herodotos’a göre (1.146) Batı Anadolu’da Grek kolonileri kurulurken işin içinde Yunanistan’dan hiçbir kadın yoktu, erkekler de Karyalı kadınlarla evlenmişti. Bu da Thales veya Herodotos gibi Karya’nın şehirlerinde doğmuş ünlü Greklerin yarı

Karyalı olduğu ve Karya soyundan geldiği anlamına gelir. Dolayısıyla Herodotos’un (1.171) Karyalıları “tüm ulusların en saygını” olarak görmesi şaşırtıcı değildir. Her ne kadar bu dönemde Grekler Karya’nın kıyı kentlerine hâkim idiyse de, halkın büyük kısmı Anadolu kökenliydi ve kendi yerel dillerini konuşurlardı.

Herodotos ayrıca (1.171) “miğferlere sorguç takma modasını başlatanlar Karyalılardır” der. Bu sorguçlar muhtemelen Deniz Kavimlerinin Medinet Habu’daki tasvirlerinin en önemli özelliğinden birini oluşturuyordu.

“Bunlardan Karyalılar ana karaya adalardan gelmiştir; geçmişte Lelegler olarak bilinen, Minos’un hakimiyetindeki adalarda yaşarlardı... Minos geniş toprakları kontrolüne aldığından ve savaşta galip geldiğinden, Karyalılar da o dönemde en çok saygı gören ulustu.” – Herodotos, *Tarih* 1.171 (Godley)

“Miğferlerine sorguç takma adetini ilk başlatanlar Karyalılarıdır.” – Herodotos, *Tarih* 1.171 (Godley)

“Minos kayıtlara göre Antik Çağda bir donanma oluşturan ilk kraldı. Bugünkü Yunan denizine ve Kyklades Adalarına hakim oldu..., Karyalıları buradan sürdü ve kendi çocuklarını kolonilerin yönetimine getirdi.” – Thukydides, *Peloponez Savaşı* 1.4 (Hobbess)¹

“Ancak son zamanlarda çözülebilen Karya dili büyük olasılıkla... Luviceden türemiştir.” – Jörg Klinger 2007, 24

“Karyalılar ve komşuları Likyalılar Deniz Kavimleri halklarının bir kolu olabilirler.” – Alexander Herda 2013, 434

“Troia’nın fethinden sonra Karyalılar gittikçe güçlenerek denizlerin hakimi oldular.” – Diodoros, *Yunan Dünya Tarihi* 5.84.4 (Oldfather)

“Karyalılar ve Lelegler Anadolu’da ve Libya’da uzun süre kaldılar. Antik Çağda tek bir halkın [Luviler] kolları sayılan Lidyalılar, Frigler, Mysialılar ve Likyalılar... Asya’da uzun süre ayakta kalan ülkeler kurdular.” – Johann Uschold 1836, xv

¹ This quotation is repeated on p. 54.

7.3 Frigya

Elimizdeki bilgiler

MÖ 13. yüzyılda Orta Anadolu'nun batısı, Hitit İmparatorluğunun bir parçasıydı. Asurlulara ait idari belgelere göre Hitit İmparatorluğunun çöküşünden sonra bu topraklarda birkaç yüzyıl boyunca Muşku adında bir halk yaşardı. MÖ 8. yüzyıl sonlarında Orta Anadolu'da Muşkulu Mitâ adında güçlü bir kralın yaşadığına çeşitli belgelerde rastlanmıştır. Grek-Roma tarih yazımcılığına göre o dönemde Büyük Frigya Krallığı Kral Midas'ın hâkimiyeti altındaydı.

Frigya'nın başkenti ve kralının ikametgâhı olan Gordion, Porsuk Çayının Sakarya Nehrine (Antik Çağdaki adıyla Sangarios) katıldığı noktaya yakın yerde bulunurdu. Bronz Çağının tamamı boyunca yaşamış olan bu kent, Geç Bronz Çağında yoğun bir şekilde kullanılmış olan önemli bir doğu-batı yolu üzerinde bulunurdu. MÖ 12. yüzyıl başlarında Hitit İmparatorluğu yıkıldığında Gordion terk edilir. Ancak kısa bir süre sonra buraya yeni bir halk yerleşir. MÖ 10. yüzyılda buraya surlarla çevrili

Efes Artemisi, muhtemelen eski Phrygia ana tanrıçası Kybele'nin Yunan ve onu izleyen Roma tanrıçasına geçişini temsil etmektedir.

Afyon'a yaklaşık 50 km mesafedeki Phrygia Yazılıkaya'sındaki Midas Anıtının sağ kenarında yer alan Frigçe yazıtın son kelimesi Midas olarak okunmaktadır.

bir yukarı şehir, 9. yüzyılda da bir saray inşa edilir. MÖ 800 civarında bu saray bir yangında yok olur. O dönemde Orta Anadolu'nun başka şehirlerinde de (Ankara, Alishar, Hacıbektaş) Frigyalıların var olduğu görülmüştür. Hattuşa'da kurulmuş olan Frigya şehri, Hitit dönemine ait selefinin yüzölçümünün tamamını kapsardı. MÖ 8. yüzyılda Kuzeybatı Anadolu'da bulunan Frigyalı Daskilyon Krallığı Toroslar'daki Tyana'ya kadar uzanırdı. Bu krallığın en önemli merkezleri Gordion ile Midas'ın Şehriydi. Gordion yakınlarında oluşturulan krallık nekropolünün içerdiği büyük tümülüslerin en ünlüsü, MÖ 740 civarına aittir ve Midas'ın Tümülüsü olarak bilinir. Arkeologlar tarafından incelenen, daha önce el değmemiş olan bu mezarda sayısız değerli mezar hediyesinin yanı sıra 60 ila 70 yaşlarında kimliği belirsiz bir erkeğin iskeleti vardı.

Frigya dili Anadolu diller grubuna ait değildir. Frigya dilinde yazı yazmak için Fenike'den kaynaklanmış olan ve Grekçeye benzeyen bir alfabetik yazı kullanılırdı.

Öneriler

Midas'ın tuttuğu her şey altına dönüşürdü

Homerik Hymnos'lardan birinde (no. 5, *Afrodite*) Frigya'da birçok kale olduğundan söz edilir. İlyada'da ise Homeros Frigyalıların "saldırgan" olduğunu (2.864) ve muhtemelen o dönemde ender görülen, hatta hiç görülmeyen bir şey olduğu anlaşılan atlara bindiklerini (10.432) söyler. Strabon (12.4.4; 14.5.29) Frigyalıları Troia Savaşı döneminde Makedonya ve Trakya'dan Orta Anadolu'ya göç etmiş "Barbarlar ve savaşçılar" olarak tanımlar. Homeros'a göre Troia Savaşı sırasında Güneydoğu Balkanlar'daki krallıklar Troialıların yanında yer almıştı. Eğer bu bölgelerden gelen birlikler gerçekten Deniz Kavimlerinin istilalarında yer almış ve Hitit İmparatorluğunun çöküşüne katkıda bulunmuş olsalardı, Orta Anadolu'ya göç etmeleri mantıklı olurdu ve galip geldikleri için Hititlerin topraklarından geçen belli başlı ticari yolları devralırlardı. Ancak Frigya dilinin Trakya diliyle bağlantılı olmaması, Balkanlar'dan göç tezine karşıt bir tez oluşturur.

Adını kurucusu Gordias'tan aldığı iddia edilen ve 1950'lerden beri arkeolojik araştırmalara konu olan Gordion şehri Anadolu'da Erken Demir Çağında kapsamlı olarak incelenmiş tek önemli şehirdir. Yapılan kazılar sonucunda bu şehrin en azından MÖ 2500'den beri iskân edildiğini göstermiştir. Ancak Gordion'un Bronz Çağına ait yerleşim katmanları hakkında fazla bilgi sahibi değiliz, çünkü Frigya dönemine ait temellerin altında gizli kalmışlardır. Luvi dilinde hiyeroglif yazıları, bu şehrin hangi uygarlığa ait olduğuna işaret eder.

Gordion'un gelişimi ancak Hitit İmparatorluğunun düşüşünden sonra zirveye ulaşır. Göçmenler yerel halkı tamamıyla yerlerinden etmeyip onlarla karışırlar. Frigyalıların göç edip geldikleri memleketleriyle bağlantılarını koparmadıkları ve bu faktörün imparatorluğun devasa

Midas Anıtı denilen anıt muhtemelen tanrıça Kybele'ye ithaf edilmiş bir ibadet yerinin parçasıydı.

Phrygia'nın başkenti Gordion Sakarya Nehri vadisi ile Babil'e giden ticaret yolunun kavşağında konumlanmıştı.

başarısına katkıda bulunduğu sanılır. Frigya Krallığı büyük olasılıkla çeşitli prensliklerden oluşan bir koalisyon veya konfederasyondur. Amerikalı prehistoryacı Machteld Mellink Batı Frigya kültürünü “inanılmaz derecede güçlü” olarak tarif etmiş ve başarılarının büyük kısmının, hakkında çok fazla şey bilmediğimiz Geç Bronz Çağının kültürüne dayandığı görüşünü ifade etmiştir. Bu sözlerin gizli kalan Luvi kültürüne işaret ettiğini düşünmek mümkündür. Luviler konusunda daha fazla bilgi sahibi olmak isteyenlerin yapması gereken tek şey, Gordion'da birkaç metre daha derinde kazılar gerçekleştirmek olacaktır.

Gordias ve Midas isimlerinin kuşaklar boyunca yaygın olduğu anlaşılan Frigyalı kralların efsanevi zenginliği, tuttuğu her şeyi altına dönüştürdüğü söylenen Kral Midas'ın efsanesiyle günümüze kadar aktarılmıştır. Midas Paktolos Çayında (günümüzde Sart Çayı) yüzdüğünde bu kabiliyetini nehre aktarır, böylece Paktolos'u altın açısından en zengin nehir haline getirir, bu Nehrin kıyısında bulunan Sardes'in kralları da Anadolu'nun o dönemdeki en zenginleri olur.

Gordion'daki Büyük Tümülüs yaklaşık 50 m yüksekliğe ve 300 m çapa sahiptir. Mezarda 60'lı yaşlarında bir asilzadenin –muhtemelen Kral Gordios'un– kalıntıları açığa çıkarıldı.

Herodotos'a göre Mısırlılar bile Frigyalılara çok eski bir halk gözüyle bakar.

“Psammetikhos [II] kral olduğu zaman ilk olarak hangi insanların ortaya çıktığını sordu ve ona Frigyalıların [Mısırlılardan] önce ortaya çıktığını düşündüklerini söylediler.” – Herodotos, *Tarih* 2.2 (Macaulay)

“Frigyalıların, Hattuşa'nın yerle bir edilmesinden de sorumlu olan “Deniz Kavimleri” arasında yer almış olması mümkündür.” – Martha Sharp Joukowsky 1996, 368

“Batı Frigya kültürünün birçok özelliğinin Batı Anadolu'nun Geç Bronz Çağı kültüründen kaynaklandığına şüphe yoktur.” – Machteld Mellink 1965, 323

7.4 Lidya

Elimizdeki bilgiler

Hitit belgelerine göre daha sonra Lidya adını alacak olan Şeha Nehri Ülkesi, Geç Bronz Çağının en önemli Luvi devletlerinden biriydi. Araştırmacılar, bu ülkenin merkezinin Gediz Nehrinin (Antik Çağdaki adıyla Hermus Nehri) vadisinde bulunduğu konusunda hemfikir. Bu bölgede çok önemli bir merkez olduğu kesin olan Sardes, doğu-batı arasında, Ege Denizi kıyısındaki Ephesos'tan 2500 km uzaktaki Basra Körfezinde Susa'ya kadar uzanan önemli bir yol üzerinde bulunurdu. Bu yol boyunca ticari mallar ve büyük olasılıkla büyük bir bilgi birikimi Babil'den Batı Anadolu'ya ve Ege'nin kıyısındaki şehirlere kadar yolculuk yapardı. Dolayısıyla Lidya'da günümüze kadar ulaşmış olan mimari yapılarla kaya yüzeyleri üzerinde Doğu'nun ve Ege geleneklerinin kendine özgü bir karışımı yer alır.

Amerikalı arkeologların Sardes'te yürüttüğü kazılar sonucunda buradaki yerleşim yerinin en azından MÖ 3. binyıldan beri var olduğu ve Geç Bronz Çağı geleneklerinin Erken Demir Çağının sözde "Karanlık Yüzyılları"nda da muhafaza edildiği kanıtlanmıştır. Lidya bölgesinin inanılmaz zenginliği, Doğu ile Batı arasındaki gelişmiş ticaretin yanı sıra öncelikli olarak zengin mineral yataklarına, daha sonra da yüksek kalite düzeyindeki zanaat ürünlerine, kaliteli kumaşlara ve hayvancılığa dayanıyordu.

Sardes'in 10 km kadar kuzeyinde, Gyges Gölü (günümüzde Marmara Gölü) civarındaki bölge 2005'ten beri arkeologlar tarafından sistematik olarak incelenmektedir. Boston Üniversitesinden Christopher H. Roosevelt ve Christina Luke tarafından yürütülen bir araştırmada arkeologlar muhtemelen MÖ 1700 civarında kurulup MÖ 1200'e kadar iskân edilmiş olan en az dört yukarı şehir keşfetmiştir (ikisi büyük ve ikisi küçük). Daha küçük olan iki yukarı şehir (Kızbazı Tepesi ve Gedvre Tepesi) birer hektar yüzölçümündeydi. İkinci en büyük yukarı şehir (Asartepe) 3,8 hektar büyüklüğündeydi. Dört yukarı şehrin en büyüğü ve en karmaşığı olan Kaymakçı'da kale surları 8,6 hektarlık bir bölgeyi çevreler. Burası Troia VI yukarı şehrinin neredeyse beş katı büyüklüktedir. Kaymakçı, Gyges Gölünün batı kıyısındaki Gül-Dağ sıradağlarının aşağı zirvesinin tamamını kaplar. Bu yukarı şehir, en yüksek ve en iyi korunan bölgede bulunan 35 ila 60 metrelik, badem

şeklinde bir platformun etrafında eşmerkezli teraslardan oluşur. Kale içerisinde, 14 x 18 metre büyüklüğünde, megaron tarzı bir yapı dahil olmak üzere çeşitli duvarların kalıntıları bulunur. Yukarı şehrin hemen dışında, bol miktarda çanak ve çömlek parçalarının bulunduğu geniş bir alan, aşağı şehrin varlığının kanıtı olarak görülmüştür. Kaymakçı, büyüklüğünden ve karmaşıklık derecesinden dolayı hem merkezi bir yer, hem de yerel yerleşim ağı ve bölgenin tamamı açısından bir iktidar merkezi sayılır, dolayısıyla araştırmacı arkeologlar açısından Şeha Nehri Ülkesinin merkezi olduğu sanılır.

Öneriler

Dağ tepelerinde etkileyici kaleler

Kaymakçı'nın keşfinin neden olduğu heyecana rağmen, bu kaleyle komşularının konum açısından başka Luvi yerleşim yerleriyle fazla ortak yönlerinin olmadığını unutmamak gerekir. Günümüzde istatistiksel yöntemlerle Luvilerin neredeyse sadece verimli taşkın ovalarına ve akarsu yakınlarına yerleştiğini ve bu yerlerde bin yıldan uzun sürelerle yaşadıklarını kanıtlamak mümkündür. Ancak Kaymakçı'nın zaman içinde gelişmeyip bir akarsu yakınında değil de bir dağın tepesinde planlı bir şekilde kurulmuş bir yerleşim yeri olduğu sanılır. Bu şehrin kuruluşu, merkezi planlamaya (bilgi), bu planın uygulanma potansiyeline (güç) ve savunma ihtiyacına (yani bir tehdidin varlığı) işaret eder. Burası çeşitli yerleşim katmanlarının üst üste yığıldığı bir höyük değildir. Tam tersine, birçok kısmında çıplak kayaların üstü sadece birkaç santimetre kalınlığında tozla kaplanmış. Dolayısıyla Kaymakçı uzun bir süre boyunca bu bölgenin tek merkezi olamazdı. Tehdit zamanında alternatif veya geçici bir yönetim merkezi, yani bir tür Camp David, veya iki önemli dağ geçidinin arasında bulunan bir bölgenin halkının sığınacağı bir kale olabilirdi. Ben, bu coğrafi bölgede daha da büyük keşiflerin yapılabileceğine, hatta kraliyet sarayının ortaya çıkarılabileceğine inanıyorum.

Herodotos, güvenilirliği tartışmalı olan bazı beyanlarında Lidya hanedanlarının ilk olarak Agamemnon'un Miken kralı olduğu dönemde (MÖ 1216 civarı) ortaya çıktığını ve 22 kuşak boyunca – yani talihsiz Kroisos başa çıkana kadar – ülkeyi yönettiğini iddia eder. Kroisos MÖ 555-541 arasında kraldı. Herodotos'a göre (1.3) Lidya hanedanları 505

yıl boyunca ülkeyi yönetmiştir. Bu hanedanın en ünlü atalarından biri olan Gyges büyük ihtimalle MÖ 680 yılında tahtı zorla ele geçirmiştir. Gyges'in tahta çıkışından itibaren geçen yıllara Herodotos'un belirttiği yıllar eklenince MÖ 1185 yılına ulaşırız. Bundan Karanlık Çağların başlarına kadar uzanan anıların Herodotos zamanında hâlâ hatırlandığı sonucuna varabiliriz.

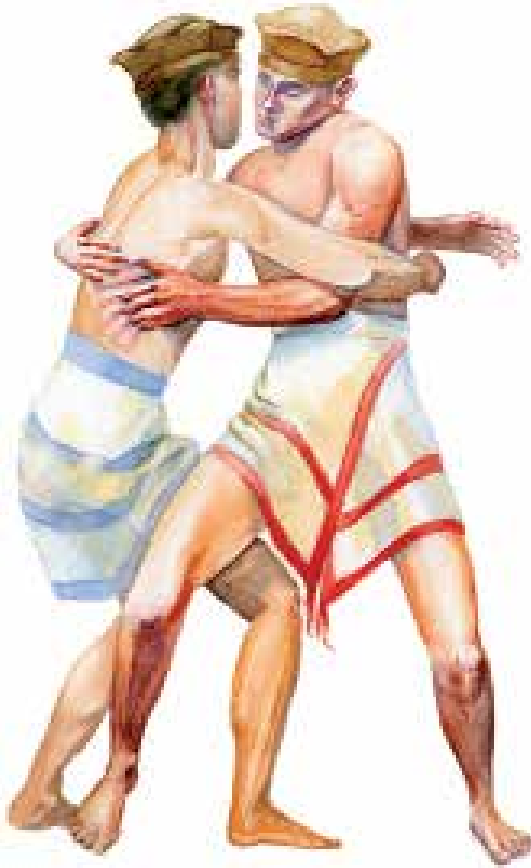
Lidya krallarının isimleri (Sadyattes, Alyattes) dilbilimsel açıdan son Hitit kralı dönemindeki Luvi hanedanlarıyla (Maduwatta) aynı türdendir. Bu da Batı Anadolu'daki Erken Demir Çağı toplumlarının geleneklerini Bronz Çağından devraldıkları anlamına gelir.

"Tabii ki öne sürdüklerimiz temelinde "Lidyalılar Luviydi" dememek gerekir... Luvi adı, daha güçlü olduklarını gösterdikleri için Lidyalıların bir unvanı olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Bu yeni yorum, Batı'da eskiden Luvi adının var olduğunu teyit eder." – Robert Beekes 2003, 48-49

7.5 Kenan Ülkesi ve Filistin'deki Filistiler

Elimizdeki bilgiler

Filistiler MÖ 12. yüzyılda, Filistin'in verimli kıyı bölgelerine yerleştiler. Kurdukları beş şehir devleti (Aşdod, Aşkelon, Ekron, Gat ve Gazze) bir konfederasyon oluşturuyordu. Bu şehirler başlangıçta Mısır'ın himayesinde yaşadı. MÖ 12. yüzyılın sonunda Mısır'ın egemenliği sona erince, Filistiler bu bölgeye hâkim hale geldiler. Bölge de "Filistinlilerin ülkesi" olarak anılır oldu.

Peleset'ler Deniz Kavimlerindendi. Filistinlilerin onların torunları olduğu düşünülmektedir.

İsrail'de Tel Zippor'daki MÖ 11. yüzyıla tarihlenen Filistin krateri. Eserin biçimi ve özenli tek renkli bezemesi Yunanistan anakarasındaki Myken çömlekçilerinin işlerine benzetilmektedir.

Filistilerin kökenleri henüz tam olarak tespit edilememiştir. Araştırmacıların büyük bir kısmı Deniz Kavimleri halklarından biri olup “Peleset” adıyla bilindiklerini kabul eder. Buna göre Filistiler, Ege adalarından ya da Yunan anakarasından gelmiş olabilirler. Başka araştırmacılar ise Filistileri yine Deniz Kavimlerinin bir parçası olarak kabul eder, ama kö-

kenlerinin Anadolu’nun batı ya da güney kıyılarına dayandığını düşünür.

Öneriler

Mısır’ın dostları

Filistin adı MÖ 11. yüzyıldan itibaren Suriye’nin kuzeyindeki Halep şehrinde bulunan Luvice taş yazıtlarda görülmeye başlanmıştır. Dolayısıyla bu topografik terimin Pelesetlerin gelişinden kaynaklandığını öne sürmeye imkân yoktur. Araştırmacıların Filistin, Palestina ve Peleset terimlerinin kaynaklarını yakın geçmişte belirlemesi mümkündür.

Filistilerin keramikleri ile o dönemin Miken keramiği birbirine çok benzer. Ayrıca Eski Ahit’e göre Pelesetler Girit kökenlidirler. Bu da, Miken Greklerinin, Deniz Kavimlerinin istilalarına dahil olduklarını düşündürür. Pelesetlerin, o döneme kadar Mısır kontrolünde bulunan Filistin’in en verimli ve en değerli bölgelerine yerleşmesine izin verilmişti. Mısır Pelesetlerin yerleşmesine izin vermekle kalmamış, aynı zamanda onlara çeşitli haklar ve yetkiler de tanımıştı. Ancak Mısır’ın, kendine kısa bir süre önce haince saldıran Barbar bir halka bu tür avantajları sağlamış olması pek mantıklı değildir. Ayrıca Deniz Kavimleri istilalarında Greklerin yer almış olması, Mikenlerle Mısır’daki yeni krallık arasındaki genel dostluk ilişkilerine de uymaz.

Filistilerin gerçekte Pelesetlerin kökeninden gelmiş olması ve kökenlerinin Girit’e ya da Grek anakarasındaki Mikenlere dayanması

mümkündür. Aslında Mikenler Luvi devletlerinin kurduğu koalisyona karşı mücadele ettiğinden Mısır'ın politik müttefikleri olmaları daha muhtemeldi. Dolayısıyla katkılarından ve elde ettikleri başarılarından dolayı kendilerine Kenan ülkesindeki en iyi yerleşim yerleri verilmiş olabilir. Sonuç olarak Pelesetlerin Deniz Kavimlerinin bir parçası olmadığı anlaşılmaktadır. Israrla Deniz Kavimleri içerisinde sayılmalarının nedeni, karşı saldırılarıyla kriz yıllarındaki yıkımlara katkıda bulunmalarındır.

“Deniz Kavimleri üzerine olan bütün fikirlerimizi bir yana bırakıp metni bir bütün olarak yeniden incelemenin zamanı gelmiştir.” – Alessandra Nibbi 1972, Önsöz

7.6 Fenikeliler

Elimizdeki bilgiler

Fenike kültürünün diğerlerine göre en çok dikkat çeken özelliklerinden biri, topraklarının azlığıdır. Fenikelilerin yaşadıkları asıl bölge Suriye, Lübnan ve Kenan Ülkesinin Akdeniz kıyıları boyunca yer alan ve akarsu vadilerinden oluşan ince bir şeritti. Fenikeli tüccarlar MÖ 1200'lerdeki kriz ve yıkım yılları ve sonrasındaki yenileme çabaları sırasında o dönemde elde edilebilen az sayıdaki ürünle ticarete başladılar. Ancak kısa zamanda zanaatkârlığın çok daha fazla getirisi olduğunun farkına vardılar. Böylece Fenikeliler Ortadoğu ve Akdeniz'in tamamında çok rağbet gören tekstil, mobilya, fildişi oymacılığı, cam ve metal alanında ürünler imal etmeye başladılar. Fenikeliler değerli metallerin işlenmesinde de yeni standartlar oluşturdu. Lüks tüketim ürünleri ve baharatlarla birlikte metal ürünler de uzak bölgelere taşındı. MÖ 12. ve 11. yüzyıllarda demir, bronzun yerini almaya başladı.

Fenikeliler ticaret yollarının büyük kısmını kontrolleri altına alabilmek amacıyla deniz üsleri kurdular. Bu üsler zamanla imalat merkezleri haline geldi. Deniz ticaretinde, Geç Bronz Çağında oluşturulan deniz ticareti rotalarını olduğu gibi kullanmaya devam ettiler. Deniz ticaretinde birincil ilgi alanları Kıbrıs, Sicilya, Sardinya, Etruria, Güney İspanya ve çeşitli adalarda yer alan maden yataklarıydı.

Fenikeliler hidrolik mühendisliği konusunda da kendilerini çok geliştirmişlerdi.

Suriyeli bu asilzade, koyu renkli bir fileyle geriye toplanmış kalın siyah saçlıdır. Giysisinin üzerine bir harmani giymiştir.

After the Sea Peoples' raids, around 900 BCE, the Fertile Crescent consisted largely of Luwian-Aramaic principalities.

İsrail'deki Dora şehri yakınlarında o dönemden kalma, doğal taşlardan yapılmış rıhtımlarla taş döşeli platformlar görmek halen mümkündür. Bunun yanında Fenikeliler, Achziv'in kuzeyindeki Hayfa liman kentinde, suyun altından denize doğru uzanan ve aşınma sonucunda oluşmuş platformları kazıyarak yarım daire şeklinde havuzlar oluşturmuştu. Sidon kentinde su ikmalinin büyük ölçüde rüzgârla sağlandığı, kanallar ve havuzlardan oluşan bir hidrolik sistem geliştirdiler. Bu sistemle sedimentten yoksun su havuza alınarak limanın alüvyonla dolması engelleniyordu.

Öneriler

Luvilerin etkisi

Medinet Habu'da bulunan mezar tapınağının duvarlarındaki metinler ve çeşitli belgeler, Deniz Kavimlerinin bir bölümünün Kenan Ülkesine yerleştiğini gösterir. Bölgeye göç eden bu toplum, denizcilik ve gemi yapımı konusunda çok bilgiliydi ve yıllarca süren savaşlardan dolayı da muhtemelen her türlü zorluğa kendilerini alıştırmışlardı. Buna karşın

Kenan Ülkesinin yerli halkı da el sanatları ve deniz ticareti konusunda tecrübeliydi. Dolayısıyla bu iki halkın kaderinde Fenikelilerinki gibi bir kültür oluşturmak vardı.

Britanyalı Arkeolog John Manuel Cook, Lübnan kıyılarının ve liman şehirlerinin konumunun, Batı Anadolu kıyılarındakilerle büyük benzerlikler gösterdiğini tespit etmiştir. Her iki durumda da kıyı şehirleri iç bölgelerden uzak olmakla kalmıyordu, birbirilerinden de göreceli olarak yalıtılmışlardı.

Kriz yıllarından sonra, Batı Anadolu krallıklarında felaketten kurtulanların bir kısmının bugünkü Lübnan kıyılarına göç etmiş ve oradaki bazı önemli şehirlerin kurulmasına katkıda bulunmuş olması mümkündür. Bundan dolayı Fenike deniz ticaret yolları, Geç Bronz Çağında oluşmuş olan ticaret yollarını takip ederdi. Luvi halklarından olan Karyalıların Lübnan'da bir askeri üs sahibi olduğu söylenir (bkz. Pausanias 3.1.1 ve 4.1.1). Öte yandan sonradan büyük bir güce dönüşen Kartaca şehrinin de MÖ 9. yüzyılda Fenike'deki Tyros şehrinin kolonisi olarak kurulduğu bilinir. Deniz Kavimleri istilaları döneminde Luviler ve Libyalılar arasında oluşan sıkı ilişkinin, Erken Demir Çağında, Fenikeliler ile Tunuslular arasında devam ettiği de görülmektedir.

“MÖ 2. binyılın ticaret yolları, Bronz Çağı ile Demir Çağı arasına denk gelen Karanlık Çağlar boyunca tabii ki asla tamamen ortadan kalkmadı.” – Hans Georg Niemeyer 1990, 47

Minos kayıtlara göre Antik Çağda bir donanma oluşturan ilk kraldı. Bugünkü Yunan denizine ve Kyklades Adalarına hakim oldu..., Karyalıları buradan sürdü ve kendi çocuklarını kolonilerin yönetimine getirdi.” – Thukydides, *Peloponez Savaşı* 1.4 (Hobbes)

7.7 Etrüsk kültürü

Eldeki bilgiler

Kuzey ve Orta İtalya'da yaşayan Etrüsklerin kökeni günümüzde tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Etrüsk kültürünün Etruria bölgesinde ortaya çıktığı kesindir, fakat yerli halktan mı, yoksa sonradan göç edenlerden mi kaynaklandığı kesin değildir. Dilinin hangi kökenden geldiği de net bir şekilde tespit edilememiştir.

Antik Çağda bile bu konuda iki farklı hipotez oluşmuştur. Bilim adamlarının bir kesimi, Etrüsklerin Batı Anadolu'dan, Lidya'dan geldiklerini ve MÖ 1000'lerde İtalya'ya, bugünkü Toscana bölgesine göç ettikleri tezini savunur. Hem dil ve sanat alanlarındaki benzerlikler, hem de yakın zamanlarda yapılmış genetik araştırmalar bu tezi destekler. Toscana bölgesi sığırları üzerinde yapılan gen sekans analizleri, en yakın akrabalarının Kuzey Batı Anadolu'da bulunduğunu ortaya çıkartmıştır.

Diğer bir araştırmacı grubu ise, Etrüsk kültürünün Orta İtalya'daki Villanova kültüründen geliştiğini düşünür. Bu teorinin destek görmesinin sebebi, Villanova kültüründen Etrüsk kültürüne kesintisiz bir geçişin görülmesidir. Bu teori MÖ 1. yüzyılda Halikarnassoslu Dionysios tarafından da savunulmuştur. Günümüzde ise kabul gören en önemli teze göre, Villanova kültürü yerel çiftçilerden, Fenikeli denizcilerden ve Hint-Avrupa kökenli İtaliklerden ortaya çıkmıştır. Anadolu'lu göçmenler (Tirenliler) bu halk grubu ile karışınca Etrüsk kültürü gelişmiştir.

Öneriler

Batı Anadolu'ya uzanan kökler

Antik Çağda Yunanistan'da, Etrüsklerin Kuzeybatı Anadolu kökenli olduklarına dair çok yaygın bir görüş vardı. Herodotos'a göre (1. 94), Orta İtalya'daki Etrüsk yerleşimlerini Lidya'dan giden göçmenler kurmuştu. Bu göçmenler denizciliği, ticareti ve el sanatlarını iyi bildikleri için, Etrüsk ve sonraki Roma kültürünün temellerini attılar. Troia hanedanı soyundan gelen Aeneas, Etrüsklerden sonra İtalya'ya hâkim olan Roma hanedanının atası olarak kabul edilir.

Kriz yılları sonrasında Luvilerin bir kısmının bugünkü İtalya'ya yerleştikleri hipotezi, arkeolojik buluntularla da desteklenir. Özellikle anıtsal mezar mimarisi ve mezar hediyeleri açısından Anadolu ile belirgin

benzerlikler görülür. Mezar gelenekleri yavaş yavaş terk edilir; bu anlamda Orta İtalya'daki etkileyici mezarlarla Frigya ve Lidya'da oldukça yaygın olarak görülen tümülüs geleneği şaşırtıcı şekilde birbirine benzer. Geç Bronz Çağındaki selefleri gibi Etrüsk şehirleri de hiç bir zaman bir birlik oluşturmamıştır. Bağımsız şehir devletleri halinde varlıklarını sürdürüp, bazen gevşek bir konfederasyon oluşturmuşlardır.

Etrüsklerin mühendislik becerileri de, Geç Bronz Çağının hidrolik mühendisliğiyle aynı düzeyde olmuştur. İtalya'da o dönemde, sadece hidrolik mühendisliği öğretilen okullar mevcuttu. Etrüsk bölgesinin Romalıların hâkimiyetine girmesinden sonra bile Romalılar zor teknik projeler için bu okuldan mezun olanlara danıştırdı. Temel amaç, akarsu taşkın ovalarındaki ve kıyılardaki bataklıkları kurutmak ve buradaki fazla suyu kanallar yardımı ile kuru bölgelere aktarmaktı. Toscana'da Grosseto eyaletine bağlı Orbetello şehrinde Etrüskler tarafından yapılan sahil düzenlemesi bugün hâlâ kullanılmaktadır. Dikkatli bir şekilde planlanarak yapılan yapay kanallar ve tüneller, akıntı ve karşı akıntıları alüvyona engel olacak şekilde düzenler.

Etrüsk dilinin, Anadolu'nun Hint-Avrupa dilleri ile büyük benzerlikler göstermesi, bilim adamları arasında Etrüskçenin "Luvilerin koloni dili" olarak yorumlanmasına sebep olmuştur. Bir dizi Etrüsk sözcüğü ve kişi isminin Luvicede karşılıkları mevcuttur. Toscana bölgesindeki Grosseto eyaletinde muhtemelen kaçak kazılar sonucu gün ışığına çıkartılan, 8 cm çapındaki yuvarlak kurşun Magliano Diski de bu tür bağlantılara işaret eder. MÖ 7. ile 3. yüzyıl arasına tarihlenen bir nekropol alanından geldiği sanılan bu disk, Floransa Arkeoloji Müzesinde sergilenmektedir. Diskin her iki yüzünde sarmal bir form ile merkeze doğru giden Etrüsk yazıları vardır. Yetmişe yaklaşan kelime sayısı ile eldeki en uzun Etrüsk yazılarından birini içerir. Disk, formu ve şekli açısından Phaistos Diski'ni hatırlatır.

“Kral halkı iki gruba ayırdı ve kimin kalıp kimin gideceğine karar vermek için kura çekti. Kura çekildi ve halkın bir kesimi kıyıda güneşe, Smyrna’ya gitti; burada gemiler inşa ettiler ve bütün eşyalarını yükleyerek kendilerine yeni bir geçim kaynağı aramak üzere denize açıldılar. Bir çok ülkeden geçerek Kuzey İtalya’da Umbria bölgesine geldiler.” – Herodotos, *Tarih* 1.94 (de Selincourt)

“Bu dönemde Lydos ve Tyrrhenos adında iki kardeş Lidya’nın kralıydılar. Çoraklık yüzünden halkın bir bölümü ile birlikte topraklarını kimin terk edeceğini kararlaştırmak için kura çekmek zorunda kaldılar. Kuradan Tyrrhenos çıktı ve denize açılarak İtalya’ya ulaştı; yerleştiği yere, oranın sakinlerine ve denizine adını verdi.” – Velleius Paterculus, *Historia Romana* 1.1.4 (Shipley)

“Bildiğim kadarıyla Roma şehri ilk olarak, Aeneas’ın liderliğinde sürgün hayatı yaşayan ve sabit bir yurtları olmayan Troialılar tarafından kurulup iskân edilmiştir.” – Sallust, *Bellum Catilinae* 6.1-3 (Rolfe)

“Ortak kökenlerimizin Troialılara kadar uzandığını ve Yunanlardan Hektor’un intikamını almayı benim kadar istediklerini göz önüne alırsak, İtalyanların bana karşı ittifak kurduğuna şaşıyorum.” – Michel de Montaigne’e göre (1580) II. Mehmet’in Papa II. Pius’a söylediği cümle, *Denemeler* 2.36 (Screech)

DECTE & HADEN

1781. 1782.
ANNO DACTE
DE TAPISSE
1783.

L'œuvre de l'art et de la

DICTYS

CRETENSIS

ET

DARES PHRYGIUS DE BELLO TROJANO,

In usum Serenissimi Delphini

CUM INTERPRETATIONE

ANNÆ DACERIÆ.

Accedunt in hac Nova Editione Notæ Varioꝝum Integꝝꝝ

Nec non

JOSEPHUS ISCANUS,

Cum Notis S A M DRESEMII

Nomenclaturæ & Gemmæ, Historiam illustrantibus exornatæ

LUD. SMIDS, M. D.

Dissertationem de Dictyæ Cretensi præfixit

JAC. PERIZONIUS.

AMSTELÆDAMI,

Apud GEORGIUM GALLET.

M DCCIL

Önceki iki sayfa: 1702 yılında Jakob Perizonius'un öne sürdüğü paradigma bugün hâlâ geçerli olup Dares ve Diktys'in şahitlik anlatılarının tamamen uydurma olduğunu söyler.

8. Kaynaklar

8.1 Homeros destanları

Elimizdeki bilgiler

Homeros Batı'nın ilk ozanı olarak bilinir. Araştırmacıların büyük kısmı MÖ 8. yüzyılda yaşadığı konusunda hemfikirdir. İlyada ile *Odyseia*'nın ana konusu Troia Savaşıdır. Homeros, destanlarının ana konusunu, Grek halkları arasında yazı bilgisinin kaybolmasından sonra nesilden nesle

Laodikeia'da olduğu gibi Türkiye'deki bir çok ören yerinde yüzeye yakın olan Ortaçağ yapıları özenle restore edilmektedir. Luvilerin yerleşmelerine ait kalıntılar ise çok daha derinlerde yatmaktadır.

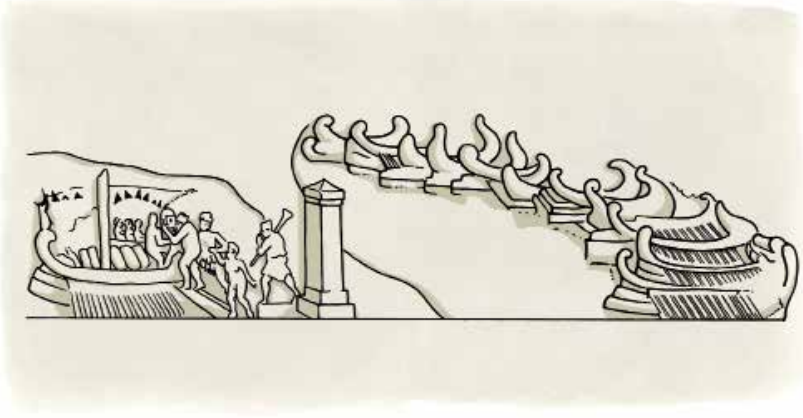
aktarılan ve Geç Bronz Çağının Kahramanlık Çağına ait toplumsal bellek yoluyla muhafaza edilen büyük epik anlatılardan alır.

Yazı alfabetik biçimiyle yeniden icat edildiğinde Homeros yazıyı, eserlerinin gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla kullanır. Eserleri, üstün edebi özellikleri dolayısıyla kısa zamanda büyük bir başarı elde eder. Homeros, iyi bilinen bir öyküyü şiirin ana malzemesi olarak kullanır. Edebi dehası yoluyla okurlarının entelektüel düzeyi yüksek bir eğlenceyle düşünmesini sağlamak için bu tanıdık anlatıları değiştirmeye karar verir. Hem konularını hem de tasvirlerini seçerken hedefi, dinleyicisinin dikkatini çekmektir. Bu yüzden de destanları bol miktarda kahramanlık ve aşk hikâyeleri içerir. Dolayısıyla Homeros'un asıl amacı, tarihsel gerçekleri anlatmak değildir. Fakat İlyada ve *Odysseia*'nın gördüğü rağbet üzerine sözlü olarak aktarılan olaylar geri plana atılmaya ve Homeros'un destanları onların yerini almaya başlar.

Homeros'un destanlarındaki bazı unsurların Bronz Çağına dayandığı kesindir. Buna örnek olarak, Grek saraylarında bulunan Linear-B tabletleri üzerinde görülen anlatım ve ifade şekillerinin aynısının Homeros'ta

Erken Demir Çağında Yunan kolonileri.

The Greek ships in front of Troy next to a column at the entrance to the port, according to a relief that relates the story of the *Little Iliad* in pictures.

görülmesi verilebilir. Ayrıca Troia'ya giden Grek birliklerinin belirtildiği, gemi listesi olarak bilinen bölüm, Bronz Çağı sonlarının politik coğrafyasını yansıtır. Savaş arabası taburları arasında yer alan destansı savaşlar, Doğu Akdeniz'de ancak MÖ 1200'lere kadar görülür ve onlardan Hitit metinlerinde ara sıra bahsedilir.

Öneriler

Kahramanlık Çağını takip eden iç savaş dönemi

Homeros'a atfedilen iki eser, tek bir kişi tarafından kaleme alınmamış olabilir. Odysseus'un İthaka'daki sarayını geri alması gibi bölümler sanki şahitlerin direkt gözlemlerinden aktarılır – sanki olayları anlatmaları için ozanların yaşamalarına izin verilmiş gibidir. Troia'nın coğrafyasına değinen anlatımlar ise 8. yüzyıla ait gibidir, ya da büyük ölçüde revize edilmiştir, çünkü Homeros şehrin dış mahallelerine bu eserlerde hiç bir şekilde değinmemiştir. Gemi listesi ve özellikle Odysseus'un yolculuğu (*Odysseia* 9.-12. bölüm), muhtemelen olduğu gibi başka kaynaklardan alınmıştır.

Harvard Üniversitesi'nden Amerikalı Klasik dilbilimci Gregory Nagy ve öğrencileri bu yaklaşımı savunur, çünkü Homeros'un yaşadığına dair hiç bir ipucu yoktur. Eğer 8. ya da 7. yüzyılda yaşasaydı, Hesiodos örneğinde olduğu gibi onun hakkında da anekdotların bulunması gerekirdi. Ama Homeros'un daha çok Herakles gibi, olağanüstü yeteneklerin daha insani ve daha anlaşılır olması ve daha kolay aktarılabilirmelerini sağladığı görülür.

Troia'nın eski kazı başkanlarından Wilhelm Dörpfeld, Homeros'un MÖ 12. yüzyılda, yani Troia Savaşından bir kuşak sonra yaşadığı düşüncesini savunmuştur. Bu durumda İlyada ve *Odysseia*'ya kaynak teşkil eden epik anlatıların asıl ozanı olabilir, fakat dört yüz yıl sonra yazılmış olan bu eserlerin asıl yaratıcısı olamaz. Diodoros'un bir eserinin günümüze ulaşmış bir bölümüne göre (7. 2) Homeros "Heraklidlerin dönüşünden önce" ölmüştür. Diodoros Troia Savaşını MÖ 1184 yılına tarihlediğine ve Heraklidlerin dönüşüne kadar 80 yıl geçtiğini söylediğine göre, Homeros'un MÖ 1100 yılından önce yaşamış olması gerekir (Bkz. Wirth 1993, 519 ve 524).

Epik destanlar dizisinin özünü yaratanlar kuşkusuz dahiyane ozanlardı. Muhtemelen kendileri ya da babaları Kahramanlık Çağının saray çevresini iyi tanırlandı. Destanları kuşaktan kuşağa koruyup, dilden dile aktaranlar da saygımızı hak eder. Bir de bu destanları 8. yüzyılda yazıya aktaran, yazdıklarının doğruluğundan emin olmak için muhtemelen kapsamlı araştırmalar yapan veya seyahatlere çıkan yazarlar vardır. Bu eserlerin ilk yazılı haliyle günümüze ulaşmış olan Londra'daki Homeros papirüsü (MS 2. yüzyılın ilk yarısı) ve Berlin'deki Homeros papirüsü (MS 3. yüzyıl) arasında yaklaşık bin yıl gibi bir süre geçmiştir. Homeros'un İlyada eserinin eksiksiz metnini içeren en eski elyazması MS 10. yüzyıla aittir.

"MÖ 500'lü yıllara kadar tek bir kişiden 'Homeros' diye söz edilmediği kesin görünmektedir; Xenophanes ile Herakleitos onu, kusurlarını konu edebilmek için yaratmışlardır." Emily Vermeule 1986, 86

"Epik türün gelişimine önemli bir katkıda bulunmuş çeşitli 'yaratıcı dehalar' olmuş olabilir. Sürecin bu kısmı muhtemelen 8. yüzyıl sonlarından çok önce başlamıştır." Trevor Bryce 2005, 370

8.2 Troia Konusunda Homeros Dışı Anlatımlar

Günümüzde birçok insanın, Troia Savaşı ile ilgili anlatımlar konusunda aklına gelen tek eser Homeros'un İlyada'sıdır. Ancak bu bakış açısı iki yüz yıldan geriye gitmez. Günümüze Troia Savaşını konu alan çeşitli kapsamlı anlatımlar ulaşmıştır ve Troia'nın Homeros dışı anlatımları olarak bilinirler. Homeros da destanları için bu bilgilerden yararlanmış, ancak sadece kısa kesitleri ele almıştır. İlyada'da bir bütün olarak sadece on beş gün ve beş gece ayrıntılı olarak işlenir. Okurların Homeros'un anlattıklarını takdir etmesi için destanın geri kalanını bilmesi gerekliydi. Bu bilgilerin de bir şekilde aktarılmış olması gerekir. Ancak bazı yazarlar, Homeros'un eserlerinin kalite düzeyinin ve gördüğü rağbetin gerçekte olanları unutturup gelecek kuşakları yanlış yola sürükleyebileceğinden endişelendiği için, Troia Savaşıyla ilgili alternatif anlatımlar üretmiştir. Ama antik dönem metinleri incelendiğinde bir yanda Homeros'un eserine verilen önemle Troia'nın Homeros dışı anlatımlarına gösterilen düşük ilgi arasında bir dengesizlik olduğu görülür.

Genelde Homeros'un bu ihtilafı Grek açısından sunduğuna, Troia'nın Homeros dışı anlatımların çoğunun ise olayların daha Troia yanlısı bir versiyonunu aktardığına inanılır. Orta Çağ'da popüler hale gelen ve herkes tarafından bilinenler Homeros'un epik şiirleri değil, bu anlatımlardı. Homeros dışı anlatımların Avrupa düşünce sistemi üzerinde daha güçlü bir etkisi olmuştur. Soylu aileler, hanedanlar ve bazı halkların tamamı bin yıl boyunca soylarını Troia'ya dayandırmaya çalışırdı. Bazı tarihçiler Troia'yı "Avrupa'nın ortak mirası" ve "Avrupa'yı birbirine bağlayan ortak soy ağacı" olarak gösterirdi, ama bu gibi düşüncelerin Homeros'la hiç bir bağlantısı yoktu.

Ancak günümüzde Troia, Homeros'la özdeşleştirilmiştir. Troia gezi rehberinin ilk 24 sayfasının buluntu yerine değil de Homeros'a ayrılmış olması bundandır. Troia'nın kazı başkanları, Troia'nın Avrupa kültür tarihindeki önemini Homeros'un özel konumu ile açıklarlar, ama bu düşünce tarzı yanlıştır, çünkü Avrupalıların Troia'ya büyük ilgi duyduğu dönemin zirvesinde Homeros'un eserleri göz ardı edilmişti ve haklarında sadece kulaktan dolma bilgiler söz konusuydu.

Bildiğimiz kadarıyla Homeros dışı Troia anlatımların içerikleriyle 140 yıllık Troia kazı tarihinde elde edilen buluntuları karşılaştırmak için hiçbir girişimde bulunulmamıştır. Buna karşın arkeolojik buluntuları

1788 yılında Jean-Baptiste Gaspard d'Ansse de Villosion, *Iliad Codex Venetus A*'nın ilk edisyonunu marjlardaki notlarıyla birlikte yayımladı.

Homeros'la ilişkilendiren sayısız araştırma söz konusudur. Emekli Grek bilimci Joachim Latacz 462 sayfalık “Troia ve Homeros” adlı kitabında Troia ile ilgili Homeros dışı kaynakların varlığından tek bir defa söz eder ve “mitograf” kelimesini kullanır. Bu terim, bu hikâyelere ilahi güçlerin dahil olduğunu ima eder, ama aslında tam tersi söz konusudur: Homeros dışı Troia kaynakları neredeyse hiç mitoloji içermez. Homeros’un eserlerinde ise olaylara tanrılar yön verir. Şair eserinde tanrıların kendi aralarında birbirilerine ne söylediklerini dahi aktarır. Böyle bir şey nasıl olabilir? Bu nedenlerden dolayı Homeros’un eseri en azından Aydınlanma çağına kadar hakiki olarak görülmemiştir. Homeros’un hem Troia Savaşı döneminde yaşamamış olması, hem de eserlerinde tanrıların insanların arasındaki olaylara müdahale ettiklerini anlatması, inandırıcılığı konusunda şüpheler doğmasına neden olmuştur.

Günümüze kadar Ege prehistoryasına dair birçok bilginin ardında Homeros yatar ve Charles Maclaren İlion’un yerini Homeros sayesinde bulur. Kazılar sırasında beklenmedik bir şekilde anakayaya oyulmuş hendekler bulunduğu zaman da, İlyada’da bir hendeğin kazılmasından

söz edildiği için (ama Grek tarafında) Korfmann ve baş filoloğu Joachim Latacz bunları “yaklaşan at arabalarına karşı engeller” olarak yorumlar.

Homeros’un eserlerinin yeniden ilgi çekmeye başlaması, hatta bir saplantıya dönüşmesi 18. yüzyılı bulmuştur, çünkü bu eserler MÖ 18. ve 19. yüzyılda ortaya çıkan yeni Hümanist düşünceyi destekliyordu. Bu açıdan 1788 yılında İlyada’nın 10. yüzyıla ait bir elyazması olan ve çeşitli açıklayıcı yazı ile kenar notları içeren Codex Venetus A’nın yayınlanmasının da çok faydası olmuştur. O günden günümüze kadar, yaklaşık yedi kuşak boyunca, Batılı okulların müfredatlarında Homeros’un eserlerine daha büyük yer verilmiş ve büyük olasılıkla günümüz araştırmacıları sahip olmaları gerektiği nesnelliği kaybetmiştir. Luvilerin tanımlanması ve Deniz Kavimlerinin göçleriyle Troia Savaşında oynadıkları rolün tespit edilmesi, Antik Çağın önceden ihmal edilmiş bazı eserlerini artık yeni bir bakış açısıyla incelemek için iyi bir fırsat sunar.

“Troia Savaşı 16. yüzyıla kadar dünya tarihinin büyük öneme sahip gerçek bir olayı olarak görülür.” – Elisabeth Lienert 2001, 204

“Herkes özünde Grek olmalıdır! Ama özellikle o, Grek olmalıdır!” – Johann Wolfgang von Goethe 1831, 83

“İlk Alman Hellen hayranları ideallerini – kendini yetiştirme, güzel, iyi ve gerçek olanın çıkarsız tefekkürü, Antik Çağ hayranlığı – aristokratik fikirlerden alıyorlardı. Fakat 19. yüzyıl Hellen hayranlığının 1810’dan sonra yeni Prusya üniversitelerinin, orta okullarının, müzelerinin, sanat akademilerinin kuruluş ideallerine dahil edilmesi ile bu tür değerler daha evrensel hale geldi ve son olarak Alman orta sınıfının birçok kuşağına empoze edildi.” – Suzanne L. Marchand 1996, xviii

8.3 Dion Khrysostomos

Elimizdeki bilgiler

Milattan sonraki ilk iki yüzyılda Grek şiiri neredeyse hiç yoktu. MS 40 yılında Kuzeybatı Anadolu'daki Prusa'da (Bursa) doğan Dion Khrysostomos, retorik alanındaki yetenekleri açısından çağdaşlarından çok üstündü. O dönemin en önde gelen ailelerinden birine üye olan Khrysostomos, diyalektik, retorik ve felsefe alanında mükemmel bir eğitim alır. Hayatı boyunca çok yolculuk yapar. Bu yolculuklar başta kendi isteğiyle, sonradan ise kırk yıl boyunca Roma'ya, İtalya'nın tamamına ve doğduğu Bitinya'ya girmesi yasaklandığı için zorunlu olarak gerçekleşir. Eserlerinden seksen tane söylev elimize geçmiştir, ancak iki büyük tarih kitabı günümüze ulaşmamıştır. "Altın Ağızlı" anlamına gelen Khrysostomos lakabını haklı olarak, dahiyane edebi denemeleri, ahlak felsefesi öğretileri, ustaca anlatılmış anekdotları ve zeki kelime oyunları sayesinde almıştır.

Öneriler

Troia Savaşını anlatan

Mısır'daki hieroglif yazılı sütunlar

Khrysostomos on birinci söylevinde Troia Savaşına neden olan olayları bazı açılardan Homeros'dan farklı olarak detaylı bir şekilde anlatır. Bu olayları nereden öğrendiği de ilginçtir:

"Ben şimdi Onuphis'te çok yaşlı bir rahipten öğrendiklerimi anlatmak istiyorum. Bu rahip Greklerin birçok konuda bir şey bil-mediklerini söyleyerek onlarla alay ederdi... Bana Mısır'da geçmiş dönemlerin tarihinin bir kısmının tapınaklara, bir kısmının da bir takım sütunlar üzerinde yazılarak kayıt edildiğini anlattı... Troia'yla ilgili hikâyelerin en yeni yazılanlar arasında yer aldığını söyledi." – Dion, 11.37-38

Nil Deltasında Sais şehrinin yakınında bulunan Onuphis, aynı zamanda Solon'un, Dion Khrysostomos'tan altı yüzyıl önce, ilk olarak Grek atalarının çok eski zamanlarda güçlü bir düşmanına karşı muhteşem bir zafer elde ettiklerini duyduğu yerdir (Platon, *Timaios* 21e-22b).

Johann Jakob Reiske tarafından 1784 yılında yayımlanan Dio Chrysostomos'un *Orationes*'i.

Khrysostomos daha sonra Troia'yı "Asya'nın en büyük şehri" (11. 57), ve aynı zamanda "şehirlerin en zengini" diye tanımlar (11.63), Greklere karşı savaşmak için çok sayıda müttefikinin Troia'ya akın ettiğinden söz eder (11. 79). Grekler Troia'da savaşırken çok zor anlar yaşarlar. Kıtık ve veba salgını yaşadıkları gibi, liderleri arasında da ciddi anlaşmazlıklar baş gösterir (11. 79). Aynı şekilde Platon da, Sais'teki bir rahiple ilgili aktardığı bilgilerde, Greklerin geçmişte çok güçlü bir rakibini yendiklerinden bahseder (*Timaos* 24e, *Kritias* 120e, *Timaos* 25c). Troia şehrinin

tarihte görülmemiş bir şekilde çamur yığınları altında kalmış olması da (*Timaïos* 25d), Khrysostomos'un Troia'yla ilgili anlatımlarında yer alır: Apollon ve Poseidon nehirlerin şehri basıp, her şeyi önlerine katıp götürmelerine izin verirler.

Khrysostomos bu hikâyeyi, Homeros'un İlyada'sının tarihsel açıdan doğru olmadığını ve okuru yanıltabileceğini göstermek için anlatır. Mısır'daki kayıtlara göre Greklerle Troialılar mücadeleler sırasında çok yıprandıklarından ateşkes ilan etmeye ve barış imzalamaya karar verir. Troia'nın hayatta kalan iki prensi Hektor ve Aeneas daha sonra başka yerlerde koloniler kurmak ve "Avrupa'nın efendisi olmak" için ülkelere terk eder (11. 141).

Buradan da anlaşılacağı üzere, Troia Savaşını konu alan Grek geleneğine paralel olarak, Mısır'da da farklı bir aktarım biçimi muhafaza edilmiştir.

"Herhangi bir ihtişamı olmayan bir dönemde..., sonradan 'Altın Ağız' adını alması sebepsiz olmayan Dion, Plutarkhos'la birlikte en büyüleyici şahıslardan biriydi; becerikli ve sevimliydi, dünyadan kaçmaya eğilimliydi, ancak kendini faal olmaya adanmıştı." – Winfried Elliger 1967, XLIV

"Bana bunları anlatmasını rica edince [Mısırlı rahip] başta tereddüt etti ve Greklerin gösterişi sevdiklerini, cehaletlerine rağmen her şeyi bilirmiş gibi gördüklerini söyledi." – Dion Khrysostomos, *Söylevler* 11.37-39

8.4 Giritli Diktys

Elimizdeki bilgiler

Giritli Diktys'in *Ephemeris belli Troiani* adlı Latince romanı altı ciltten oluşur ve Troia Savaşını konu alır. Romanın kaynağı MS 1. veya 2. yüzyıla tarihlenen ve iki papirüs parçası dışında günümüze ulaşmamış olan Grekçe bir eserdir. Eserin Latincesi MS 3. ya da 4. yüzyılda Lucius Septimius tarafından kaleme alınmıştır. *Ephemeris belli Troiani* adlı eserin, Troia Savaşında Grek tarafında yer alan görgü tanığı Giritli Diktys'in tanıklığına dayandığı iddia edilir. Diktys'in savaşla ilgili kayıtlarının MS 66'da tesadüf eseri mezarında bulunduğu söylenir. Ama Diktys'in anılarının bulunma hikâyesinin gerçek olup olmadığı hiç bir zaman ispat edilememiştir. Bu anılarda Giritli Diktys adındaki kişinin Knossos Kralı İdomeneus'la birlikte Troia'ya gittiği, Grek tarafında çarpıştığı ve bu arada şehrin kuşatılmasını ve ele geçirilmesini yazdığı anlatılır.

Diktys, Homeros'un tersine tanrıların olaylara müdahale ettiğinden söz etmez. Eser bundan dolayı daha gerçekçi ve modern bir karakter kazanır. 12. yüzyılda yeniden keşfedilen eser Orta Çağ boyunca ve Yeni Çağın başlarına kadar Troia'nın hikâyesinin yorumlanma şekli üzerinde son derece önemli bir etki oynamıştır. Bizanslı bilginlere göre Troia konusundaki en büyük otorite Diktys olup, onu Homeros, Euripides ve Vergilius takip ederdi. Batı Avrupa'da ise o dönemde, Troia konusundaki en önemli otoriteler sırasıyla Frigyalı Dares, Diktys, Vergilius ve Ovidius'tu.

Diktys'in anılarının bilgi sahibi, sofistike bir okur kitlesine hitap eden eğlenceli hikâyesi Geç Antik Çağdan itibaren gerçek olarak görülmeye başlanmıştır. Homeros'un İlyada'sının kaybolduğunun düşünüldüğü ve sadece çok kısa bir versiyonun dolaşımında olduğu Orta Çağda Diktys'in romanı ve Frigyalı Dares'in eseri, Troia Savaşı ile ilgili tarihsel bilgilerin en önemli kaynağını oluştururdu. Ancak 1702'de, yani Osmanlıların Viyana'yı kuşatmasının üzerinden yirmi yıl geçmeden ve Troia, Hisarlık tepesinde yeniden keşfedilmeden 170 yıl önce, Hollandalı Eski Çağ dilbilimcisi Jacob Perizonius, Frigyalı Dares ve Giritli Diktys'in Troia ile ilgili eserlerinin tamamen uydurma olduğuna dair, günümüzde bile kabul görmeye devam eden paradigmayı oluşturdu.

Öneriler

Yunanlar Luvilerin liman şehirlerine saldırdı

Diktys'e göre Troia Savaşını başlatanlar Mikenler değil, bizzat Troialıların kendileriydi. Eserinde Priamos'un oğullarının "bu savaşı Yunanistan'a kadar yaymak" istediğini söyler (2. 8; Frazer). Yunanistan'ın eski zamanlarda büyük bir tehditle karşı karşıya kalmış olduğu Platon (*Timaios* 25b) tarafından da dile getirilmiştir, ama Homeros'un anlattıklarıyla çelişir.

Grekler de Kuzeybatı Anadolu'nun kıyı kentlerine saldırarak karşılık verirler. Grek kahramanlardan Aias, Troia ile beraber hareket eden komşularına saldırır. Pitya ve Zelea gibi müreffeh şehirleri ele geçirir, "bununla da yetinmeyerek büyük bir hızla Gargarum, Arisba, Gergitha, Skepsis ve Larissa'yı da yerle bir eder" (2.27). Aias "Frigya'ya da saldırır, şehirlerini ele geçirir, ülkeye çok büyük zararlar verir ve büyük bir ganimetle birlikte ordularının yanına zafer kazanmış bir halde geri döner" (2.41).

Diktys'e göre Troia, dostane ilişkiler içinde olduğu, refah düzeyi yüksek şehirlerle çevriliydi. Geç Bronz Çağına ait bu şehirlerle ilgili olarak bugüne kadar hiç bir sistematik araştırma yapılmamıştır. Diktys'e göre Lesbos Adası da (Midilli) Troia'nın etki alanına giriyordu. Bugün Yunanistan'a ait olan bu ada, kapsamlı arkeolojik araştırmalara tabi tutulmuştur. Kazılarda çıkarılan arkeolojik malzemeler, adanın Geç Bronz Çağı kültürü ile Troia kültürünün tamamen birbirine uyduğunu gösterir. Eğer iddia edildiği gibi Diktys'in kitabındaki tarihsel ayrıntılar yudurmaysa, büyük bir ustalıkla uydurulmuş olmalıdırlar.

Etiyopya'daki, hatta Hindistan'daki müttefiklerinin Troia'nın yardımına geldiği anlatılır (4.4). "Adından söz ettiğimiz komutanlara birçok adam katıldı; farklı dil ve geleneklere sahip olmalarından dolayı düzensiz ve karışık bir şekilde savaştılar" (2. 35). Troia'nın müttefikleri doğudan gelirken ilk olarak Rodos'a uğrarlar ve bu adanın "Greklerin müttefiki olduğunu" anlarlar (4.4); bu durum arkeolojik araştırmalar sonucunda da teyit edilmiştir.

Diktys, Troia'nın müttefiklerinin hepsini yazar ve aralarındaki sözleşme gereği onlarla birlikte savaşan politik müttefiklerinin yanında, Troia'da yüksek ücretlerle paralı askerlik yapanları birbirinden ayrı tutar. Hattuşa, Ugarit ve Thebes'te bulunmuş belgelerden anlaşıldığı üzere, bu tür karşılıklı yardımlaşma şekli, Geç Bronz Çağında çok yaygın olarak görülürdü.

Diktys ayrıca eserinde (2.18) Greklerin ganimet için yanlarında özel yük gemileri getirdiğinden söz eder. Kıyıya çekilebilen hafif savaş gemileriyle geniş gövdeli yük gemileri arasındaki ayrım özellikle önemlidir. Bugüne kadar birçok Eski Çağ dilbilimcisi, ticaret gemilerinin de İlyada'daki istilacıların gemileri gibi kıyıya çekilebildiğini varsaymıştır. Aslında Uluburun Batığı gibi ağır ticaret gemileri rıhtımlara bağlanmış olmalıydı, çünkü karaya çekilmeleri dağılmalarına yol açabilirdi.

“Başlangıçta Akhilleus ve adamları Ilion'un surlarla çevrili olduğunu görünce, savaşı surların dışında yürütmeye ve çevreyi yağmalayarak şehrin elinden almaya çalıştılar.” – Strabon, *Coğrafya* 13.1.7 (Jones)

“Akhilleus bu arada Troia'ya komşu olan şehirlerin onunla ittifak kurduğundan ve adeta cephanelik görevi gördüklerinden şüpheleniyordu; bundan dolayı birkaç gemiyle birlikte Lesbos Adasına [Midilli] saldırdı ve hemen ele geçirdi... Bundan sonra adamlarının isteği üzerine Skyros ve Hierapolis gibi zengin ve güçlü şehirlere saldırdı ve onları bir kaç gün içerisinde, hiç bir zorlukla karşılaşmadan imha etti. Gittiği her yer saf dışı bırakıldı ve yağmalandı, her şey alt üst edildi ve Troialıların işine yarayabilecek her şey yıkılıp yok edildi... Ancak Akhilleus yaptıklarından hoşnut olmadığı için Kilikya'ya da saldırdı ve bir kaç gün içerisinde Lyrnessos şehrini ele geçirdi. Gemilerini büyük hazinelerle doldurdu.” – Diktys, *Ephemeris belli Troiani* 2.16-17 (Frazer)

8.5 Frigyalı Dares

Elimizdeki bilgiler

İlyada'da Frigyalı Dares isimli bir Hephaistos rahibinden bahsedilir (5.9, 5.27). 5. yüzyılda Dares Phrygius takma adı ile Latince *Acta diurna belli Troiani* [*Troia Savaşından Günlük Olaylar*] adlı bir roman yayımlanır. Eserde, Troia Savaşının görgü tanıklarının gözünden anlatıldığı iddia edilir. Günümüz tarihçilerine göre kitabın Latince olan bu versiyonu, MS 1. yüzyılda yaşamış Grek yazar Ptolemaios Chennos ile MS 2. yüzyılda yaşamış Romalı sofist Claudius Aelianus'un (*Varia Historia* 11.2) varlığına tanıklık ettikleri, Dares adlı bir yazarın Grekçe eserine dayanır.

Sevillalı piskopos ve tarihçi İsidorus (y. 560-636), 600'larda Batı Avrupa'da Antik Çağ konusunda bilinenleri *Etymologiae* (*Etimolojiler*) isimli bir kitapta toplar. İsidorus, Dares'le Musa Peygamber'den aynı yerde bahseder:

"İlk tarih yazarları: Biz Hristiyanlar arasında yaradılış konusundaki tarihi ilk kez Musa yazdı. Putperestler arasında ise ilk kez Frigyalı Dares, Greklerin ve Troialıların tarihini, iddiaya göre palmiye yaprakları üzerine not ederek yayınlamıştır. Dares'ten sonra ise Yunanistan'ın tarihini ilk olarak yazanın Herodotos olduğu söylenir." – Sevillalı İsidorus, *Etymologiae* 1.42 (Barney)

İçerik açısından *Acta diurna belli Troiani* ile İlyada arasında önemli farklar söz konusudur. Dares'in eseri, Grek bakış açısını sunan Giritli Diktys'in *Ephemeris belli Troiani* adlı eserine karşı bir bakış açısı olarak gösterilebilir. Dares Frigyalı olduğu için Anadolu'nun bakış açısını temsil eder, bundan dolayı da Troialıları desteklemeye eğilimli olduğu gözlenir. İlyada'nın ana temasını oluşturan Akhilleus'un öfkesi gibi Homeros'un destanlarındaki bazı önemli unsurlar, Dares'in kitabı okununca daha iyi anlaşılır.

Akhilleus, Troia Kralı Priamos'un kızı Polyxena'ya aşık olur ve kızın annesinden onunla evlenmek için izin ister. Kraliçe kocasına danışır, Priamos da ancak öncesinde resmi bir barış antlaşması imzalandığı takdirde bu evliliğe izin vereceğini söyler; böyle bir şeyin gerçekleşmediği bellidir. Dares'in kitabında olaylar daha rasyonel bir şekilde tasvir edilir ve tarih, başlıca kahramanların, hatta tanrıların müdahalesi olmadan normal seyrini izler. Dolayısıyla Dares'in anlatımı Giritli Diktys'in anlatımına

benzer. Dares'e göre Troia'nın mağlup olmasının sebebi, Antenor ve Aeneas'ın ihanetidir. Gece yarısı sur kapısını açıp Grek birliklerinin şehre girmesine izin veren bu ikisidir.

Öneriler

Luviler ittifak kurar ve bir donanma oluşturur

Dares'in bu Anadolu yanlısı anlatımı, neredeyse bin yıl boyunca Avrupa'ya hâkim olur. Derken Osmanlıların ikinci Viyana kuşatmasından birkaç yıl sonra, bu coşku tamamen yok olur. Hollandalı Eski Çağ dilbilimcisi Jacob Perizonius 1702 yılında kesin bir dille Dares ve Diktys'in eserlerinin uydurma olduğunu ilan eder. Bu paradigma o günden beri bütün ders kitaplarında bu şekilde kabul edilmiştir. Ancak Perizonius her açıdan bir Grek hayranıydı, hatta Voorbroek şeklindeki asıl soyadının yerine bir Grek soyadı benimsemişti ve sadece Avrupa'yla doğrudan bağlantılı durumlarda Türklerden söz eder. Ancak birçok açıdan açık fikirliydi ve Troia Savaşının tarihsel bir gerçeklik olduğuna derinden inanır. Birden fazla kaynaktan yararlanma ve inanmazlıkla saflık arasında bir ara yolu bulma şeklindeki yaklaşımı göz önüne alınınca, Perizonius yaptığı keşiflerin deneme niteliğinde olduğunu muhtemelen kabul ediyor olmalıydı. Eski Çağ filolojisi alanındaki alimlerin ara sıra – özellikle yeni kanıtlar ortaya çıktığı zaman – paradigmalarını tekrar gözden geçirmeleri ne güzel olurdu. Ne de olsa fizik bilimleri 1702'den beri büyük değişimlerden geçmiş ve bu değişimlerden büyük yararlar sağlamıştır.

Dares'in eserinin en bilgilendirici kısmı muhtemelen 6. bölümde rasgele yaptığı bir yorumdur:

“Avrupa, Yunanistan'ın yardımına gidecek birçok savaşçı yetiştirirken, Asya'da yaşayan Grekler hayatlarını hep tembellikle geçirmişler ve gemiler inşa etmemişlerdi.” (Frazer)

Günümüzde Thukydides (1.4; 1.8), Herodotos (3.122) ve Diodoros'un (5.84.1) eserlerinde sözünü ettikleri Minosluların deniz hâkimiyetinin (talassokrazi) tarihsel bir gerçeklik olduğunu biliyoruz. Dares'in Asyalıların, yani Troialılar dışında Luvilerin donanmaya sahip olmadığı şeklindeki beyanı tarihsel açıdan doğru ise, bugüne kadar arkeolojik kazıların cevaplayamadığı bir dizi soruya cevap bulunmasına yardımcı

Dares'in 1569 edisyonu.

olabilir. Dares şöyle der (7): “Böylece bir donanma kurup Yunanistan’a doğru yola çıkma konusunda fikir birliğine vardılar”.

Luvî Devletleri daha çok tarım, yeraltı kaynakları ve iç bölgelerle yapılan ticarete dayalı gelişmiş bir ekonomiye sahiptiler. Deniz yollarının kontrolü önceleri Minoslu beylerin, MÖ 1450 yıllarından sonra ise, Uluburun batığında görüldüğü üzere kısmen Kenan Ülkesinin gemilerinden yararlanan Mikenlerin elindeydi. Eğer Asyalılar (yani Luviler), MÖ 1200’lerde kısa bir süre içerisinde büyük bir donanma kurmaya karar verdiyse, Medinet-Habu’da yer alan Deniz Kavimleri yazıtlarıyla ilgili bazı sorular yanıt bulabilir; her şeyden önce hem bu baskınların neden bir sürpriz etkisi yarattığı hem de istilacıların neden eski piyadeler olarak isimlerinin bilindiği de ortaya çıkar.

Deniz Kavimlerinin kullandığı son derece gelişmiş gemi tipi de bu şekilde açıklanabilir. Troia Krallığının zenginliğinin bir kısmını, Çanak-kale Boğazı yoluyla yapılan ticaretle elde ettiğini varsayabiliriz. Böyle bir kontrol ancak askeri yoldan sağlanabilirdi. Dolayısıyla Troialılar, gerektiğinde boğazın akıntısına karşı sürebilecekleri hızlı teknelere ve

mükemmel denizcilik bilgisine sahip olmalıydı. Bu durumda eğer Luvi Devletleri askeri bir birlik oluşturup bir donanma kurmaya karar verseyse, en mantıklısı bunun Troialıların öncülüğünde ve Troialıların gemi tipi örnek alınarak yapılmasıydı. Bu şekilde Troia Krallığı deniz savaşı açısından öncü bir rol üstlenmiş olurdu. Bu da Grek ve Luvi ordularının bu büyük savaş için neden özellikle Troia önlerinde toplandığını da açıklayabilir. Deniz Kavimlerinin istilalarıyla ilgili tasvirlerde, istilacıların çoğunun tüylü bir miğfer taktığı ve “Tkr” (Teucer) ismi taşıdığı görülür – her iki unsur Troia ile bağlantılıdır.

Dares eserinin son satırlarına kadar tarihsel veriler sunmaya gayret eder:

“Troia’ya karşı savaş on yıl, altı ay ve on iki gün sürdü. Dares’in tuttuğu kayıtlara göre Grek tarafında 886.000, Troia tarafında ise, 676.000 insan öldü.” – Dares, 44 (Frazer)

Savaşta ölenlerle ilgili bu sayılar uydurma olsa bile, kıyaslama ölçüleri açısından dikkat çekicidir.

8.6 Quintus Smyrnaeus

Elimizdeki bilgiler

Quintus Smyrnaeus muhtemelen MS 3. yüzyılda yaşamış olan bir Grek şairidir. Günümüze ulaşan tek eseri, *Posthomerica* (Τὰ μεθ' Ὀμήρου) adlı bir destandır. Eser Latince adıyla bilindiği gibi, şair de Latince adı olan Quintus Smyrnaeus ile bilinir. Quintus, Troia ile ilgili efsaneleri kitabında işlerken birçok kaynak kullanmış, ama kaynaklarının isimlerinden bahsetmemiştir.

Eseri Homeros'un İlyada'sının devamı niteliğinde olup Homeros'a göre Troia Savaşının sona erdiği yerden başlar. Quintus, 14 kitap ve 8772 dizeden oluşan eserinde Troia'nın düşüşünden *Odysseia*'nın başlangıcına kadar savaşın son birkaç haftasında gerçekleşen efsanevi olayları işler. Eser birbirini takip eden, birbirinden az ya da çok bağımsız hikâyelerden oluşur. Quintus'un destanının ele geçen tek elyazması, Kardinal Basilios Bessarion tarafından 1460 civarında Calabria bölgesinin Otranto şehrinde bulunmuş olup, ilk kez 1504 yılında Venedik'te Aldus Manutius'un matbaasında yayınlanmıştır.

Öneriler

Troia'nın kalıntıları çamurun altında kaldı

Quintus, İlyada ve *Odysseia*'da anlatılan olayların arasındaki zamansal boşluğu kapatmayı hedefler. Bu sebeple kelime dağarcığı, dil, sözdizimi, ölçü ve ritim, kompozisyon ve anlatım biçimi açısından Homeros'u taklit eder. Homeros gibi Quintus da eserinde insanlara, diyaloglara ve eylemlere odaklanır. Eserde Troia'nın topografyası ve çevresi ile ilgili sonuçlara varılmasına izin verecek çok az bilgi vardır ve genelde şehrin nitelikleri şeklinde sunulmuştur. Örneğin Troia için "surları güçlü" (9.538) ve "devasa surları olan" (12.94) denir.

Quintus'un eseriyle kazı buluntuları sonucunda ortaya çıkmış bilgiler arasında benzerliklerin olması, yazarın bu tür bilgilere nasıl sahip olduğu sorusunu akla getirmektedir. Örnek olarak yazar Mikenlerin, Troialıların saldırılarından korunmak için ülkelerinde büyük surlar ve kuleler inşa ettiklerinden bahseder (14.633). Bu yapılar, Miken döneminde Yunanistan'da MÖ 1250'lerde inşa edilen kiklopi surlar olabilir.

1505 yılında Venedik'te Aldus Manutius tarafından yayımlanan Quintus Smyrnaeus'un *Kointou Kalabrou paraleipomenon Omërou* adlı eseri ve Conrad Gesner'in el yazısıyla notları.

Quintus başka bir yerde de, Troialıların bir kuşatmadan dolayı nasıl hazırlık yaptıklarını anlatır:

“Yeme ve içme konusunda da herhangi bir sıkıntımız yok.
Zengin Priamos’un sarayında depolanmış erzak
Daha uzun sürelerle çok sayıda insanı
Ve üç kat büyüklüğünde bir ordu
Yardımaımıza yetiyecek olsa
Onları da beslemeye yeterlidir.”
Quintus, 10.20-25 (James)

Bu satırlar, MÖ 1250’li yıllarda (bazı arkeologlara göre MÖ 1300’ler) Troia VIIh’nın yıkılmasından sonra, Troia VIIa’nın mimari yapısını yansıtır. Bu dönemde, konut zeminlerinin altında büyük depolama kapları yerleştirilmiştir. Quintus ayrıca dramatik bir dille, zafer kazanan Greklerden söz ederken “Her taraftan Troialı kadınları getirdiler” der (14.11). Bu satırlar da Pylos’da bulunan bir Linear-B tabletinde yer alan bilgilerle paralellik gösterir; bu tablette Batı Anadolu’lu kadınların tekstil atölyelerinde işçi olarak çalıştırıldığı belirtilir.

Ancak en belirgin paralellik, kazı buluntularıyla değil, Platon’la söz konusu olandır. Quintus, eserinin son satırlarında, Grekler tarafından yıkılmasından sonra Troia yıkıntılarının kaderini anlatır:

“Poseidon dünyayı derinliklerine kadar yırtıp açtı
ve devasa miktarda suyun, çamurun ve kumun
topraktan fışkırmasını sağladı.
Olanca gücüyle Sigeion’u salladı, kıyıları gümbürdedi,
Dardanya’nın temelleri sallandı. O devasa kale
denizin altında kaldı, açılan toprağın içinde kayboldu.
Deniz geri çekildiğinde
geriye bir tek kum kaldı.”
Quintus, 14.646-653

Bu şiddetli su baskınına çok benzeyen bir olay Platon’un *Timaios* adlı eserinin 25d bölümünde de yer alır.

“Maalesef kahramanlık destanının yaşlılık dönemi çocuklaşır ve Smyrnalı Quintus’un *Posthomeric*’sında rezil hale gelir. Quintus Homeros’un şiirlerine okulda okutulan önemsiz kahramanlık hikayelerinden pasajlar katar; kahkahalar attıracak düzeyde saçmalıklar olmasa, can sıkıcı tekrarlar insanı uykuya sevk ederdi.” – Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff 1905, 216

“Geç dönem Grek epik şairleri arasında Quintus açık ara en kötüsüdür. Sunduğu ruhsuz taklitler, en ufak bir canlılıktan yoksundur.” – Hugh Lloyd-Jones 1969, 101

“Çoğunluğun görüşlerini özetleyecek olursak, Antik Çağın en korkunç şairi olan Quintus’un, ilham perileri tarafından – kendisinin belirttiği gibi (12.308) – epik bir şair olarak görevlendirilmiş olması ne kadar korkunç bir hatadır.” – Ernst Günther Schmidt 1999, 141

“Bir şiir konusundaki bir kitaba onunla ilgili olumsuz yorumları sunarak başlayıp, daha sonra bu görüşleri kendi yenilikçi araştırmaları yoluyla çürütmek, standart dışı klasik metinlerin yeniden değerlendirilmesinde klişeleşmiş bir yöntem haline gelmiştir.” – Calum Alasdair Maciver 2012, 24

“Bu şiir inanılmaz derecede göz ardı edilmiştir.” – Calum Alasdair Maciver 2012, 26

8.7 Kaisareialı Eusebios

Elimizdeki bilgiler

Kaisareialı Eusebios (MS y. 260-340), Geç Antik Çağda yaşamış Hristiyan bir tarihçi ve teologdur. Birçok kaynağa ulaşma şansına sahip olan Eusebios, devlet arşivlerini, kilise kaynaklarını, özel kütüphaneleri ve günümüze ulaşmamış birçok eseri inceleme imkânı bulmuştur. Eusebios'un Grekçe yazdığı *Kilise Tarihi* adlı eser yüzyıllarca tarih biliminin kaynağı sayılmış ve büyük takdir görmüştür. *Chronicon*'un (*Tarihi Kayıtlar*) ilk bölümü farklı halkların MS 325 yılına kadar süren tarihsel kronolojilerine ayrılmıştır. İkinci bölümde (*Kanon*) ise, "Yaradılış"tan MS 325 yılına kadarki tarihe, kralların yönetim süreleri ve Olimpiyat oyunları dahil olmak üzere paralel sütunlar şeklinde genel bir bakış açısı sunulur. 2. kitap Hieronymos tarafından sonradan Latinceye çevrilmiştir.

Her sütunda Asurlular, İbraniler, Sikyonlar, Argoslular, Atinalılar ve Mısırlılar gibi halkların tarihsel kronolojileri sıralanmıştır. En iyi elyazmalarında MÖ 1182 yılına gelindiğinde bu sütunlar boydan boya uzanan "TROJA CAPTA" – Troia alındı – ifadesi ile kesilmiştir.

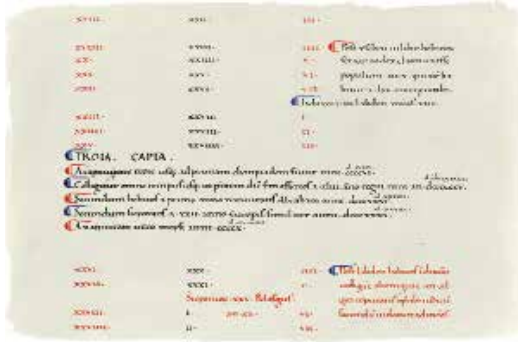
Tarihçi ve Hristiyan Kilisesinin önde gelen alimlerinden Eusebios için Troia Savaşının son derece önemli bir tarihi olay olduğu anlaşılmaktadır. İlginç olan, Troia'nın düşüşünün İsa'nın doğumundan daha fazla vurgulanmış olmasıdır. Eusebios'un kronoloji eseri, Orta Çağda din adamları tarafından sürekli olarak kullanılmıştır.

Öneriler

Çok geniş kapsamlı bir tarihsel olay

Eusebios'un eserinde yer alan yukarıdaki cümlelerin Bronz Çağı sonunda Troia'nın düşüşünün tarihsel gerçekliği konusundaki tartışmalara son vermesi gerektiği düşünülebilir. Ancak Eusebios'un anlattıkları, Homeros'un Troia Savaşıyla ilgili söyledikleriyle aynı değildir. Antik Çağda yaşamış yazarların hemen hiçbiri Troia Savaşının varlığını sorgulamazdı, ama çoğuna göre gerçek Troia Savaşıyla Homeros'un destanları arasında pek bir bağlantı yoktu.

Troia Savaşına kendi yazılarında değinen diğer Antik çağ yazarları arasında Hesiodos (MÖ 8./7. yüzyıl), Stesikhos (MÖ 630-555), Sappho (MÖ 7. yüzyıl sonu), Alkaios (MÖ 7. yüzyıl), İbykos (MÖ 6. yüzyıl),

Eusebius tarafından yeniden kaleme alınan Jerome'nin *Vakayiname*'sinde MÖ 1182 yılına ait tüm sütunlar şu sözlerle kesilmiştir: TROIA CAPTA ("Troia zaptedildi").

Simonides (MÖ 556-467), Epikharos (MÖ 550-460), Aiskhylos (MÖ 525-456), Bakchylides (MÖ 5. yüzyıl), Herodotos (MÖ 5. yüzyıl), Sophokles (MÖ 496-406), Euripides (MÖ 485-406), Thukydides (MÖ 460-400), Philoxenos (MÖ 435-380), Xenophon (MÖ 430-354), Platon (MÖ 427-347), Aristoteles (MÖ 384-322), Lykophron (MÖ 3. yüzyıl), Timaios (MÖ 345-250), Livius Andronicus (MÖ 280-207), Naevius (MÖ 270-201), Seneca (MÖ 4 - MS. 65), Plinius (MS. 23-79), Plutarkhos (MS. 46-120), Pausanias (MS. 2. yüzyıl) ve Proklos (MS. 412-485) yer alır.

Çok güçlü kanıtların söz konusu olduğu göz önüne alındığında bazı tarihçilerin Troia Savaşını sadece Homeros'un bir icadı olarak görme eğilimi pek inandırıcı görünmez. Antik Çağda Yunanistan'da yaşamış yazarların çoğu bu savaştan bahseder ve neredeyse istisnasız olarak tarihselliğinden şüphe etmez. Ancak Homeros'un bu olaya yaklaşımına eleştirel bakarlar. Bütün veriler, Troia konusundaki ihtilafın şehrin düşmesiyle sona erdiğini ve bu olayın zihinlerde tarihsel ve politik açıdan çok büyük izler bıraktığını gösterir.

"Troia'nın düşüşünün anlamı görsel olarak bundan daha iyi tasvir edilemezdi. Daha da önemlisi, bu olay eser içerisinde bu şekilde öne çıkan tek tarihi olaydır. Bütün okurlar TROIA CAPTA'nın konusunun ne olduğunu, bu hikâyenin nereden bulunabileceğini ve hangi tarihçi tarafından işlendiğini merak etmiş olmalıydı." – Marc-René Jung 2001, 14

8.8 Johannes Malalas

Elimizdeki bilgiler

Johannes Malalas, Geç Antik Çağda yaşamış Doğu Romalı bir tarihçidir. 490 yılında Suriye’de, Antiokheia’da doğan Malalas muhtemelen imparatorluk idaresinde ya da Antakya Patrikliği hizmetinde hukukçu olarak faaliyet gösterir. 526 yılında Antiokheia’da meydana gelen büyük bir depremten sonra Konstantinopolis’e, dolayısıyla da Doğu Roma İmparatorluğunun merkezine taşınır ve orada 80 yaşlarında ölür. Malalas ismi Suriye dilinde olup, hatip anlamına gelmektedir.

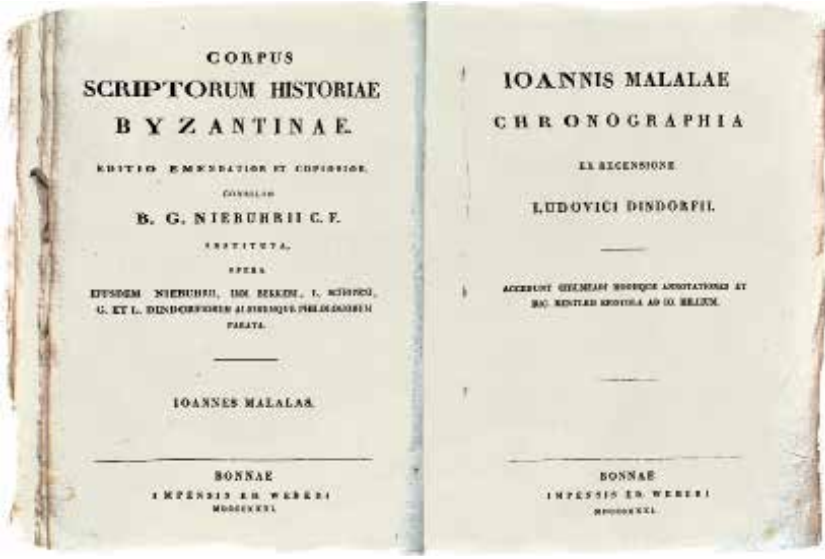
Johannes Malalas, günümüze en eksiksiz haliyle ulaşmış en eski tarih eserinin yazarıdır. On sekiz kitaptan oluşan eser Grekçe yazılmıştır. 12. yüzyıldan elimize ulaşan ana elyazması, kısmen zarar görmüş olup, üzerinde oynamalar yapılmıştır ve eksiksiz bir metin değildir. Eser دائما büyük rağbet görmüş, yüzyıllar sonra bile taklit edilmiştir. Malalas, eserinin daha büyük bir kitleye ulaşması ve daha eğlenceli olması için neredeyse konuşma dili benzeri bir tarza başvurmuştur. Olayları renkli bir stilde anlatırken kaynak vermeden tarihsel ve mitolojik olayları yan yana kullanmıştır. Malalas’ın kaynakları tespit edilemediği için araştırmacılar eserini hor görmüş ve onu yetersiz olarak değerlendirmiştir.

Öneriler

Tros iki şehir kurar: Troia ve İlion

Ne kadar vurgulansa azdır; ister Doğu Romalı bir tarihçinin eseri, ister Homeros’un heksametrik (altılı) vezin ile söyledikleri, isterse Mısır’daki bir tapınak yazıtı olsun, hiçbir kaynağın tarihsel olarak mutlak doğruları aktardığı iddia edilemez. Antik Çağa ait metinlerdeki veriler ancak arkeolojik kazılardaki buluntularla desteklendiğinde önem ve değer kazanırlar. Ancak Antik Çağa ait belgeler bu durumda bile tarihsel gerçekleri aktarmazlar, ama araştırmaların derinleştirilmesi ve buluntuların yorumlanması için yararlı ipuçları sağlayabilirler.

Girit’te 1900 yılından beri sürdürülen kazılarda, Yeni Saray döneminin sonlarında (MÖ 1430’larda), adanın neredeyse tamamını kapsayan bir yıkım tabakasına rastlanılmıştır. Girit sarayları, muhtemelen Grek anakarasından gelerek adayı ele geçiren Mikenler tarafından yerle bir edilip ateşe verilmiştir. Burada dikkat çeken nokta, yerleşim

Ioannes Malalas'ın Vakayiname'sinin 1831 edisyonu.

merkezlerinin daha önce terk edilmiş olması ve kaçanların yanlarına taşınabilen bütün değerli eşyalarını almış olmalarıdır. Greklerin tek başlarına Girit'i ele geçirebileceklerinden uzun süre boyunca şüphe edildi. Johannes Malalas ise Greklerin durdurulamayan ilerleyişi için şaşırtıcı bir açıklama getirir; Malalas, Girit Kralı Minos'un, Minotaur adında, kendisinden sonra tahta çıkacak evlilik dışı bir çocuğu olduğunu iddia eder. Adanın diğer küçük kralları gayri meşru bir kralın iktidarını bir hakaret olarak görür ve ona karşı bir komplo düzenlerler. Bunun için Mikenlerin en kuzeyde bulunan krallığı Teselya'nın kralı Theseus'u, Minos'un halefiyle savaşmaya çağırırlar. Antlaşmaya göre, kazanması durumunda Theseus'a sadece Minotaur'un bölgesini değil, ülkenin tamamını vereceklerini taahhüt ederler. "Dolayısıyla Theseus hiç vakit kaybetmeden Minotaur'a saldırmak için Girit'e giderken, Minotaur'un ordusu ve bütün kralları onu terk eder ve Gortyn şehrine kaçarlar" (4. 23).

Eğer olaylar yukarıda anlatıldığı gibi veya ona benzer bir şekilde gerçekleşmişse, Minos krallıklarının kendi istekleriyle teslim olmuş olması dünya tarihindeki en aptalca stratejik kararlardan biri sayılabilir, çünkü

Minoslular deniz ticareti üzerindeki hâkimiyetlerini bir daha kazanmak üzere kaybetmişlerdir.

Malalas başka ilginç bilgiler de iletir. Örneğin Mikenlerin Çanakkale Boğazından geçerken bu bölgedeki kralın saldırısına uğradıklarını yazar (4. 12). Gelişen deniz savaşı sonrasında, Anadolu'lu saldırgan öldürülür. Bunun üzerine Grekler bu kralın şehrine hücum eder (muhtemelen Çanakkale Boğazında bulunan Maidos şehri). Birçok Orta Çağ yazarına göre Greklerle Troialılar arasındaki bu olay, Troia Savaşının asıl nedenini oluşturmuştur.

Malalas eserinde Troia Krallığının Frigya bölgesinin tamamını kapsadığını belirtir:

“İlios ve Ganymed’in babası Tros, o dönem Frigya’ya hâkimdi. Tros iki tane şehir kurdu, ilki kendi ismiyle anılan Troia, diğeri ise büyük oğlu İlios’un adıyla anılan İlion’dur. Bu şehirlerin surlarını tamamladığında, Miken ülkesinin kralı Tantalos hariç, Avrupa topraklarındaki bütün küçük kralları bir araya topladı.”
– Malalas, 4. 15

Antik Çağ tarihçilerinin eserlerinden ilham almaya karar verenler, yukarıdaki satırlarda Aşşuwa Birliği’ne veya İlyada’da bahsedilen ve sınırları Makedonya’daki Axios Nehrine (günümüzde Vardar) kadar uzanan Troia Birliğinin bir yankısını görebilir. Üstelik Hisarlık’ta İlion Kalesinin yanında, Troia adında bir şehir de olabilirdi.

“İçerik karışık olduğundan ve gerçeklerle masallar, önemli olaylarla önemsiz vakalar iç içe geçtiğinden, bu eserin kültürlü okuyucular için değil de büyük kitleler için tasarlandığı açıktır.” – Alexander Alexandrovich Vasiliev 1952, 184

“Malalas’ın doğrudan ya da dolaylı kaynakları henüz kesin olarak tespit edilmemiştir, ama aralarında resmi kayıtlarla ve Antiokheia’daki yerel tarihi kayıtların yanı sıra genel tarih eserleri ve evrensel tarihi kayıtlar olmuş olmalıdır. Malalas eleştiriden uzak, karışık ve çoğu zaman çocuksu bir şekilde, genelde bilinmeyen birçok olayı nakleder.” – Arnaldo Dante Momigliano 1970, 641

“Malalas bu çok önemli bilgilerin büyük kısmını muhafaza etmeseydi bu bilgiler kaybolup giderdi.” – I Albert T. Olmstead 1941, 22

8.9 Exeterli Joseph

Elimizdeki bilgiler

Exeterli Joseph (Lat. Josephus Iscanus), 12. yüzyılda Exeter’de yaşamış, Latince şiirler kaleme almış bir din adamı ve yazardır. En önemli eseri heksametrik vezinli dizeler şeklinde yazıp 1190 yılında tamamladığı şiiri *Ylias Daretis Phrygii De bello Troiano*’dır (*Frigyalı Dares’in İlyada’sı: Troia Savaşı Üzerine*). Üçüncü haçlı seferine de katılan Joseph, 1194 yılında ülkesine geri dönmüştür.

Joseph’in destanı o dönem için, İason ve Argonautlar başta olmak üzere, Troia Savaşı’nın en çok bilinen versiyonunu sunar. En önemli kaynağı olan Dares’in tersine, Joseph’in eseri canlı bir anlatım ve ifade gücü sergiler; Joseph tarihsel olayları süslediği gibi, adını belirtmediği kaynaklardan farklı olaylar da eklemiştir.

Öneriler

“Şehir iki defa yerle bir edildi”

Her ne kadar Troia, Orta Çağdan iki bin yıl önce yerle bir edildiyse de, Orta Çağda Troia’yı konu alan bazı anlatımlarla Hisarlık tepesindeki kazı buluntuları inanılmaz bir şekilde uyuşur. Joseph, Dares’in anlattıklarına dayanarak Troia’nın kısa bir süre içerisinde iki kere saldırıya uğradığını anlatır. Şiir şöyle başlar:

“Benim ağıtım Troialı kadınların gözyaşlarıdır, kaderine terk edilen Troia’dır, liderlerinin iki savaşıdır, şehrin iki sefer yerle bir edilmiş olmasıdır.” – Exeterli Joseph, 1. 1

Arkeologlar, Troia’nın VIh ve VIIa dönemine ait iki şiddetli yıkım tabakasını tespit etmiştir. Bazılarına göre ilki depremle oluşmuştur. Joseph, Aeginalı Aiakos adında birinin sur duvarlarının yapımında çalıştığını söyler. Aiakos bu yapının bir yerini kasti olarak zayıf inşa eder ve bunu oğlu Salamisli Telamon’a anlatır. Telamon Troia’ya saldıran ilk grup olan Herakles’in birliğine üyedir:

“Kurnaz Telamon usulca surlara sokulur ve duvarlardaki taşların direncini elindeki demir çubukla zorlar. Ve delinen duvar tam

yıkılmak üzereyken geri çekilir.” (1.415)

Troia’nın sur duvarlarındaki savunma açığının varlığına farklı kaynaklarda da değinilmiştir. Örneğin Homeros surların en zayıf noktasının “incir ağacının” bulunduğu yer olduğunu belirtir (İlyada 6. 433-434). Wilhelm Dörpfeld’in Troia’da yaptığı kazılar, sur duvarlarında böyle bir zayıf noktanın olduğunu ve bu kısmın yıkıldığını ortaya çıkartmıştır. Dörpfeld bu yıkılmayı bir depreme bağlamıştır. Sonradan dar sokaklardan oluşan ve sayısız depolama kabı içeren bir şehrin (Troia VIIa) yeniden inşa edilmiş olduğu Joseph’in eserinde de anlatılmıştır.

Exeterli Joseph’in dizeleri, Dümrek Nehrinin kısmen yapay kanallarla düzenlenen yatağının ayrıntılı bir tasvirini de içerir. Bu bölümün esas olarak Dares’ten mi, yoksa başka bir eserden mi kaynaklandığı belli değildir:

“Başka bir dünyadan Troia’yı görmek için akıp gelen Simois Nehri, çevreyi sular. Birçok krallık ve şehrin içinden geçen uzun yolculuğunun sonunda, bir Troia Nehri olarak denize dökülmeyi hak etmiş olmak ister. Sonsuz bir hayretle Troia’a bakarken, zaten kararsız, miskinleşmiş olan akışını yavaşlatır ve şehrin etrafını sarar. Deniz, sularına ulaşamadığı için kızgındır, daha büyük bir şiddetle bastırır ve şehre ulaşmak için küçük nehri başka yöne iter. İki akıntı karşılaşıncı öyle bir çarpışma, öyle bir gümbürtü kopar ki, insan kim daha yakına ulaşacak diye aralarında kavgâ ettiklerini düşünebilirdi.” – Exeterli Joseph, 1.524-536 (Bate)

Exeter’li Joseph’in (Joseph Iscanus) bir edisyonu: Basel’de 1541’de yayımlanan *Daretis Phrygii Ilias De bello Troiano*.

Troia Savaşıyla ilgili bazı tarihsel bilgilerin, yazılı kayıtlar şeklinde Orta Çağa kadar korunduğu anlaşılr. Her halükârda, Homeros'un bize Troia'nın Geç Bronz Çağı ile ilgili bilgi veren tek, hatta en önemli kaynak bile olmadığı kesindir.

"[Priamos] kısa sürede şehri yeniden inşa eder ve daha da genişletir. Grek birliklerinin yaklaşmasını engellemek için kale surları güçlendirilir. Önce yaralı surlar iyileştirilir ve yeniden nefes almaya başlar; sonra altı kapı yapılır ve yeterli gelir. ... Priamos kulelerin düşmesinden dolayı mutluydu, çünkü kaybı bir kazanıma dönüşmüştü." – Exeterli Joseph 1190, *Ylias Daretis Phrygii* 1.485 (Rigg)

8.10 Benoit de Sainte-Maure

Elimizdeki bilgiler

Benoit de Sainte-Maure (ölüm 1173) Fransızca yazan bir yazar olup, İngiliz Krallığına bağlı bir derebeylik olan ve Fransa topraklarında bulunan Touraine Kontluğu'nun Sainte-Maure kentinde yaşamıştır. İngiliz kralı II. Henry Plantagenet ve eşi Akitanyalı Eleanor'un emriyle 1170 yılında *Roman de Troie* (*Romans Diline Troia'nın Hikâyesi*) adlı, 30.300 dizeden oluşan bir eser yazar. Romanı, Orta Çağın en önemli Troia kaynaklarından olan, Giritli Diktys'in *Ephemeris belli Trojani* ve Frigyalı Dares'in *Historia de excidio Troiae* eserlerini temel almıştır. Ancak bu eserlerin sadece ana konularını kendine örnek alan Benoit, hayal gücünün yardımıyla eserini aşk hikâyeleri, şövalyelerin savaşma sahneleri ve ilmi konularla zenginleştirmiştir. Guido de Columnis'in 1287'de Latince olarak yayınlanan *Historia destructionis Troiae* [*Troia'nın Yıkımının Hikâyesi*] adlı eserinin *Roman de Troie*'yi temel aldığı sanılır; bu eser sonradan birçok farklı Avrupa diline çevrilmiştir.

Öneriler

"Şimdiye kadar hiç bir ölümlü böyle büyük, böyle müreffeh bir şehir görmedi"

Benoit eserinde (dize 125-126), Troia'nın yıkılmasına kadar olan kısım için Frigyalı Dares'in eserinden yararlandığını söyler, bu eserin o dönemde oldukça yaygın olmasına rağmen çok nadir bulunduğunu belirtir. Eserinde Dares'in kitabına bağlı kalacağını belirtir, fakat tasvirleri Dares'in elimizdeki eserinde aktardığı bilgilerin çok dışına çıkar. Bütün bunlar, Benoit'nun döneminde Dares'in daha kapsamlı bir kitabının mevcut olduğuna işaret eder. Benoit'dan 500 yıl önce (660'lı yıllarda) *Fredegar Tarihi Kayıtları* yazılmıştır. Bu eser, yaklaşık 400 yıl önce (260-340) Eusebios tarafından yazılmış olan tarih eserinin bir versiyonunu içerir. Fredegar'ın sözünü ettiği *Historia Daretis Frigii de Origine Francorum* [*Frigyalı Dares'in Frankların Kökeni Üzerine Tarihi*], Dares'in bildiğimiz kitabı *Historia de excidio Troiae* ile aynı değildir. Dolayısıyla Benoit gerçekten Dares'in eserinin farklı bir eserinden yararlanmış olabilir.

Benoît de Sainte-Maure, *Roman de Troie* ("Truva Romanı")'nı MS 1170 yılında yazdı.

"Benoît'nın döneminde Dares'e ait daha kapsamlı (Latince) bir metin bulunuyordu." – Gustav Körting 1874, 70

Sözün kısası, Orta Çağda Dares'in *Historia*'sına ait farklı Latince ve Grekçe versiyonların var olmuş olması mümkündür. Antik Çağ tarihçilerinin Dares'e gösterdiği muazzam saygı ile 19 ile 20. yüzyıl tarihçilerinin, onun eserlerini hor görmesi arasındaki çelişki bu şekilde açıklanabilir.

Benoît'nın eserindeki birçok bölüm, Dares ve Diktys'in günümüzde mevcut olan versiyonlarında bulunmaz. *Roman de Troie*'nin detayları oldukça dikkat çekicidir. Benoît de Sainte-Maure eserini Orta Çağ Fransızcasıyla yazmıştır; bugünkü Fransızcaya çevirisi, Emmanuèle Baumgartner (1987) tarafından yapılmıştır. Bir bölümü şöyledir (Dize 2863-3186):

"Bilginler dünyanın başka hiçbir yerinde Troia'yla kıyaslanabilecek bir şehir olmadığını kitaplarında okurlar ve bu gerçek günümüzde de böyle kabul edilir. Şehir güzelliği, büyüklüğü, bol ve çeşitli yeraltı zenginliklerine sahip olması açısından benzersizdir. ... Troialılar şehirlerini yerle bir olmuş olarak buldular (Troia VII),

ama onu mükemmel bir güzelliğe ve zarif bir görünümüne sahip, eskisinden yüz kere daha sağlam bir şekilde ayağa diktiler (Troia VIIa). ... Şehrin etrafında kum ve kireç karışımıyla inşa edilmiş kuleler yükseldi. ... Halk krallar ve soylular için binlerce ev inşa etti. En kötü istihkâma sahip olan evlerin bile Fransa Krallığının bütün silahlı kuvvetlerinden korkacak bir şeyi yoktu. ... Çevre bölgelerde yaşayan bütün halk bu şehre yerleşmeye teşvik edildi. Ve şehir o kadar kalabalık bir hale geldi ve buraya o kadar çok ev inşa edildi ki, hiç şüphesiz şehrin etrafını dolaşmak üç gün sürebilirdi.”

Benoit’nın anlattığı bu Troia’nın, Homeros’un Troia’sı ve kazılan Hisarlık tepesi ile hiç bir ortak yönü yoktur. Benoit’nın benzersiz, büyük ve müreffeh bir yer olarak tarif ettiği şehir, Hisarlık’ta bugüne kadar yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkartılan yerle hiç bir şekilde birbirine benzemez. Bu konuda sunulabilecek en basit açıklama, böyle bir yerin bulunamamış olmasının nedeninin, Benoit’nın hayal gücünden kaynaklanmış olmasıdır. Fakat Benoit sürekli olarak kaynağı Dares’ten söz eder, Troia’nın altı ana kapısını adlandırırken veya Priamos’un sarayında bulunan sunağın olağanüstü zenginliğinden bahsederken “Dares’in yanılmadığını” söyler.

“*Roman de Troie* başlığı hatalı bir şekilde ‘Troia’nın Romanı’ şeklinde tercüme edilmiştir. *Roman de Troie*, ‘Troia’nın Romans dilinde (yani Fransızca) Hikâyesi’ demektir.” – Merc-René Jung 1992, 12

“Benoit’nın eserlerinde, Dares adı altında günümüze ulaşmış eserlerin onun için bir kaynak teşkil ettiğini düşündürecek hiçbir şey yoktur. Benoit’nın Dares’in eserlerini aştığı yerler, Dares’in metninden türemiş olan başka, daha ayrıntılı bir eserden yararlandığına işaret eder.” – Rudolf Jäckel 1875, 63

“Troia’nın ana kalesi İlion uzakta yükseliyordu. Priamos onu kendi kullanımı için yaptırmıştı – dolayısıyla içiniz rahat olsun–o zamandan beri onunla boy ölçüşecek bir ölümlü olmadı. Troia’nın en yüksek yerine inşa edilen kaleyi planlayan gerçekten usta bir mimarmış! Temeli daire şeklinde, yükseldikçe daralan tek bir kaya bloğundan kesilmiş gibi görünürdü. Buna rağmen İlion’un çevresi beş yüz *toises* [1000 metre], hatta daha fazlaydı. Oradan bütün ülke görünürdü ve bu kayalara aşağıdan bakıldığında o kadar yüksek dururlardı ki bulutlara kadar yükseldiklerine inanılabilirdi.” – Benoit de Sainte-Maure 1170, *Roman de Troie* (Baumgartner)

8.11 Guido de Columnis

Elimizdeki bilgiler

Salerno Başpiskoposu Matteo della Porta, 1271 civarında, Sicilya'nın Messina şehrinin hâkimi Guido de Columnis'i (y. 1220 – 1290), Troia'nın çöküşünü konu alan bir eseri Latince olarak yazması için teşvik eder. De Columnis, eserin ilk bölümünü bitirirken başpiskopos ölür. Başpiskoposun teşviki olmayınca eser on beş sene boyunca yarım kalır, derken yazar 1287 yılında geri kalan 34 bölümü üç aydan kısa bir süre içerisinde yazarak bitirir. De Columnis, eserin Troia Savaşı'nın kabul gören "tanıklarından" olan Frigyalı Dares'in ve Giritli Diktys'in anlatılarına dayandığını yazar. Gerçi eserinde Benoit de Sainte-Maure'nin *Roman de Troie* (y. 1160) adlı eseri ile o kadar büyük benzerlikler görülür ki uzun süreden beri De Columnis'in temel kaynaklarından birinin bu eser olduğu varsayılmaktadır.

De Columnis'in *Historia destructionis Troiae* adlı eseri, tarihsel olayları gerçeğe uygun şekilde anlattığı iddiasında bulunur. Eseri kendi döneminde çok büyük bir ilgi görüp, birçok dile çevrilir ve yüzyıllar sonra bile yayımlanmaya devam eder. İngiliz dilinde basılmış ilk kitap ve İngiltere'de basılmış ilk kitap, De Columnis'in anlatımının çevirisi olan John Lydgate'nın 1420 tarihli *Troy Book* (*Troia Kitabı*) adlı eseri idi. Onu, 1450 yılında Fransızca olarak basılan Jacques Milet'in *La destruction de la Troie* adlı eseri, 1599 yılında Almanca olarak basılan *Historische, warhafftige und eigentliche Beschreibung von der alten Statt Troia* adlı eser ve 1665 yılında, yani ilk eserin yayınlanmasından dört yüz yıl sonra İtalyanca olarak basılan *La storia della guerra di Troia* adlı eserler takip eder.

Öneriler

Zekice tasarlanmış yapay suyolları

Eğer Heinrich Schliemann 1868 yılında Troia Savaşının tarihselliğini Homeros'un değil de, Guido de Columnis'in tasvir ettiği şekilde kanıtlamaya çalışsaydı, bugün Ege'nin prehistoryasına bakış açımız tamamıyla farklı olacaktı. Benoit de Sainte-Maure ve Guido de Columnis'in Troia efsanesine uyguladıkları uyarlamalar, Orta Çağ Avrupa'sının en çok okunan kitapları arasındaydı ve beş yüz yıldan uzun bir süre boyunca rağbet görmüşlerdir. Ancak her iki eser, De Columnis'in yararlandığını

Troia'nın sahildeki sırtında görülen yapay kesinti, Korinthos'taki gemi kızaklarıyla aynı ebattadır: 40-50 m genişlik ve 30 m derinlik. Guido de Columnis, Troia'daki kazı işlerini vurgular.

söylediği Dares'in ve Diktys'in eserlerinde olmayan uzun bölümler içerir. De Columnis'in sözünü ettiği, Dares'in Grekçe olan ve günümüze ulaşamayan bir eseridir. De Columnis eserinde Troia'daki mimari stilleri, ev süslemelerini, orada faal olan zanaatkârları ve halk arasında rağbet gören oyunları anlatır. Bu arada karmaşık yapay su yapılarına da özellikle dikkat çeker:

Bu taş döşeli kızak sayesinde tekneler 1000 yıldan uzun süredir Korinthos kıstağında karadan geçiriliyor (fotoğraf 1978 yılında Walter Werner tarafından çekilmiştir).

Hisarlık (Troia)'nın 5 km batısında, Kesik'teki sahil sırtında görülen 30 m derinlikteki suni kesintinin bugünkü tabanı.

“[Troia] şehrinin temelleri, derin ve geniş kazılarla toprağın derinlerinde atılmıştır. ... Caddeleri uzun ve doğru bir eksenle dizilmiştir, insanı canlandıran temiz sabah havası, çeşitli hoş kokularla şehre doğru eserdi. ... Şehrin ortasından akan ve şehri iki eşit kısma bölen Xanthos adlı nehir değişmeyen seyriyle halka çeşitli kolaylıklar sunardı. ... Bol miktarda suyun gerekli olmasından dolayı gizli kanallardan akan nehir, zekice tasarlanmış suyolları ve yeraltı su bentleri yoluyla, önceden planlanmış su baskınlarıyla şehri arındırırdı ve şehir içinde biriken pisliğin temizlenmesini sağlardı.” – (5. 114-179)

De Columnis, Troia ilk savaş sonucunda harap olup yeniden inşa edilince şehri yeniden iskân etmek için Priamos'un civar köylerden insanları buraya yerleştirdiğini anlatır. Gerçekten de Hisarlık'ın birkaç kilometre güneyinde yer alan Hanay Tepe yerleşimi Troia VIIh'ın yıkımından sonra terk edilmiştir. Hanay Tepenin halkının Troia'nın surları içerisine yerleştirilmiş olması mümkündür.

Eserinin bugün Viyana Ulusal Kütüphanesi'nde korunan Almanca tercümesi 1450 yılından elyazması Cod. 2773'te yarıçiz ve yazar Guido de Columnis.

Ortaçağ anlatılarında Troia dönemin bir kenti gibi betimlenmiştir. Bu betim, 1450 yılında Rgensburg'da üretilen Cod. 2773'ten alınmıştır.

Dares'in bin yıl süren Troia yanlısı tutkulu bakış açısı Guido'nun eserinde doruğa ulaşır ve bir dört yüz yıl daha sürer. Osmanlıların Avrupa'da ilerleyişi bu bakış açısının sonu olur. Osmanlı İmparatorluğunun Viyana'ya ulaşmasından birkaç yıl sonra, Dares'in kitabının uydurma olduğu ilan edilir. Thomas Taylor (1758-1835) ve Friedrich August Wolf'un (1759-1854) Platon'un eserlerini konu alan çeviri ve uyarlamaları, dilbilimcilerin Platon'a ilgi duymaya başlamasını sağlar. Böylece bir-iki kuşak sonra De Columnis'in eseri unutulur. Bugüne kadar hiç kimse, Guido de Columnis'in Troia tasvirleriyle Greklerin tarih öncesi çok güçlü bir düşmanından söz eden Platon'un (*Kritias* 115c-117a) Troia tasvirinin büyük ölçüde aynı olduğunun farkına varmamıştır; hatta her iki eserde kıyı tümseğine açılmış yapay bir kesikle yerin altında ulaşılabilir kanallar gibi eşsiz özelliklerden söz edilmiştir.

"Guido de Columna'nın *Historia destructionis Troiae* eserinde sadece *Roman de Troie*'yi baştan mı yazdığı, ya da, kendisinin de itiraf ettiği üzere, ayrıntılı bir Dares- yahut Diktys- metninden mi yararlandığı meselesini tartışmak istemiyoruz." – Gustav Körting 1874, 71

"Ancak Kral Priamos, kendi ikametgahı olarak, İlion olarak isimlendirilen ünlü ve muhteşem sarayını, yüksek bir yere, şehirden daha yüksek olan kayaların üzerine inşa edilmesi için emir verdi. Büyük bir çaba ile doğal kayalardan oyulan, son derece güvenli ana kale, şanlı İlion'du. Temelden, onu kubbe şeklinde örten en üst çatıya kadar yüksekliği, kendileri de beş yüz ayakta yüksek olan hemen yakınındaki kulelerden beş yüz ayak daha yüksekti. Muazzam yüksekliklerinden dolayı kuleler sürekli olarak bulutlarla örtülüydü ve sürekli yağmura maruz kalıyordu. Bu azametli yükseklikten çevresindeki bölge ve uzak yerler kolayca görülüyordu." – Guido de Columnis 1287, *Historia destructionis Troiae* 5.202-215 (Meek)

9. Luwian Studies ve Hedefleri

9.1 Araştırma Açığının Kapatılması

Batı Anadolu'nun MÖ 1200'lere ait dilbilimsel, arkeolojik ve jeolojik araştırmalarını bir araya getirdiğimde, Akdeniz bölgesinde Bronz Çağının sonunun ne doğal felaketlerden, ne de dışarıdan gelen istilacılardan kaynaklandığı sonucuna vardım. Bu çağın sonunun asıl nedeni, bu bölgede o dönemde birbirinin ardı sıra yer alan üç savaştı. Bu üç savaş da antik dönem kâtipleri tarafından şu veya bu şekilde kayıt altına alınmıştır.

Burada Bronz Çağının sonuna dair sunulan rekonstrüksiyon bu aşamada sadece geçici bir hipotezdir. Ancak birbirleriyle bağlantısız gibi duran Deniz Kavimlerinin saldırılarının, Troia Savaşının ve ardından Yunan anakarasında patlak veren iç savaşın mantıksal bir düzene konarak Akdeniz bölgesinde Bronz Çağının sonunun açıklanması gibi bir avantaj sunuyor

Bu kitapta öne sürdüğüm argümanlar özetle şöyledir:

- Batı Anadolu'da, MÖ 2. binyılda, bir arada göz önüne alındıklarında ekonomik ve politik güçleri açısından Minos ve Miken uygarlıklarıyla boy ölçüşebilecek çeşitli küçük ve orta boylu krallıklar mevcuttu
- Bu uygarlığı Luvi kültürü ve bu topraklarda yaşayanları da Luviler olarak adlandırmayı öneriyorum. Bu terim, kendilerini ne Grek, ne de Hitit dünyasına ait görmeyen insanlar için genel anlamda kullanılır. Luvi devletleri, potansiyel bir bölgesel güç olarak bugüne kadar görmezden gelinmiştir.
- Luvi uygarlığının bir parçası olan Troia, MÖ 1800 ile 1200 yılları arasında bölgesel politik güce sahip bir krallıktı. Troia Geç Bronz Çağında yaşayan insanlar arasında Akdeniz bölgesinin en görkemli ve en

önemli metropolü olarak bilinirdi. Bugün Troia olarak adlandırılan Hisarlık tepesi asıl şehrin sadece küçük bir bölümüdür. Kremlin, Moskova için neyse, uzun bir tarihe sahip, topografik olarak yüksek bir yukarı şehir olan Hisarlık da Troia için oydu.

- Troia Savaşı ve Mısır'daki tapınak yazıtlarında tasvir edilen Deniz Kavimlerinin MÖ 1200'lerdeki saldırıları, aynı olaylar zincirine aittir. Deniz Kavimleri, küçük Luvi krallıklarının oluşturduğu askeri bir ittifaktı. Kısa zamanda oldukça başarılı olan bu ittifak daha sonra küçük Miken krallıklarının oluşturduğu benzer bir ittifak tarafından kendi topraklarında saldırıya uğradı ve yenildi.

Bu argümanları ilk olarak yirmi yıl kadar önce, 1994'te Almanca olarak yayınlanan ve daha çok arkeoloji alanında faaliye gösterenler arasında bilinen bir kitapta (*Ein neuer Kampf um Troia [Troia Üzerine Yeni Bir Kavga]*) sundum. O zamandan bu yana, olayların bu rekonstrüksiyonunu destekleyici nitelikte birçok kanıtlar ortaya çıktı ve bildiğim kadarıyla bu teori aleyhinde fazla bir şey bulunmadı. Eğer bu hipotez geçerliyse, arkeoloji alanında gelecekte yürütülebilecek araştırmalar açısından karşımıza çeşitli fırsatlar çıkmaktadır:

- Arkeologlar, Türkiye'nin batısında yer alan ve şu ana kadar pek tanınmayan bir uygarlığı doğa bilimleri alanlarında uygulanan en ileri düzey yöntemlerin yardımıyla inceleyebilirler.
- Luvi uygarlığının MÖ 2. binyıla tarihlenen 340 iyi tanımlanmış yerleşim yerinden sadece birkaçı seçilip büyük ölçekli kazı projeleri buralarda gerçekleştirilebilir.

1984 yılında, Stanford Üniversitesi Eski Meydan'daki Jeoloji Köşesi'ndeki zemin kat ofisinde yapılan jeo-arkeolojik incelemeler 2014 yılında Luvi Araştırmaları'nın kurulmasına giden yolu açtı.

Tiryns yakınlarındaki sondaj delikleri (1985 yılından) yüzeyin 5 m altında Son Tunç Çağı yerleşmesini ortaya çıkardı. Ön planda: Stanford Üniversitesi'nden jeo-arkeolog Prof. Tjeerd H. van Andel.

- Antik Çağdan Shakespeare dönemine kadar var olan Troia efsanesi, Antik Çağa ve Orta Çağa ait metinler yoluyla günümüze kadar aktarılmış olan, Bronz Çağına ait hakiki anıları temel alır. Luvi uygarlığının kabul görmesi, 2000 yıldan uzun bir süreyi kapsayan tarihyazımsal kaynakların yeniden incelenip baştan yorumlanması için bir fırsat oluşturur.
- Günümüzde de olduğu üzere, geçmiş olaylar ağırlıklı olarak politika, ekonomi ve teknoloji alanındaki gelişmeler tarafından belirlenir. Geçmiş kültürleri daha iyi anlayabilmemiz için bu meseleleri daha ayrıntılı bir şekilde incelememiz gereklidir.
- Arkeoloji, Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğuyla mücadele ettiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıla kadar paradigmlar Avrupa uygarlıklarını büyük gösterip Türkiye topraklarındakileri küçük göstermek amacıyla geliştirilirdi. Arkeoloji, uzak bir geçmişte kalmış küskünlükleri atlatmaya ve Doğu ile Batı kültürleri arasındaki uçurumu ortadan kaldırmaya yardımcı olabilir.

Yazar, 2001 yılı Nisan ayında Heidelberg Bilimler Akademisi'nde konuşma yaparken.

Troia şehrine ve krallığına gelince, MÖ 13. yüzyılda krallığın Edremit'ten Marmara Denizine Biga yarımadasının tamamını kapsadığına dair bulgular söz konusudur. Bu bölgenin batı kısmında bu isimde bir kent vardı. 1990'larda bilinen haliyle Hisarlık arkeolojik sitesinin yüz katı büyüklükte olabildi. Bu hipotezin doğrulanması gelecek için umut verici olabilir. Hisarlık'taki yukarı şehrin 300 metre kadar batısında (jeoarkeolog İlhan Kayan'ın 128 numaralı sondaj yerinde) 6 ila 7 metreye kadar yapılacak bir kazı, Geç Bronz Çağına ait Troia şehrinin taşkın ovasının çökeltisinin altında yer alıp almadığını belirlemek açısından yeterli olabilir (bkz. Zangger & Mutlu 2015). Dolayısıyla Türk araştırmacıları Troia'nın yukarı şehrinin batısında yer alan alüvyon ovasını daha ayrıntılı şekilde araştırmaya ve Geç Bronz Çağına ait şehrin kalıntılarını ortaya çıkarmak için fizik bilimine özgü yöntemler kullanmaya teşvik etmek isterim.

Türkiye'de bir yüzyıldan uzun bir süredir Geç Bronz Çağıyla ilgili olarak neredeyse hiç araştırma yürütülmemiştir. Bu bilgi eksikliğine yönelik çalışmalar, Akdeniz bölgesi arkeolojisinin en umut vaat eden araştırma fırsatlarından birini oluşturacaktır. Merkezi İsviçre'nin Zürih şehrinde

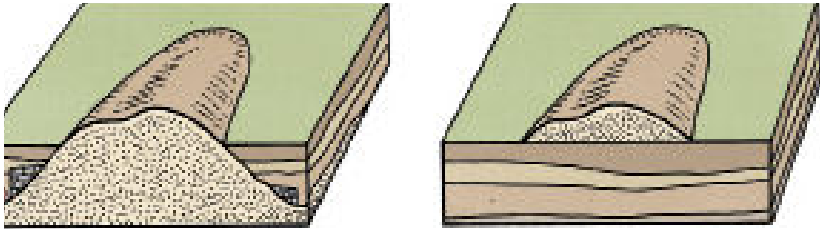
Klasik dönem temellerinin altında çoğu zaman Son Tunç Çağı yerleşmeleri bulunur – tıpkı burada görülen Olympia'da olduğu gibi.

olan, kâr amacı gözetmeyen Luwian Studies vakfı, böyle çalışmalar yürütmek amacıyla 2014'te kurulmuştur. Vakfın tek amacı, Anadolu'nun batısında MÖ 2. binyılda var olan kültürler konusunda yürütülecek araştırmaları desteklemektir. Vakfın yürüttüğü araştırmalar (ve 1991 yılında beri benim araştırmalarım) neredeyse tamamıyla özel olarak finanse edilmektedir ve burada sunulan bakış açıları ulusal çıkarlar ve araştırma kurumlarından tamamen bağımsızdır. Vakıf politikacılar ve iş dünyasının ileri gelenleriyle temas ederek Türkiye'den ve dünyanın başka yerlerinden arkeologların Luvi yerleşimlerinin araştırılması konusunda teşvik edilmelerini amaçlar. Doğru yerlerde yapılacak birkaç sondaj Ege'nin prehistoryası konusunda mevcut bilgileri tamamlamak açısından yeterli olacaktır.

9.2 Önerilen Metodoloji

Arkeoloji, geçmişte yaşamış insanların geride bıraktığı fiziksel mirasın araştırılmasıdır. Bu mirasa organik kalıntılar (örneğin mutfak atıkları) ve yapay olarak biçimlendirilmiş doğal çevre de dahildir. İnsanın yazıyı kullandığı ve yazılı belgeler ürettiği döneme tarihsel çağlar denir. Yazılı metinlerin değerlendirilmesi tarihçilerin işidir. Tarihsel konuların karmaşıklığından dolayı arkeolojik ve tarihsel araştırmalar coğrafi veya dilsel bölgeler (Mısır bilimi, Eski Yunan, Eski Yakındoğu araştırmaları, vs.), dönemler (Prehistorya, Eski Çağ tarihi, vs.) ve içerik (mimarlık tarihi, filoloji, sanat tarihi, vs.) temelinde sınıflara ayrılır. Böylece çeşitli kaynaklar bu araştırma alanlarının kapsamında incelenir. Dolayısıyla bağlantılı konulardan ortaya çıkan bilimsel bulgular farklı ilkelere, doktrinlere ve trendlere tabi tutulur ve onların etkisinde kalır. Böyle bir ayırım, bölge-lerüstü yapıların kabul görmesine imkân tanımaz.

Ayrıca bir yüzyıldan uzun bir süredir bilim alanında uzmanlaşmaya yönelik bir trend söz konusudur. Gözlemler ne kadar spesifikse, bilimsel değerleri o kadar yüksek olur. Ancak ayrıntılara odaklanma, daha geniş örüntülerin tespit edilmesini zorlaştırır. Birbirini izleyen karmaşık olayların rekonstrüksiyonunu yapabilmek için, uzmanlık alanları arasındaki sınırların ve farklı odak noktalarının aşılması gereklidir. Aslında Ege'nin prehistoryası ve Yakındoğu'nun antik dönemi alanlarında çalışan çeşitli uzmanlar Türkiye'nin batısında MÖ 2. binyılda, bugüne kadar göz ardı edilmiş büyük bir kültürün var olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Ancak Luvi kültürünün varlığına işaret eden çeşitli bulgular sistematik olarak ele alınmamıştır.

Taşkın ovası sedimanları bir arkeolojik sitin altında veya üzerinde bulunabilir. Yalnızca sondajlar bu konuya ışık tutabilir.

Helikopter jeofiziğinde, "kuş" denilen cihazdan yerin içine değişik frekanslarda elektromagnetik dalgalar gönderilir. Yerin farklı derinliklerine nüfuz eden bu dalgalar geri yansır ve ölçülür.

Luwian Studies çerçevesinde sunulan bu fikirlerin öncelikli amacı, eldeki kaynakların farklı bir bakış açısıyla ele alınmasını sağlamak ve gelecekteki araştırmalar için öneriler sunmaktır. Yukarıda ele alınan konular halihazırda birer hipotezdir. Dolayısıyla sunulan araştırma programı öncelikle varsayımsal-tümdengelim yöntemine dayandırılmıştır. Bir araştırma programı deneysel yollardan yürütülebilir bir hipotez formüle ettiğinde varsayımsal-tümdengelim yöntemini temel alıyor demektir. Hipotezlerin hangi yoldan ortaya çıktığı o kadar önemli değildir. Tutarlı, mantıklı ve deneysel olarak doğrulanabilir oldukları sürece, bilimsel olarak nitelendirilmelidirler.

Luwian Studies, aşağıda sıralanan aşamalara dayanan bilimsel yöntemleri uygular:

1. Mantıklı ve sağlam temelli hipotezlerin formüle edilmesi (tümdengelim yöntemi)
2. Doğa bilimlerinin disiplinlerin mümkün olabilecek en geniş yelpazesinden gözlemlerin derlenmesi ve incelenmesi (deneysel yöntem)
3. Özgün gözlemlerin eleştirel incelemelere tabi tutulması ve yeni verilerin derlenip toplanması

Bu yöntem, Anadolu'nun batısında bugüne kadar yeterli düzeyde incelenmemiş ve Hititlerin yıkılmasında önemli bir rol oynamış olan bir kültürün var olduğuna dair hipotezi test etmek için kullanılmıştır. Bu

Arkeolojik yüzey araştırmaları sırasında yüzey çok sayıda yaya araştırmacı tarafından sistematik şekilde taranır.

tez, birçok açıdan günümüz doktrinlerine taban tabana zıt olmasına rağmen, kendi içinde tutarlı yol izler.

Prehistoryadan tarihsel çağlara geçişte yapılacak yeni keşifler de Ege prehistoryasında günümüzde geçerli olan metodolojiye bir ilave oluşturabilir. Ne de olsa Ege uygarlıkları, bir amatör olan Heinrich Schliemann tarafından keşfedilmiştir. Schliemann Klasik Çağdan bin yıl kadar daha eski olan uygarlıkları ortaya çıkarmakla arkeoloji alanındaki kanaat önderleri arasında bir miktar rahatsızlığa yol açmıştı, onlar da bu keşfe karşılık Klasik Çağ için geçerli olan bilgileri prehistorya dönemine uygulamışlardı. Günümüzde bile Ege'nin Bronz Çağı alanında faaliyet gösteren, Almanca konuşan kanaat önderleri genelde Klasik arkeoloji veya Eskiçağ tarihinde eğitim almıştır, dolayısıyla ana uzmanlık alanları, MÖ 776'da gerçekleşen ilk Olimpiyat Oyunlarından sonraki dönemdir. Miken dönemiyle Klasik Çağ arasında dikkat çekici bir değişimin yaşanmış olması bugüne kadar göz ardı edilmiştir. Doğu Akdeniz sadece Lidya'nın Pers İmparatorluğu tarafından ilhak edilmesinden sonra Hellenleşmiştir. Ondan önceki binlerce yıl boyunca

Burada MS 2. yüzyıldaki sınırlarıyla gösterilen Roma İmparatorluğu, Aydınlanma döneminde Avrupa için bir rol modeli olmuştur.

kültürel yenilikler batıdan doğuya değil, doğudan batıya yayılmıştı. Dolayısıyla MÖ 4. yüzyıl için geçerli olan örüntüler hiçbir şekilde MÖ 2 ve 3. binyıla uygulanamaz.

Son olarak, arkeolojik kazılar neredeyse hiçbir zaman yeterince derinliğe ulaşmaz.

“Zangger bilimsel Doğu Akdeniz’de Bronz Çağının sonunu açıklamak için bilimsel metodolojinin titizliğinden yararlanmaya çalışmıştır.” – Daniel Pullen 1994, 523

“Zihinsel kapitalizmin birimlerinden bilim, en ilgiye dayalı ekonomilerden birdir. Bilim sadece bilgi üretmez, kendi bilgi üretimini de kullanır. Bilim adamları ideal amaçlarla değil, kendilerine itibar kazandıracak bir kariyer elde etmek için çalışırlar; zengin olmak için değil, meşhur olmak için bilim adamı olunur.” – Georg Franck 1998, 182

“Klasik arkeolojinin gelişiminin bu anlatımı özetlendiğinde, ana temalarında dikkat çekici bir sürekliliğin söz konusu olduğu görülür. ... Klasik arkeolojinin kendini algılayışında gerçek bir dönüşüm görmek zordur. ... Sanatın, toplumsal değerlerin merkezinde yer almadığı bir dönem Klasik arkeolojinin kriterleri ile araştırılmaz.” – Reinhard Bernbeck 1997, 24-25

“Prehistorya ve erken tarih araştırmalarına Nazi ideolojisi ve siyasetinin karışmasının etkisi savaş sonrası dönemlerde görülmeye başlandı. Batı Almanya’da halk... neredeyse tamamıyla teoriden yoksun bir arkeolojiden memnun görünüyordu. Verilerin toplanıp kronolojik ve mekansal olarak düzenlenmesi en önemli araştırma hedefi haline gelmişti.” – Reinhard Bernbeck 1997, 30-31

“Kelimeler gibi veriler de tek başına ele alındıklarında bir işe yaramazlar. Bir amaca yönelik olarak bir araya getirilmeleri gerekir. En basit görevleri makul bir teorinin temelini sağlamaktır.” – John Pendlebury 1939, xxviii

“Belli bir dönemde bilinen verilerle uyumlu olan ve önemli bir gerçekle veya insanın doğası ve aklıyla çelişmeyen bütün teoriler savunulabilir.” – Leonard H. Palmer 1961, 254

“Sadece Medinet Habu metinlerinde böyle tasvir ediliyor diye Deniz Kavimlerinin MÖ 1177’de III. Ramses tarafından yenilgiye uğratılan çeşitli halklardan oluştuğunu öne sürmek [metodolojik açıdan] kabul edilemez.” – Eberhard Zangger 1994, 75

“MÖ 1177 - Medeniyetin çöktüğü yıl” – Eric H. Cline 2014 (kitap başlığı)

“Akademik siyaset en gaddar ve an acı siyaset şeklidir, çünkü işin içinde yüksek bir risk yoktur.” – Wallace Stanley Sayre (1905-1972)

10. Sonsöz

Bir doğa bilimcisi olarak eğitimim, verilerin anlamına inanmayı temel alır. Doğa bilimleri araştırmalarına gelince, birçok araştırmacı yapılabilecek her şeyin yapılması gerektiğine inanır, çünkü en nihayetinde amaç, doğanın nasıl işlediğini anlamaktır. Gençliğimde, benim de dahil olduğum üniversite öğrencileriyle saygın bir fizik profesörü arasında gerçekleşen uzun, gayriresmi bir sohbeti hatırlıyorum da, konu Manhattan projesindeki (ilk atom bombasını geliştirme girişimi) bilim adamlarının sorumluluklarıydı. Hoca, bilim adamlarının keşfedilebilir olan her şeyi keşfetmeye zorunlu olduğuna, ondan sonra eldeki bilginin kullanılıp kullanılmayacağına politikacıların karar vermesi gerektiğine inanıyordu. Bu düşünceye o zaman katılmadığım gibi şimdi de katılmıyorum.

Bilim adamlarının keşiflerinin ne amaçla kullanıldığından kısmen sorumlu olduklarını kabul etsek bile, bir doğa bilimcisi beşeri bilimlerdeki araştırmacılarla disiplinlerarası projelerde (arkeolojiyi bu alana dahil sayıyorum) çalıştığı zaman kaçınılmaz olarak zorluklarla karşılaşacaktır. Bunun nedeni, beşeri bilimler alanında çalışanların verilerle değerler arasında ayrılmaz bağlantıların olduğunun daha çok bilincinde olmasıdır. Onlara göre veriye içkin olan değer verinin kendini şekillendirir. Fizikçi olsun, arkeolog olsun, bir araştırmacı bir keşifte bulunduğu zaman, ilk olarak sorulan sorulardan biri, bu keşfin nihai değeridir. Buna bir de göz önüne alınması gereken birden fazla değer olduğunu eklemek gerekir. Söz konusu keşif var olan araştırmaları destekleyici nitelikte midir, yoksa onu sorgular mı? Araştırma dünyası bu keşfe nasıl tepki verecektir? Hizmetinde çalıştığım hükümet bu keşfi olumlu karşılayacak mı? Bu yeni görüşü desteklemem kariyerim açısından avantaj mı sağlar, yoksa ona zarar mı verir? Özetle, eğer kimse keşfin faydalı bir yönünü görmezse, keşif ilk anda ne kadar önemli görünürse görünsün, devamı gelmeyecektir. Beşeri bilimlerde yürütülen araştırmalar büyük ölçüde

potansiyel piyasalara yöneliktir, ama araştırma dünyası böyle olduğunu kabul etmeye hazır değildir.

Arkeologlarla tartışmalarda en sık duyduğum argüman şöyledir: “Kusurları olsun veya olmasın, bildiğim bir sistemi bilmediğim ve kusurlarını hayal bile edemeyeceğim bir sisteme tercih ederim.” Bir fizikçi için böyle bir yaklaşımı benimsemek zordur, çünkü biz var olan teorileri her gün kahvaltıda bir lokmada yiyip bitirmeye alışkınız.

İş dünyasında küresel firmaların yöneticileri, kuruluşlarının araştırmalar teşvik etme açısından çok uygun olmadıklarının farkına vardılar. Büyük bir firmanın rayında gitmesi için gerekli olan süreçler, hem araştırma için elzem olan özgürlüğü kısıtlar, hem de maliyeti arttırır ve zamandan çalar. Bundan dolayı örneğin yeni bir ilacın geliştirilmesinin küçük ve ayrı bir şirkete devredildiği olur. Üzerinden yıllar geçip de ilaç piyasaya sürülmeye hazır olduğu zaman bu şirket ana firma tarafından satın alınır. Steve Jobs, iPod’u geliştiren ekibi, kendi deyimiyle “kendi firmasından korumak için” bir ambara yerleştirmişti.

Ancak üniversite merkezli araştırmalar tam ters yönde gelişmiştir, çünkü devlet memurlarının – hatta bazılarına göre bürokratların – kontrolü altındadırlar. 2013’te Türkiye Cumhuriyeti’nin Kültür Bakanını Luviler konusunda yapılacak daha derin araştırmalarının sunabileceği fırsatlardan haberdar etmek için kendisine yazdım. Aldığım cevapta “2863 sayılı yasa doğrultusunda bir başvuru dosyası” hazırlamam gerektiği yazıyordu. Bir kâşifin günümüz dünyasındaki kaderi bundan daha iyi özetlenemez.

Bir memurun görevi kurallara uymaktır, araştırmacının ise kuralları sorgulamaktır. Bu durumda akademisyenler kendilerini oldukça çelişkili bir durumda bulurlar. Kurallara uymaları mı, yoksa onları sorgulamaları mı gerekir? Çoğu akademisyen bir süre fazla direnç göstermemeyi seçip kurallara bağlı kalır. Arkeoloji alanında ve özellikle Ege bölgesinin prehistoryası açısından yapılan birçok keşfin neden üniversitelere bağlı veya devlet tarafından finanse edilen arkeologlar tarafından değil de bu çevrenin dışında kalan veya arkeoloji eğitimi almamış insanlar tarafından yapıldığı bu şekilde açıklanabilir.

Devlet memurları bir zorlukla karşılaştığı zaman genelde üstlerine danışırlar. Siyasi doğruluk ilkesi doğrultusunda yetişen kuşaklarda bu durum büsbütün geçerlidir. Sonuçta araştırma alanında hangi ilkelerin

güvenilir olup hangilerinin olmadığına karar verenler sadece kurumsal açıdan en üst düzeyde kişilerdir. Dolayısıyla araştırmacılar bir ilki başarmak yerine kurumsal açıdan mümkün olduğu kadar yükselmeye çalışırlar. Aynı nedenle keşiflerde bulunan araştırmacıların da kurum içerisinde yükselmesi zordur.

Bu ilkeler Anadolu arkeolojisi alanında özellikle dikkat çeker. Son bir yüzyıl içerisinde Anadolu prehistoryasında önemli keşifler yapan öncülerin sayısı bir elin parmaklarını geçmez ve yaptıkları keşiflerin çoğu da bir daha ele alınmamıştır. Bu büyük bir talihsizliktir. Var olan paradigmaları sorgulamaya daha açık olsaydık, arkeoloji alanında büyük faydalar sağlanırdı. İnsan kültürleri ilerlemelerden fayda sağladığına göre arkeoloji araştırmaları için neden aynı şey söz konusu olmasın?

11. Ekler

11.1 Sözlük

A

Abydos – Troas bölgesinde antik dönem şehri

Abydos, Mısır – Yukarı Mısır’da antik dönem şehri

Adramytteion – Anadolu’nun kuzeybatısında kendi adı ile bilinen körfezde yer alan antik dönem şehri

Adrasteia – Troas bölgesinde antik dönem şehri

Aeneas – Grek ve Roma mitolojisinin önemli bir figürü; Hektor’dan sonra ikinci en ünlü Troialı kahraman

Aeskhines, Knidoslu – astronom ve Sokrates’in müritleriyle birlikte eğitim alan Eudoxos’un babası

Aeskhyllus – Grek tragedya yazarı (MÖ 525-456)

Agamemnon – efsanevi Miken kralı, Troia Savaşında Greklerin lideri

Ahhiyava – Hititlerin Miken hâkimiyetindeki Yunanistan’a verdikleri isim

Aiakos – Yunan mitolojisinden bir figür, Aegina’ya yerleşen Aiakidlerin atası sayılır; Aiakidler arasına Akhilleus ve Aias dahildir

Aias – Kral Telamon’un oğlu, Grek mitolojisinden bir kahraman

Akatça Çivi Yazısı – sonradan Hititler tarafından da kullanılan Mezopotamya kökenli yazı sistemi

Akha – Miken hâkimiyetindeki Yunanistan’ın adı; MÖ 1600-1100 arasında Yunanistan anakarasının güney kısmı

Akhalılar – Homeros’un Grekçe konuşan insanlar için toplu adı

Akhilleus – Grek mitolojisinden bir kahraman ve Troia Savaşının büyük savaşçısı

- Akropol – genellikle bir tepe üzerine inşa edilen ve şehrin yöneticilerinin, önemli dini mekanlarının bulunduğu alan
- Akrotiri – volkanik Thera Adasında (Santorini) bulunan Minos yerleşimi ve arkeolojik kazı alanı
- Alaca Höyük – Orta Anadolu’da, Alaca yakınlarında bulunan bir Hitit yerleşimi
- Alaksandu – Luvi şehri Wiluşa’nın (muhtemelen Troia) MÖ 13. yüzyıldaki kralı
- Alasiya, Alaşiya – Kıbrıs antik dönemdeki adı
- Alexandria Troas – Troas bölgesinde, Hisarlık’ın yaklaşık 30 km güneyinde yer alan antik bir liman şehri
- Alişar – günümüzde Yozgat ilinde bulunan antik dönem şehri
- Alkaios, Mytileneli – Lesbos Adasında doğmuş Grek şair (MÖ 7. yüzyıl)
- Alkman – Sardis’te doğduğu sanılan antik dönem koro lirliği şairi
- Alman Arkeoloji Enstitüsü – Deutsches Archäologisches Institut (DAI), Alman Federal Dışişleri Bakanlığı’na bağlı arkeolojik araştırma kurumu
- Alman Araştırma Vakfı – Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG), federal Alman araştırma vakfı
- Alyattes – MÖ 7. ve 6. yüzyıllarda Lidyalı kralların isimleri
- Amarna – Nil Nehri kıyısında kurulmuş, firavunlar dönemine ait eski bir yerleşim yeri (asıl adı Tell el-Amarna), Eknaton’un yönetimi döneminde başkent (Eski Mısır dilinde: Achet-Aton)
- Amarna Arşivleri, Amarna Mektupları – Amarna’da Mısır Firavunu Eknaton’un (Achet-Aton) sarayında bulunmuş, Akatça çivi yazısıyla yazılmış kapsamlı yazışmalar
- Amenophis, III. – 18. hanedan mensubu firavun; yönetim dönemi yaklaşık MÖ 1388-1351
- Ammurapi – Ugaritlerin son kralının adı (MÖ y. 1200)
- Amurru – MÖ 14.-12. yüzyıllarda Suriye’nin batısında ve Lübnan’ın kuzeyinde yer alan krallık
- Anadolu – Trakya dışındaki bugünkü Türkiye toprakları (Küçük Asya olarak da bilinir)
- Anaxagoras – Sokrates öncesi filozoflardan (MÖ 510–428), Anadolu’da, Klazomenai’de doğdu
- Anaximander – Sokrates öncesi filozoflardan (MÖ 610–546), Miletos’ta yaşadı

- Anaximenes – Sokrates öncesi filozoflardan, Miletoslu, MÖ 6. yüzyılın ikinci yarısında faal
- Antenor – Troialı yaşlı bir kahraman; çeşitli kaynaklara göre şehre ihanet etmiştir
- Antik Çağ – MÖ 2000’den MS 600’e kadar uzanan tarih dönemi
- Antik Dönem – prehistoryanın sonundan (MÖ 4. binyıl ortaları) Orta Çağa (MS 6. yüzyıldan itibaren) Akdeniz ve Yakındoğu’nun uygarlıklarını kapsayan terim
- Antik Yakındoğu – Mısır ve Yakındoğu’nun (yani Ortadoğu’nun) Pers egemenliğinin başlangıcına kadar olan tarihi (MÖ 539/525)
- Antik Yakındoğu Çalışmaları – Eski Yakındoğu kültürlerinin ilk çivi yazılı metinlerinin ortaya çıkmasından (MÖ 4. binyıl) kaybolmasına (İsa’nın doğumu civarı) kadar olan zaman dilimini araştırma disiplini
- Antandos – Troas bölgesinin güney kıyısında, Edremit Körfezinde antik dönem şehri
- Antiokeia – Antik dönemde Suriye’de bir şehir (günümüzde Türkiye’deki Antakya şehri)
- Apasa – Luvi Arzawa krallığının başkenti; antik Ephesos kentinin selefi olması muhtemeldir
- Aphrodisias – günümüzde Türkiye’nin güneybatısına denk gelen Karya’da antik dönem şehri
- Apodoulou – Orta Girit bölgesindeki bir Minos yerleşimi
- Apollodoros, Atinalı – MÖ 2. yüzyılda yaşamış Grek araştırmacı, tarihçi ve gramer alimi
- Apollon – Grek ve Roma mitolojisinde tanrısal bir figür
- Arawanna – Geç Bronz Çağında Karadeniz’in güneybatı kıyısında yer alan bir krallık
- Argolis – Peloponez’in kuzeydoğusundaki Grek bölgesi; Miken kültürünün çekirdek bölgesi
- Argonautlar – Grek mitolojisinde Altın Post’u elde etmek için maceralı bir deniz yolculuğuna çıkan kahramanlar
- Argoslular – Mykenai, Tiryns, Argos, Mideia ve Nafplio kalelerinin bulunduğu Peloponez’in kuzeydoğusundaki Argolis düzlüğünden olanlar
- Arisbe/Arisba – Homeros’un sözünü ettiği, Troas bölgesinde antik dönem şehri

- Aristoteles – Grek filozof (MÖ 384-322), Platon’un öğrencisi
- Arzawa – Batı Anadolu’da MÖ 2. binde var olan bir krallık, Hititlerin bazen düşmanı, bazen vasal devleti
- Arzawa Ülkeleri – Arzawa ile Şeha, Mira ve Hapalla krallıklarının bütünü
- Asarlık – Troas bölgesinde, Karamenderes taşkın ovasının güneyinde Geç Bronz Çağına ait bir sit alanı
- Asartepe – Türkiye’nin batısında, Gyges Gölü (Marmara Gölü) yakınlarında, Geç Bronz Çağına ait bir yukarı şehir
- Asija – Anadolu’nun kuzeybatısının adı (muhtemelen Aşşuwa’dan türemiştir)
- Aslanlı Kapı, Hattuşa – Hattuşa’nın 6,8 km uzunluğundaki surlarının güney-batı kapısı
- Aslanlı Kapı, Mykenai – Yunanistan’ın güneyinde, Bronz Çağına ait Mykenai şehrinin MÖ 13. yüzyıla tarihlenen ana kapısı
- Aslan, Rüstem – etnolog ve prehistoryacı, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesinde profesör, Troia Projesinin müdürü
- Assarakos – Troia’nın efsanevi kurucusu Tros’un oğullarından biri
- Asur Ülkesi – Kuzey Mezopotamya’da, Dicle ırmağı kıyılarında kurulmuş, MÖ 2. binde güçlü olan bir krallık; başkenti Ninova
- Aşağı Ülke – Hititlerin, imparatorluklarının çekirdek bölgesinin güneybatısındaki bölgeye verdiği isim
- Aşdod – Tarihi Filistin topraklarının Akdeniz kıyılarındaki antik bir liman şehri (günümüzde İsrail’de)
- Aşşur – Irak’ın kuzeyinde, Yukarı Dicle’nin kıyısındaki tarihi bir şehir
- Aşşuwa Birliği – Hitit kralı I. Tudhaliya döneminde, Anadolu’nun batı bölgelerindeki küçük devletlerce kurulmuş kısa süreli bir konfederasyon (MÖ 15. yüzyıl)
- Aşkelon – tarihi Filistin topraklarının Akdeniz kıyılarında yer alan antik bir liman şehri (günümüzde İsrail’de)
- Athribis – Nil deltasında bulunan eski bir Mısır şehri
- Aurikalsit – ağırlıklı olarak bakır ve çinkodan oluşan, nadir bulunan bir mineral
- Axios – Yunanistan’ın Makedonya bölgesinde, Selanik yakınlarında, Ege Denizine dökülen bir nehir
- Ayasofya – Geç antik dönemde inşa edilmiş Bizans kilisesi, bugün İstanbul’un en önemli simgelerinden birisi

B

Baba Burnu – Biga yarımadasının Lesbos Adasına (Midilli) bakan güneybatı köşesi

Babil – Fırat ve Dicle ırmaklarının güneyinde yer alan bölge; MÖ 2. binde Yakındoğu'nun en önemli politik aktörlerinden biri

Bakkhylides – Grek lirik şair (MÖ 5. yüzyıl)

Balı Dağ – Troia'nın güneyindeki bir tepe; 19. yüzyılda Troia şehrinin olduğu tahmin edilen yer

Barker Webb, Philip – İngiliz botanikçi ve jeolog (1793–1854), 1819'da Hisarlık'ı ziyaret etti

Bass, George – ABD'li arkeolog ve sualtı arkeolojisinin öncülerinden biri

Baumgartner, Emmanuèle – Fransız filolog (1940–2005), Orta Çağ edebiyatı uzmanı

Becker, Helmut – Alman jeofizikçi ve jeoarkeolog, manyetometri uzmanı

Benoit de Sainte-Maure – Fransa'da Touraine kontluğundaki Sainte-Maure'da doğmuş Fransız yazar (12. yüzyıl); Troia Savaşını konu alan *Roman de Troie* eseriyle tanınır

Best, Jan G. P. – Hollandalı prehistoryacı

Beşik Koyu – Hisarlık'ın 10 km güneyinde bulunan doğal bir liman

Beşik Düzlüğü – Troia yakınlarında, Bronz Çağında çökelti birikimi sonucu oluşmuş koy ve kumsal

Beycesultan – Türkiye'nin batısında, Çivril yakınlarında yer alan büyük (çapı > 1 km) bir arkeolojik sit alanı; MÖ 4. binyıldan 1700'e kadar sürekli olarak yerleşim yeri idi; 1954-1959 arasında James Mellaart tarafından kazıldı

Beyköy – Afyon ilinin kuzeyinde yer alan bir höyük

Biga Yarımadası – Batı Anadolu'da eski Troas bölgesinin günümüzdeki adı

Bija – Firavunlar Siptah ile Tausret döneminde yaşamış Mısırlı bir vezir (MÖ 1193-1187)

Bintliff, John – İngiliz peyzaj arkeologu, Leiden Üniversitesinde profesör

Bithynia – Roma'nın kuzeybatı Anadolu'daki eyaletinin ismi

Bittel, Kurt – Alman prehistoryacı (1907–1991), Hattuşa kazılarını yönetti ve Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün başkanıydı

Bizans Dönemi – Doğu Roma İmparatorluğunun Geç Antik Çağda ve Orta Çağdaki devamu

Blegen, Carl – ABD’li klasik dönem arkeologu (1887–1971), Troia ve Pulos’ta kazı başkanı

Bronz Çağı – Eski Dünya’nın kültürel bir dönemi. Başlangıç ve bitiş dönemi bölgeden bölgeye farklılık gösterir; Doğu Akdeniz bölgesinde MÖ 3000 ile 1200 yılları arasındaki zaman dilimi

Burckhardt, Jean Louis – İsviçreli gezgin, coğrafyacı ve Oryantalist (1784–1817)

Büyük Hitit Devleti – Hitit Devletinin MÖ 1350-1200 yılları arasında, en geniş toprak sahibi olduğu dönem için kullanılan terim

Büyük İskender – Makedonyalı III. İskender (MÖ 356–323), Grek Makedonya Krallığının kralı

Büyük Konstantin – Roma İmparatoru (imparatorluk dönemi MS 306-337)

Büyük Menderes – Batı Anadolu’da bir nehir (Antik dönemde Maiandros)

Byzantium – Konstantinopolis şehrinin (günümüzde İstanbul) selefi

C

Calvert, Frank – İngiliz amatör arkeolog (1828-1908); Heinrich Schliemann’a Hisarlık Tepesi üzerindeki yerleşimi gösteren kişidir

Clarke, Edward Daniel – English mineralog (1769–1822), Cambridge Üniversitesinde jeoloji profesörü

Claudius Aelianus – Romalı yazar ve retorik hocası (175–235); kendinden önceki yazarların günümüze ulaşmamış çeşitli metinlerinden alıntılar sunmuştur

Codex Venetus A – Homeros’un İlyada’sının MS 10. yüzyıla tarihlenen ünlü el yazması

Cook, John Manuel – İngiliz klasik dönem arkeologu (1910–1994)

Ç

Çanakkale Boğazı – Ege Denizi ile Marmara Denizi arasında geçişi sağlayan boğaz (Antik ismi: Hellespontos)

Çandarlı – Ege kıyısında bir yarımada üzerinde yer alan, İzmir iline bağlı bir kasaba

Çatalhöyük – Orta Anadolu’nun yüksek düzlüklerinde kurulmuş, Neolitik dönemin büyük bir yerleşim merkezi; 2012 yılından beri Unesco-Dünya kültür mirasına dâhil edildi

Çivi Yazısı – MÖ 4. binyılın sonlarında Sümerler arasında ortaya çıkan, kilden tabletler üzerine oyulmuş işaretlerden oluşan ilk yazı sistemlerinden biri

D

Dallam, Thomas – İngiliz org imalatçısı (1575–1620); Türkiye’de yaptığı yolculukların günlüğünü tuttu

Danaya – Eski Mısırlıların Miken hâkimiyetindeki Yunanistan için kullandıkları isim

Dares, Frigyalı (Dares Phrygius) – en geç 2. yüzyılda, Troia’nın çöküşü üzerine yazılmış bir eserin yazarı

Daskyleion – MÖ 8. yüzyılda Anadolu’nun kuzeybatısında bir Frigya krallığı

Deir el-Medina – Mısır’da, Batı Thebes’teki Kral Vadisi yakınlarında bulunan zanaatkârlar yerleşimi

Demir Çağı – Eski Dünya’nın bir kültürel dönemi; burada MÖ 1200’den sonraki dönem

Demokritos – Sokrates öncesi filozoflardan (MÖ y. 460–y. 370); Trakya’da Abdera’da doğdu

Deniz Kavimleri – MÖ 13. yüzyılın sonu ve 12. yüzyılın başında Mısır’a saldıran halkların oluşturduğu konfederasyon

Denyen – Deniz Kavimlerini oluşturan kavimlerden biri

Dicle – Mezopotamya’ya sınır teşkil eden iki nehirden doğuda olanı; Türkiye’nin güneydoğusundaki dağlardan doğup Irak’tan geçer ve Basra Körfezi’ne dökülür

Diktys, Giritli (Diktys Kretensis) – Troia’nın çöküşünü ele alan bir eserin yazarı; Latince versiyonu MS. 4. yüzyıla aittir

Diodoros – Sicilyalı Grek tarihçi (MÖ 1. yüzyıl)

Dion Khrysostomos – Prusalı (bugünkü Bursa) Grek hatip, yazar ve filozof (MS 1. yüzyıl)

Dörpfeld, Wilhelm – Alman mimar ve arkeolog (1853-1940); Heinrich Schliemann’ın ölümünden sonra Troia kazı başkanı

Dümrek – Troas bölgesinden akan ve Hisarlık yakınlarında Karamenderes'e katılan nehir (Antik ismi Simoeis)

Dydima – Türkiye'nin batısında, antik dönemin meşhur Apollon kehanet merkezi

E

Ebu Simbel – Mısır'ın güneyinde kaya tapınağı

Edremit Körfezi – Kaz Dağlarının güneyinde yer alan ve Troas bölgesinin güney sınırını oluşturan körfez

Ege Prehistoryası – Ege Denizi çevresindeki Bronz Çağı kültürlerini araştıran arkeoloji disiplini

Ekron – Tarihi Filistin topraklarında yer alan antik bir şehir devleti (bugün İsrail'de)

Elam – günümüzde İran'a denk gelen bölgenin batısında ve güneybatısında gelişmiş antik dönem uygarlığı

Eleanor, Akitanyalı – Orta Çağ'da yaşamış zengin ve güçlü bir kadın (y. 1122–1204)

Epano Englianos – Peloponez'in güneyinde bulunan Pilos'taki Nestor Sarayı'nın kazı alanı

Ephesos – Anadolu'nun Ege kıyılarında, bugünkü Selçuk ilçesi yakınlarında bulunan en önemli antik dönem Grek şehirlerinden biri; İzmir'in yaklaşık 70 km güneyinde

Epikharmos, Koslu – Grek komedya yazarı (MÖ 550-460)

Epik Dizi – Troia Savaşından bahseden ve uzun dönem boyunca dilden dile aktarılan destanları konu alan altı ayaklı dizelerin derlemesi

Ergani Maden – Türkiye'nin güneydoğusunda, Diyarbakır eyaletinde bulunan zengin bakır madenleri

Erikhthonios – Troia'nın efsanevi kurucusu Tros'un babası

Erken Demir Çağı – Bronz Çağından sonraki dönem, yani MÖ 1200'den sonraki ilk birkaç yüzyıl

Eski Dünya – Avrupa, Afrika ve Asya'nın tarihsel tanımı (Amerika'nın keşfinden önce)

Eski Filoloji, Klasik Filoloji – Antik Grek ve Roma döneminin edebi belgeleri ile eski Grekçe ve Latince dillerini araştıran dil bilimi dalı

Eski Saray Dönemi – Girit'te ilk sarayların ortaya çıktığı Minos kültürü dönemi (y. MÖ 1900-1700)

Eskiçağ Tarihi – MÖ 2000 ile MS 600 yılları arasındaki zaman dilimi

Eski Hitit Krallığı – Hititlerin MÖ y. 1650-y. 1430 arasında Orta Anadolu'da kurduğu hâkimiyet

Etrurya – Orta İtalya'da Etrüsklerin yaşadıkları bölge

Etrüskler –MÖ 9. yüzyılda Orta İtalya'da, Etrurya bölgesine yerleşen antik dönem halkı

Euboea (Eğriboz Adası) – Yunanistan'ın en büyük ikinci adasıdır, Yunanistan anakarasından Eğriboz körfezi ile ayrılır

Euripides – Grek tragedya yazarı (MÖ 485-406)

Eusebios, Kaisareialı – Geç Antik Çağda yaşamış ve muhtemelen Filistin'de doğmuş Hristiyan teolog ve tarihçi (y. 260–340)

Evans, Arthur – İngiliz Arkeolog (1851-1941), Girit'deki Knossos Sarayı'nın kazılarında dolayı Minos kültürünün kâşifi olarak kabul edilir

Eve Dönüş – Troia Savaşının tamamının manzum olarak anlatıldığı Epik Dizi'nin günümüze ulaşmamış kısmı

F

Fenikeliler – Fenike'de, bugünkü Lübnan ve Suriye'nin Akdeniz kıyılarında eski çağlarda yaşamış halk

Fırat – Mezopotamya'ya sınır teşkil eden iki nehirden batıda olanı; Türkiye'nin güneydoğusundaki dağlardan doğup Irak'tan geçer ve Basra Körfezi'ne dökülür

Filhelenizm – Alman Yeni Hümanizminin etkisi altında Avrupa'da 1820'lerde ortaya çıkan ve Grek olan her şeye hayranlık üzerine kurulu düşünce akımı

Filistiler – Kitabı Mukaddes'te adı geçen, MÖ 12. yüzyılda muhtemelen Ege bölgesinden göç edip Filistin'in kıyı bölgesine yerleşen Yakındoğu halkı

Filistin – Doğu Akdeniz'de Mısır ile Suriye arasında kalan bölge

Forchhammer, Peter Wilhelm – Kiel'deki Christian-Albrechts Üniversitesinde filolog ve arkeolog (1801-1894); Troia ovasının haritasını çıkarmıştır

Forrer, Emil – Kendisini Hitit ve Luvi yazılarını çözmeye adanmış İsviçreli Asurolog ve Hititolog (1894-1986)

Fredegar Tarihi Kayıtları – 7 yüzyılda Latince yazılmış tarihi kayıtlar

Frigya – Orta Anadolu’nun batısında, MÖ 12. yüzyılda Troas’tan ve Trakya’dan göç eden Frigyalılardan adını alan bölge

G

Ganymedes – Sicilyalı Diodoros’a göre Troia’nın efsanevi kurucusu Tros’un oğullarından biri

Gargarum – Kaz Dağlarının eteklerinde bir şehir; Giritli Diktys’e göre Grek kahraman Ajax tarafından yerle bir edilmiştir

Gath – Tarihi Filistin topraklarında bulunan antik bir şehir (günümüzde İsrail’de)

Gazze – Tarihi Filistin topraklarının Akdeniz kıyılarında yer alan bir liman şehri (Gazze Şeridi)

Gedvre Tepesi – Gyges Gölü yakınlarında, Geç Bronz Çağına ait küçük bir yukarı şehir

Gediz – Batı Anadolu bölgesinde, yaklaşık 20 km genişliğinde bir delta yaparak İzmir ilinin 30 km kuzeybatısında körfeze dökülen nehir (antik dönemdeki adı Hermos)

Gelibolu – Türkiye’nin Avrupa yakasında yer alan, güneyde Çanakkale Boğazı, kuzeyde Saroz Körfezi ile sınırlı yarımada

Gemi Kataloğu – Homeros’un İlyada’da sunduğu, gemiler, savaşçıların liderleri ve geldikleri yerler dâhil olmak üzere Grek birliklerinin listesi

Girit Hiyeroglifleri – Girit’te MÖ y. 20. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasında kullanılmış ve günümüze kadar çözülememiş yazı sistemi

Gordias – Frigya’nın en azından iki kralının adı

Gordium – Frigya’nın başkenti; günümüzde Ankara’nın 70-80 km güneybatısındaki Yassihöyük

Gournia – Girit’in kuzey kıyılarında yer alan Minos kültürü döneminden bir liman şehri

Gökçeada – Ege Denizinde, Gelibolu yarımadasının batısında bir ada; eski adı İmbros

Grek Araştırmaları – Eski Grekçenin dil ve edebiyat bilimi (Eski Grek Filolojisi)

Grek Karanlık Çağları – Yunanistan’da antik dönemde yazı bilgisinin kaybolduğu MÖ 12. ile 8. yüzyıllar arasındaki zaman dilimi

Grosseto – İtalya’da, Toscana bölgesinde bir şehir

Guido de Columnis – Sicilya’da, Messina şehrinde yaşamış hâkim ve yazar (y. 1220-1290)

Gül-Dağ – Gyges Gölünün batı kıyısındaki dağ sırası; zirvesinde Kaymakçı kalesi yer alır

Gyges – Lidyalı bir kral (yönetim dönemi MÖ 716–678)

Gyges – Türkiye’nin batısında, Manisa ilinde, Gediz Nehrinin alüvyon vadi-sinde bir göl; günümüzde Marmara Gölü

H

Haley, Joseph Boyd – Yunanistan’da yüzlerce yer adının, MÖ 3. Binyılda konuşulan Grekçe öncesi dilden türediğini keşfeden ABD’li dilbilimci

Halikarnassos – Türkiye’deki günümüz Bodrum şehrinin selefi, antik dönem Grek şehri

Halikarnassoslu Dionysios – Grek bilim adamı ve tarihçi (MÖ 1. yüzyıl)

Halizon – Karadeniz’in güney kıyısında yaşamış bir Anadolu kavmi; Homeros’a göre Troialıların müttefiki

Halys – bkz. Kızılırmak

Hama – Orontes Nehri üzerinde MÖ 5. yüzyıldan beri iskân edilmiş Suriye şehri

Hanay Tepe – Troas bölgesinin güneydoğusunda, Hisarlık’tan birkaç kilometre uzaklıkta bulunan bir Bronz Çağı yerleşimi

Hapalla – Orta Anadolu’nun batısındaki bir krallığın Hititçe ismi

Harris Papirüsü – III. Ramses’in yaptıklarının da anlatıldığı, ele geçen en eski ve en iyi muhafaza edilmiş, hiyeroglif yazılı papirüs metinlerinden biri (40 metre uzunluğunda) (Büyük Haris Papirüsü; British Museum)

Hatshepsut – Mısır kraliçesi (yönetim dönemi: MÖ 1479-1457)

Hatti – Hitit krallığının diğer ismi

Hatti Dili – Orta Anadolu’daki yerli halk Hattilerin dili

Hattiler – Hititlerin bölgeye gelişinden önce Orta Anadolu’daki yerli halk (Proto-Hattiler)

Hattuşa – Ankara’nın 150 km doğusunda, Boğazkale köyü yakınlarında bulunan Hitit Devletinin başkenti

Hattuşili, III. – Hitit kralı (yönetim dönemi MÖ 1266-1236)

Hau-nebut – Mısırlıların “Ege sakinleri” için kullandığı terim

Hektor – Grek mitolojisinden figür; Priamos’un en büyük oğlu ve Troia ordusunun komutanı

Hellespontos – Çanakkale Boğazının antik dönemdeki ismi

Henry, II., Plantagenet – İngiltere kralı (yönetim dönemi 1154–1189), Akitanyalı Eleanor ile evli

Hephaistos – Grek mitolojisinde ateş ve metal sanatı tanrısı

Herakles – Grek mitolojisinde kahraman

Heraklidler – Grek mitolojisine göre Herakles’in soyundan gelenler

Herakleitos, Ephesoslu – Sokrates öncesi İyonyalı Grek filozoflarından (MÖ y. 535–475)

Hermos – Gediz ırmağının antik dönemdeki ismi

Herodotos – Grek tarihçi (MÖ 484-430)

Hesiodos – Grek şair (MÖ 8.-7. yüzyıllar)

Hierapolis – Giritli Diktys’e göre Troia Savaşı sırasında Akhilleus’un saldırdığı şehir

Hieronymus, Aziz – Eusebius Sophronius Hieronymus olarak da bilinen Romalı Kilise Babası, aziz, alim ve teolog (347–420)

Hint-Avrupa Dilleri – antik dönemde Anadolu’da ve Miken hâkimiyetindeki Yunanistan’da konuşulan, birbiriyle akraba birkaç yüz dilden oluşan dil grubu

Hippon – Sokrates öncesi Grek filozof (MÖ 5. yüzyıl)

Hippodamos – Miletoslu Grek mimar (MÖ 498–408); kentsel planlamanın babası sayılır

Hipponax – Grek şair (MÖ 6. yüzyıl); önce Ephesos’ta, sonra Klazomenai’de yaşadı

Hisarlık – Troia ovasının doğusunda yer alan tepenin ismi; 1870 yılından beri Troia krallarının ikameti olan İlion kalesi kazı alanı

Hittitçe – Hititlerin konuştuğu, MÖ 16. yüzyıldan 12. yüzyıl başına kadar belgelerde kayıt altına alınmış, ortadan kalkmış Hint-Avrupa dili (Nesili olarak da bilinir)

Hitit Hiyeroglifleri – Luvice hiyerogliflere önceden verilen yanıltıcı isim

Hititler – Hitit kültürü; Orta Anadolu’da MÖ 1600-1200 arasında var olan imparatorluğu kuran Anadolu halkı

Hititolog – Eski Hititler konusunda uzman araştırmacı

Homeros – İlyada ve *Odysseia*’nın yazarı ve batı toplumunun bilinen ilk şairi (muhtemelen MÖ 8. yüzyılda yaşamıştır); varlığı tartışmalıdır

Homeros dışındaki Troia kaynakları – Homeros’un İlyada eserinin dışında Troia savaşı konusundaki yazılı anlatılar

Höyük – Tarih boyunca insan yerleşimlerinin üst üste yer almasıyla oluşan tepe

I

İason – Grek mitolojisinde bir kahraman; Argonautlar’ın önderi

İasos – Karya’da antik dönem Grek şehri

İbykos – Grek şair (MÖ 6. yüzyıl)

İda Dağı – Türkiye’nin kuzey batısında Troas bölgesinde bulunan dağlar (Türkçede Kaz Dağları); ayrıca Girit’in en yüksek zirvesi

İdomeneus – Grek mitolojisine göre Troia Savaşına katılmış Giritli bir kral

İlion, İlios – Homeros’un Troia’nın kraliyet kalesine verdiği isim

İlyada – Troia Savaşının sonlarına yakın döneminin anlatıldığı Homeros’a ait destan

İlos – Troia’yı bir düzlükte kurduğu söylenen Tros’un oğlu; şehre onun adından dolayı İlion adı verilmiştir

İolkos – Teselya’da günümüzdeki Volos şehrinin altında bulunan, kazılmamış bir Miken yukarı şehri

İsidorus, Sevillalı – Geç Antik Çağda yaşamış, eldeki antik dönem kaynaklarını toplayıp derleyen Romalı Katolik piskopos ve tarihçi (560-636)

İstidina – Karadeniz’in güney kıyısında, Hitit İmparatorluğuyla aynı dönemde var olmuş küçük bir krallık

İştär – Sümer ve Akat tanrıçası, Venüs gezegeninin tanrısal kişileşmiş hali

İşuwa –Anadolu’da, yukarı Fırat bölgesinde kurulmuş bir antik çağ krallığı

İthaka – Yunanistan'ın batı kıyılarında, İyon Denzinde bulunan bir ada;
Homeros'a göre Odyseus'un ülkesi

İyonya – Demir Çağında Greklerin yerleştiği Batı Anadolu'nun orta kıyı kesimleri

J

Jablonka, Peter – Troia'da yapılan kazılara uzun yıllar boyu katılmış Avusturyalı bir prehistoryacı

Jeoarkeoloji – Doğal çevre ve insan yerleşimleri arasındaki değişken ilişkileri ve o dönemki çevrenin rekonstrüksiyonunu yapmaya adanan bilim dalı

Johannes Malalas – Antiokheialı Grek tarih yazarı (y. MS 490-570)

Joseph, Exeterli (Latince adı İosephus İscanus) – 12. yüzyılda Devon Kontluğu'nun merkezi Exeter'de yaşamış, Latince şiirler kaleme almış din adamı ve yazar

K

Kadeş – Suriye'nin MÖ 2. bindeki önemli şehirlerinden biri; Hititler ile Mısırlılar arasında MÖ 1275 yılında yer alan savaşın gerçekleştiği yer

Kadıkalesi – Türkiye'nin Ege kıyılarında bir höyük

Kahramanlık Çağı – Hesiodos'a göre mitolojiden insanın beş çağından biri, Greklerin Teselya'ya gelmesiyle Troia'dan dönüş arasındaki dönem

Kaldera – boşalmış magma odası çöktüğünde oluşan özel bir volkanik krater

Kallinus – MÖ 7. yüzyıl ortalarında Anadolu'da, Ephesos şehrinde yaşamış Grek şair

Kaniş – bkz. Kültepe

Karamenderes – bkz. Skamandros

Karkamış – Türkiye ile Suriye sınırında, Fırat Nehri kıyısında yer alan antik dönem Yakındoğu şehri

Karkışa – Anadolu'nun batısında Geç Bronz Çağında var olmuş küçük bir devlet, muhtemelen sonradan Karya'ya dönüştü

Karnak – Antik Thebes'te bulunan tanrı Amon-Re'nin kutsal alanı; bugünkü Luxor'un yakınlarında

Kartaca – Tunus'un Akdeniz kıyısında, MÖ 9. yüzyılda Fenikeli yerleşimciler tarafından kurulan antik dönem şehri

Karya – Anadolu’nun güneybatısında bulunan bölgenin antik dönemdeki ismi

Karyalılar – Anadolu’nun güneybatısında yaşamış bir halk; Homeros’a göre Troialıların müttefikleri

KASKAL.KUR – Akad ve Hitit çivi yazısında yeraltı su yolları için kullanıldığı sanılan sembol grubu

Kaşkalar – Anadolu’nun kuzeybatısına yerleşen ve Hititlere sürekli olarak düşman olan Eski Anadolu halklarından biri

Kayan, İlhan – Türk jeoarkeolog, İzmir’de Ege Üniversitesinden emekli profesör

Kaymakçı – İzmir ilinde bulunan Marmara Gölünün batısındaki bir tepe üzerine yer alan, Geç Bronz Çağına ait bir kale

Kaynak Eleştirisi – tarih alanında bilgi kaynağının değerlendirme süreci

Kaynak Birleşimi – örneğin belgeler ve bilimsel araştırmaların sonuçları gibi farklı kaynakları bir araya getirerek bilgi elde etme süreci

Keftiu – Eski Mısırlıların muhtemelen Girit için kullandığı bir coğrafya terimi

Kenan Ülkesi – Suriye ile Filistin kıyılarını kapsayan alanın tarihsel ismi (MÖ 1500-1200 arası)

Kesik – Hisarlık’ın 5 km batısında, kıyı tümseğini kesen, 500 m uzunluğunda 30 m derinliğinde suni bir yarık

Kesik Tepe – Kesik yakınlarındaki bir höyük

Kıbrıs-Minos Yazısı – Kıbrıs’ta MÖ y. 1550-1050 arasında kullanılmış ve henüz çözülememiş hece yazısı

Kızbazı Tepesi – Gyges Gölü yakınlarında, Geç Bronz Çağına ait küçük bir kale

Kızılırmak – Türkiye’nin en uzun ırmağı; Orta Anadolu’nun doğu bölgesinde büyük bir yay çizer (Antik dönemdeki adı Halys)

Khania – Girit’in kuzeyinde bulunan bir Minos yerleşimi

Kiklad (Çember) Adaları – Ege’de Yunan ada grubu

Kiklad Kültürü – Ege Denizinde Erken Bronz Çağında gelişmiş kültür, MÖ y. 3200–y. 2000

Kiklopik Duvarcılık – Geç Bronz Çağında surların inşasında kullanılan yapı stili

Kikonía – Homeros’un Troialıların müttefiki olarak söz ettiği, Trakya’nın batısında bir eyalet

Kilikya – Anadolu’nun güney kıyı bölgesinin Antik Çağdaki adı

Kizzuwatna – Kilikya düzlüğüne Hititlerce verilen isim

Klasik Antik Çağ – Grek ve Roma tarihi

Klasik Arkeoloji – Arkeolojinin Grek ve Roma uygarlığı başta olmak üzere Akdeniz bölgesindeki kültürleri araştıran bilim dalı

Klazomenai – İyonya kıyısında antik dönem Grek şehri

Knossos – Girit’deki Minos şehri ve en büyük Minos Sarayı

Kober, Alice – Linear B yazısının deşifre edilmesine katkıda bulunmuş ABD’li Klasik dilbilimci

Kolophon – İyonya’da yer alan ve Troia Savaşı sırasında yok olduğu söylenen antik dönem şehri

Kom el-Samak – Thebes’te Nil Nehrinin batı kıyısında yer alan Malqata sarayındaki sunak

Kom el-Hettan – Nil’in batı kıyısında, Luxor’un karşısında bulunan III. Amenhotep’in anıt mezarının günümüzdeki adı

Konstantinopolis – İstanbul’un eski ismi; bkz. Byzantium

Kopais Gölü – Yunanistan’ın Boeotia bölgesinde, günümüzde Gla olarak bilinen önemli bir Miken yerleşim yerinde yapay olarak kurutulmuş bir göl

Korfmann, Manfred – Alman prehistoryacı arkeolog (1942-2005), Tübingen Üniversitesinde profesör ve 1988’den ölümüne kadar Troia kazısı başkanı

Korintos – Yunan anakarasını Peloponez’e bağlayan Korintos kistağında yer alan şehir

Kretschmer, Paul – 1896’da, Grekçe konuşan insanlardan önce Yunanistan’a bir Anadolu dili konuşan insanların yerleştiği sonucuna varan Alman bir dilbilimci (1866–1956)

Kritias – Yunan filozof Platon’un yarım kalmış bir eseri

Kroisos – Lydia Devletinin zenginliği ve cömertliği ile tanınan son kralı (yönetim dönemi MÖ 555-541)

Küçük Asya – Trakya toprakları dışında kalan bugünkü Türkiye toprakları (Anadolu olarak da bilinir)

Kültepe – Orta Anadolu’da bulunan Bronz Çağının önemli bir yerleşim merkezi (Kaniş veya Nesa olarak da bilinir)

Kybele – Önce Frigya’da, sonra da Yunanistan, Trakya ve Roma’da tapılan ana tanrıça

Kyme – Anadolu’nun kıyısında yer alan ve Troia Savaşı sırasında yok edildiği söylenen antik dönem şehri

Kythira, Kythera – Peloponez’in güneydoğu ucunun karşısında bulunan bir Yunan adası

Kyzikos – Marmara Denizi kıyısında bulunan antik dönem Grek şehri; Balıkesir ili Erdek ilçesine bağlıdır ve günümüzde Balız olarak bilinir

L

Labirent – muhtemelen kötü ruhları uzak tutmak amacıyla tasarlanmış karmaşık bir yapı

Lakiş – tarihi Filistin topraklarında, Kudüs’ün 40 km güneybatısında bulunan bir antik dönem şehri

Lalanda – Hititlerin çekirdek bölgesinin güneybatısında, Lower Land’de bulunan bir bölge

Laodikeia – Türkiye’nin güneybatısında, Frigya’da Lykos vadisinde bir şehir

Laomedon – Troia’nın efsanevi kralı ve Priamos’un babası

Larissa, Larisa – Homeros’un sözünü ettiği, muhtemelen Troia’nın güneybatısında, Biga yarımadasının kıyısında bulunan bir antik dönem şehri (ayrıca Hermus Nehrinin ağzındaki bir yerleşim yeri)

Lasithi – Girit’in doğusunda bir bölge

Latacz, Joachim – Alman filolog ve Homeros uzmanı; Troia eski kazı başkanı Manfred Korfmann’ın önemli bir destekçisi

LeChevalier, Jean Baptiste – bir Fransız alimi, astronom ve arkeolog (1752–1836); Troia’nın Skamandros taşkın ovasının güney ucunda, Pınarbaşı yakınlarında yer aldığını öne sürmüştür

Lelegler – Antik Çağda Anadolu’da yaşamış etnik bir grup; Herodotos ve Strabon’a göre Karyalıların erken dönem adıdır

Lemnos – Ege Denizinin kuzeyinde bir Yunan adası; Erken Bronz Çağına ait Poliokhni adlı yerleşimiyle ünlüdür

Lesbos (Midilli) – Ege Denizinde, Anadolu’nun kıyıları açıklarında bulunan Yunan adası

Levant – Doğu Akdeniz bölgesinde bulunan devletlerin kıyıları ve iç kesimleri

Libya – Geç Bronz Çağında Mısır’ın batısında yer alan ve Libyalılar tarafından iskân edilmiş topraklar

Lidya – Demir Çağında Batı Anadolu’da yer almış bir krallık

- Likya – Anadolu’nun güneybatısında bulunan bölgenin antik dönemdeki Grek adı (Hititçede muhtemelen Lukka)
- Linear A – Girit’te MÖ 17 ila 15. yüzyıllar arasında Girit Hiyeroglif yazısı ile birlikte kullanılan ve muhtemelen ondan türemiş olan yazı sistemi
- Linear B – MÖ 15 ila 12. yüzyıllar arasında önce Girit’te, sonra da Yunan ana karasında kullanılan, Miken hece yazısı
- Livius Andronicus – bilinen en eski Latince yazar şair (MÖ 280-207)
- Luke, Christina – Gyges Gölü civarında saha çalışmaları yürüten, Boston Üniversitesi’nden ABD’li arkeolog
- Lukka – Mısır kaynaklarında düşman kabileler arasında sayılan, kökeni Anadolu’nun güneybatısına (muhtemelen Likya) dayanan halk
- Luvice – Luvi diline verilen isim
- Luvice Çivi Yazısı – Hititlerin Luvi dilinde metinler yazmak için kullandıkları yazı sistemi; Hitit çivi yazısı ile aralarında çok az fark vardır
- Luvice Hiyeroglifler – Anadolu’da MÖ 20 ila 8. yüzyıl arasında yaygın olan ve resim ve işaret yazısı kullanılan Hint-Avrupa dili
- Luviler – En azından MÖ 2000’den itibaren Batı Anadolu’da yaşamış Hint-Avrupa kökenli halk
- Luvi Uygarlığı – MÖ 2. binyılda Batı Anadolu’da yaşamış, yazı bilgisine sahip bir halk
- Luviya – Hititlerin Luvice konuşan halkın yaşadığı bölge için kullandığı isim
- Luxor Tapınağı – Nil Nehrinin doğu kıyısında bugünkü Luxor’da bulunan kutsal alan
- Lübnan Dağları – Lübnan’da bulunan ve eskiden sık orman örtüsü ile kaplı dağlar
- Lydgate, John – İngiliz keşiş ve şair (1370–1451), Guido de Columnis’in Troia’nın tarihini ele alan kitabını tercüme ederek İngiliz dilinde basılmış ilk kitabı yazdı
- Lykophron – Euboea Adasında bulunan Khalkis şehrinde doğmuş Grek gramer alimi ve şair (MÖ 320-280)

M

- Maclaren, Charles – önemli bir İskoçyalı yayıncı ve amatör jeolog (1782-1866); Troia’nın Hisarlık tepesinde bulunduğunu öne sürdüğü iki kitap yayınladı

- Maeonia – Homeros’a göre Lidya halkı; Troialıların müttefikleri
- Magliano Diski – İtalya’da, Toscana Bölgesindeki Magliano’da keşfedilen, üzerinde sarmal bir formda Etrüsk yazısı olan, 8 cm çapındaki dairesel kurşun disk
- Maiandros – Büyük Menderes Nehrinin antik dönemdeki adı
- Maidos – Çanakkale Boğazının kuzey kıyılarında, bugünkü Eceabat’ta bulunan höyük
- Makedonya – Balkan yarımadasının güneyinde, günümüzde kısmen Yunanistan’a, kısmen Makedonya Cumhuriyeti’ne bağlı tarihi topraklar
- Malia – Girit’in kuzey kıyılarında Minos Uygarlığı döneminden kalma saray
- Marmara Denizi – Karadeniz’i İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı yoluyla Ege Denizi ve Akdeniz’e bağlayan iç deniz (Antik dönem ismi: Propontis)
- Maşa – Anadolu’nun batısında Geç Bronz Çağında var olmuş küçük bir devlet (muhtemelen antik dönemde Mysia)
- Medinet Habu – III. Ramses’in Batı Thebes’te bulunan, MÖ 1700’lerde kurulmuş anıt mezarı
- Mehmet, III. – Osmanlı sultanı (yönetim dönemi: 1595–1603)
- Mekke – Suudi Arabistan’ın Hicaz bölgesinde bir şehir; Hz. Muhammed’in doğum yeri ve Kuran’ın indirildiği yer
- Melissos, Samoslu – Samos Adasında doğmuş Grek filozof (MÖ 5. yüzyıl)
- Mellaart, James – Türkiye’de farklı neolitik yerleşim merkezlerini keşfedip Çatalhöyük ve Beycesultan’da ilk kazıları gerçekleştiren İngiliz prehistoryacı
- Mellink, Machteld – ABD’li prehistoryacı (1917–2006), antik dönemde Anadolu konusunda uzman
- Memnon Devleri – günümüz Luxor şehrinin batısında bulunan, Firavun III. Amenhotep’in iki devasa taş heykeli
- Menengiç Reçinesi – sakız ağacından (*pistacia lentiscus*) elde edilen bir reçine; MÖ 6. binyıldan beri şarap için koruyucu olarak kullanılmaktadır
- Merenptah – Mısır Firavunu (MÖ 1213-1203)
- Mesara, Messara – Girit’in güneyinde kıyı düzlüğü
- Mesonya – Peloponez’in güneybatısında kalan bölge

- Meşveş – Eski Mısır kaynaklarında adı geçen antik dönem Libya kavmi
- Metrodoros – Sokrates öncesi filozoflardan (MÖ 5. yüzyıl); Çanakkale Boğazı'nın doğu kıyısındaki Grek Lampsakos şehrinde doğmuştur
- Mezopotamya – Dicle-Fırat nehir sisteminin adı; Bronz Çağında Mezopotamya'ya Sümer, Akat, Babil ve Asur imparatorlukları dâhildi
- Mısır Bilimi – Eski Mısır Uygarlığının başlangıcından Roma yönetiminin sonuna, MS 4. yüzyıla kadar bütün alanlarını araştıran bilim dalı
- Midas – MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Frigya kralı
- Midas Anıtı – Midas Kentinde yer alan, üzerinde yontma süslemeler bulunan, kayaya oyulmuş bir tapınak cephesi; üzerinde MÖ 7 veya 6. yüzyıla ait, Midas'a adandığına dair Eski Frigya dilinde bir yazıt bulunur (ΜΙΔΑΙ FANAKTEI)
- Midas Höyüğü – Gordion'da (günümüzde Yassıhöyük) bulunan, 53 metre yüksekliğinde, 300 metre çapında bir tümülüs
- Midas Kenti – Türkiye'nin batısında, Seyitgazi'nin 27 km güneyindeki bir Frigya arkeolojik sit alanı (Yazılıkaya); Midas Anıtı'nı içerir
- Miken Kültürü – Yunan anakarasının güneyinde Geç Bronz Çağında gelişmiş bir kültür (MÖ y. 1600-y. 1100)
- Miletos – Anadolu'nun batı kıyılarında yer alan antik dönem Grek şehri
- Millawanda – Hititlerin Ege Denizinin Anadolu kıyısındaki bir şehre verdiği ad; büyük ihtimalle Miletos
- Milojčić, Vladimir – Heidelberg Üniversitesinde profesör olan Yugoslav-Alman arkeolog (1918–1978)
- Milos, Melos – Ege Denzinde Yunan adası
- Minos – Minos uygarlığı dönemindeki Girit kralı
- Minos Kültürü – Girit'teki Bronz Çağı kültürü
- Mira – Hititlerin Orta Anadolu'nun batısında bulunan bir devlete verdiği isim
- Misraim – İbranice ve Arami dillerinde Mısır'ın adı
- Mita – MÖ 8. yüzyıl sonlarında Orta Anadolu'da Muşkilerin güçlü devleti; Midas'ın krallığıyla bir olabilir
- Mittani – Kuzey Suriye topraklarında Geç Bronz Çağında var olan bir küçük devlet
- Monastiraki – Girit'te Minos Uygarlığına ait yerleşim merkezi, MÖ 1700'lerden sonra terk edilmiştir

Muntaner, Ramon – 1305-1309 arasında Gelibolu valisi

Murşili, II. – Hitit imparatoru (yönetim dönemi y. MÖ 1318-1290)

Muwatalli, II. – Hitit kralı (yönetim dönemi y. MÖ 1290-1272)

Muşkiler – Hitit İmparatorluğunun çöküşünden sonra birkaç yüzyıl boyunca bu bölgede yaşamış ve Hititlerin çöküşüne katkıda bulunmuş olması muhtemel olan bir topluluk

Müşgebi – Batı Anadolu’nun Ege kıyısında Miken dönemine ait yerleşim yeri ve mezarlık

Mykenai – Yunan anakarasındaki önemli bir Bronz Çağı yerleşimi

Mysialılar – Homeros’a göre, Troialıların Batı Anadolu’lu müttefikleri

N

Naevius – Romalı şair (MÖ 270-201)

Nagy, Gregory – Homeros ve Arkaik Grek şiiri alanlarında uzman, Harvard Üniversitesinde Klasik dilbilim profesörü

Nesa – bkz. Kültepe

Nesice, Nesili – Hitit diline verilen adlardan bazıları

Nestor – Homeros’a göre Pylos kralı; Troia Savaşında Grek tarafında savaşmıştır

Nestor Limanı – Pylos’ta Nestor Sarayı’nın yakınındaki yapay liman; 1990’larda keşfedilmiştir ve MÖ 13. yüzyıla aittir

Nestor Sarayı – Peleponnez’in batısında, Pylos’un kuzeyinde Epano Englianos tepesinde bulunan, Miken dönemine ait saray ve yönetim merkezi

Nişantaşı Yazıtı – Hattuşa’da bulunan 8,5 m genişliğinde, bilinen en uzun Luvice Hieroglif yazıtı

Nostoi (Greklerin eve dönüşü) – Troia savaşından sonra Agamemnon ve Menelaos gibi önemli Grek kahramanlarının eve dönüşlerini aktaran epik dizinin bir kısmı

Nübyeliler – Mısır’ın güneyinde yaşayan, koyu tenli halk

nuwa’um – Anadolu’da yaşayan Asurlu ticaret adamlarının Luvileri tanımlamak amacıyla kullandıkları kavram

O

Odysseia – Odysseus’un Troia Savaşından sonra ülkesine dönerken başından geçen maceraların anlatıldığı Homeros destanı

Odysseus – Grek mitolojisinde kahraman, Troia Savaşı döneminde İthaka kralı

Oenopides – MÖ 450 civarında Khios Adasında yaşamış Grek matematikçi ve astronom

Olimpiyat Oyunları – Yunanistan’da, Olympia’daki Zeus kutsal alanında dört yılda bir düzenlenen dini festival ve atletizm yarışları (MÖ 776’dan itibaren)

Olympia – Peloponez’in kuzeybatısında Zeus kutsal alanının olduğu yer; antik dönemde Olimpiyatların yapıldığı yer

On İki Adalar – Doğu Ege’de yer alan Yunan adalar grubu

Onuphis – Eski Mısır’da Nil deltasında bulunan bir yer

Orikhalkos – Yeni Grekçede pirinç metali

Orta Bronz Çağı – Doğu Akdeniz’de MÖ 2000-1550 arası

Orontes (Asi Nehri) – Suriye ve Lübnan’da nehir

Orta Çağ – Avrupa tarihinde bir dönem (y. 5. - 15. yüzyıllar arası)

Ortadoğu – Asya’nın güneybatısında, Anadolu, Kafkasya, Mezopotamya, Suriye, Filistin, Arabistan ve Sina yarımadalarını, Ermenistan ve İran yaylalarını içeren bölge

Orta Helladik – Yunan anakarasında Orta Bronz Çağı (MÖ 2000–1550)

Ortostat – arkeoloji alanında dik duran, dörtgen taş bloklar

Osmanlı İmparatorluğu – Osmanlı hanedanının 1299-1922 yılları arasında varlığını sürdürmüş imparatorluğu

Otranto – İtalya’da, Calabria bölgesinde bir liman şehri

Ovidius – Romalı şair (yaklaşık MÖ 43 - MS 17)

Ö

Öküz Derisi Külçeleri – Geç Bronz Çağına ait, şekli öküz derisine benzeyen bakır veya kalaydan külçeler

P

- Paeonya – günümüzde Makedonya Cumhuriyetine yaklaşık denk gelen Paeonyalıların ülkesi ve krallığı; Homeros’a göre Troialıların müttefiki
- Paktolos Nehri – Sardes’ten geçen, antik dönemde altın açısından zengin olduğu söylenen nehir (günümüzde Sart Çayı)
- Pala – Bronz Çağında Anadolu’da, Hattuşa’nın kuzeybatısında, Palaca konulan bir bölge
- Palaca – Hint-Avrupa kökenli, Anadolu dilleri grubuna ait, günümüze sadece birkaç fragmanı ulaşmış dil
- Palmer, Leonard Robert – İngiliz yazar ve Oxford Üniversitesinde karşılaştırmalı filoloji alanında profesör (1906–1984)
- Paflagonya – Hititlerin çekirdek bölgesinin kuzeyinde, Kaşkaların yaşadığı bölge; Homeros tarafından Troialıların müttefikleri arasında yer verilmiştir
- Paris – Grek mitolojisinden bir figür; Troia kralı Priamos’un oğlu
- Pausanias – MS 2. yüzyılda yaşamış ve Yunanistan üzerine kapsamlı bir seyahatname yazmış Grek yazar
- Pedasa – Halikarnassos’un birkaç kilometre uzaklıkta yer alan antik dönem Grek şehri
- Pedason – Troia’nın güneyinde bulunan ve Troia Savaşı sırasında Grek saldırısına uğrayan bir kent
- Pefkakia Magoula – Yunan anakarasında, Teselya bölgesindeki Volos liman şehrinde bulunan arkeolojik kazı yeri
- Pelasglar – Yunanistan, Girit ve Ege adalarında Grekçe konuşmayan, muhtemelen Troas bölgesinden göç etmiş prehistorik halk grubu
- Pelesetler – Deniz Kavimlerinden biri
- Peloponez – Yunan anakarasının güneyinde kalan yarımada; Mikenlerin ana merkezleri
- Penelope – Homeros’un *Odyseia*’sında Odysseus’un karısı
- Pergamon – Batı Anadolu’da, Ege kıyıları yakınlarındaki bir antik dönem şehri
- Pergamos – Heinrich Schliemann’ın Troia’nın yukarı şehrine verdiği ad
- Perizonius, Jakob – asıl adı Jakob Voorbroek olan Hollandalı Klasik Çağ araştırmacısı (1651–1715)

Perkote – Çanakkale Boğazının güney kıyısında bir kent; Troialıların müttefiki

Pernicka, Ernst – Arkeometri alanında uzman, Avusturyalı bir kimyager

Pernier, Luigi – İtalyan arkeolog ve akademisyen (1874–1937), en çok Phaistos Diski'ni keşfiyle tanınır

Pers İmparatorluğu – MÖ 550'den itibaren İran'da hüküm süren imparatorluk hanedanı

Petra – Ürdün'ün güneyinde, kayalara yontulmuş mimarisiyle ün salan tarihi ve arkeolojik kent

Petras – Girit'in kuzeydoğu kıyılarında bulunan bir Minos şehri

Phaistos – Girit'te Minos sarayı

Phaistos Diski – Girit'te Phaistos Sarayında bulunmuş, 15 cm çapında ve üzerinde sarmal şeklinde yazı işaretleri bulunan, pişmiş topraktan dairesel tablet

Philoxenes – Grek şair (MÖ 435–380)

Phokaia – Anadolu'nun batı kıyısında, günümü İzmir şehrinin kuzeybatısında bir antik dönem İyonya şehri; Troia Savaşı sırasında Greklerin saldırısına uğradığı söylenir

Pınarbaşı – Troia düzlüğünün güney ucunda bulunan yer; 19. yüzyılda Bronz Çağı şehri olarak bilinir

Pirinkar – Hattuşa yakınlarındaki Hitit kaya tapınağı Yazılıkaya'da, tanrıların geçit törenindeki kanatlı tanrı

Pitasa – Hitit döneminde Batı Anadolu'da küçük bir devlet; batıda Karkışa (Karya) ile doğuda Hitit çekirdek bölgesi arasında yer alır

Piteya – Çanakkale Boğazının doğu girişine yakın bir antik dönem şehri; Troia Savaşı sırasında Grekler tarafından yok edildiği söylenir

Pittakos, Mytileneli – antik dönemde bir Grek generali ve Yunanistan'ın yedi bilgesinden biri (MÖ 640–568)

Piyama-Radu – Ahhiyawa kralına yazılan ve Tawagalawa olarak bilinen mektupta adı geçen Arzawalı birisi; MÖ 13. yüzyıl ortalarında Hititlerin batıdaki vasallarına karşı savaşın lideri

Platon – Grek filozof (MÖ 427–347)

Plinius – Asıl adı Gaius Plinius Secundus olan, Yaşlı Plinius (MS 23–79) olarak bilinen Romalı yazar; 37 kitaptan oluşan bir doğa tarihinin yazarı

Plutarkhos – Grek yazar (MS 46–120)

- Porsuk Çayı – Batı Anadolu’da akan, Gordion’da Sakarya Nehrine (antik dönemdeki adı Sangarios) katılan nehir
- Poseidon – Grek mitolojisinde Zeus’un kardeşi ve denizler tanrısı
- Prehistorya – ilk taş aletlerin ortaya çıktığı andan yazılı belgelerin kullanmaya başlanmasına kadar olan sürede insanlığın tarihini araştıran arkeoloji dalı
- Priamos – Grek mitolojisinden bir figür; Troia Savaşı döneminde Troia kralı
- Priamos Hazinesi – Heinrich Schliemann’ın Troia’da yaptığı kazılarda bulunduğu ve yanlış bir şekilde Priamos’a ait olduğunu iddia ettiği, MÖ 3. binyıla tarihlenen eserler
- Proetus – Argos ve Tiryns’in mitolojik kralı; Strabon’a göre Likyalı mühendislerin yardımıyla kiklopik surların inşasını emretmiştir
- Prusa – Bursa şehrinin antik dönemdeki ismi
- Psamtek – Eski Mısır’da 26. hanedana mensup üç firavunun adı
- Ptolemaios Khennos – Grek yazar (MS 1. yüzyıl)
- Puduhepa – Hitit kralı III. Hattuşili’nin eşi ve IV. Tudhaliya’nın annesi (MÖ 13. yüzyıl)
- Pulak, Cemal – Uluburun batığının kazı ekibinde yer alan, Texas A&M Üniversitesinde deniz arkeolojisi profesörü
- Pylos – Peloponez’in güneybatısında Nestor’un Geç Bronz Çağına tarihlenen sarayı; ayrıca yakınlardaki modern şehrin adı
- Pyrgos – Girit’de Messara ovasının güneybatısında bir kasaba
- Pythagoras, Samoslu – İyonyalı Grek filozof ve matematikçi (MÖ y. 570–y. 495)

Q

- Quintus Smyrnaeus – Grek şair (muhtemelen MS 3. yüzyıl); epik dizinin arkaik öykülerini temel alan *Posthomerica* adlı epik şiirin yazarı

R

- Ramses, I. – 19. hanedanın kurucusu Mısırlı firavun (yönetim dönemi MÖ 1292-1290)
- Ramses, II. – 19. hanedan mensubu Mısırlı firavun (yönetim dönemi MÖ 1279-1213)

Ramses, III. – 20. hanedan mensubu Mısırlı firavun (yönetim dönemi MÖ 1182-1151)

Retjenu – Eski Mısırlıların Kenan ülkesine verdiği ad

Rhytion – Girit’deki Messara ovasının güneybatısında, Pyrgos yakınlarında bulunan bir şehir

Rodos – Anadolu’nun güneybatı kıyılarının önlerinde bulunan Yunan adası

Roma İmparatorluğu – Romalılar tarafından MÖ 8. yüzyıl ile MS 7. yüzyıl arasında yönetilen topraklar

Romanou – Peloponez’in güneybatısında, alüvyonla dolmuş olan Nestor Limanı yakınlarında bir Yunan köyü

Roosevelt, Christopher H. – ABD’li arkeolog, Boston Üniversitesinde profesör, Batı Anadolu arkeolojisi alanında uzman

S

Sadyattes – Lidyalı kral (MÖ 624–619)

Sais – Nil deltasının batısında bulunan eski bir Mısır şehrinin Grekçe adı; Mısırlılar ile Deniz Kavimleri arasında MÖ 1208 yılında önemli bir savaşın yapıldığı yer; 26. hanedanlık döneminde ülke başkenti

Sakarya – Antik dönemin Sangarios Nehri; Türkiye’nin üçüncü en uzun nehri olup, Frigya’dan geçer

Salerlerin Dansı – Günümüzde de yaygın olan geleneksel silahlı ve atlı savaşçı dansı

Samothraki (Semadirek) – Kuzey Ege’de Çanakkale Boğazına yakın bir Yunan adası

Santorini – Kikladların güneyinde, ana ada Thera çevresinde yer alan takımada

Sappho, Safo – Grek lirik kadın şair (MÖ 7. yüzyıl)

Sardes – Türkiye’nin batısında yer alan Lidya devletinin başkenti

Schliemann, Heinrich – Alman tüccar ve arkeolog; Hisarlık tepesinde ilk kazıyı yürüten ve burada Troia’nın kraliyet kalesi İlion’un kalıntılarını keşfeden kişi

Seneca – Romalı şair ve yazar (MÖ 4 - MS 65)

Sesdos – Çanakkale Boğazının kuzey kıyısında bulunan ve Troia Savaşı sırasında Greklerin saldırısına uğradığı söylenen antik dönem kenti

Sethos, I. – Mısır'da 19. hanedan mensubu firavun (yönetim dönemi MÖ 1290-1279)

Sethos, II. – Mısır'da 19. hanedan mensubu firavun

Sfenks – Sanat alanında insan başlı, aslan vücutlu figür

Sidon – Lübnan'da arkeolojik sit alanı ve modern şehir

Sigeion – İlion'un batısında yer alan, MÖ 4. yüzyıldan kalma liman şehri

Sikyonlular – Peloponez bölgesinin kuzeyinde yer alan bir Grek kentinin sakinleri

Simois – bkz. Dümrek

Simonides, Keoslu – Grek lirik şair (MÖ 556-467)

Siptah – Mısır'da 19. hanedan mensubu firavun

Skamandros – Kaz Dağlarından doğup Troia ovasından denize ulaşan nehir (günümüzde Karamenderes); Homeros'a göre tanrılar tarafından Xanthos diye adlandırılır

Skamma andros – bkz. Skamandros

Skepsis – Troia bölgesinde bulunan ve Troia Savaşı sırasında Grek orduları tarafından yok edildiği söylenen bir antik dönem şehri

Sokrates – Grek filozof ve Platon'un hocası (MÖ 469-399)

Solon – Grek devlet adamı ve lirik şair (MÖ yaklaşık 640-560)

Sophokles – Grek tragedya yazarı (MÖ 496-406)

Spratt, Thomas – İngiliz amiral ve jeolog (1811-1888)

Stesikhoros – Grek lirik şair (MÖ 630-555)

Strabon – Grek tarihçi ve coğrafyacı (yaklaşık MÖ 63 - MS 23)

Stratigrafi – Arkeoloji ve jeoarkeoloji biliminde katmanların yapısının incelendiği bilim dalı

Suriye – Fırat Nehri ile Akdeniz arasında ve Anadolu Dağlarının güneyinde kalan bölge

Ş

Şarhöyük-Dorylaion – Anadolu'da, günümüz Eskişehir şehrine yakın bir antik dönem yerleşim yeri

Şasu halkı – Mısırlıların Filistin ve Suriye topraklarında yaşamış yarı göçebe bir halka verdiği ad

Şeha (veya Şeha Irmağı Ülkesi) – Hititlerin Orta Anadolu'nun batısında var olmuş bir devlete verdiği ad

Şerden – Deniz Kavimlerinden biri

Şuppiluliuma, II. – Son Hitit kralı (yönetim dönemi MÖ 1205 - 1192)

T

Tafur, Pedro – 1437 yılının sonbaharında Troia'yı ziyaret etmiş İspanyol gezgin, tarihçi ve yazar

Talassokrasi – Deniz ticaretine hükmeden ve donanma sahibi devlet veya devletler grubu

Tanaja – Miken hâkimiyetindeki Yunanistan'a Mısırlıların verdiği ad

Tantalos – Johannes Malalas'a göre Miken ülkesinin imparatoru

Tarhundaradu – Firavun III. Amenhotep'le yazışmış olan Arzawa kralı

Tarhuntassa – günümüze kadar neresi olduğu keşfedilememiş şehir; Kadeş savaşından (MÖ 1275) sonra kısa bir süreliğine Hitit Devletinin başkentliğini yapmıştır

Tarihsel Dönem – insanın yazıyı kullandığı döneme verilen isim

Tausret – Mısır'da 19. hanedan mensubu kadın firavun (yönetim dönemi MÖ 1193–1185)

TAVO – *Tübingen Atlas des Vorderen Orients*, Alman Araştırma Vakfı'nın (DFG) 1969-1993 arası araştırmalarının odak noktası

Taylor, Thomas – Platon'un tüm eserlerini ilk olarak İngilizceye tercüme eden İngiliz tercüman ve Yeni Platoncu (1758–1835)

Tel Haror – Negev çölünde Bronz Çağından kalma bir arkeolojik sit alanı

Telamon – Grek mitolojisinden bir figür; Troia'ya düzenlenen ilk Grek saldırısında yer alan Salamis kralı

Telemakhos – Grek mitolojisinden bir figür; Odysseus'un oğlu

Tell Deir Alla – Günümüzde Ürdün'de bulunan bir höyük

Tell el-Fara – Nil deltasında bulunan bir höyük

Tenedos – Troia kıyıları önlerinde bulunan bir ada (Bozcaada)

- Teselya – Yunanistan’ın kuzeyindeki bir bölge ve bir Miken krallığı
- Teuker (Tkr) – Troialılar için MÖ 1200’lerden sonra kullanılan isim
- Thales, Miletoslu – Anadolu’da yaşamış, Sokrates öncesi filozof, matematikçi ve astronom (MÖ y. 624- y. 546)
- Thebai – Orta Yunanistan’da antik dönem ve günümüz şehri
- Thebes – Yeni Krallık döneminde başkent olan şehrin Grek ismi; günümüzde Luxor
- Theoklymenos – Grek mitolojisinde bir figür
- Thera (Santorini) – Ege’de volkanik bir ada; MÖ 1628 yılında meydana geldiği sanılan bir patlama Akrotiri yerleşimini yerle bir etmiştir
- Theseus – Grek mitolojisinden bir kahraman; Miken krallığı Teselya’nın kralı
- Tholos Mezarı – Akdeniz’de ve Batı Anadolu’da çeşitli kültürler tarafından kullanılmış, sahte kubbeli bir mezar yapısı
- Thukydides – Grek tarihçi (MÖ 460-400)
- Timaios* – Grek filozof Platon’un bir diyalogunun ismi
- Timaios, Taorminalı – Antik dönemde yaşamış Grek tarihçi (MÖ 345-250)
- Tirenliiler – Antik dönem Grek tarihçileri tarafından Anadolu’nun kuzeybatısında yaşadığı ve Etrüsklerle yakın akraba olduğu söylenen bir halk
- Tiryns – Yunanistan’ın Argolis bölgesinde yer alan, Bronz Çağına ait arkeolojik sit alanı ve yukarı şehir
- Tjeker – Deniz Kavimlerinden biri; ayrıca bkz. Teuker
- Tragliatella – İtalya’da bir kasaba; Etrüsk dönemine ait, üzerinde bir labirent şekli ve “Truia” (Troia) ismi kazılı bir şarap testisi burada bulunmuştur
- Trajaneum – Pergamon akropolünün en yüksek tepesinde bulunan tapınak
- Trakya – Çanakkale Boğazının Avrupa yakasındaki bölge
- Troas – Troia’nın bulunduğu, Çanakkale Boğazının güneyinde, Anadolu’nun geri kalanıyla arasında dağlar olan bölge
- Troia – Grek mitolojisinde bir yer; Heinrich Schliemann’ın yaptığı kazılar sonucunda Anadolu’nun kuzeybatısında, Hisarlık tepesinde bulunan Bronz Çağına ait arkeolojik sit alanıyla özdeşleştirilmiştir
- Troia Dansı – İtalya’da erken dönemde bir şehir ve özellikle şehrin surları kurulduğu zaman sahnelenen törensel dans

Troia Savaşı – Grek mitolojisinde ve antik dönem metinlerinde Batı Anadolu devletlerinin oluşturduğu koalisyon ile birleşik Grek güçleri arasında yer alan, erken dönem savaşı

Troia Tartışmaları – Almanya eski çağ bilimleri içerisinde Troia araştırmalarının sonuçları ve Troia’nın önemi ile ilgili tartışmalar

Tros – Grek mitolojisinde Troia kralı

Tudhaliya, IV. – Hitit kralı (yönetim dönemi MÖ 1236-1215)

Tümülüs – Toprak yığılarak üzeri kapatılan mezar

Tyana – Orta Anadolu’da bir antik dönem kenti; MÖ 1. binyılda Luvice konulan Yeni Hitit Krallığının başkenti

Tyros – Bugünkü Lübnan açıklarındaki bir ada üzerinde yer alan önemli bir Fenike şehri

U

Ugarit – Suriye’nin Akdeniz kıyılarında bulunan bir ticaret merkezi; Ugarit devletinin başkenti

Uluburun – Türkiye’nin güneyinde Antalya bölgesinde bir yarımada; 1982 yılında Uluburun açıklarında MÖ 1300’lere tarihlenen bir ticaret gemisinin batığı keşfedilmiştir

Uluburun Batığı – Türkiye’nin güneybatı kıyılarında, Uluburun açıklarında 1982 yılında bulunan Geç Bronz Çağına tarihlenen yelkenli gemi

Uwas – Giritli kral

Uygarlık – Tarih biliminde şehirleşmeye geçilmiş, merkezi yönetim sisteminin olduğu, ticaretle uğraşılan ve en önemlisi yazının kullanıldığı erken toplum düzeni

Y

Yukarı Ülke – Hititlerin Hattuşa civarındaki merkezi bölgeye verdikleri ad

V

Ventris, Michael – 1952 yılında Linear-B yazısını deşifre eden İngiliz mimar (1922-1956)

Vergilius – Romalı şair (MÖ 70-19)

Villanova kültürü – Merkezi Kuzey İtalya’da, bugünkü Toscana bölgesinde olan en eski demir çağı kültürü

W

Walma – Orta Anadolu’nun batısındaki bir devletin Hititçe ismi

Wilusa – Hitit belgelerinde sözü edilen, Batı Anadolu’nun Bronz Çağı devletlerinden biri; muhtemelen Troia

Winckler, Hugo – Türkiye’de, Boğazkale’de Hitit İmparatorluğunun başkenti ni keşfeden Alman arkeolog ve tarihçi (1863-1913)

Wolf, Friedrich August – Alman bir filolog (1759–1824)

Woudhuizen, Frederik Christiaan – Luvi dili ile Deniz Kavimlerinin etnik kökeni ve dili konusunda önemli yazılar yazmış Hollandalı bir dilbilimci

X

Xanthos – bkz. Skamandros

Xenophanes, Kolophonlu – Grek filozof, teolog ve şair (MÖ y. 570–y. 475)

Xenophon – Grek yazar (MÖ 430-354)

Y

Yeni Hitit Krallıkları – Demir Çağında, Hitit İmparatorluğunun çöküşünden sonra Suriye’de ortaya çıkan ve Luvi, Arami ve Fenike dillerinin konuşulduğu küçük devletler

Yeni Hümanizm – 1750’li yıllarda Almanya’da klasik dönem Grek kültürünü temel alan düşünce akımı

Yeni Saray Dönemi – Minos kültüründe mimarının çok geliştiği bir dönem (y. MÖ 1700-1430)

11.2 Kaynaklar

- Albert von Stade: *Troilus*. Ed. Thomas Gärtner, Spolia Berolinensia 27, Weidmann, Hildesheim 2007.
- Benoit de Sainte-Maure: *Le Roman de Troie*. Çev. ve ed: Emmanuèle Baumgartner, Union générale d'éditions Paris, 1987.
- Diktys Kretensis: *The Trojan War. The Chronicles of Dictys of Crete and Dares the Phrygian*. Çev: R. M. Frazer (Jr.), Indiana University Press, Bloomington 1966.
- Dion Khryssostomos: *Discourses*. Çev: H. Lamar Crosby, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge 1946 ve 1951.
- Diodoros, Sicilyalı: *Library of History*. Çev: C. H. Oldfather, Heinemann, London, 1933.
- Guido de Columnis: *Historia Destructionis Troiae, Guido delle Colonne*. Çeviri, önsöz ve notlar: Mary Elizabeth Meek, Indiana University Press, Bloomington 1974.
- Herodotos: *Histories*. Çev: A. D. Godley, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge 1920.
- Herodotos: *The Histories*. Çev: G. C. Macaulay, Macmillan, London 1890.
- Herodotos: *The Histories*. Çev: Aubrey de Selincourt, Penguin Classics, 1954.
- Homer: *The Iliad*. Çev: Emile Victor Rieu, Penguin Books, West Drayton 1950.
- Homer: *The Iliad*. Çev: Robert Fagles, Penguin Classics, New York 1990.
- İsidorus, Sevilalı: *The Etymologies of Isidore of Seville*. Ed. ve çev: Stephen A. Barney, University of California, Irvine 2010.
- Johannes Malalas: *The Chronicle of John Malalas: A Translation*. Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys, Roger Scott ve diğerleri, Byzantina Australiensia 4, Australian Association for Byzantine Studies, Melbourne 1986.
- Joseph, Exeterli: *The Trojan War I-III*. Çeviri ve notlar: Alan Keith Bate, Aris & Phillips, Warminster 1986.
- Joseph, Exeterli: *Iliad*. Çev: A. G. Rigg, Centre for Medieval Studies, University of Toronto, 2005 .
- Michel de Montaigne: *The Complete Essays*. Ed. ve çev: M. A. Screech, Penguin Classics, 1993.

- Nonnos: *Dionysiaca*. Çev: William H. D. Rouse, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge 1940.
- Platon: *Timaeus*. Çev: Walter R. M. Lamb. Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge 1925.
- Platon: *The Laws*. Çev: Trevor Saunders, Penguin Books, 1970.
- Quintus Smyrnaeus: *The Fall of Troy*. Çev: Arthur Sanders Way, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge 1913.
- Sallustius: *The War with Catiline*. Çev: John C. Rolfe, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge 2013.
- Strabon: *The geography of Strabo*. Çev: Horace Leonard Jones; Heinemann, London 1917.
- Thukydides: *History of the Peloponnesian War*. Çev: Thomas Hobbes (1628), The University of Chicago Press, Chicago 1959.
- Velleius Paterculus: *The Roman History*. Çev: Frederick W. Shipley, Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge 1924.

11.3 Bibliografya

- Abulafia, David (2011): *The great sea – A human history of the Mediterranean*. Allen Lane, London, 1-783.
- Albright, William Foxwell (1950): "Some Oriental Glosses on the Homeric Problem." *American Journal of Archaeology* 54, 162-176.
- Ambraseys, Nicholas N. (1973): "Earth science in archaeology and history." *Antiquity* 47, 227-229.
- Baumgartner, Emmanuèle (1987): *Le roman de Troie*. Librairie Générale Française, Paris, 1-669.
- Beckman, Gary M. & Harry A. Hoffner (1999): *Hittite diplomatic texts*. Writings from the ancient world, Scholars Press, Atlanta, Georgia, 1-224.
- Beekes, Robert (2003): "Luwians and Lydians." *Kadmos* 42, 47-49.
- Bernal, Martin (1987): *Black Athena*. Rutgers University Press, New Brunswick, 1-575.
- Bernbeck, Reinhard (1997): *Theorien in der Archäologie*. UTB für Wissenschaft, A. Francke, Tübingen, 1-404.
- Betancourt, Philip B. (1976): "The end of the Greek Bronze Age." *Antiquity* 50, 40-47.
- Blegen, Carl W. (1928): "The Coming of the Greeks: II. The Geographical Distribution of Prehistoric Remains in Greece." *American Journal of Archaeology* 32, 146-154.
- Bossert, Helmut Theodor (1946): *Asia*. Literarische Fakultät der Universität Istanbul, cilt 323, Forschungsinstitut für altvorderasiatische Kulturen, Istanbul, 1-184.
- Bouzek, Jan (1985): *The Aegean, Anatolia, and Europe: Cultural Interrelations in the Second Millennium B.C*. Prag, Akademia.
- Breasted, James Henry (1906): *Ancient records of Egypt historical documents from the earliest times to the Persian conquest*, 5 vols. The University of Chicago Press, Chicago.
- Bryce, Trevor (2003): "Chapter Three: History." *The Luwians* içinde. H. Craig Melchert (Hg.), Brill, Leiden, 27-127.
- Bryce, Trevor (2005): *The Kingdom of the Hittites*. Oxford University Press, Oxford, 1-554.

- Bryce, Trevor (2011): "The Late Bronze Age in the West and the Aegean." *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia 10,000–323 B.C.E.* içinde. Sharon R. Steadman & Gregory McMahon (eds.), Oxford University Press, New York, 363–375.
- Cancik, Hubert (2002): "Die hethitische Historiographie: Geschichtsschreibung vor den Griechen I." *Die Hethiter und ihr Reich – Das Volk der 1000 Götter* içinde. Helga Willinghöfer (ed.), Theiss, Stuttgart, 74–77.
- Cancik, Hubert (2002): "Die luwische Historiographie: Geschichtsschreibung vor den Griechen II." *Die Hethiter und ihr Reich – Das Volk der 1000 Götter* içinde. Helga Willinghöfer (ed.), Theiss, Stuttgart, 78–81.
- Carpenter, Rhys (1966): *Discontinuity in Greek Civilization*. Cambridge University Press, Cambridge, 1–80.
- Cline, Eric H. (ed.) (2010): *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean (ca. 3000–1000 BC)*. Oxford University Press, Oxford, 1–930.
- Cline, Eric H. (2014): *1177 B.C. – The Year Civilization Collapsed*. Princeton University Press, Princeton, 1–237.
- Collins, Billie Jean, Mary R. Bachvarova & Ian Rutherford (2008): "Introduction." *Anatolian Interfaces: Hittites, Greeks and Their Neighbours: Proceedings of an International Conference on Cross-Cultural Interaction* içinde. Billie Jean Collins, Mary R. Bachvarova & Ian Rutherford (eds.), Ox-bow Books, Emory University, Atlanta, Georgia, 1–9.
- Creuzer, Georg Friedrich (1845): *Die historische Kunst der Griechen in ihrer Entstehung und Fortbildung*. Leske, Leipzig, 1–428.
- de Buffon, Georges-Louis Leclerc (1750): *Allgemeine Historie der Natur nach allen ihren besonderen Theilen abgehandelt; nebst einer Beschreibung der Naturalienkammer Sr. Majestät des Königes von Frankreich*. Grund und Holle, Hamburg/Leipzig.
- de Clavijo, Ruy Gonzalez (1928): *Embassy to Tamerlane 1403–1406*. Harper, London, 1–375.
- Drews, Robert (1993): *The End of the Bronze Age – Changes in Warfare and the Catastrophe ca. 1200 B.C.* Princeton University Press, Princeton, 1–252.
- Easton, Donald (1991): "Troy before Schliemann." *Studia Troica* 1, 111–129.
- Elliger, Winfried (1967): *Dion Chrysostomos: Sämtliche Reden*. Artemis, Zürich/Stuttgart, 1–864.
- Evans, Arthur (1877): *Through Bosnia and the Herzegóvina on Foot*. Longmans, Green & Co., London, 1–435.

- Finkelberg, Margalit (2005): *Greeks and Pre-Greeks: Aegean Prehistory and Greek Heroic Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge, 1–203.
- Forchhammer, Peter Wilhelm (1842): "Observations on the Topography of Troy." *Journal of the Royal Geographical Society* 12, 28–44.
- Forchhammer, Peter Wilhelm (1850): *Beschreibung der Ebene von Troja*. Heinrich Ludwig Brunner, Frankfurt am Main, 1–28.
- Fox, Margalit (2013): *The Riddle of the Labyrinth*. Profile Books, London, 1–363.
- Franck, Georg (1998): *Ökonomie der Aufmerksamkeit – Ein Entwurf*. Carl Hanser, München, 1–251.
- Gell, William (1804): *The Topography of Troy and its Vicinity*. Whittingham, London, 1–124.
- Genz, Hermann, Alexander Pruß & Joachim Quack (1994): "Ein Puzzle, das uns nicht paßt." *Antike Welt* 25 (4), 340–347.
- Genz, Hermann (2011): "Foreign Contacts of the Hittites." *Insights into Hittite history and archaeology* içinde. Hermann Genz & Dirk Paul Mielke (eds.), Peeters, Leuven, 301–331.
- Goethe, Johann Wolfgang (1831): *Goethe's Werke*, cilt 39. Cotta, Stuttgart, 1–374.
- Goetze, Albrecht (1940): *Kizzuwatna and the problem of Hittite geography*. Yale University Press, New Haven, 1–86.
- Güterbock, Hans G. (1956): "Review of M. Riemschneider, 'Die Welt der Hethiter.'" *Orientalistische Literaturzeitung* 51, 513–522.
- Haley, Joseph Boyd (1928): "The Coming of the Greeks: I. The Geographical Distribution of Pre-Greek Place-Names." *American Journal of Archaeology* 32, 141–145.
- Hallo, William W. & Simpson, William Kelly (1971): *The Ancient Near East – A History*. Harcourt Brace Jovanovich, San Diego, 1–319.
- Heinhold-Krahmer, Susanne (1977): *Arzawa – Untersuchungen zu seiner Geschichte nach den hethitischen Quellen*. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg, 1–473.
- Helck, Wolfgang (1987): „Nochmals zu Ramses' III. Seevölkerbericht." *Studien zur Altägyptischen Kultur* 14, 129–145.
- Herda, Alexander (2013): "Greek (and our) views on the Karians." *Luwian Identities: culture, language and religion between Anatolia and the Aegean* içinde. Alice Mouton, Ian Rutherford & Ilya S. Yakubovich (eds.), Brill, Boston, 421–506.

- Jäckel, Rudolf (1875): *Dares Phrygius und Benoit de Sainte-More – ein Beitrag zur Daresfrage*. Barth, Breslau, 1–65.
- Joukowsky, Martha Sharp (1996): *Early Turkey – Anatolian Archaeology from Pre-history through the Lydian Period*. Kendall Hunt, Dubuque, Iowa, 1–455.
- Jung, Marc-René (1992): *Die französische Trojalegende im Mittelalter*. Universität Zürich, Zürich, 1–15.
- Jung, Marc-René (2001): *Die Vermittlung historischen Wissens zum Trojanerkrieg im Mittelalter*. Walter de Gruyter, Berlin, 1–43.
- Kilian, Klaus (1988): "Mycenaeans up to Date: Trends and Changes in Recent Research." *Problems in Greek Prehistory* içinde, E. B. French ve K. A. Wardle, Bristol, Bristol Classical Press, 115–152.
- Klinger, Jörg (2007): *Die Hethiter*. C. H. Beck, München, 1–128.
- Knight, W. F. Jackson (1932): "Maze Symbolism and the Trojan Game." *Antiquity* 6, 445–458.
- Korfmann, Manfred (2003): "Some Observations on Equating Troia with the 'Atlantis Myth'." *From Villages to Towns. Studies Presented to Ufuk Esin* içinde. Mehmet Özdoğan, Harald Hauptmann & Nezih Basgelen (eds.), Arkeoloji ve Sanat Publications, Istanbul, 1–20.
- Körting, Gustav (1874): *Dictys und Dares: ein Beitrag zur Geschichte der Troja-Sage in ihrem Übergang aus der antiken in die romantische Form*. Lippert, Halle an der Saale, 1–119.
- Kozloff, Arielle P. (2012): *Amenhotep III – Egypt's radiant pharaoh*. Cambridge University Press, Cambridge, 1–351.
- Krawczuk, Aleksander (1990): *Der Trojanische Krieg – Mythos und Geschichte*. Urania, Leipzig/Berlin, 1–248.
- Lenz, Carl Gotthold (1798): *Die Ebene von Troia*. Michaelis, Neu Strelitz, 1–306.
- Lienert, Elisabeth (2001): "Ein mittelalterlicher Mythos – Deutsche Trojadicthungen des 12. bis 14. Jahrhunderts." In: *Troia – Traum und Wirklichkeit*. Begleitband zur gleichnamigen Ausstellung, Theiss, Stuttgart, 204–211.
- Lloyd-Jones, Hugh (1969): "Review of Frederick M. Combellack: The War at Troy: What Homer Didn't Tell." *Classical Review, New Series* 19 (1), 101.
- Maciver, Calum Alasdair (2012): *Quintus Smyrnaeus' Posthomerica – Engaging Homer in Late Antiquity*. Brill, Leiden, 1–224.

- MacLaren, Charles (1822): *A Dissertation on the Topography of the Plain of Troy – including an examination of the opinion of Demetrius, Chevalier, Dr Clarke, and Major Rennell*. Edinburgh, 1–270.
- MacLaren, Charles (1863): *The Plain of Troy described: and the identity of the Ilium of Homer with the New Ilium of Strabo proved*. Edinburgh, Adam and Charles Black, 1–223.
- Melchert, H. Craig (ed.) (2003): *The Luwians*. Brill, Leiden, 1–383.
- Mellink, Machteld (1965): “Mita, Mushki and Phrygians.” *Jahrbuch für Kleinasiatische Forschung* 2(1/2), 317–325.
- Momigliano, Arnaldo Dante (1970): *Malalas*. Oxford Classical Dictionary, Oxford, 641.
- Mouton, Alice, Ian Rutherford & Ilya S. Yakubovich (eds.) (2013): *Luwian Identities: culture, language and religion between Anatolia and the Aegean*. Brill, Boston, 1–604.
- Muhly, James D. (1984): “The role of the Sea Peoples in Cyprus during the LC III period.” *Cyprus at the close of the Late Bronze Age* içinde. Vasos Karageorghis & James D. Muhly (eds.), Leventis Foundation, Nicosia, 39–55.
- Muhly, James D. (1992): “The Crisis Years in the Mediterranean World: Transition or Cultural Disintegration?” *The Crisis Years* içinde. William A. Ward & Martha S. Joukowsky (eds.) Kendall/Hunt, Dubuque, Iowa, 10–26.
- Muhly, James D. (2011): “Metals and Metallurgy.” *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia 10,000–323 B.C.E.* içinde. Sharon R. Steadman & Gregory McMahon (eds.), Oxford University Press, New York, 858–876.
- Müller-Karpe, Andreas (1994): *Anatolisches Metallhandwerk*. Offa-Bücher cilt. 75, Wachholtz, Neumünster, 1–264.
- Näf, Beat (2010): *Antike Geschichtsschreibung – Form, Leistung, Wirkung*. Kohlhammer, Stuttgart, 1–252.
- Nibbi, Alessandra (1972): *The Sea-Peoples: A Re-examination of the Egyptian Sources*. Church Army Press and Supplies, Oxford, 1–73.
- Niemeier, Wolf-Dietrich (1998): “The Mycenaeans in western Anatolia and the problem of the origins of the Sea Peoples.” *Mediterranean Peoples in Transition – Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE* içinde. Seymour Gitin, Amihai Mazar & Ephraim Stein (eds.), Israel Exploration Society, Jerusalem, 17–65.

- Niemeier, Wolf-Dietrich (2009): "Milet und Karien vom Neolithikum bis zu den 'Dunklen Jahrhunderten' – Mythos und Archäologie." *Die Karer und die Anderen* içinde. Frank Rumscheid (ed.), Rudolf Habelt, Bonn, 7–25.
- Niemeyer, Hans Georg (1990): "Die phönizischen Niederlassungen im Mittelmeerraum." *Die Phönizier im Zeitalter Homers* içinde. Ulrich Gehrig & Hans Georg Niemeyer (eds.), Philipp von Zabern, Mainz, 45–64.
- Oberheid, Robert (2007): *Emil O. Forrer und die Anfänge der Hethitologie eine wissenschaftshistorische Biografie*. Berlin, de Gruyter, 1–457.
- Olmstead, Albert Ten Eyck (1941): "Chronicle of John Malalas; Review of Spinka and Downey 1940." *The Chicago Theological Seminary Register* 31 (4), 22–23.
- Oreshko, Rostislav (2013): "Hieroglyphic Inscriptions of Western Anatolia: Long Arm of the Empire or Vernacular Tradition(s)?" *Luvian Identities: culture, language and religion between Anatolia and the Aegean* içinde. Alice Mouton, Ian Rutherford & Ilya S. Yakubovich (eds.), Brill, Boston, 345–420.
- Palmer, Leonard R. (1958): *Luvian and Linear A*. Problems of Hieroglyphic Hittite, May 2, 1958; Philological Society, London, 1–2 (Manuscript at Bern University Br.2.1364).
- Palmer, Leonard R. (1961): *Mycenaeans and Minoans*. Faber and Faber, London, 1–264.
- Panckoucke, Charles-Louis-Fleury (1820–1830): *Description de l’Égypte, ou, Recueil des observations et des recherches qui ont été faites en Égypte pendant l’expédition de l’Armée française*. Paris.
- Pendlebury, John D. S. (1939): *The Archaeology of Crete: An Introduction*. Methuen & Co., London, 1–400.
- Perizonius, Jakob (1702): *De bello Trojano – Cretensis Dictys et Dares Phrygius*. Amsterdam.
- Pullen, Daniel (1994): "Review of 'The Flood from Heaven' and 'Ein neuer Kampf um Troia.'" *Journal of Field Archaeology* 21, 522–525.
- Redford, Donald B. (2000): "Egypt and Western Asia in the Late New Kingdom: An Overview." *The Sea Peoples and Their World: A Reassessment* içinde. Eliezer D. Oren (ed.), The University Museum, University of Philadelphia, Philadelphia, 1–20.
- Reichel, Michael (2011): "Epische Dichtung." *Handbuch der griechischen Literatur der Antike*, cilt 1. Bernhard Zimmermann (ed.), C. H. Beck, München, 1–816.

- Rietveld, Lia (2004): "The Text". *The Phaistos disc: A Luwian letter to Nestor* içinde. Winfried Achterberg ve diğerleri (eds.), Dutch Archaeological and Historical Society, Amsterdam, 85–95.
- Rose, Charles Brian (2014): *The archaeology of Greek and Roman Troy*. Cambridge University Press, New York, 1–406.
- Rosenkranz, Bernhard (1939): "Die Stellung des Luwischen im Hatti-Reich." *Indogermanische Forschungen* 56, 265–284.
- Sandars, Nancy (1985): *The Sea Peoples*. Thames and Hudson, London, 1–224.
- Schachermeyr, Fritz (1982): *Die Levante im Zeitalter der Wanderungen vom 13. bis zum 11. Jahrhundert v. Chr.* Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1–330.
- Schliemann, Henry (1875): *Troy and its remains*. John Murray, London, 1–392.
- Schmidt, Ernst Günther (1999): "Quintus von Smyrna – der schlechteste Dichter des Altertums?" *Phasis* I, 139–150.
- Shelmerdine, Cynthia W. (ed.) (2008): *The Cambridge Companion to the Aegean Bronze Age*. Cambridge University Press, Cambridge, 1–452.
- Singer, Itamar (2011): *The Calm before the Storm*. Society of Biblical Literature, Atlanta, Georgia, 1–766.
- Sommer, Michael (2005): *Die Phönizier*. Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1–285.
- Steadman, Sharon R. & Gregory McMahon (eds.) (2011): *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia 10,000–323 B.C.E.* Oxford University Press, New York, 1–1174.
- Strobel, Karl (ed.) (2008): *New perspectives on the historical geography and topography of Anatolia in the II and I millennium*. *Eothen* 16, LoGisma, Florenz, 1–302.
- Taylour, William (1983): *The Mycenaeans*. Thames and Hudson, New York, 1–180.
- Uschold, Johann (1836): *Geschichte des Trojanischen Krieges*. Cotta, Stuttgart, 1–352.
- Vasiliev, Aleksandr Aleksandrovič (1952): *History of the Byzantine Empire: 324–1453*. University of Wisconsin Press, Madison, 1–846.
- Wagner, Günther A. ve diğerleri (1985): "Geologische Untersuchungen zur frühen Metallurgie in NW-Anatolien." *Bulletin of the Mineral Research and Exploration Institute of Turkey* 101, 45–81.

- Wainwright, Gerald Avery (1959): "The Teresh, the Etruscans and Asia Minor." *Anatolian Studies* 9, 197–213.
- Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von (1884): *Homerische Untersuchungen*. Weidmann, Berlin, 1–426.
- Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von (1905): *Die griechische Literatur und Sprache. 1. Die griechische Literatur des Altertums. Die Kultur der Gegenwart. Ihre Entwicklung und ihre Ziele*. P. Hinneberg, Berlin/Leipzig, 1–236.
- Winckler, Hugo (1913): "Nach Boghasköi!" *Der alte Orient* 14(3), 1–32.
- Wirth, Gerhard (1993): Diodoros: *Griechische Weltgeschichte*, Buch I–X, 2. Teil. Anton Hiersemann, Stuttgart, 1–660.
- Wittke, Anne-Maria, Eckart Olshausen & Richard Szydlak (2007): *Historischer Atlas der Antiken Welt*. Der Neue Pauly, special edition. J. B. Metzler, Stuttgart, 1–328.
- Wright, Thomas (1848): *Early Travels in Palestine*. Henry G. Bohn, London, 1–517.
- Yakubovich, Ilya (2008): "Luwian Migration in Light of Linguistic Contacts." *Anatolian Interfaces: Hittites, Greeks and Their Neighbours: Proceedings of an International Conference on Cross-Cultural Interaction* içinde. Billie Jean Collins, Mary R. Bachvarova & Ian Rutherford (eds.), Oxbow Books, Emory University, Atlanta, Georgia, 123–134.
- Yakubovich, Ilya S. (2010): *Sociolinguistics of the Luvian language*. Brill's studies in Indo-European languages & linguistics, Brill, Leiden, 1–454.
- Younger, John G. & Paul Rehak (2008): "Minoan Culture: Religion, Burial Customs, and Administration." *The Cambridge Companion to the Aegean Bronze Age* içinde. Cynthia W. Shelmerdine (ed.), Cambridge University Press, Cambridge, 165–185.
- Zangger, Eberhard (1994): *Ein neuer Kampf um Troia – Archäologie in der Krise*. Droemer, München, 1–352.
- Zangger, Eberhard (2001): *The Future of the Past – Archaeology in the 21st Century*. Weidenfeld & Nicolson, London, 1–270.
- Zangger, Eberhard & Serdal Mutlu (2015): "Troia'daki Yapay Limanlar ve Su Mühendisliği: Bir Jeo-Arkeolojik Çalışma Hipotezi." *Olba – Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi yayınları* 23, 553–589.
- Zangger, Eberhard, Serdal Mutlu & Fabian Müller (2016): "Die Luwier: Bindeglied zwischen Mykenern und Hethitern." *Mitteilungen aus dem Heinrich-Schliemann-Museum Ankershagen* 10, 53–89.

11.4 Resim Hakları

Anton Balazh / Shutterstock: 25

Alman Teselya Kazıları Arşivi, Heidelberg (J. Maran'ın izniyle): 113

Atelier Guido Köhler, Basel, İsviçre: 20, 26, 38, 56, 57, 62, 63, 96, 100/101, 104, 105, 123a, 128, 129, 141, 148, 155, 172, 196b, 245

Atelier oculus, Zürih, İsviçre: 29, 48, 52, 53, 54, 76, 78, 81b, 82, 83a, 111, 112, 120, 125, 145, 149, 160, 161, 162, 168, 196a, 238, 242, 243, 244

Charles-Louis-Fleury Panckoucke (1830): *Description de l'Égypte, ou, Recueil des observations et des recherches qui ont été faites en Égypte*: 134/135

Christoph Haußner, Münih, Almanya: Kapak, 157, 158

Deutsches Archäologisches Institut, Athen, Neg. Nr. TIR 329: 73

Eberhard Zangger, Zürih, İsviçre: 27, 34, 35, 39, 42, 43, 44, 51, 59, 66/67, 70, 71, 74, 75, 77b, 80, 81a, 83b, 84, 86, 87, 89, 91, 93, 103, 110b, 121, 122, 124, 127, 137, 140, 146, 151, 156, 164/165, 176, 177, 178, 179, 185, 195, 197, 233, 241

Fabian Müller, Starnberg, Almanya: 16/17, 28

Google, Digital Globe ve Google, CNES/Astrium: 21, 32, 33

Guido de Columnis, *Der Trojanische Krieg*, Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Cod. 2773, Faksimile Verlag: 231

Hans-Joachim Weisshaar: 239

Heinrich Schliemann (1881): *Ilios – Stadt und Land der Trojaner*: 123b, 126

John Murray (1854): *Handbook for Travellers in Greece*: 77a

Rainer Spitzenberger, Münih, Almanya: 240

Rosemary Robertson, Truro, İngiltere: 3, 19, 79, 85, 88, 92, 94, 97, 110a, 138, 139, 144, 150, 184, 186

St. Gallen; Stiftsbibliothek; Vadianische Sammlung, VadSlg. 298, 30v: 217

Studia Troica 5, s 223: 232a

Thomas Spratt 1850: 109

Walter Werner, Nuremberg, Almanya: 232b

Zentralbibliothek Zurich, Switzerland (Alte Drucke): 192/193, 201, 204, 211, 214, 220, 224, 227

11.5 Yazar hakkında

1958'de doğan Dr. Eberhard Zangger Luwian Studies Vakfı'nın başkanı ve arkeolojik peyzajların rekonstrüksiyonunda uzmandır. Zangger tam zamanlı jeoarkeolojik araştırmalara 1982'de başladı. Kiel Üniversitesi'nde master derecesini, Stanford Üniversitesi'nde de jeoloji alanında doktorasını tamamlayan Zangger Cambridge Üniversitesi'nde, Yer Bilimleri Bölümü'nde Kıdemli Araştırma Görevlisi, Clare Hall'da da Araştırmacı olarak görev aldı. Yunanistan, Girit, Kıbrıs, Mısır ve Tunus dahil olmak üzere Doğu Akdeniz bölgesindeki birçok ülkede arkeolojik kazılarda ve araştırmalarda çalışan Zangger, merkezleri ABD, Büyük Britanya, Almanya, İsveç, Danimarka, Avustralya ve Yunanistan'da olan çeşitli üniversitelerin projelerinde rol aldı. Argos Düzlüğünde dört yıl süren araştırma projesi Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından hem finansal destek aldı, hem de araştırma sonuçları yayınlandı. Zangger Berbatilimnes Araştırması'nda ve Pylos Bölgesel Arkeoloji Projesi'nde (PRAP) eş müdür ve baş fizik bilimcisi olarak görev aldı. Peyzaj rekonstrüksiyonları arasında yer alan Geç Bronz Çağına ait Mykenai, Tiryns, Pylos ve İolkhos sarayları *American Journal of Archaeology*, *Oxford Journal of Archaeology*, *Journal of Field Archaeology*, *Hesperia* ve son olarak *Olba*'da yayınlanmıştır. Zangger'in genel okur kitlesine yönelik olan kitapları (*Luvi Uygarlığı* dördüncü kitabıdır) İngilizce, Almanca, Japonca ve Türkçe başta olmak üzere çeşitli dillerde yayınlanmıştır. Zangger İsviçre'nin Zürih şehrinde yaşamaktadır.

